

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

**AHMED B. MUHAMMED EL-MAĞNÎSÂVÎ'NİN
İZHÂRU'L-ME'ÂNÎ FÎ ŞERHİ HIRZÎ'L-EMÂNÎ ADLI ESERİ
(İNCELEME-METİN)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP PEKER ŞEN

DANIŞMAN: PROF. DR. MUSTAFA ATİLLA AKDEMİR

**YALOVA
OCAK - 2025**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

AHMED B. MUHAMMED EL-MAĞNÎSÂVÎ'NİN
İZHÂRU'L-ME'ÂNÎ FÎ ŞERHİ HIRZİ'L-EMÂNÎ ADLI ESERİ
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEYNEP PEKER ŞEN
218121053

DANIŞMAN: PROF. DR. MUSTAFA ATİLLA AKDEMİR

YALOVA
OCAK - 2025

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “AHMED B. MUHAMMED EL-MAĞNÎSÂVÎ'NİN İZHÂRU'L-ME'ÂNÎ FÎ ŞERHÎ HIRZÎ'L-EMÂNÎ ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Zeynep PEKER ŞEN

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezimi hazırladığım süreçte desteğini esirgemeyen, akademik bilgi ve tecrübesiyle yoluma ışık tutan danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Atilla Akdemir'e, kıraat eğitimim esnasında büyük katkı sağlayan Dr. Rasha Faid'e, maddi ve manevi daima yanımda olan, sevgi ve desteğini her anımda hissettiren eşime ve aileme teşekkür ederim.

Ocak - 2025

Zeynep PEKER ŞEN

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
ÖZET.....	xi
ABSTRACT.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tez Çalışmasının Konusu ve Amacı.....	2
1.2. Tez Çalışmasının Özgün Değeri ve Literatür İncelemesi	2
2. BİRİNCİ BÖLÜM: AHMED B. MUHAMMED EL-MAĞNÎSÂVÎ VE İZHÂRU'L-ME'ÂNÎ FÎ ŞERHİ HIRZÎ'L-EMÂNÎ ESERİNİN İNCELEMESİ....	7
2.1. Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî.....	7
2.2.Eserin İsmi ve Müellife Nispeti.....	8
2.3. Eserin İhtiva Ettiği Konular.....	9
2.4. Müellifin Kaynakları ve Eserin Özgün Değeri.....	11
3. İKİNCİ BÖLÜM: İZHÂRU'L-ME'ÂNÎ FÎ ŞERHİ HIRZÎ'L-EMÂNÎ ESERİNİN NÜSHALARI VE TAHKİKLİ METİN.....	13
3.1. Eserin Nüshaları.....	13
3.2. Tahkik Yöntemi.....	18
3.3. Tahkikli Metin.....	19
3.3.1. خطبة الكتاب	19
3.3.2. باب الاستعاذة	52
3.3.3. باب البسملة	55
3.3.4. سورة أم القرآن	60

3.3.5. باب الإدغام الكبير.....	65
3.3.6. باب إدغام الحرفين المتقاربين في كلمة وفي كلمتين.....	73
3.3.7. باب هاء الكناية.....	87
3.3.8. باب المد والقصر.....	93
3.3.9. باب الهمزتين من كلمة.....	103
3.3.10. باب الهمزتين من كلمتين.....	113
3.3.11. باب الهمز المفرد.....	119
3.3.12. باب نقل حركة الهمزة إلى الساكن قبلها.....	125
3.3.13. باب وقف حمزة وهشام على الهمز.....	132
3.3.14. باب الإظهار والإدغام.....	146
3.3.15. ذكر ذال إذ.....	148
3.3.16. ذكر دال قد.....	150
3.3.17. ذكر تاء التأنيث.....	154
3.3.18. ذكر لام هل ويل.....	157
3.3.19. باب اتفاقهم في إدغام إذ وقد وتاء التأنيث وهل ويل.....	162
3.3.20. باب حروف قربت مخارجها.....	164
3.3.21. باب أحكام النون الساكنة والتنوين.....	170
3.3.22. باب الفتح والإمالة وبين اللفظين.....	173
3.3.23. باب مذهب الكسائي في إمالة هاء التأنيث وما قبلها في الوقف.....	198
3.3.24. باب مذاهبهم في الرءاء.....	202

3.3.25. باب الالامات	211
3.3.26. باب الوقف على أواخر الكلم	214
3.3.27. باب الوقف على مرسوم الخط	220
3.3.28. باب مذاهبهم في ياءات الإضافة	227
3.3.29. باب مذاهبهم في الزوائد	243
3.3.30. باب فرش الحروف: سورة البقرة	255
SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	291
KAYNAKLAR.....	293
ÖZGEÇMİŞ.....	297

KISALTMALAR LİSTESİ

a	: Yazma Eserde Varağın Ön/Vech Sayfası
a.g.e	: Adı geçen eser
B	: Bursa İnebey Kütüphanesi Nüshası
b	: Yazma Eserde Varağın Arka/Zahr Sayfası
b.	: bin, ibn (Oğlu)
b.k.	: Bakınız
b.y.	: Basım Yeri Yok
H.	: Hicrî
M	: Manisa İl Kütüphanesi Nüshası
M.	: Milâdî
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm Tarihi
S	: Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: ve diğerleri

AHMED B. MUHAMMED EL-MAĞNÎSÂVÎ'NİN İZHÂRU'L-ME'ÂNÎ FÎ ŞERHÎ HIRZÎ'L-EMÂNÎ ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)

ÖZET

Osmanlı dönemi âlimlerinden Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî'ye nispet edilen *İzhâru'l-me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-emânî* adlı eser, yedi kıraatle ilgili telif edilen İmam Şâtıbî'nin *Hirzü'l-emânî* ve *vechü't-tehânî* isimli manzumesinin şerhlerindendir. Manzumenin başlıklarını takip ederek beyitlere ekseriyetle i'rab yaparak başlayan müellif, her beyti bütün veya kelime kelime şeklinde şerh etmiş, cümlelerin genel manalarını zikrederek kıraate ilişkin meseleleri açıklamıştır. *İzhâru'l-me'ânî* şerhinin günümüzde üç nüshası mevcuttur. Nüshalar, Süleymaniye, Bursa İnebey Yazma Eser ve Manisa İl Halk Kütüphanelerindedir. Her üç nüshanın son kısımlarında eserlerin tamamlandığına dair ifadeler bulunmaktadır. Bu arada Süleymaniye ve Bursa nüshalarında Manisa nüshasından daha fazla beyit şerh edilmesine rağmen nüshaların nakıs oldukları, manzumenin farklı beyitlerinde sona erdikleri ve manzumenin tamamını kapsamadıkları görülmüştür. Bu çalışma iki bölümden müteşekkildir. Bunlardan birincisinde eserin müellifi Mağnîsâvî'den, eserin ismi, müellife nispeti, ihtiva ettiği konular ve müellifin istifade ettiği kaynaklardan bahsedilmektedir. İkinci bölümde ise *İzhâru'l-me'ânî* şerhinin mevcut nüshalarının tanıtımı, tahkik yöntemi ve tahkikli metin yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Şâtıbiyye, el-Mağnîsâvî, İzhâru'l-me'ânî, Manzum.

THE BOOK “ITH’HAR AL’MA’AANI FI SHA’RH HI’RZ AL’A’MANI” FOR AHMAD IBN MUHAMMAD AL-MUGHNISAWI (STUDY AND INVESTIGATION)

ABSTRACT

The book “Ith’har Al’ma’aani fi Sha’rh Hi’rz Al’a’mani” which is attributed to Ahmad ibn Muhammad Al-mughnisawi, one of the scholars of the Ottoman era, is one of the explanations of the poem “Ha’rz Al’ma’aani wa Wa’jh Al’ta’hani” the seven modes of recitation of Imam Al-shatibi, in which the commentator followed the parts of the poem, starting mostly by grammatical analysis of poetic verses, then explaining them wholesale, sometimes word by word, clarifying the meanings of poetic verses while mentioning the issues of the recitations stated therein. There are three manuscript of this book, one of which is in the Sulaymaniyah library, the second is in the Inebey Manuscript Library in Bursa, and the third one is in the Manisa Public Library. Each of these manuscript was finished with a phrase indicates the completion of the book, but the number of the poetic verses in the Sulaymaniyah and Bursa versions is more than the number of verses in the Manisa version, Although the number of poetic verses varies annotated in the three versions, not all of them included the entire poem. This dissertation consists of two chapters, the first chapter is about Al-mughnisawi the author of the book, the name of the book, its attribution to its author, its subjects, and the author's references in it. The second chapter contains an introduction to the manuscripts of the book, The method used in the investigation and the text of the investigated book.

The Keywords: Modes of Recitation, Shatibiyyah, Al-mughnisawi, Ith’har Al’ma’aani, Poem.

1. GİRİŞ

İslâmî ilimler, iki ana kaynak, Kur'an-ı Kerim ve Efendimizin (s.a.v.) sünneti üzerine inşa edilmiştir. Şer'î bakımdan doğru amel edebilmek için bu iki ana kaynağı okumak ve anlamak gerekir. Bu gaye ekseninde Kur'an ilimleri ve hadis usulü gibi evvelce uygulanan yöntem ve kaideler daha sonra derlenerek bütüncül bir ilim haline gelmiştir.

Kıraat, Kur'an'ı doğru okuma ve anlamaya yönelten önemli bir ilimdir ve Kur'an ilimlerinin başında gelmektedir. Kıraat ihtisasının ana konusu; Efendimizden (s.a.v.) silsile yoluyla telakki edilen Kur'an âyetlerinin farklı okuyuş biçimleri ve kurrânın belirli metotlar ile bu okuyuşlardan yaptıkları seçimlerdir. Bu sebeple kıraat ilmi temelde nakle dayanmaktadır. Kıraat ilminin muhtevası; belirli kaidelere tâbi usul ve kaidelere uymayan ferş olmak üzere iki kısımda ele alınır.

Bu muhtelif meselelerde kurrânın ihtilafını beyan eden müelliflerin kitaplarında kıraat sayıları farklılık göstermektedir. Bazı teliflerin sekiz kıraat, bazılarının on kıraat ve ekseriyetinin yedi kıraat üzerine yazıldığı görülmüştür. Yedi kıraat hakkında kaleme alınan en önemli telifler arasında İmam Dâni'nin (öl. 444/1053) *Teysîr* kitabı yer alır. Bu kitapta mütevâtir senetle Efendimize (s.a.v.) dayanan yedi kıraatin usul kaidelerinin yanı sıra kaide dışı bırakılan muhtelif kelimelerin farklı okuyuşları incelenmiştir.

İmam Şâtıbî'nin (öl. 590/1194) *Şâtıbiyye* adlı eseriyle *Teysîr* kitabını manzum haline getirerek kıraat usulüne dair hususları ve ihtilaflı kelimelerin ezberini kolaylaştırdığı bilinmektedir. Asıl adı *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî* olan manzume, müellife nispetle *Şâtıbiyye* ismiyle meşhur olmuştur. Kıraat âlimleri ve bu ilmin taliplerince büyük kabul gören *Şâtıbiyye* manzumesine birçok şerh yazılmış ve manzumenin içerdği kıraat meseleleri haricinde lügat üslûbuna, belâgat örneklerine, edebî ifadelere ve dinî öğütlere de yer verilmiştir.

Şâtıbiyye manzumesinin şerhleri arasında Osmanlı dönemi âlimlerinden Ebu'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî'nin *İzhâru'l-me'ânî fî Şerhi Hırzî'l-emânî* eseri de yer almaktadır.

1.1. Tez Çalışmasının Konusu ve Amacı

Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî'nin *İzhâru'l-me'ânî fî Şerhi Hırzî'l-emânî* eserinin incelenerek metin tahkiki ve transkripsiyonu hedeflenen tez çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde eserin müellifi Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî'nin hayatı ve kaleme aldığı diğer eserler hakkında bilgiler derlenmiş; yine eserin ismi, aidiyeti, ihtiva ettiği konular ve müellifin faydalandığı kaynaklar açıklanmıştır.

İkinci bölümde metnin tahkik ve transkripsiyonu yapılmıştır. Tahkik yönteminde İSAM esasları takip edilmiştir. Eserin orijinal halinde az bir kısmı Arapça, büyük kısmı Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Osmanlı Türkçesi olan kısmı Latin harflere çevrilmiş, Arapça yazılan bölümler ise Türkçeye tercüme edilmemiştir. Fakat Osmanlı Türkçesiyle yazılan bölümlerdeki kıraat kaideleri kısaca açıklanmıştır. Bunlar ana metinde italik yazıyla belirtilmiştir.

Çalışmanın amacı, kıraat ilminde büyük değere sahip *Şâtıbiyye* manzumesini çoğunlukla Osmanlı Türkçesi ile şerh eden bu nadide yazma eseri literatüre tekrar kazandırmak ve Osmanlı dönemi âlimlerinin ilmi mirasına sahip çıkma gayretiyle özellikle kıraat alanında kaleme alınan eseri ulaşılabilir duruma getirmektir.

1.2. Tez Çalışmasının Özgün Değeri ve Literatür İncelemesi

Yedi kıraat üzerine kaleme alınan *Hırzî'l-emânî ve vechü't-tehânî* manzumesi kıraat alanında büyük kabul gören teliflerdendir. Manzumenin kaynak eseri İmam Dâni'nin (öl. 444/1053) *Teyşîr* kitabıdır. *Teyşîr*'de bahsi geçen yedi kıraatin ihtilaflarını ezberleme ve hatırlamayı kolaylaştıran *Şâtıbiyye* manzumesinin kıraat öğrencileri için önemli bir kaynak olduğu söylenebilir.

İmam Şâtîbî'nin manzumesi elif ve lâm kafiyeli olup 1173 beyitten oluşmaktadır. Manzumede yedi kıraatin kurallı ve kuralı olmayan ihtilaflarını toplamak için rumuz yöntemi kullanılmıştır. İmam Şâtîbî, rumuzları ve kullandığı yöntemleri manzumenin baş kısmında doksan dört beyitten oluşan mukaddimede belirtmiştir. Rumuzlar Arapça alfabenin ilk tertibi olan ebced harflerinden oluşur. Yedi kıraatin imamları ve her imamın iki ravisi için harf ile ferdi rumuzlar belirlenmiştir. Manzumede, yedi kıraatte ihtilaf edilen kelimelerden önce veya sonra kâri için toplu rumuzlar da kullanılmıştır. Bu şekilde kurrâ ve ravilerin isimleri her ihtilaflı kelimede

zikredilmemiştir. Rumuz ve zıtlık kuralı gibi yöntemlerle *Şâtıbiyye* manzumesi, yedi kıraatin ihtilaflarını akılda kalacak şekilde özetlemiştir.

Ayrıca kıraat alanı haricinde şerh, tezyîl, muâraza ve ihtisar yapılarak manzumeye ihtimam gösterilmiştir. Bu çalışmada tahkik edilen *İzhâru'l-me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-emânî*, *Şâtıbiyye* manzumesinin günümüze ulaşan Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış nadir şerhlerindendir. Eserde manzumenin tamamı şerh edilmemiş olsa da lughat bakımından İslâm tarihi ve Osmanlı döneminin kıymetli bir mirasıdır.

el-Mağnîsâvî'ye nispet edilen eserin tahkikine başlamadan önce *Şâtıbiyye* manzumesinin diğer şerhlerinden kısaca bahsetmek gerekir. İmam Şâtıbî'nin manzumesine yazılan ilk şerhlerden Şâtıbî'nin öğrencisi Ebü'l-Hasan Alemüddîn es-Sehâvî'nin (öl. 643/1245) kaleme aldığı *Fethu'l-Vasîd fî Şerhi'l-Kasîd* adlı eseridir. Bu eser, *Şâtıbiyye* şerhleri arasında günümüze ulaşan en eski teliftir. Kıraat âlimleri arasında Sehâvî ilk şârih olarak nitelendirilir.¹ Sehâvî, şerhine İmam Şâtıbî hakkında değerli bilgiler sunarak başlamış, İmam Şâtıbî'nin manzumesi haricinde yazdığı bazı şiirleri aktarmış ve İmam Şâtıbî'nin yedi kıraat imamlarına dayanan senetli icazetlerine yer vermiştir.²

Diğer şerhler arasında Şu'le adıyla tanınmış Ebû Abdillâh Şemsuddîn el-Mevsîlî'nin (öl. 656/1258) *Kenzü'l-me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-emânî* adlı eseri yer alır. Bu şerhte her beytin açıklamasında beytin yapısı veya anlamı hususunda destekleyici âyet, hadis veya şiirden örnekler verilmiştir. el-Mevsîlî, eserinde beyitlerin lughat anlamlarını aktarmış ve i'rabını yaptıktan sonra kıraat meselelerini açıklamıştır.³

Şâtıbiyye'nin meşhur şerhlerinden ve el-Mağnîsâvî'nin alıntı yaptığı kitaplar arasında Muhammed b. Hasan el-Fâsî'nin (öl. 656/1258) *el-La'âlî'u'l-ferîde fî şerhi'l-kasîde* adlı eseri vardır. Fâsî, lughat ve irab dışında beyitlerde geçen farklı okuyuşların tevcihlerini açıklamış ve şaz kıraatlara yer vermiştir. Şerhinde çokça meşhur

¹ Alemüddîn Alî b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu'l-vasîd fî şerhi'l-kasîd*, thk. Mevlây Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî (Riyad: Maktabatü'r-Rüşd, 2002-1423), 1/157.

² Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, 1/163.

³ Muhammed b. Ahmed el-Mevsîlî, *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi hirzi'l-emânî*, thk. Muhammed İbrahim el-Maşhadânî (Dımişk: Dâru'l-Ğavsânî, 2012-1433), 120.

kitaplardan alıntı yapan Fâsî, addu'l-â-y ve rasmu'l-Mushaf gibi önemli hususları özetlemiştir.⁴

el-Mağnîsâvî'nin eserinde alıntı yaptığı ikinci kaynak Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmâil b. İbrâhim'in (öl. 665/1267) kaleme aldığı *İbrâzü'l-me'ânî min Hirzi'l-emânî* adlı eserdir. Bu meşhur şerhin önemli özelliği beyitlerde verilen rumuzların yüksek manalarından bahsedilmesi ve farklı okuyuşların tevcihinde Arap tabirlerinden zengin örnekler verilmesidir. Eserde dikkat çeken özellik ise Ebû Şâme'nin bazı beyitlerde “manzumenin sahibi şu şekilde deseydi daha evla olurdu” cümlesinden sonra beyti daha uygun gördüğü şekilde tekrar yazmasıdır.⁵

İzhâru'l-me'ânî şerhinde alıntı yapılan üçüncü kitap, İbrâhim b. Ömer b. Halil el-Ca'berî'nin (öl. 732/1332) *Kenzü'l-me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-emânî ve vecihî't-tehânî* adlı eserdir. Ca'berî bu eserde beyitlerin lügat anlamlarını açıklar ve birden fazla irablı kelimelerin irab vecihlerine yer verir. İrabları yaparken kullandığı yöntemler, şerhi diğerlerinden ayıran özellikler arasındadır.⁶

Şâtibiyye şerhleri arasında Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf es-Semîn el-Halebî'nin (öl. 756/1355) kaleme aldığı *el-İkdu'n-nadîd fî şerhi'l-kasîd* adlı eseri de vardır. Bu eserin sahibi, *Şâtibiyye* manzumesindeki konu dizilimi hakkında bazı açıklamalar yapmış; beyitlerde lügat, i'rab ve tevcih haricinde kelimeleri sarf ilmiyle incelemiştir. Aynı zamanda o, önceki şerhlerde geçen bazı hataları da tembih etmiştir.⁷

Birçok eğitim kurumu, kıraat müfredatında Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî'nin (öl. 1403/1982) yazdığı *el-Vâfî fî Şerhi's-Şâtibiyye* telifini referans göstermiştir. Eserini Ezher Üniversitesi öğrencileri için kaleme aldığını ifade eden el-Kâdî, şerhin öz ve

⁴ Muhammed b. Hasan el-Fâsî, *el-La'âlî'u'l-ferîde fî şerh'il-kasîde*, thk. Abdullah Abdülmecid Namnakânî (Mekke: Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, Kitâp ve Sünnet, Yüksek Lisans Tezi, 1420), 1/66.

⁵ Ebu Şâme Şihabuddin el-Makdisî, *İbrâzü'l-me'ânî min hirzi'l-emânî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 67.

⁶ İbrâhim b. Ömer b. İbrâhim el-Ca'berî, *Kenzü'l-Me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-Emânî*, thk. Ferğalî Seyyid Arbâvî (Cîze: Mektebetu Evlâdî's-Şeyh li't-Turâs, 2011), 1/125.

⁷ Ahmed b. Yûsuf el-Halebî, *el-İkdu'n-nadîd fî şerh'il-kasîd*, thk. Ahmed b. Ali b. Hayyân (Mekke: Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, Kitâp ve Sünnet, Yüksek Lisans Tezi, 1424/2003), 94.

açıklayıcı olmasını hedeflemiştir. Kitabında her konudan sonra özet yazılarak kıraat eğitimini kolaylaştırmak için gayret gösterilmiştir.⁸

Şâtıbiyye manzumesi için yapılan çalışmalar arasında Fatih Çollak'ın doktora tezi olup sonrasında kitap olarak yayınlanan *Kıraat Âlimlerinden İmam Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye Adlı Eseri* çalışması mevcuttur. Bu çalışmada kıraat ilmi başlıklı girişten sonra birinci bölümde İmam Şâtıbî'nin yaşadığı hicri VI. Asırda İslam âleminde özetle bahsedilmiş, ikinci bölümde İmam Şâtıbî'nin hayatı ve eserlerine yer verilmiştir. Son bölümde *Şâtıbiyye* manzumesi, isim, kaynaklar, bölümler, rumuz, metninde geçen bazı ıstılahlar incelenmiş ve bazı tecvid hükümleri açıklanmıştır.⁹

Bu hususta güncel çalışma olan Eren Pilgir'in *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzû'l-emânî Örneği* adlı yüksek lisans tezine yer verilebilir. Üç bölümden oluşan bu çalışmada ilk olarak kıraat ilmi tarihinde manzum eser geleneği ve öneminden bahsedilmiştir. Kıraat ilminde yazılan manzum eserler bu bölümde geçmektedir. Tezin ikinci bölümünde İmam Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî* adlı manzumesi metot ve içerik bakımından incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde *Hırzû'l-emânî* manzumesinin önemi ve Türkiye'de kıraat tedrisatındaki durumu açıklanmıştır.¹⁰

⁸ Abdülfettâh Abdülganî el-Kâdî, *el-Vâfi fî şerhi 'ş-şâtıbiyye* (Kahire: Dâru's-Selâm, 1337/2016 B. 11), 3.

⁹ Fatih Çollak, *Kıraat Âlimlerinden İmam Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye Adlı Eseri* (İstanbul: Özener Matbaası, 2002).

¹⁰ Eren Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzû'l-emânî Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

2. BİRİNCİ BÖLÜM: AHMED B. MUHAMMED EL-MAĞNÎSÂVÎ VE İZHÂRU'L-ME'ÂNÎ FÎ ŞERHİ HİRZÎ'L-EMÂNÎ ADLI ESERİ

Yedi kıraate dair en meşhur manzum eser olarak bilinen *Şâtıbiyye*'ye yazılan şerhler arasında Osmanlı dönemi Türkçesi ile kaleme alınan bir şerh olması esere farklı bir önem kazandırmaktadır. Çalışmanın bu kısmında Mağnîsâvî'nin hakkında bilgiler, eserinin ismi, müellife nispeti ve metninde yer alan konular olmak üzere alt başlıklar yer almaktadır. Son başlık ise eserin kaynakları hakkındadır.

2.1. Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî

Tahkik edilen şerhin sahibi Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî hakkında kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Beldesine nispet ile el-Mağnîsâvî ve er-Rûmî, kıraat ilminde yetkinliğini beyan eden el-Mukrî ve Hanefî mezhebine mensup olması sebebiyle el-Hanefî künyesini almıştır.¹¹ Ayrıca Şihâbuddîn ismi ve Ebu'l-Müntehâ künyesiyle de tanınmıştır.¹² Ebu'l-Müntehâ el-Mağnîsâvî kıraat ilmi yanında fakih ve mütekellimdir.¹³

Kaynaklarda kitapları arasında kıraat alanında telif ettiği *İzhâru'l-me'ânî fî Şerhi Hirzî'l-emânî* adlı eseri zikredilmektedir.¹⁴ el-Mağnîsâvî'nin kelam ilminde Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) *Fıkh-ı ekber* eserine şerh yazdığı ve bu şerhi 939 senesinde nihayete erdirdiği bilinmektedir.¹⁵ Keza *Kaside-i Nûniyye* şerhi de mevcut olup her iki şerhin Arapça dilinde kaleme alındığı belirtilmiştir.¹⁶ Bu alanda el-Mağnîsâvî'nin *Risâle fî'l-irâdeti'l-cüziyye* adlı risalesi mevcuttur. Bunların yanı sıra el-Mağnîsâvî sarf ilminde *Tercemetü'l-Maksûd*, fıkıh alanında *Sevâbu'l-musallîn* ve *'ikâbu't-târikîn*

¹¹ İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1951) 1/162.

¹² Hayruddin ez-Zerekli, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-ilim li'l-melâyîn, 2002) 1/234.

¹³ Ali Rıza Karabulut – Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemu târîhi't-turâsi'l-İslâmîyyi fî mektebâti'l-âlem* (Kayseri: Akabe, 2001), 1/469.

¹⁴ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/162. ez-Zerekli, *el-A'lâm*, 1/235. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016) 1/239.

¹⁵ Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn* (Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-'arabî, 1941) 2/1287.

¹⁶ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/239.

risalesi, Hanefî fıkıhında *Usûlu'l-Bezdevî* şerhi ve fıkıh usulünde *Muhtasar li usûli'l-fıkıh* özetini kaleme almıştır.¹⁷

Kaynaklarda el-Mağnîsâvî'nin doğum yılı kesin olarak bilinmemektedir. Vefat tarihi hususunda ise iki görüş mevcuttur. Bir görüşe göre el-Mağnîsâvî 1000 H. yılına muvafık olan 1591 M. veya 1592 M. senesinde vefat ettiği belirtilirken¹⁸ diğer görüşte 1090 H. senesine mukabele eden 1679 M. yılında vefat ettiği nakledilmektedir.¹⁹

2.2. Eserin İsmi ve Müellife Nispeti

el-Mağnîsâvî'in *Şâtıbiyye* manzumesini şerh ettiği eserin mevcut üç nüshasının ilk ve son varaklarındaki bazı küçük farklılıklar haricinde aynı isme sahip olduğu görülmektedir. S, B ve M nüshalarının başlarında “ فاسم هذا الكتاب إظهار المعاني في شرح حرز الأمانى جمعه أحمد بن محمد المغنيساوي، غفر الله له ولجميع المؤمنين، إنه هو أرحم الراحمين ” ifadesi bulunmaktadır.²⁰ Anlamı: “bu kitabın adı, *İzhâru'l-me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-emânî*'dir, (anlamları açıklamada *Hirzü'l-emânî* şerhi) Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî telif etmiştir. Allah onun ve tüm müminlerin günahlarını bağışlasın; zira o merhametlilerin en merhametlisidir.”

Burada eserin isminin *İzhâru'l-me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-emânî* olduğu ve Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî'nin telif ettiği beyan edilmiştir.

Kaynaklarda bu eser, *İzhâru'l-me'ânî* olarak kısa ismiyle veya (fî) ilâve olmaksızın *İzhâru'l-me'ânî şerhu Hirzi'l-emânî* adıyla el-Mağnîsâvî'nin telifleri arasında zikredilmektedir.²¹

¹⁷ Karabulut – Karabulut, *Mu'cemu't-târîh*, 1/469-470.

¹⁸ ez-Zereklî, *el-A'lâm*, 1/235. Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/239.

¹⁹ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/162. Ömer Rıza Kehâle, *Mu'cemu'l-müellifîn* (Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-'arabî, 1957) 2/159.

²⁰ Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî, *İzhâru'l-me'ânî fî şerhi hirzi'l-emânî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa Koleksiyonu, 00019), 1a. A.g.e. (Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 1a. A.g.e. (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 274), 1a.

²¹ el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/162. ez-Zereklî, *el-A'lâm*, 1/235. Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/239. Abdülhâdi el-Fazlî, *el-Kıraatu'l-kur'aniyye tarîh ve tarîf* (Beyrut: Merkezu'l-Ğadîr, 2009) 56.

Eserin bilinen bu ismiyle beraber M nüshasının sonunda “ تَمَّتْ كِتَابَةُ إِظْهَارِ الْمَعَانِي فِي ” ifadesi “شرح أصول حرز الأمانى بعون الله الملك الحق المنان، إنه هو البرُّ القديم الإحسان” görülmektedir.²² Anlamı “*İzhâru’l-me’ânî fî Şerhi usûl-i Hirzi’l-emânî* (anlamaları açıklamada *Hirzü’l-emânî* usullerinin şerhi) kitabının tedvini, Melik, Hak ve Mennân olan Allah’ın yardımıyla bitmiştir. Şüphesiz o, kadim iyilik ve ihsan sahibidir.”

Bu ifadeyle el-Mağnîsâvî’nin telif ettiği şerhin *Şâtıbiyye* manzumesinin tamamını kapsamadığı, sadece usul kısmıyla sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Üç nüsha arasındaki diğer fark, M nüshasının usul beyitlerinin sonunda tamamlanırken S ve B nüshalarında usul beyitlerinden sonra yer alan Bakara Sûresinin ferşinin büyük kısmının şerh edilmesidir. Bu iki isim arasındaki farklılığın sebebi, nüshalarının ihtiva ettiği miktarla ilgili olduğu söylenebilir.

2.3. Eserin İhtiva Ettiği Konular

Yedi kıraate dair telif edilen meşhur *Hirzü’l-emânî ve vechü’t-tehânî* manzumesine yapılan şerhlerden bu eserin, manzumenin konu sıralaması ve başlıklarına riayet ettiği görülmektedir.

İmam Şâtıbî’nin manzumesi 1173 beyitten oluşur ve yedi kıraatin ihtilaflarını iki ana başlık altında ele alır. İlki; yedi kıraatin ihtilaf ettiği usul konularını içerir ve mukaddime hariç yirmi sekiz alt başlıktan ibarettir. İkinci ana başlık ise yedi kıraatin ihtilaf ettiği ferşî kelimelerdir ve Kur’an sûrelerinin sırasına göre düzenlenmekle birlikte bazı sûreler tek tek ve bazıları da beraber yazılmıştır. Böylece ferşî ihtilaflar sûre başlıklarıyla kırk altı bapta zikredilmiştir. İmam Şâtıbî, Tekbir ile harflerin mahreç ve sıfatları konulu iki bapla manzumeyi tamamlamıştır. Bu taksimle *Hirzü’l-emânî* manzumesi, toplam yetmiş yedi konu başlığı altında yedi kıraatin ihtilaflarını beyan etmektedir.²³

Manzumenin usul başlıkları ise şu şekildedir: mukaddime, istiâze, besmele, Ummu’l-Kur’an (Fatiha) Sûresi, idğâm-ı kebîr, idğâmu’l-harfeyni’l-mutekâribeyn fî kelimetin

²² Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî, *İzhâru’l-me’ânî fî şerhi hirzi’l-emânî* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 274), 99b.

²³ bk. el-Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî, *Manzûmetu hirzi’l-emânî ve vechi’t-tehânî fî l-kıraati’s-seb’*, thk. Eymen Rüşdi Süveyd (Beyrut: Dâru’l-Ğavsânî, 2019).

ve fî kelimeteyn, hâu'l-kinâye, med ve kasır, hemzeteyn min kelime, hemzeteyn min kelimeteyn, el-hemzu'l-müfred, nakli hareketi'l-hemzeti ile's-sâkini kablehâ, vakfu-Hamza ve Hişam ale'l-hemz, izhar ve idgam, zikru zâli ذ, zikru dâli د, zikru tâü't-te'nîs, zikru lâmi هل ve بل, ittifâkîhim fî idgami ذ ve د ve tâ-i te'nîs ve هل ve بل, hurufu'n karubet mehâricuhâ, ahkâmu'n-nûni's-sâkineti ve't-tenvîn, fetih ve imâle ve beyne'l-lafzayn, mezhebi'l-Kisâi fî imâleti hâ'i't-te'nîsi ve mâ kablehâ fî'l-vakf, mezâhibîhim fî'r-râ'ât, lâmât, el-vakfu ala evâhiri'l-kelim, el-vakfu ala mersûmi'l-hat, mezâhibîhim fî yâ'âtî'l-idâfe, mezâhibîhim fî yâ'âtî'z-zevâid.

Yedi kıraatin ferşî ihtilafları ise şu baplarda zikredilmektedir: Bakara Sûresi, Âl-i İmrân Sûresi, Nisâ Sûresi, Mâide Sûresi, En'âm Sûresi, A'râf Sûresi, Enfâl Sûresi, Tevbe Sûresi, Yûnus Sûresi, Hûd Sûresi, Yûsuf Sûresi, Ra'd Sûresi, İbrâhîm Sûresi, Hicr Sûresi, Nahl Sûresi, İsrâ Sûresi, Kehf Sûresi, Meryem Sûresi, Tâhâ Sûresi, Enbiyâ Sûresi, Hac Sûresi, Mü'minûn Sûresi, Nûr Sûresi, Furkân Sûresi, Şuarâ Sûresi, Neml Sûresi, Kasas Sûresi, Ankebût Sûresi, Rûm Sûresinden Sebe' Sûresine kadar, Sebe' ve Fâtır Sûresi, Yâsîn Sûresi, Sâffât Sûresi, Sâd Sûresi, Zümer Sûresi, Mü'min Sûresi, Fussilet Sûresi, Şûrâ, Zuhurf ve Duhân sûreleri, Şerîat (Câsiye) ve Ahkâf sûreleri, Muhammed (s.a.v.) Sûresinden Rahmân Sûresine kadar, Rahmân Sûresi, Vâkıa ve Hadîd sûreleri, Mücâdile Sûresinden Nûn (Kalem) Sûresine kadar, Nûn Sûresinden Kıyâme Sûresine kadar, Kıyâme Sûresinden Nebe' Sûresine kadar, Nebe' Sûresinden Alak Sûresine kadar, Alak Sûresinden Kur'an'ın sonuna kadar. Son iki bap ise Tekbir ile harflerin mahreç ve sıfatları babıdır.²⁴

el-Mağnîsâvî'nin *İzhâru'l-me'ânî* adlı şerhi, İmam Şâtıbî manzumesinin bap başlıklarına göre ayrılmıştır fakat nüshalar tanımında bahsi geleceği üzere tüm manzumeyi kapsamadığı görülmektedir. Zira mevcut üç nüshanın ikisi Bakara sûresinin ferşî konulu otuzuncu babın yetmiş dokuzuncu beytinin şerhiyle tamamlanırken üçüncü nüsha usul baplarında, yani 444 sayılı beyitle tamamlanmıştır. Mevcut üç nüshada manzumenin yarıdan azının şerh edildiği görülmektedir.

²⁴ bk. eş-Şâtıbî, *hîrzi'l-emânî*.

2.4. Müellifin Kaynakları ve Eserin Özgün Değeri

el-Mağnîsâvî, manzumenin beyitlerine çoğunlukla kendi şerhinden sonra ve bazen kendi şerhinden önce diğer şerhlerden nakiller yapmaktadır. Bilindiği üzere *Şâtibiyye* manzumesine muhtelif zamanlarda birçok şerh kaleme alınmıştır.

el-Mağnîsâvî, *İzhâru'l-me'ânî*'ye üç şerhten alıntı yapmıştır. Kronolojik sırada ilk şerh Cemâluddîn Muhammed b. Hasan el-Fâsî'nin (öl.656H) *el-Le'âli'u'l-ferîde fi şerhi'l-kasîde* adlı eseridir. el-Mağnîsâvî bu şerhten nakil yaparken Arapça قال الفاسي ve Türkçe “Fâsî ayıttı” ifadelerini kullanmaktadır.

İkinci şerh Ebû Şâme Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmâîl el-Makdisî'nin (öl. 665/1267) kıraat alanında bilinen *İbrâzu'l-me'ânî min hurzi'l-emânî fi'l-kırâ'âtî's-seb'* eseridir. Bu şerhten nakil yapılırken Arapça قال أبو شامة ve Türkçe “Ebû Şâme ayıttı” ifadelerine yer verilmektedir.

Bu iki şerhten sonra kaleme alınan üçüncü şerh ise Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî'nin (öl. 732/1332) *Kenzu'l-Me'ânî fi Şerhi Hurzi'l-Emânî* adlı eseridir. Şerhte bu esere atıf yapıldığında Arapça قال الجعبري ve Türkçe “Ca'berî ayıttı” ibareleri kullanılmıştır.

İzhâru'l-me'ânî yi *Şâtibiyye* manzumesine yapılmış diğer şerhlerden ayıran en temel özellik tedvin edildiği dildir. Bir kısmı Arapça, büyük kısmı da Osmanlı Türkçesiyle telif edilmiştir. Eser, Osmanlı döneminin ilk zamanlarında kaleme alınması hasebiyle birçok Arapça kelime içermektedir.

İzhâru'l-me'ânî de şerh edilen manzume beyitlerine bazı yerlerde kelime ve cümle, bazı yerlerde ise sadece cümle manası verilmiş ve i'rab yapılmıştır. Beyitlerdeki kıraat ihtilaflarının zikredilmesi diğer *Şâtibiyye* manzumesi şerhlerinde de benzer şekilde görülmüştür.

el-Mağnîsâvî, manzumenin beyitlerinde geçen rumuzları şerhinde açıklamış, manzume içinde geçen âyet ve hadis atıflarını beyan ederek âyet veya hadis metinlerinin bir kısmını veya tamamını zikretmiştir. Şerhin metninde rivayet edilen hadisler *İbn Ebî Dâvûd* ve *Ed-Dârimî* gibi muteber kaynaklardan alınmıştır.

Ayrıca örneği az bulunsa da el-Mağnîsâvî, iki dil kitabından nakil yapmıştır. İlki, İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî'nin (ö. 400 h.) *es-Sihâh* adlı Arapça sözlüğüdür. Şerh,

bu sözlükten üç yerde yararlanmıştır. Diğer dil kitabı ise Ebü’Hasen Alî b. İsâ b. Alî er-Rummânî’nin (ö. 384 h.) *Şerhu’l-Uşûl* adlı eseridir. Şerhte, manzumenin mukaddimesinde geçen bir kelimenin aslı hakkında bu esere işaret edilmiştir.

İzhâru’l-me’ânî, İmam Şâtıbî’nin *Hırzü’l-emânî* manzumesinin tamamını kapsamadığı halde kıraat alanında Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış kaynak eser ve Osmanlı’nın ilmi mirasının önemli bir parçasıdır.

3. İKİNCİ BÖLÜM: İZHÂRU'L-ME'ÂNÎ FÎ ŞERHİ HİRZİ'L-EMÂNÎ ESERİNİN NÜSHALARI VE TAHKİKLİ METİN

Ebu'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî hakkında sınırlı bilgi ve *Hırzû'l-emânî* manzumesine telif ettiği şerhin incelemesinden sonra tezin ikinci bölümünde söz konusu şerhin mevcut nüshaları ve tahkikte takip edilen yöntemler hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın asıl amacı olan eserin transkripsiyonu ise son başlıkta yer almaktadır.

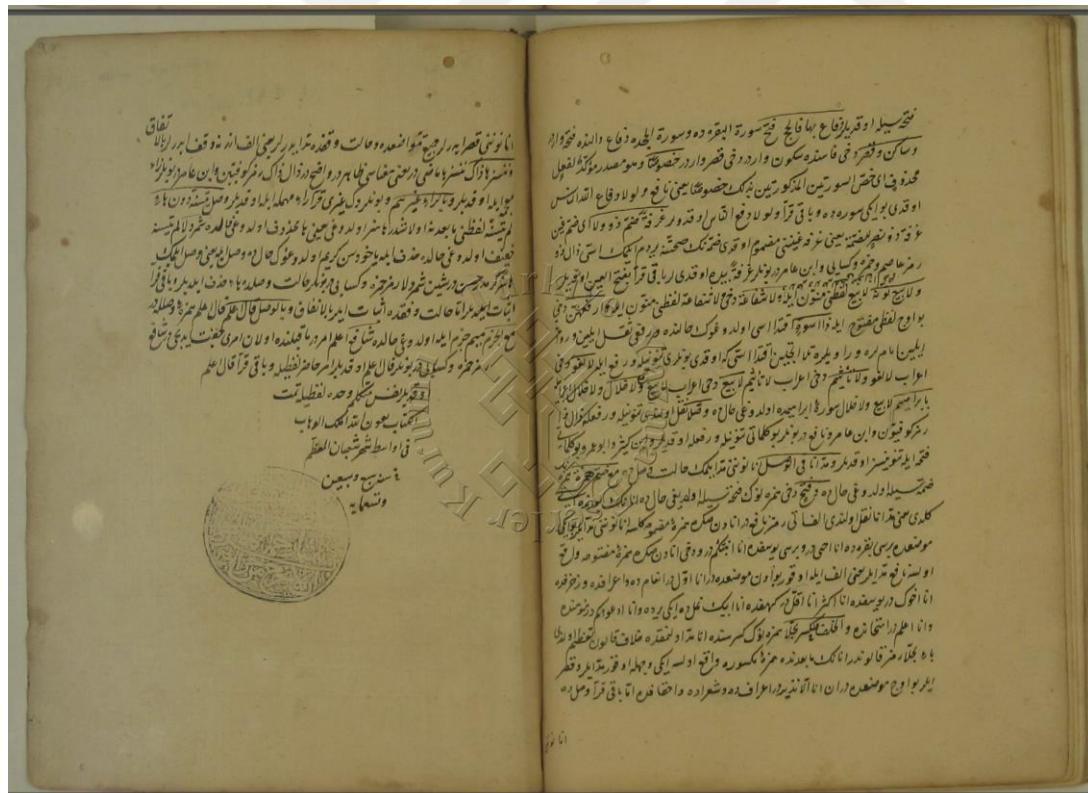
3.1. Eserin Nüshaları

el-Mağnîsâvî'nin *Şâtıbiyye* manzumesini şerh ettiği eserin günümüzde üç nüshası mevcuttur. Birinci nüshanın kapak sayfasında eserin ismine delalet eden “Şerh-i Şâtıbî li'l-Mağnîsâvî” ve “Kitâbu Şerh-i Şâtıbe” ifadeleri bulunur. Nüshada “Zilkade 1053 senesi” tarihli temellük kaydı ve Şehit Ali Paşa'nın vakıf mühürleri vardır. Eser 1a varaktan başlayıp 95 varağın b sayfasında sonlanır. Varakların her sayfasında 21 satır yazılmıştır. Nüshanın büyük kısmı Osmanlı Türkçesiyle, az bir kısmı da Arapça yazılmış ve siyah mürekkep kullanılmıştır. Asıl metnin geçtiği yerlerde metnin üstüne siyah veya kırmızı çizgi yapılmıştır. Aynı zamanda varakların (a) sayfalarına sonraki (b) sayfalarının başladığı ilk kelime yazılarak “ta'kîbe” yapılmıştır. Varakların kenar kısımlarında tashih mahiyetinde yapılan düzeltmeler haricinde not yoktur. Müstensih ismi olmamakla birlikte istinsah tarihi eserin son kısmında şu şekilde yazılmıştır:²⁵

تَمَّتِ الْكِتَابُ بِعَوْنِ اللَّهِ الْمَلِكِ الْوَهَّابِ فِي أَوَاسِطِ شَهْرِ شَعْبَانَ الْمَعْظَمِ فِي سَنَةِ سَبْعٍ وَسَبْعِينَ وَتِسْعِمِائَةٍ

Anlamı: “Melik ve Vehhâb olan Allah'ın yardımıyla 977 senesinin yüce Şaban ayının ortalarında kitap tamamlanmıştır.” Not edilen hicri tarih miladi 1570 senesine tekabül etmektedir.

²⁵ Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî, *İzhâru'l-ma'ânî fî şerhi hirzi'l-emânî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa Koleksiyonu, 00019), 95b.

Süleymaniye Kütüphanesinde Şehit Ali Paşa Koleksiyonuna ait 00019 numaralı nüshanın ilk ve son varakları (S nüshası)

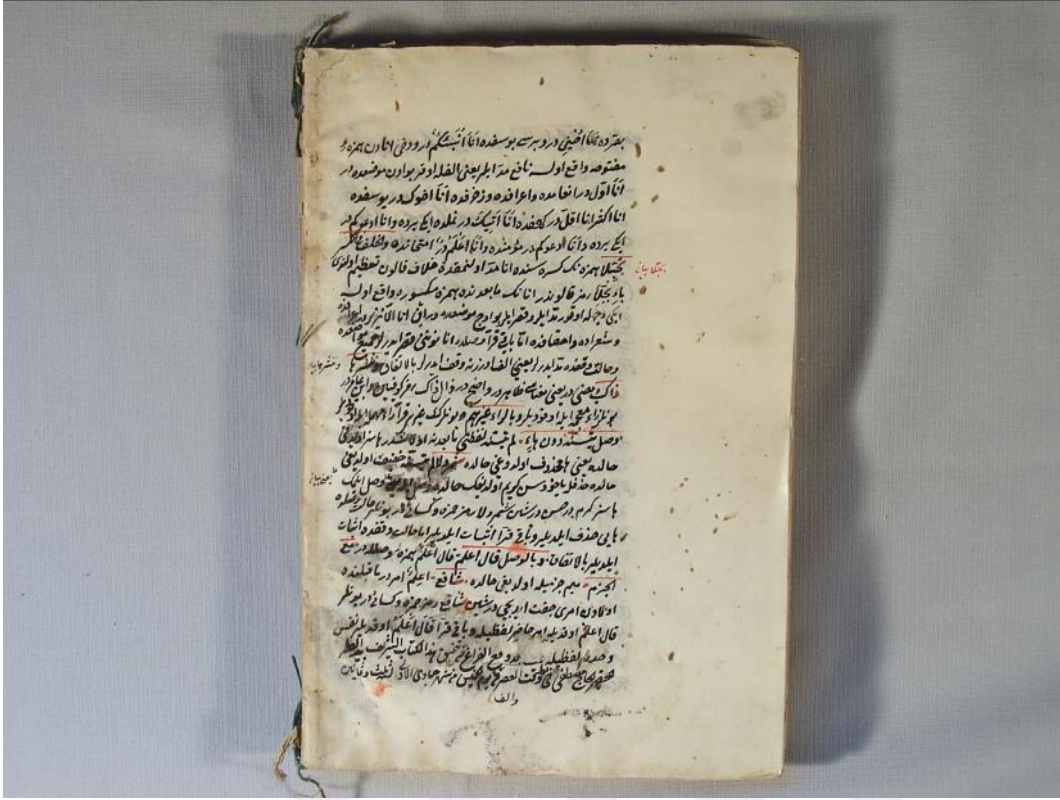
İkinci nüshanın ilk sayfasında eserin ismi *İzhâru'l-me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-emânî* olarak geçmektedir ve metin 1a varaktan başlayıp 125 varakta tamamlanmıştır. Varakların her sayfası 23 satırdan oluşmaktadır. Bu nüshayı istinsah eden Hacı Mustafa olduğu ve istinsah tarihinin 1083 (1671) yılı olduğu yazmanın son sayfasında belirtilmiştir. Şerh edilen asıl metnin üzerine kırmızı çizgi çizilerek belirtildiği görülmüştür. Bu nüshada S nüshası gibi ta'kibe yapılmıştır. İlk varaklardaki bazı siyah lekeler haricinde nüsha tam ve okunur durumdadır. Bu nüshanın birinci varak vechinde üç mühür ve bir temellük kaydı mevcuttur. Bunun dışında tashih babında eklenen yazılar haricinde nüsha varaklarında alınmış notlar bulunmamaktadır. İstinsah kaydı 125. sayfada şu ifadeyle belirtilmiştir:²⁶

قد وقع الفراغ في تنميق هذا الكتاب الشريف بيد الفقير الحقير الحاج مصطفى في أول

وقت العصر في يوم الخميس في شهر جمادى الأولى لسنة ثلاث وثمانين وألف

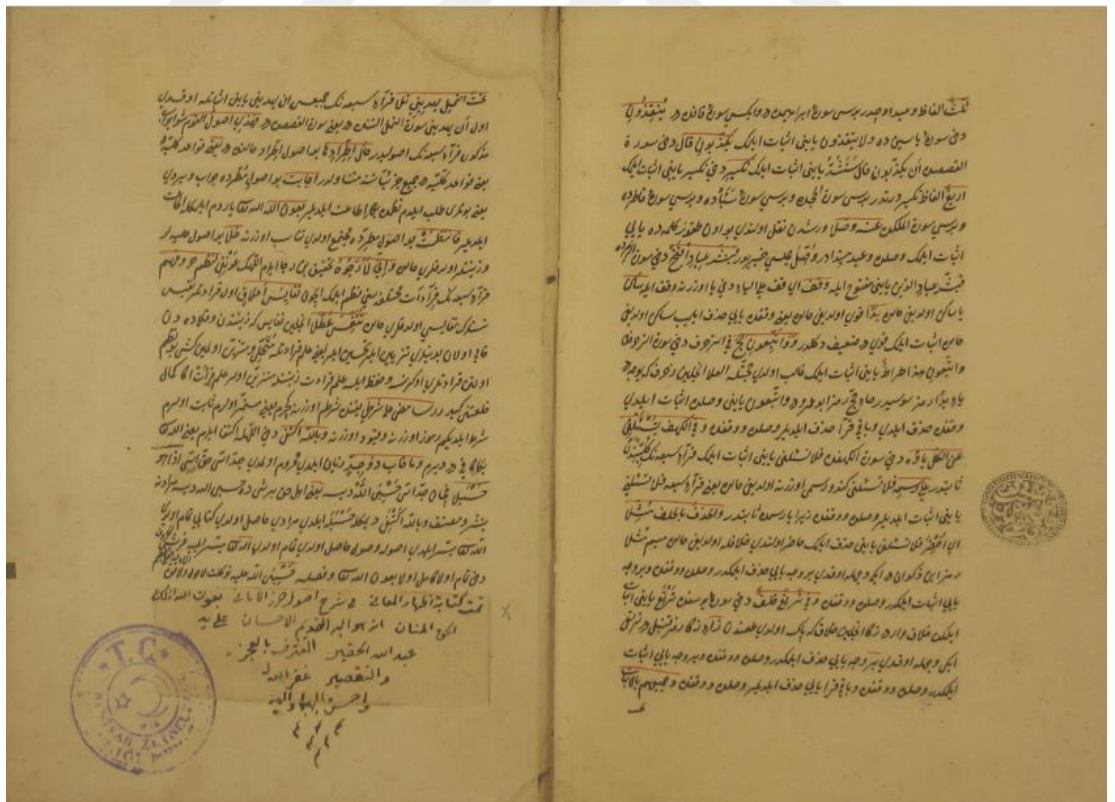
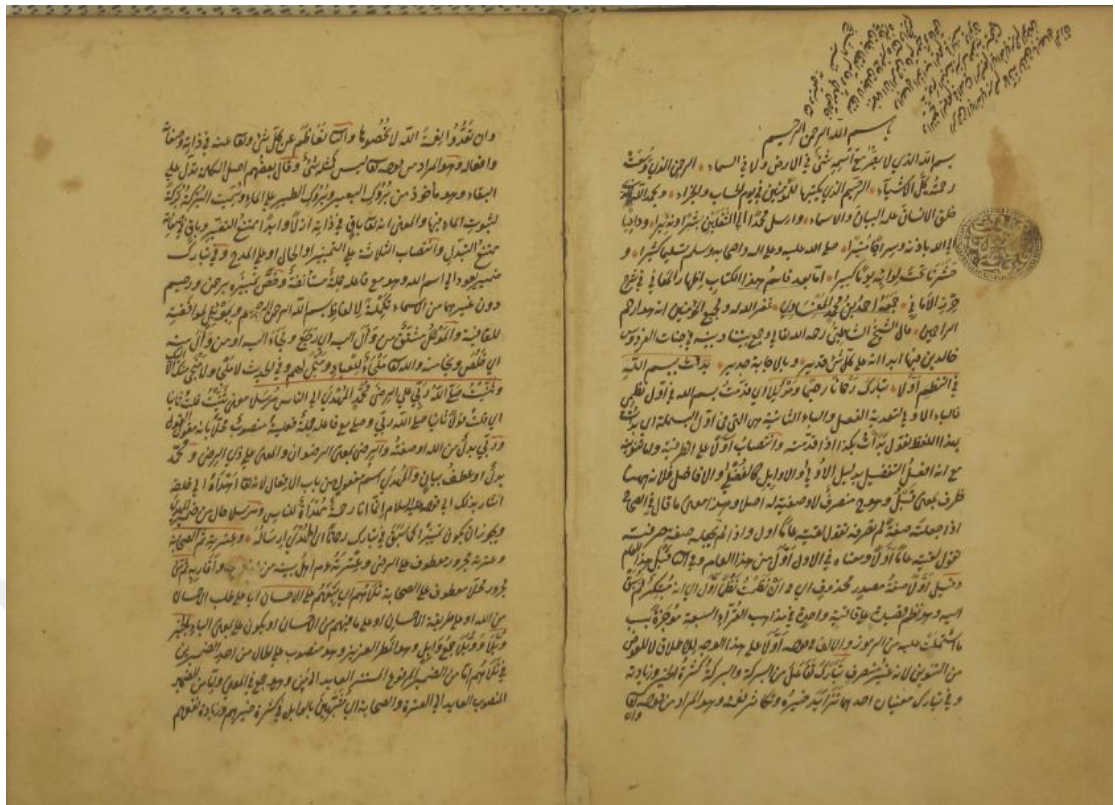

²⁶ Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî, *İzhâru'l-me'ânî fî şerhi hirzi'l-emânî* (Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 125a.

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Orhan Camii Koleksiyonuna ait 16 Or 105 numaralı nüshanın ilk ve son varakları (B nüshası)

Mevcut üçüncü nüshada kitabın ismi aynı olup sonunda *İzhâru'l-me'ânî fi Şerhi usûli Hurzi'l-emânî* adı tedvin edilmiştir. Nüsha 99 varaktan müteşekkil, birinci varığın a sayfasından başlayıp 99.cu varığın b sayfasında sona ermektedir ve her sayfası 21 satırdır. Bu nüshada müstensih adı geçmediği gibi istinsah tarihi de belli değildir. Nüshalar tam olup, miklepli ve sertaplı kapağa sahiptir. Metinler siyah renkle yazılarak asıl metne ve bazı cümle aralarına kırmızı noktalar ve çizgiler şeklinde bazı işaretler verilmiştir. Manisa'da bulunan bu nüshanın ilk ve son varaklarında aynı mühür bulunur ve istinsah hattında farklı bir hat ile notlar eklendiği görülmektedir.

Manisa İl Halk Kütüphanesi Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonuna ait 45 Ak
Ze 274 numaralı nüshanın ilk ve son varakları (M nüshası)

3.2. Tahkik Yöntemi

Eserin metinlerinin incelendiği tezde Arapça kısımlara tahkik, Türkçe kısımlara transkripsiyon yapılması hedeflenmiş, genel olarak İSAM Tahkikli Neşir Esasları benimsenmiştir.

Çalışmada esas alınan Süleymaniye Kütüphanesi nüshasıdır. Bu nüshanın esas alınma nedeni istinsah tarihinin B nüshasından daha önce olmasıdır. Üçüncü olan M nüshasında istinsah tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Eserin nüshalarında geçtiği üzere M nüshası *Şâtibiyye* manzumesinin usul kısmında sonlanırken S ve B nüshaları usulden sonra gelen 79. beyitte tamamlanmıştır. Manzumenin tamamını kapsamadığı halde S ve B nüshaları M nüshasından daha çok içeriğe sahiptir. Bununla beraber S ve B nüshalarının istinsah tarihleri ile el-Mağnîsâvî'nin vefat tarihi aralığı dikkat çekmektedir. S nüshasının istinsah tarihi 1570 ve B nüshasının istinsah tarihi 1671 senesidir. el-Mağnîsâvî'nin vefat tarihi hakkında iki görüş zikredilir; ilki 1591, diğeri 1679 senesidir. Birinci görüşe B nüshası müellifin vefatından 80 sene sonra yazıldığı anlaşılırken ikinci görüşe göre bu nüsha, müellif hayattayken kaleme alınmıştır. S nüshası ise daha erken bir tarihe sahip olup müellifin vefat görüşleri arasında birinci görüşü desteklediği söylenebilir.

Kıraat alanında yazılması hasebiyle metinde geçen âyetlerin sayısı çoktur. Tahkik ve transkripsiyon yapılırken âyetlerin Kur'an'daki yerlerini belirtmek maksadıyla metin içinde [sûre numarası/âyet numarası] şeklinde bilgi verilmiştir. Hadis ve diğer kitaplardan alıntılara dipnotta atıf yapılmıştır. Eserde manzume beyitlerini şerhten ayırmak için asıl metnin üzerine kırmızı çizgi çekildiği görülmektedir. Tez çalışmasında beyitler kalın hatla belirtilmiştir.

3.3. Tahkikli Metin

بسم الله الرحمن الرحيم²⁷

بسم الله الذي لا يضرُّ مع اسمه شيءٌ في الأرض ولا في السماء، الرحمن الذي وسَّعت رحمتهُ كلُّ الأشياء، الرحيم الذي يكتُبها للمؤمنين في يوم الحساب والجزاء، والحمد لله الذي خلق الإنسان علَّمه البيان والأسماء، وأرسل محمدًا إلى الثقلين بشيرًا ونذيرًا، وداعيًا إلى الله بإذنه وسراجًا منيرًا، صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه وسلَّم تسليمًا كثيرًا، وحشرنا تحت لوائه يومًا كبيرًا. أما بعد،

فاسم هذا الكتاب إظهار المعاني في شرح حرز الأمان، جمعه أحمد بن محمد المغنساوي، غفر له الله ولوالديه²⁸ ولجميع المؤمنين، إنه هو أرحم الراحمين.

قال الشيخ الشاطبي رحمه الله تعالى²⁹ وجمع بيننا وبينه في جنات الفردوس خالدين فيها أبدًا، إنه على كل شيء قدير، وبالإجابة جدير:

بدأت بسم الله في النظم أولًا ... تبارك رحمانًا رحيمًا وموئلاً أي: قدَّمت بسم الله في أوَّل نظمي³⁰، فالباء الأولى لتعدية الفعل، والباء الثانية هي التي في أوَّل البسملة، أي بدأت بهذا اللفظ، تقول: بدأت بكذا إذا قدَّمته. وانتصاب أولًا على الظرفية، وأما تنوينه مع أنه أفعل التفضيل بدليل الأولى والأوائل كالأفضلى والأفاضل، فلاَّنه ههنا ظرف بمعنى قَبْل، وهو ح منصرف لا وصفية له أصلاً، وهذا معنى ما قال في الصحاح: إذا جعلته صفةً لم تصرفه³¹، تقول: لقيته عامًا أول، فإذا لم تجعله صفة صرفيةً تقول: لقيته عامًا أولًا³²، ومعناه³³ في الأول: أوَّل من هذا العام،

الرحمن أي الذي يرحم كافة الخلق بإيصال الرزق والنفع إليهم في الدنيا، الرحيم أي الذي يرحم المؤمنين يوم القيامة بترك M +²⁷ عقوبة يستحقها، وإيصال الثواب إليهم في الجنة. والفرق بينهما أن الرحمن عامٌّ معنًى وخاصٌّ لفظاً لا يطلق على غيره تعالى، والرحيم خاصٌّ معنًى وعامٌّ لفظاً يطلق على غيره تعالى ويُسمَّى به. تفسير الشيخ.

²⁸ B ve M: غفر الله له ولجميع المؤمنين

²⁹ S — تعالى

³⁰ S — نظمي

³¹ S — لم تصرفه

³² Ebu Nasr İsmail el-Cevherî, *es-Sihâh*, nşr. Ahmet Abdulğafur Attâr (Beyrut: Dârul-İlm li'l-Melâyîn, 1407-1987), "وأل", 5/1838.

³³ S: تقول

وفي³⁴ الثاني قبل هذا العام. وقيل أولاً صفة مصدر محذوف، أي: في³⁵ أَنْ نَظَمْتُ نَظْمًا أَوَّلًا، أي أنه مُبتكر لم يُسبق إليه، وهو نظم قصيدة على قافية واحدة في مذاهب القراء السبعة، موجزة بسبب ما اشتملت عليه من الرموز. والألف في قوله³⁶ أَوَّلًا على هذا الوجه للإطلاق لا للعوض من التنوين، لأنه غير مُنصَرِف. تبارك تَفَاعَل من البركة، والبركة كثرة الخير وزيادته، وفي تبارك معنيان، أحدهما تزايد خيره وتكاثر نِعَمِهِ، وهو المراد من قوله تعالى (وإن تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لا تُحْصُوهَا) [18/16]، والثاني تعاضم عن كُلِّ شيءٍ وتعالى عنه في ذاته وصفاته وأفعاله، وهو المراد من قوله تعالى (ليس كَمِثْلِهِ شَيْءٌ) [11/42]. وقال بعضهم: أصل الكلمة تدل على البقاء، وهو مأخوذ من بُرُوك البعير وبُرُوك الطير على الماء، وسُمِّيَت الْبُرُوكُ بُرُوكًا لثُبُوتِ الماء فيها، والمعنى أنه تعالى باقي [2/] في ذاته أولاً وأبداً، ممتنع التغير، وباقٍ في صفاته ممتنع التبدل. وانتصاب الثلاثة على التمييز أو الحال أو على المدح. وفي تبارك ضميرٌ يعود إلى اسم الله، وهو مع فاعله جملةٌ مستأنفة، وخَصَّ تمييزه برحمن ورحيم دون غيرهما من الأسماء تكملةً لألفاظ بسم الله الرحمن الرحيم، وبِمَوْثُلٍ لموافقته للقفائية، والموثل مُشْتَقٌّ من وَأَعَلَ³⁷ إليه أي رجع ولجأ إليه، أو من وَأَلَّ منه أي خلص ونجا منه، والله تعالى ملجأٌ للعباد ومنجى لهم. وفي الحديث: (لا ملجأ ولا منجى منك إلا إليك).³⁸

وَتَبَيَّنَ صَلَّى اللَّهُ رَبِّي عَلَى الرَّضَا مُحَمَّدٍ الْمُهِدَى إِلَى النَّاسِ مُرْسِلًا معني تَبَيَّنَ قُلْتُ ثَانِيًا، أي قلت قولاً ثانياً صلى الله ربي، وصلى مع فاعله جملة فعلية منصوبٌ محلاً بأنه مقول³⁹ القول، وربِّي بدلٌ من الله، أو صفته، والرضى بمعنى الرضوان، والمعنى على ذي الرضى، ومحمدٌ بدلٌ أو عطْفٌ بيان، والمُهِدَى اسم مفعول من باب الإفعال،

³⁴ تقول + S

³⁵ في – M

³⁶ لفظ: M:

³⁷ B ve M: وال

³⁸ Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, Sünenü't-Tirmizî, nşr. Ahmed Muhammed Şakir – Muhammed Abdulbaki – İbrahim Atva (Mısır: Mustafa el-Bâyî el-Halebî, 1975), “Da‘avât Bapları”, 3394.

³⁹ M: مفعول

لأنه تعالى أهداه إلى خلقه، أشار بذلك إلى قوله عليه السلام (إنما أنا رحمةٌ مُهداةٌ للناس).⁴⁰ ومُرسلًا حال من ضمير المُهدى، ويجوز أن يكون تمييزًا كما سبق في تبارك رحمانًا، أي المُهدى إرسالةً.

وعِترته ثم الصَّحابة وعِترته مجرور معطوف على الرضى، وعِترته عليه السلام⁴¹ أهل بيته من أزواجه وأقاربه، ثم مَنْ مجرور محلاً، معطوفٌ على الصحابة، تلاهم أي تَبِعَهُمْ على الإحسان أي على طلب الإحسان من الله، أو على طريقة الإحسان، أو على ما فيهم من الإحسان، أو يكون على بمعنى الباء، بالخير وبُئلاً وبُئلاً جمع وابل وهو المطر الغزير، وهو منصوبٌ على الحال من أحد الضميرين في تلاهم، إما من الضمير المرفوع المستتر العائد إلى مَنْ، وهو جمعٌ في المعنى، وإما من الضمير المنصوب العائد إلى العِترَة والصحابة، أي مُشَبَّهين بالوابل في كثرة خيرهم وزيادة نفعهم. وبالخير متعلّقٌ بؤبلاً من حيث المعنى، أي: نازلين بالخير والنفع للناس، ويجوز أن يتعلق بئلاًهم، أي: تَبِعُوهم بالخير على ما فيهم من الإحسان.

وثَلَّثُ أي: قلتُ في قولٍ ثالثٍ إنَّ بكسر الهمزة لأنها مع اسمها، وخبرها مقول⁴² القول، ويجوز بفتح الهمزة على معنى وثَلَّثُ بأنَّ الحمد، أي: أتيتُ ثالثاً بأنَّ الحمد لله دائماً أي: ثابتاً مستمراً، وهو حال من الحمد. وما مبتدأ ليس من أفعال الناقصة⁴³ اسمه مستترٌ فيه راجعٌ إلى ما، مبدوءاً خبر ليس به أي: بالحمد، وليس مع اسمه وخبره صلة الموصول. أجذم الغلا أي: مقطوع الأعلى ومنقوص الفضل. وأجذم خبر المبتدأ الذي هو ما، أي: كلُّ كلامٍ ليس مبدوءٌ بالحمد أجذم [2ب] الغلا، والغلا مجرورٌ لأنه مضاف إليه، وهو بفتح العين: الرِّفْعَةُ والشرف، أشار به إلى قوله عليه السلام (كلُّ كلامٍ لا يُبدَأُ فيه بالحمد لله فهو أجذم)⁴⁴ أي: المقطوع⁴⁵ الأبر، ولو قال: وثبتُ أنَّ الحمد

⁴⁰ Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sunenu'd-dârimî*, nşr. Hüseyin Selim ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1412-2000), "Mukaddime", 15.

⁴¹ M: هم

⁴² M: مفعول

⁴³ B ve M – من أفعال الناقصة

⁴⁴ Ebu Dâvûd Süleyman el-Ezdî, *Sunenu Ebî Dâvûdı*, nşr. Şuayp el-Arnavut – Muhammed Kamil Karabelli (Kahire: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430-2009), "Edep", 4840.

⁴⁵ B ve M: المنقطع

الله⁴⁶ وثَلَّثُتْ صلى الله لكان أولى تقديمًا لذكر الله على ذكر رسوله، ووجه ما ذكره أنه أراد أن يختتم خُطْبَتَهُ بالحمد لله، فهو كقوله تعالى في آخر سورة الصافات (وسلامٌ على المرسلين والحمد لله رب العالمين) [182-181/37].

وبعدُ فحبلُ الله فينا كتابه والعرب تستعيرُ لفظ الحبل في العهد والوصلة والمودة، فلذلك استعير للقرآن لأنه وُصلة بين الله وبين خلقه، مَنْ تمسَّك به وصل إلى دار كرامته ورحمته، فجاهد به أي: بالقرآن كما قال الله⁴⁷ تعالى وتبارك⁴⁸ (فلا تُطعِ الكافرينَ وجاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا) [52/25] أي: بِحُجَجِهِ وبراهينه وأدلته. حبلُ العدى أي: الأعداء، والحبل منصوب لأنه مفعول فجاهد، وهو بكسر الحاء⁴⁹ الواهية مُتَحَبِّلًا أي: متصيِّدًا، وهو حال من فاعل فجاهد، يُقال: تحبَّل الصيد إذا أخذه بالجِبالَة، وهي الشبكة. وأخْلَقَ به وهو فعل تعجَّبٍ كقولك وأحسِنَ به، أي: ما أخلَقَ القرآن وما أحقَّه وما أجدرُه بالمُجاهدة والجهاد، ويقال: هو خَلِيقٌ بكذا أي: حقيقٌ به وجديرٌ به ولائِقٌ به. إذ ليس يُخلَقُ إذ هنا للتعليل، ويقال: أخلَقَ الثوبُ وخَلَقَ إذا بلى. جدَّةٌ بكسر الجيم منصوبٌ على التمييز⁵⁰، وهو ضد البلى، أي: لا يبلى جدَّةُ القرآن، أشار به إلى قوله عليه السلام (إنَّ هذا القرآن حبلُ الله لا تنقضي عجائبه، ولا يُخلَقُ من كثرة الرَّد)⁵¹ أي: لا يحدث له البلى من كثرة ترداده وتكراره ومرور الزمان. جديدًا أي: عظيمًا وعزيرًا وشريفًا، وانتصابه على الحال من ضمير يُخلَقُ العائد إلى القرآن. مواليه أي: مُصافيه ومُلازمه والعامل بما فيه، وهو مبتدأ. على الجدِّ خبره، أي: مواليه حصل على الجدِّ واستقرَّ عليه، والجدُّ بكسر الجيم ضد الهزل. مُقبِلًا حال من الضمير المستتر في الخبر الراجع إلى مواليه، أي: استقرَّ على الجدِّ في حال إقباله على القرآن واهتمامه به علمًا وعملاً.

وقارئة أي: قارئ القرآن، وهو مبتدأ، المرضيُّ صفته قَرَأَ أي استقرَّ وثبتَ مثاله، وقَرَّ مع فاعله جملة فعلية مرفوع المحل لأنه خبر المبتدأ. كالأترج حال من مثاله، أي: كائن كالأترج، حالِّيه بدلُ اشتمالٍ من الأترج، مُريحًا ومُوكِّلا حالان من الأترج، يقال: أراح الطيب إذا أعطى الرائحة واكل الزرع وغيره إذا طعمه⁵². ويجوز أن يكون المرضيُّ

⁴⁶ S – الله

⁴⁷ S ve M – الله

⁴⁸ B ve M – وتبارك

⁴⁹ S: الهاء

⁵⁰ B ve M: أنه تمييز

⁵¹ Dârimî, “Fezâ’ilu’l-Kur’ân”, 3358.

⁵² S: أطمع

خبر المبتدأ، أي: لا يُعدُّ قارئاً للقرآن إلا من كان مرضيً [3/أ] الطريقة. ثم استأنف جملة فعليَّة فقال: قرَّ مثاله كالترج، ويجوز أن يكون قرَّ مع فاعله خبر المبتدأ، وفاعله ضمير⁵³ مستتر فيه عائد إلى القارئ، أي: قارئه المرضي قوت عينه، أو استقرَّ أمره بنيل درجات الأبرار، ثم استأنف جملة اسمية فقال: مثاله كالترج أشار به إلى قوله عليه السلام (مثل المؤمن الذي يقرأ القرآن مثل الأترجة ريحها طيب وطعمها طيب)⁵⁴. وإنما شبهه بالأترجة من حيث أنَّ الإيمان ثابت في قلبه طيب الباطن، ومن حيث أن يقرأ القرآن يستمع الناس ويستريح بصوته يجدون الثواب بالاستماع إليه ويتعلَّمون القرآن منه. وقال عليه السلام (مثل المؤمن الذي لا يقرأ القرآن مثل التمرة لا ريح لها وطعمها حلو).⁵⁵

هو المرتضى مبتدأ وخبر، والضمير راجع إلى القارئ المرضي، ويجوز أن يكون هو المرتضى خبراً لقوله: وقارئه⁵⁶ المرضي، وما بينهما من قوله: قرَّ مثاله إلى آخر البيت جملة معترضة. أمَّا أي: قصداً، وهو تمييز، أي: هو المرتضى قصده والمختار اختياره، والمقبول إرادته تعظيماً له⁵⁷ وتيمناً به وانتفاعاً بعلمه. إذا كان أي: إذا صار القارئ أمةً أي: جامعاً للخيرات، يقال للرجل الجامع للخيرات أمةً كأنه قام مقام جماعاتٍ لأنه اجتمع فيه ما تفرق فيهم من المصالح، ومنه قوله تعالى (إنَّ إبراهيمَ كان أمةً) [120/16]. ويممُّه أي: قصده، ويمم فعل ماضٍ معطوف على كان، والضمير البارز راجع إلى القارئ. ظلُّ الرزاة أي: إذا قصده ظلُّ الوقار والسكينة، وقد رزَن الرجلُ بضم العين فهو رزين، أي: وقورٌ ثابت، واستعار للرزاة ظلًّا إشارةً إلى شمول الوقار للقارئ واستراحته في ظله⁵⁸ وأمنه من تخليط الناقص عقله، وجعل الرزاة هي التي تقصده كأنها تفتخر به لكثرة الخير فيه مبالغةً في مدحه. فنقلًا أي: تاجًا، وهو حال من ظلِّ الرزاة، والقنقل المكيال الضخم، وكان لكسرى تاجٌ يُسمَّى القنقل لعظمه، يشير المصنف

⁵³ ضمير – B ve M

⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-şahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "At'ime", 30 (No. 5427).

⁵⁵ Buhârî, "At'ime", 30 (No. 5427).

⁵⁶ القارئ: S

⁵⁷ له – M

⁵⁸ في ظله – S ve M

ve⁶³ tekrar okursa her harf mukabelesinde on hasenat vardır. Ve dahi tekrar okumak okuyucuda hüsün ve cemal ziyade eyler âhirette bedri münir gibi olur.

وحيثُ الفتى يرتأُ Kur'an okuyucu korktuğu mekanda من القبر في ظلماته من kabirden hasıl olan zulümat içinde يلقاه Kur'an okuyucuya Kur'an buluşur سَنَّا مُتَهَلِّلًا Kur'an okuyucu Kur'an nuru ile müstenîr olduğu halde mesrur olduğu halde güler yüzlü olduğu halde.

Kur'an, Kur'an okuyucuya buluştuğu mekanda ve هُنَاكَ mekan için olmak ve zaman için olmak caizdir. يَهْنِيهِ مَقِيلًا Kur'an rahat olacak yer verir Kur'an okuyana وروضةً dahi gülistan verir ve bahçe verir Kur'an kâri olana. Ve dahi يَهْنِيهِ de zamir mustetir kabre raci olmak caizdir. Yani kabir leziz olur ve hoş olur kâri için مَقِيل yönünden ve روضةً yönünden. Yani Kur'an kâri olana buluştuğu zamanda⁶⁴ kabir kâri için güzel makîl olur ve ravza olur Kur'an okumak sevabıyla ve Kur'an'la amel eylemek sevabıyla. Ve مَقِيل mevzi-i istirahatır vasatı nehârda. يَهْنِيهِ mehmûz'ul-fe'dir. Hemzesi في ذروة العِزِّ Kur'an ecli için ومن أجله dur. يَهْنِيهِ Aslı yâ'ya kalp olunmuştur tahfif için. İzzetin âlâsında يُجَنِّل kâri olana nazar olunur, hali hoş olur emri azîm olur, külli afetten salim [/4a] olur.

لِحَبِيبِهِ Kur'an, Allah teâlâ'dan diler إِرْضَائِهِ Allah teâlâ'nın razı kılmasını diler يُنَاشِد habibini razı kılmasını diler. Kur'an'ın habibi, kâridir. Yani Kur'an, Allah teâlâdan diler⁶⁵ ki kârie şu kadar sevap vere ki kâri razı oldum yeter diye, gözleri aydın⁶⁶ ve gönül şâd ola⁶⁷. وإِرْضَائِهِ de zamir lafzatullahâ râcîdir ve dahi zamir Kur'an'a râcî olmak caizdir.

⁶³ B ve M – ziyade ve

⁶⁴ S – zamanda

⁶⁵ S – diler

⁶⁶ B ve M + ola

⁶⁷ S – ola

أي: يسأل القرآن ربّه أن يُعطي القارئ ما يَرْضَى به القرآن، فيكون اللام في لحبيبه بمعنى لأجل حبيبه، وُعْدِي يُنَاشِدُ بفي لأن في المناشدة معنى الرغبة، وقيل معنى يُنَاشِدُ يُكثِرُ السَّوَالُ مُلِحًّا فيه. وأَجْدِرُ به فعل تعجب، أي: ما أَجْدَرُهُ بذلك الإرضاء وأحقّ به. سُؤلاً نصبه على التمييز، والسؤال المسؤول وهو المطلوب. إليه مُوَضَّلاً صفة سُؤلاً، وإليه متعلّق بمُوَضَّلاً، والهاء عائدة على القرآن أو على القارئ، والضمير في به للإرضاء، أي: ما أحقّ سُؤله أن يُوَضَّلَ إليه

Yani ne acep istihkakı var ve ne acep liyakati var Kur'an'ın matlubu Kur'an'a yetiştirilmeye.

فيا أيّها القارئ إنما أُبدِلَ همزته ياءً ضرورةً. به متمسكاً أي: عاملاً بما في القرآن، مُجَلٌّ له في كلّ حالٍ مُبَجَّلاً ونصب مُتمسكاً ومبجلاً ومبجلاً على الحال من ضمير القارئ، لأن المعنى: يا أيها الذين قرأ القرآن متمسكاً به، وإجلال القرآن تعظيمه وتبجيل القرآن توقيره، وهما متقاربان في المعنى. ومن إجلال القرآن حُسنُ الاستماع له والانصات لتلاوته وتوقير حَمَلَتِهِ وصيانته القارئ نفسه مما يَشِينُ دينه.

هَنِيئًا مَرِيئًا منصوبان على الحال، أي: ثبت لك ثواب تمسكك بالقرآن وإجلالك له، هَنِيئًا مَرِيئًا ذلك الثواب Yani sana sevap hasıl oldu, gözün aydın olsun, o sevap sana mübarek olsun, akıbeti mahmude üzerine olsun, afetlerden ve teablardan emin olasın. Hasıl mana budur burada.

ويجوز أن ينتصبا بفعل مضمر، أي: صادفت أمراً هَنِيئًا مَرِيئًا، ويجوز أن يكونا صفة مصدرٍ محذوف، أي: عَشْ عِشًا هَنِيئًا مَرِيئًا. والهَنِيءُ الذي لا آفة فيه الطَّيِّبُ المُسْتَلَذُّ الخالي من المنغصات الحاصل من غير تعب، والمَرِيءُ المأمون الغائلة المحمود العاقبة المُسْتَسَاغُ في الحلق، وهما من أوصاف الطعام والشراب في الأصل، ثم تُجَوِّزُ بهما في التَّهْنِئَةِ بكلّ أمرٍ سارٍ. وَالِدَاكَ عليهما ملابِسُ أنوارٍ والداك مبتدأ وعليهما خبره، وملابس فاعل عليهما، ويجوز أن يكون ملابِسُ مبتدأً ثانياً خبره عليهما المقدم عليه، والجملة خبر والداك، وملابس جمع مَلْبَسٍ بفتح الميم والباء، وهو مصدر كاللبس، وجمعه لاختلاف أنواع الملبوس. ويجوز أن يكون جمع مَلْبَسٍ بكسر الميم وفتح الباء، وهو الشيء الذي يلبس ويُسمَّى أيضاً لِبَاسًا، ومثله مِزْر [4/ب] وإزار ومِلْحَفٌ ولِحَافٌ. وأضاف الملابس إلى الأنوار لملابتها إيّاها من التاج والحلا والتاج الإكليل والخلى جمع حَلِيَّةٍ وهي الهيئة من التحلي الذي هو لبس الحُلِيِّ. ويجوز أن يكون الخلى جمع حُلَّةٍ، وأراد أن يقول والخلل لكنه أبدل من ثاني حَرْفِي التضعيف حرف

علّة نحو أُمليتُ أصله أُمِلْتُ نصّ عليه الرُّماني في آخر شرح الأصول.⁶⁸ والمنظوم في هذا البيت حديث⁶⁹ أخرجه أبو داود وغيره قال رسول الله عليه السلام (من قرأ القرآن وعمل بما فيه أُلْبِسَ والداه تاجًا يوم القيامة ضوءه أحسن من ضوء الشمس في بيوت الدنيا لو كانت فيكم، فما ظنكم بالذي عمل بهذا؟)،⁷⁰ وقال رسول الله عليه السلام (يُكسَى والداه حُلّة لا تقوم لها الدنيا وما فيها).⁷¹

فما ظنكم بالتَّجَلُّلِ عند جزائه هذا استفهام تفخيم للأمر وتعظيم لشأنه، وفيه معنى الأمر، أي: ظنُّوا ما شئتم من الجزاء والثواب لهذا الولد الذي يُكْرَم والداه من أجله، والخطاب للسامعين مُطلقًا، فيكون التفاتًا من القارئ إليهم. ويجوز أن يكون خطابًا للقراء لأن قوله فيا أيها القارئ للجنس، أي: ما ظنكم بأنفسكم أيها القراء. والتَّجَلُّلُ النُّسْلُ كالولد يقع على⁷² المفرد والجمع فحمل على لفظه قوله عند جزائه ثم حمل على المعنى قوله أولئك أهل الله قال رسول الله عليه السلام (إنَّ لله أَهْلِينَ من الناس) قيل: من هم يا رسول الله؟ قال: (أهل القرآن هم أهل الله وخاصته)⁷³. والإشارة بالأهليّة إلى قرب المنزلة من رحمته تعالى وكرامته. والأهل اسم جمع كالرُحط والركب، وقد جُمع في الحديث جمع السلامة⁷⁴، ومثله في القرآن (شَعَلْنَا أَمْوَالَنَا وَأَهْلُونَا) [11/48]، فيجوز أن يكون في بيت الشاطبي أيضًا مجموعًا، وسقطت النون للإضافة، وسقطت الواو لالتقاء الساكنين، والتلفظ بالمفرد والجمع في مثل هذا واحد، وإنما يفترقان في الخطّ، فتُراذُ واو للجمع⁷⁵، والمصنّف لم يكتُبْ ما نَظَّمَهُ لأنه كان ضريزًا، ولا يظهر في اللفظ جمعٌ فكتب السامع مفردًا. والصفوة المَلَا والصفوة الخالص من كل شيء بكسر الصاد وفتحها، وأشار

⁶⁸ Bu eserin büyük bir kısmı, Nassâr Hamîduddîn tarafından *Şerhu'l-usûl fi'n-nahiv* adlı yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir. Ancak burada verilen bilgi tahkik edilen kısımda bulunamadı. (Mekke: Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, Arapça Lisansüstü Çalışmalar, Yüksek Lisans Tezi, 1994).

⁶⁹ S – حديث

⁷⁰ Ebu Dâvûd, “Fezâ'ilu'l-Kur'ân”, 1453.

⁷¹ Ebu'l-Fadl Ahmet b. Ali b. Hacer el-'askalânî, *el-Metâlibu'l-'aliyye*, nşr. Sa'ad b. Nasır eş-Şisrî (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1419), “Fezâ'ilu'l-Kur'ân”, 3489.

⁷² S – على

⁷³ İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şuayp el-Arnâvut – Adil Mürşit vd. (Beyrut: Mu'essetu'r-Risâle, 1421/2001), “Musnedu'l-muksirîn” (No. 12292).

⁷⁴ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, nşr. Muhammed Fuat Abdülbaki (Kahire: İsâ el-Bâbî, 1374-1955), “Zekat”, 1007.

⁷⁵ B ve M: في الجمع

بالصفوة إلى الخاصة المذكورة في الحديث، والمَلَأُ الأشرافَ والرؤساءَ، قال رسول الله عليه السلام (أشراف أمتي قراء القرآن وقُرَآءُ الليل).⁷⁶ والمَلَأُ مهموز اللام أبدل همزته أَلَفًا للوقف.

أولُوا البرَّ والإحسان والصبر والثَّقَى أولوا مثل ذووا بمعنى أصحاب البرِّ، وهو خبرٌ بعد خبرٍ، وأولئك مبتدأ، أي: أولئك القراء أهل الله المتصِفون بهذه الصفات الجليلة من البر وما بعده، حُلاهم بها جاء القرآن مفضلاً حلاهم مبتدأ ومعناه صفاتهم، جمعُ حَلِيَّةٍ وهي الصفة، وخبره الجملة التي بعده، وبها متعلق بجاء، ومفضلاً حال من القرآن ومعناه مُبَيَّنًا.

عليك بها ما عَشْتُ أي: [5/] الزم هذه الصفات والصِّق بها وبادِرْ إليها مدّة حياتك. فيها مُنافَسًا أي: منافسًا في هذه الصفات غيرك، والمنافسةُ المُزاحمةُ في الشيء رغبةً فيه، ومنافسًا حال من الضمير المستتر في عليك، وقيل حال من التاء في عَشْتِ وهو وَهْمٌ. وبع نفسك الدنيا بأنفاسها العُلَى والدنيا التي وصف بها النفس تأنيثُ الأدنى الذي هو الحقير الخسيس، وإنما وصفها بذلك لاتضاعها مبدأً ومآلاً كما قال الشاعر: ما بَالُ مَنْ أَوَّلُهُ نَظْفَةٌ وَآخِرُهُ جِيفَةٌ يفخر.⁷⁷ والأنفاس جمع نفَسٍ بفتح الفاء، أي: بأرواحها التي هي العُلَى في المبدأ والمآل، والهاء في بأنفاسها تعود إلى حُلاهم. والغُلَى بضم العين والقصر جمع غُلًيًا وهي تأنيثُ الأعلى، ويحتمل الكلام بعد ذلك معنيين أحدهما أن يكون معنى بَعُ أَبْذُلُ أي: أَبْذُلُ نفسك الدنيئة في أنفاس تلك الصفات الشريفة فيكون الباء بمعنى في، وبذل النفس يُستعاد لبلوغ الجهد والطاقة، والثاني أن يكون بَعُ من البيع الذي هو ضدُّ الشري، ويكون في الكلام حذف مضاف، أي بَعُ صفات نفسك الدنيئة بأنفاس تلك الصفات الشريفة، والبيع يُستعار لإبدال شيء بشيء. وهذا البيت بديع اللفظ جليل المعنى يُشَمُّ من رائحته أن المصنف كان من أولياء الله.

ثم أثنى على علماء القراءة فقال⁷⁸ جزى الله بالخيرات عنا أئمةً لنا نقلوا القرآن عذبًا وسَلَسًا جزى بمعنى أعطى، ويتعدى إلى مفعولين كقوله تعالى (وجزاهم بما صبروا جنةً وحريراً) [12/76]. وأدخل المصنف على مفعوله الثاني، وهو بالخيرات باء الجرِّ زيادةً، والمعنى أعطى الله أئمة القراءة خيراتٍ عن قِبَلِنَا وجانبنا، أي: لأجل نقلهم

⁷⁶ Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, nşr. Abdulali Abdulhamid Hâmit (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1423-2003), "Fezâ'ilu's-süveri ve'l-âyât", 2447.

⁷⁷ Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezit el-Mubred, *el-Kâmil fi'l-lugati ve'l-edep*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'arabî, 1417-1997), 2/10.

⁷⁸ فقال – S

القرآن إلينا وتعليمهم إيانا. والخيرات جمع خيرة، وهي الفاضلة من كل شيء، والثاني يجوز أن يكون صفة لأئمة، ويجوز أن يكون متعلقًا بنقلوا⁷⁹، ونقلوا صفة لأئمة على الوجهين، وعذبًا صفة مصدرٍ محذوفٍ، أي: نقلًا عذبًا لم يزدوا فيه ولم ينقصوا منه، ولا حرّفوا ولا بدّلوا. وسلسلًا عطف على عذبًا، والعذب الماء الطيّب السلسل السهل الدخول في الحلق.

فمنهم بدورٌ سبعة أي: فمن تلك الأئمة الناقلين للقرآن على الوجه المرضي سبعة، من هنا للتبعيض، والإشارة بذلك إلى كثرة من سلف من نقل القرآن جعلهم كالبدور لعلّ منزلتهم عند الناس واتّسع علمهم وكثرة الانتفاع بهم وشهرتهم. قد توسّطت سماء الغلى والعدل زهرًا وكُملاً والغلى بمعنى الغلاء الممدود⁸⁰، وهو الرّفعة والشرف، ويجوز أن يكون جمع الغليا فيكون على حذف الموصوف، أي: سماء المناقب الغلى، استعار للغلى والعدل سماءً، وجعل هذه البدور متوسطة في تلك [5ب] السماء في حال كونها زاهرة أي: مضيئة كاملة من غير نقص مبالغة في وصفهم، لأن القمر إذا توسّط السماء في حال كماله وتماحه وقوة نوره كان ذلك أشرف أحواله، وأعظم انتفاع الخلق به. وزهراً جمع أزهرٍ أو زاهرٍ كأحمرٍ وحمرٍ وبازلٍ وبزلٍ، يقال زهَرَ إذا أضاء، فهو زاهر وأزهر على المبالغة، وهو منصوب على الحال من فاعل توسّطت وكُملاً عطف عليه وهو جمع كامل، لها أي: للبدور السبعة شُهْب أي: كواكب، والشهب جمع شهاب، والشهاب في الأصل الشعلة الساطعة من النار ثم سُمي الكوكب بذلك المضيء، ولما جعل الأئمة كالبدور جعل رُؤاتهم كالشهب. عنها استنارت أي: أخذت الشُهْب النور عن البدور السبعة فنوّرت سوداء⁸¹ الدجى أي: أضاءت هذه الشهب ظلم الجهل بعد أفول تلك البدور حتى تفرّق وانجلا أي: تفرّق السواد وانكشف بتنوير هذه الشهب، والدجى الظلم جمع دُجِيَّة وهي الظلام، وهي هنا كناية عن الجهل.

وسوف تراهم واحدًا بعد واحد أي: تعلّم البدور السبعة واحدًا بعد واحد في هذا الكتاب على الترتيب، فواحدًا مفعول ثانٍ وبعد واحدٍ صفته مع اثنين من أصحابه مُتمثلاً أي: منتصبًا ومتشخصًا في النظم ومتمثلاً صفة لواحدًا بعد صفته، ومع اثنين متعلق بتمثلاً أي: متمثلاً مع اثنين من أصحابه، ولو قال وسوف تراهم كل واحد مع اثنين من أصحابه في هذه القصيدة لكان أسهل معني وأحسن لفظًا.

⁷⁹ نقلوه S:

⁸⁰ B ve M: الممدود

⁸¹ B ve M: سواد

ثم الذين ذكرهم على ثلاثة أقسام، القسم الأول: من أخذ عن البدر نفسه، وهم أصحاب نافع وعاصم والكسائي لا واسطة بينهم وبين أصحابهم، والقسم الثاني من بينه وبين البدر واسطة واحدة، وهم أصحاب أبي عمرو وحمزة، والقسم الثالث من بينه وبين البدر أكثر من واسطة واحدة، وهم أصحاب ابن كثير وابن عامر على ما سيأتي، وبين المصنف الواسطة بين أبي عمرو وصاحبه وهو اليزيدي، وبين الواسطة بين حمزة وصاحبه وهم سلمي لتيسر ذلك عليه في النظم، وترك بيان الواسطة بين ابن كثير وصاحبه وبين ابن عامر وصاحبه لتعدد ذلك وتعسره نظاماً.

تخيرهم أي: اختار البدور السبعة والشهب ثقاتهم كل بارع الثقاد جمع ناقد وهو من له حذق وجودة نظر يميز الجيد من الردي، والبارع الذي فاق أضرابه، وكل منصوب بدل من ضمير تخيرهم، فهو ثناء على البدور السبعة وأصحابهم بالبراعة في العلم، ثم أثنى عليهم بالتواضع في الزهد والعلم فقال وليس على قرآنه متأكلاً فهو صفة بعد صفة، فالتقدير: كل رجل بارع غير متأكّل بقراءته، [6/أ] وإنما دخلت الواو في وليس على تقدير كل من برع، وليس على قرآنه أي: بقراءته متأكلاً، أي: لا يجعل قراءته سبباً للأكل، يقال تأكل بكذا إذا جعله سبباً للأكل، فكلمة على بمعنى الباء. وقيل هو من قولهم تأكل البرق والسيف أي: هاج لمعانه أي: لم ينتصب ظاهر الشعاع لأهل الدنيا بالقرآن فيجعل له صلة إلى دنياهم.

فأما الكريم السر في الطيب نافع فذاك الذي اختار المدينة منزلاً شرع في ذكر البدور⁸² السبعة واحداً بعد واحد مع اثنين من أصحابه، وبدأ بنافع تفضيلاً له علماً ومحلاً، وبه بدأ ابن مجاهد وقال: "إنما بدأنا بقارئ المدينة لأنها مهاجر رسول الله ومعدن الأكابر من أصحابه، وبها حفظ عنه الآخر من أمره".⁸³ وأشار بقوله الكريم السر إلى ما روي عنه من أنه كان إذا تكلم يوجد من فيه رائحة المسك، فقال له بعض أصحابه: أتنطيط كلما قعدت تُقرئ الناس؟ فقال: ما أمس طيباً ولكني رأيت رسول الله في المنام يقرأ في في فم ذلك الوقت يوجد فيه هذه الرائحة. وأصله من أصفهان وبالمدينة أقام وبها مات سنة سبع وستين ومائة، وقيل غير ذلك، قرأ على سبعين رجلاً من التابعين. والكريم مبتدأ مضاف إلى السر وهو الفم هنا، وفي الطيب متعلق بالكريم، والمراد بالكريم هنا الشرف والنباهة والجلالة، ونافع بدل من الكريم، أو عطف بيان، والفاء في قوله فذاك جواب أقا، وما بعد الفاء جملة اسمية

⁸² بدور: S

⁸³ Ebu Bekir b. Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a fi'l-kira'ât*, thk. Şevki Dayf (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1400), 53.

هي خبر المبتدأ، ومنزلاً تمييز أو مفعول ثانٍ على تضمين اختار معنى اتخذ أو على حذف حرف الجرّ من الأول، أي: اختار من المدينة منزلاً في جوار رسول الله، من باب قوله تعالى (واختار موسى قومه سبعين رجلاً) [155/7] أي: من قومه.

وقالون مبتدأ، عيسى بدل من قالون، ولا تقل عطف بيان، فإن اللقب هنا أشهر من الاسم، ولهذا لم نقل إنّه مضاف إلى عيسى لأن المعروف إضافة الاسم إلى اللقب لا عكس ذلك، وقالون كلمة رومية يقولون للجيد هو قالون، قيل لَقَبه نافع بذلك لجودة قراءته. ثم عثمان عطف على قالون ورشهم عطف بيان، والضمير راجع إلى القراء، لَقَبه بِورشٍ نافع أيضاً لبياضه. بصحبته المجد الرفيع تأثلاً أي: جَمَعًا، وفي تأثلاً ضمير تثنية يعود إلى قالون وورش، وتأثلاً جملة فعلية مرفوعة محلاً بأنه خبر المبتدأ، والهاء بصحبته راجع إلى نافع، والباء للسبب، ومتعلّق بتأثلاً، والمجد، وهو الشرف، منصوب بأنه مفعول تأثلاً، والرفيع وهو العالي منصوب بأنه صفة المجد.

ومكّة مبتدأ أول عبد الله مبتدأ ثانٍ فيها مقامه ومقامه مبتدأ ثالث، وفيها خبر الثالث، والثالث مع خبره خبر [6ب] الثاني، والثاني مع خبره خبر الأول، والمُقام بضم الميم: الإقامة وموضع الإقامة، أي: فيها إقامته، أو موضع إقامته، أي: اختار عبد الله مكّة مقامًا كما اختار نافع المدينة منزلاً، ومات بمكة سنة عشرين ومائة. هو ابن كثير كاتر القوم مُعتلاً أي: غالبُ القراء السبعة اعتلاءً وأكثرهم علوّاً وشرفاً، ووجهه لزومه مكّة، وهي أفضلُ البقاع عند أكثر العلماء، وقراءته على صحابيٍّ، وهو عبد الله بن السائب المخزومي، وهو الذي بعث عثمان معه بمصحف إلى أهل مكّة، وأمره أن يُقرئ الناس بمُصحفه، فكان ممّن قرأ عليه عبد الله ابن كثير، وكاتر اسم فاعل من كثر بفتح الثاء، وهو نبأ الغلبة، يقال كاترني فكثرته أي: غلبته بالكثرة، وتقدير الكلام: هو ابن كثير كاتر اعتلاء القوم اعتلاؤه.

روى أحمد البرّي له أي: عن⁸⁴ ابن كثير، كقوله تعالى (وقال الذين كفروا للذين آمنوا) [11/46] أي: عن الذين آمنوا، وإنما قيل له البرّي لأنه منسوب إلى جدّه أبي بَرّة، وخفف المصنف ياء البرّي ضرورةً وهو جائز، ومثله يأتي في البصري والمكي والدوري وغيره. ومحمّد على سندٍ أي: بِسندٍ أي: مُلتبسٍ بسند، ويجوز أن يكون التقدير: معتمدين على سند في نقل القراءة عنه لأنهما لم يريا ابن كثير. وهو المُلقَّبُ قُبُلاً يقال: رجلٌ قُبُلٌ أي: غليظٌ شديد، وتقديم البرّي في النظم لقرب سنده، قرأ على عكرمة بن سليمان المكي، وقرأ عكرمة بن سليمان على شبل بن

عن - 84 S

عَبَاد، وَعَلَى إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْقَسِطِ، وَقَرَأَ شَيْئًا وَالْقَسِطُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَثِيرٍ، فَبَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَزْيِ وَاسْطَتَانِ. وَقَرَأَ قَبْلَ عَلَى أَبِي الْحَسَنِ الْقَوَاسِ وَابْنَ فُلَيْحٍ، وَقَرَأَ الْقَوَاسِ وَابْنَ فُلَيْحٍ عَلَى أَصْحَابِ الْقَسِطِ، وَقَرَأَ الْقَسِطُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَثِيرٍ، فَبَيْنَهُ وَبَيْنَ قَبْلَ ثَلَاثَ وَسَائِطَ.

وَأَمَّا الْإِمَامُ الْمَازِنِيُّ صَرِيحُهُمْ ارْتِفَاعُ الْإِمَامِ⁸⁵ بِالْإِبْتِدَاءِ، وَالْمَازِنِيُّ صِفَةً لَهُ، وَصَرِيحُهُمْ صِفَةً بَعْدَ صِفَةٍ، وَالصَّرِيحُ الْخَالِصُ النَّسَبِ، وَلَيْسَ فِي السَّبْعَةِ مِنْ أَجْمَعٍ عَلَى صِرَاحَةٍ نَسَبِهِ غَيْرُهُ إِلَّا مَا لَا يُعْتَمَدُ عَلَيْهِ، فَلِهَذَا قَالَ الْمَصْنِفُ صَرِيحُهُمْ. وَهُوَ مِنْ بَنِي مَازَنٍ أَبُو عَمْرٍو بَدَلٌ مِنَ الْإِمَامِ، وَيَكْتَبُ عَمْرٍو بِالْوَاوِ فِي حَالَةِ الرَّفْعِ وَالْجَرِّ لِلْفَرْقِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ عُمَرَ، وَلَمْ يَكْتَبِ الْوَاوِ فِي حَالَةِ النَّصَبِ لَوْ قَوَّعَ الْفَرْقَ بِأَلْفِ التَّنْوِينِ. الْبَصْرِيُّ صِفَةً لِأَبِي عَمْرٍو، وَكَشَرُ بَائِهِ مِمَّا خَرَجَ عَنِ الْقِيَاسِ فِي بَابِ النَّسَبِ، وَوَجْهُهُ إِرَادَةُ الْفَرْقِ بَيْنَ النَّسَبِ إِلَى الْبَلَدَةِ الْمَعْرُوفَةِ وَإِلَى مَا شَارَكَهَا فِي الْاسْمِ، لِأَنَّ الْبَصْرَةَ بَفَتْحِ الْبَاءِ حِجَارَةٌ بِيضٌ أَيْضًا⁸⁶. فَوَالِدُهُ الْعَلَاءُ جَوَابُ أُمَا⁸⁷ وَهُوَ أَبُو عَمْرٍو بْنُ الْعَلَاءِ بْنِ عَمَّارٍ، وَالْعَلَاءُ بَفَتْحِ الْعَيْنِ مَهْمُوزٌ مَمْدُودٌ وَلَكِنَّ الْمَصْنِفَ فَعَلَ فِيهِ مَا فَعَلَ فِي أَجْزَامِ الْعَلَاءِ وَقَدْ تَقَدَّمَ. [7/أ] وَكَانَ لِوَالِدِهِ الْعَلَاءِ قَدْرٌ وَشَرَفٌ فَاشْتَهَرَ بِسَبَبِ الْوَلَايَةِ وَالْأَمَارَةِ، فَلِهَذَا صَارَ⁸⁸ أَبُو عَمْرٍو يُعْرَفُ بِابْنِ الْعَلَاءِ، وَهَذَا مَعْنَى قَوْلِ الْمَصْنِفِ فَوَالِدُهُ الْعَلَاءُ⁸⁹، أَيُّ: الرَّجُلِ الْمَشْهُورِ الْمُتَقَدِّمِ فِي زَمَانِهِ. وَنَقَلَ قِرَاءَتَهُ خَلَقٌ كَثِيرٌ أَضْبَطَهُمْ لَهَا الْيَزِيدِيُّ.

أَفَاضَ عَلَى يَحْيَى الْيَزِيدِيِّ سَبِيَهُ أَيُّ: أَفْرَغَ وَصَبَّ عَلَى الْيَزِيدِيِّ عَطَاءَهُ، أَيُّ: عِلْمَهُ، وَهُوَ مِنْ أَجْلِ الْعَطَاءِ، وَغُرِفَ بِالْيَزِيدِيِّ لِصَحْبَتِهِ يَزِيدَ بْنِ مَنْصُورٍ خَالَ الْمَهْدِيِّ. قَرَأَ عَلَى أَبِي⁹⁰ عَمْرٍو بْنِ الْعَلَاءِ، وَاشْتَهَرَ بِقِرَاءَتِهِ، وَتَقَدَّمَ عَلَى أَصْحَابِهِ. فَأَصْبَحَ أَيُّ صَارَ الْيَزِيدِيُّ بِالْعَذْبِ الْفَرَاتِ مُعَلَّلًا مُسْتَقِيمًا مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى، وَالْعَذْبُ الْمَاءُ الطَّيِّبُ، وَالْفَرَاتُ هُوَ الْعَذْبُ، وَوَجْهُ الْجَمْعِ بَيْنَهُمَا التَّأْكِيدُ، أَرَادَ بِهِ صَدَقَ الْعَذُوبَةُ وَكَمَالُهَا، وَقِيلَ الْفَرَاتُ الصَّادِقُ الْعَذُوبَةُ، وَيُسَمَّى الشُّرْبُ الْأَوَّلُ النَّهْلُ، وَمَا بَعْدَهُ الْعَلَلُ. وَالْمُعَلَّلُ هُوَ الَّذِي سُقِيَ مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى، وَهُوَ أَبْلَغُ فِي الرَّيِّ. وَمَعْنَى الْبَيْتِ أَنَّ

⁸⁵ S – الإمام

⁸⁶ S – أَيْضًا

⁸⁷ M – أُمَا

⁸⁸ S – صَارَ

⁸⁹ S – الْعَلَاءُ

⁹⁰ S – أَبِي

أبا عمرو أفاض سيبه على اليزيدي وكثى بالسيب عن العلم⁹¹ الذي علّمه أبو عمرو إياه، فأصبح اليزيدي رياناً من العلم الطيب اللذيذ الحسن النافع.

أبو عمر الدوري وصالحهم أبو شعيب هو السوسي عنه تقبلاً لما قام اليزيدي بقراءة أبي عمر بعده أخذها عنه جماعة كثيرة، ذكر المصنف اثنين ممن قرأ على اليزيدي وأخذ قراءته أحدهما أبو عمر حفص بن عمر الأزدي الدوري الضري، يُنسب إلى الدور وهو موضع ببغداد. والثاني أبو شعيب صالح بن زياد السوسي، نُسب إلى السوس وهو موضع بالأهواز. وصالحهم مثل ورشهم، أي: هو الذي من بين القراء اسمه صالح، ولم يُرد وصفه بالصلاح دونهم. والهاء في عنه لليزيدي، أي: تقبلاً عنه القراءة التي أفاضها أبو عمرو، وعليه يقال: تقبّل الشيء وقبلته قبولاً، أي: رضيته، وضمّن تقبلاً معنى أخذ، فلذلك عداه يعن.

وأما دمشق الشام دار ابن عامر فتلك بعبد الله طابت محللاً أي: طاب الحلول فيها بسبب عبد الله بن عامر، قصدها طلاب العلم للرواية عنه والقراءة عليه، وإضافة دمشق إلى الشام كإضافة ورش إلى القراء في قوله وورشهم، ودار ابن عامر بدل من دمشق أو صفة له، وأوقع المظهر موقع المضمّر في قوله فتلك بعبد بيان لاسم ابن عامر، وبعبد الله متعلق بطابت، ومحللاً تمييز⁹²، يقال: مكان محلّل إذا أكثر الناس به الحلول.

هشام وعبد الله وهو انتسابه لذكوان بالإسناد عنه تنقلاً هذان راويان أخذت قراءة ابن عامر عنهما، اشتها بذلك، وكل واحد منهما بينه وبين ابن عامر اثنان، فهذا معنى قوله بالإسناد عنه تنقلاً، أي: نقلاً القراءة عنه بالإسناد شيئاً بعد شيء، فتنقلاً من باب تفهم [7/ب] وتبصر. قوله: وهو انتسابه لذكوان⁹³ جملة معترضة بين المبتدأ وخبره، يعني لا يظن أنّ ذكوان والد عبد الله، وإنما ذكوان والد جدّه لأنه عبد الله بن أحمد بن بشير بن ذكوان القرشي الفهري.

وبالكوفة الغراء أي المشهورة البيضاء المنيرة بكثرة العلماء فيها منهم ثلاثة أي: من البدور السبعة ثلاثة، وهم عاصم وحمزة والكسائي، أذاعوا أي: أفسوا العلم في الكوفة وشهروه ونشروه، فقد ضاعت أي: الكوفة، يعني فاحت رائحة العلم فيها شداً وقرنفلاً وهما منصوبان على حذف مضاف، والمضاف المحذوف مفعول مطلق، أي: ضاعت ضوَع

⁹¹ S: العلو

⁹² S — تمييز

⁹³ S — لذكوان

شَدًّا وقرنفِلٍ، ويجوز انتصابهما على التمييز، أي: فقد ضاع شذاها وقرنفلها، جعل ما أذاعوه من العلم في الكوفة في طيب الوصف بمنزلة الشَّدَّا والقرنفل في طيب الرائحة، وأضاف الشَّدَّا والقرنفل إلى الكوفة لكونهم فيها، وقيل أَنَّ ضَاعَ يُستعمل في الرائحة الكريهة أيضًا فمَيَّزَ المصنف بما نفَى ذلك، والشَّدَّا كِسْرُ العُودِ، والقرنفل النَّبْتُ المعروف.

فأما أبو بكرٍ وعاصمٌ اسمه فشعبةٌ رَوَاهُ المُبَرِّزُ أَفضلاً وهو منصوب⁹⁴ على الحال بمعنى فاضلاً⁹⁵، وفيه زيادة مبالغة، ويقال: برز الرجلُ أي: فاق أضرابه، أي: فاق فضله فضل أقرانه.

وذاك ابن عياشٍ أبو بكر الرِّضَى ذاك إشارة إلى شُعبةٍ لأنه مشهور بكُنْيَتِهِ واسم أبيه، والرضى صفةٌ له، أي: المرضي. وحفصٌ وبالإتقان كان مفضلاً قال أبو بكر الخطيب: كان المتقدمون يعدّونه في الحفظ فوق أبي بكر بن عياش ويصفونه بضبط الحرف الذي قرأه على عاصم.⁹⁶

وحمزةٌ ما أزكاه من متورّعٍ إماماً صبوراً للقرآن مُرتِّلاً وحمزة مبتدأ وخبره ما بعده من الجملة التعجبية، كقولك زيد ما أكرمه، ومن متورّع في موضع نصب على التمييز كقولك ما أكرمه رجلاً⁹⁷، وما أكرمه من رجل، وكذلك المنصوبات بعده، أي: ما أزكى وَرَعَهُ وإمامته وصبره وترتيله للقرآن، وما أزكاه من زكا يزكو، أي: طَهَّرَ ونَمَّى، أي: ما أَجمَعَهُ بخصال الخير. وكان حمزة بن حبيب كما وصفه المصنف زكياً متورّعاً لم يوصف أحدٌ من السبعة بما وُصِفَ به من الزهد والتحرّز عن أخذ الأجرة على القرآن، وكان مشهوراً بالتقدم والإمامة، وكان صبوراً على طاعة الله وترتيل كتابه، رُوي أَنَّهُ لم يَلْقَهُ أحدٌ قطّ إلا وهو يقرأ القرآن، وأنّه كان لا ينام الليل، وأنه كان يختم في كل شهر خمسين وخمسةً.

روى خلفٌ عنه وخلاّدُ الذي رواه سُلَيْمٌ مُتَقَنّاً ومُحَصَّلاً حالان من الهاء في رواه أو من الذي، وكلاهما واحدٌ، والذي مع صلته مفعولٌ روى، وسُلَيْمٌ قرأ على حمزة، وخلف وخلاّد أخذوا قراءة حمزة عن سُلَيْمٍ.

⁹⁴ B ve M: نصب

⁹⁵ S بمعنى فاضلاً -

⁹⁶ Ebu Bekir Ahmet b. Ali el-Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, thk. Beşşâr Avvâd Maruf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422-2002), 9/64.

⁹⁷ S ما أكرمه رجلاً -

وأما علي فالكسائي نعتة لما كان في الإحرام فيه تسريلاً [8/1] [والنعتُ الصفة، والسريال القميص، وقيل: كل ما يُلبس كالدرع وغيره، يقال: ⁹⁸سَرَبْلُهُ فَتَسْرِبَلْ أَي: ألبسته السريال فلبسه، واللام في لما للتعليل، وما مصدرية، وفي الإحرام ظرف لِتَسْرِبَلْ، وضمير فيه يعود إلى الكسائي، وتعدية تسربل بفي لتضمنه معنى حل، وتقدير الكلام فالكسائي نعتة لأجل تَسْرِبَلِهِ فيه، أي: حلوله في الكساء في وقت الإحرام.

روى ليثهم عنه أبو الحارث الرضى وحفص هو الدوري وفي الذكر قد خلا ليثهم مثل ورشهم، وهو أبو الحارث الليث بن خالد، والرضى أي: المرضي على تقدير ذي ⁹⁹الرضى، وحفص هو الدوري الراوي عن يزيد عن أبي عمرو، ولهذا قال: وفي الذكر قد خلا، أي: سبق ذكره في ما ذكرناه من النظم.

أبو عمرهم واليحصبي ابن عامر صريح وباقيهم أحاط به الولا أضاف أبا عمرو إلى ضمير القراء كما سبق في ورشهم وصالحهم وليثهم، وأبو عمرو ¹⁰⁰ وإن كان لفظه مركباً فمدلوله مفرد، فلوحظ المدلول فأضيف، واليحصبي نسبة إلى يحصب، وهو حي من اليمن، وابن عامر عطف بيان لليحصبي، وصريح خبر المبتدأ، ولم يقل صريحان لأن الصريح كالصديق والرفيق يقع على المفرد والمتعدد، وقد تقدّم أنّ معنى الصريح الخالص النسب، فمعنى البيت أن أبا عمرو وابن عامر خالصا النسب من ولادة العجم، فهما من صميم العرب، وغلب على ذرية العجم لفظ الموالى، يقال: فلان من العرب، وفلان من الموالي، فهذا الذي ينبغي أن يُحمل عليه ما أشار عليه ¹⁰¹بقوله أحاط به الولا، يعني ولادة العجم، ولا يستقيم أن يراد به ولاء العتاقة، فإن ذلك لم يتحقق فيهم ولا في أصول جميعهم.

لهم طزق يهدى بها كل طارق أراد بالطرق المذاهب المنسوبة إليهم، أي: لهؤلاء القراء السبعة مذاهب يهدى بها أي: يُرشدُ المُستهددين بتلك الطرق، وكل طارق أي كل عالم. ولا طارق أي: ولا مضلل ولا مُدلس يُخشى والضمير المستتر فيه راجع إلى طارق بها أي: على تلك الطرق متمجلاً أي: مُحْتالاً وماكراً، وهو حال من ضمير يُخشى، والمعنى أن تلك الطرق قد اتضحت واستنارت، فلا يُخشى عليها مضلل ولا مُدلس متمجلاً.

⁹⁸ B nüshasında eksiktir.

⁹⁹ S: ذكر

¹⁰⁰ B ve M – وأبو عمرو

¹⁰¹ B ve M – عليه

وهنَّ اللَّوَاتِي لِلْمُوَاتِي نَصَبُهَا مَنَاصِبٌ وَهَنَ ضَمِيرُ الطَّرِيقِ، وَاللَّوَاتِي جَمْعُ التِّي، وَالْمُوَاتِي الْمُوَافِقُ، أَي: تِلْكَ الْمَذَاهِبُ هِيَ الَّتِي نَظَمْتُهَا أَصُولًا فِي هَذِهِ الْقَصِيدَةِ لِمَنْ وَافَقَنِي عَلَى مَا اصْطَلَحْتُ فِيهَا. فَانْصَبْتُ فِي نَصَابِكَ مُفْضِلًا أَي: اتَّعَبْتُ وَتَجَرَّدْتُ وَتَشَمَّرْتُ لِتَحْصِيلِهَا، وَنَصَابُ الشَّيْءِ أَصْلُهُ، أَي: اتَّعَبْتُ فِي تَحْصِيلِ بَضَاعَةِ الْعِلْمِ الَّذِي يَصِيرُ أَصْلًا لَكَ تَنْسَبُ إِلَيْهِ إِذَا نُسِبَ النَّاسُ إِلَى آبَائِهِمْ. وَقِيلَ: الْمَرَادُ بِالنَّصَابِ النِّيَّةُ، أَي: اتَّعَبْتُ فِي تَخْلِيصِ نَيْتِكَ مِمَّا يَفْسِدُهَا فِي قِرَاءَةِ هَذَا الْعِلْمِ، وَمُفْضِلًا حَالٍ مِنَ الضَّمِيرِ فِي انْصَبْتُ، يُقَالُ: أَفْضَلَ الرَّجُلُ إِذَا أَتَى فَاضِلَ الْأَعْمَالِ، كَأَحْسَنَ وَأَجْمَلَ إِذَا أَتَى حَسَنَ الْأَعْمَالِ وَجَمِيلَهَا، أَي: مُفْضِلًا بِإِخْلَاصِ النِّيَّةِ. هُنَّ مُبْتَدَأٌ، وَخَبَرُهُ الْمَوْصُولُ مَعَ صِلَتِهِ، [8ب] وَلِلْمُوَاتِي مُتَعَلِّقٌ بِنَصَبْتُ، وَمَنَاصِبٌ مَفْعُولٌ ثَانٍ لِنَصَبٍ عَلَى تَضْمِينِ نَصَبْتُ مَعْنَى جَعَلْتُ، وَقِيلَ هُوَ حَالٌ، وَقِيلَ تَمَيِّيزٌ، وَنَصَبُ الشَّيْءِ إِبْرَازُهُ، وَالْمَنَاصِبُ أَعْلَامُ الْعِزِّ وَالشَّرَفِ.

şayet ki لعلَّ حروفهم sa'y eylerim cehd eylerim ki أسعى ki şu kişiyim ki ذا o ki ben o ki وها kurrâ-i seb'anın kıraatleri بها يُطَوِّعُ o kıraatlere mutî' ve munkad ola نظم القوافي kafiyelerin nazmı mutî' ve munkad ola ¹⁰²مَسْهَلًا nazım güzel kılınmış olduğu halde.

وَمَعْنَى الْبَيْتِ بِالْعَرَبِيِّ: إِنِّي مُجْتَهِدٌ فِي نَظْمِ تِلْكَ الطَّرِيقِ الَّتِي هِيَ مَذَاهِبُ الْقُرَّاءِ السَّبْعَةِ رَاجِعًا حَصُولَ ذَلِكَ وَتَسْهُلَهُ. وَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ الْمَرَادُ بِحُرُوفِهِمُ الرَّمُوزَ لِأَنَّهَا حُرُوفُهُمُ الدَّالَّةُ عَلَيْهِمْ. وَالْقَوَافِي جَمْعُ قَافِيَةٍ، وَهِيَ كَلِمَاتٌ أَوَّخِرُ الْأَبْيَاتِ بِضَابِطٍ مَعْرُوفٍ فِي عِلْمِهَا.

kurrâ-i على كل قارئٍ دليلاً ebced havvaz huttî kalamun sa'fas harflerini kıldım جعلتُ أبا جادٍ i seb'aden her kârî üzerine delil kıldım alamet kıldım على المنظوم bu kitapta nazm olunmuş kârî üzerine delil kıldım أَوَّلَ أَوَّلِ ebced harflerinin evvelini kârilerin evveli için kıldım bu kitapta zıkr olan tertip üzerine ve ebced harflerinin ikincisi kârilerin ikincisi içindir, âhir harf ki burada ta'dir, Hafs-ı Dûrî içindir. Ebced harflerini üçer üçer kısmet eylediler: رَسْتُ: de elif Nâfi' içindir ona delalet eyler. Be Kâlûn içindir. Cîm Verş içindir. دهر de dâl İbn Kesîr içindir. Ha Bezzî içindir. Za Kunbûl içindir. حطي de Hâ Ebû Amr içindir. Tâ Ebû Ömer Dûrî içindir. Yâ Ebû

¹⁰² S nüshası kenarında مسهلا eklenmiştir.

ebced harflerinde kurrâ-i seb‘adan Âsım ve Hamza ve Kisâî için س و سْتَتْهُمْ بالخاء¹⁰⁵ demek ثاء مثلث¹⁰⁵ üç kılınmıştır vardır noktası üç kılınmıştır kurrâ-i seb‘anın altısı ه ile dir yani ebced harflerinden ه ile bunlara remz olunur ليس¹⁰⁶ o ه ki noktasız değildir¹⁰⁶ böyle demek ه-i muhmeleden ihtirazdır.

أُنْبِئْتُهُمْ بعد نافع¹⁰⁷ sitteden şu kimseleri dilerim ki¹⁰⁷ أُرِدْتُ الَّذِينَ وَالْأُولَىٰ بِمَعْنَى الَّذِينَ o kimseleri sebt eyledim yazdım Nâfi‘den sonra و كُوفٍ وَ شَامٍ yani Âsım ve Hamza ve Kisâî ve İbn Âmir لَيْسَ مُغْفَلًا¹⁰⁸ bunların ز-li noktasız değildir ebced harflerinden ز ile bunlara remz olunur. كُوفٍ takdirenden merfu¹⁰⁸ mübtedadır ve شَامٍ takdirenden merfu matuftur كُوفٍ üzerine كُوفٍ لَيْسَ مُغْفَلًا cümle-i fiiliyyedir mahallen merfu haberidir¹⁰⁹ mübteda sâninin mübteda sâni me‘a haberihî mahallen merfu haberidir mübteda¹¹⁰ evvelin.

و كُوفٍ مَعَ الْمَكِّي بِالْظَّاءِ مُعْجَمًا dahi Âsım ve Hamza ve Kisâî ve İbn Kesîr bunlara ز ile remz olunur noktalanmış olduğu halde لَيْسَ مُهْمَلًا¹¹¹ dahi Kûfî ve Basrî yani¹¹¹ bunların ğ-ı muhmel değildir. Yani ebced harflerinden ğ-ı mu‘ceme Âsım ve Hamza ve Kisâî ve Ebû Amr için remz kılındı. كُوفٍ¹¹² takdirenden merfu mübtedadır غَيْنُهُمْ mübteda sâni dir لَيْسَ مُهْمَلًا haberidir.

و ذُو النُّقْطِ شَيْنٌ لِلْكَسَائِيِّ وَ حَمْزَةٌ dahi noktalar [9b] üssü şîn Kisâî ve Hamza için remzdir. ذُو den شَيْنٌ bedeldir. و قُلْ فِيهِمَا dahi ayıt Hamza ve

¹⁰⁵ S – demek

¹⁰⁶ S nüshasının kenarına (değildir) eklenmiştir.

¹⁰⁷ S – ki

¹⁰⁸ S – merfu

¹⁰⁹ S: mübtedadır

¹¹⁰ B – mübteda

¹¹¹ B ve M – yani

¹¹² B – كُوفٍ

Kisâi hakkında شُعْبَةٌ Ebû Bekir ile oldukları halde صَحْبَةٌ lafzı mâ kablinde olan harflere tabi oldu remz olmaktadır. صَحْبَةٌ mübtedadır تلا cümle-i fiiliyyedir mahallen merfu haberidir mübtedanın mübteda haberiyle mahallen mansubtur mekûlu'l-kavildir.

صحابٌ lafz-1 delil-i Hamza'dır ve Kisâi'dir Hafs ile yani bunlara remz lafz-1 ile olur. عَمَّ نافعٌ وشامٌ lafz-1 delil-i Nâfi'dir ve delil-i İbn Âmir'dir. Bunlara lafz-1 عَمَّ ile remz olunur. سَمَا lafz-1 sabittir Nâfi' hakkında dahi Ebû Amr bin el-'alâ hakkında dahi İbn Kesîr hakkında zira beyt-i sâlide وَمَلِكٌ demekten murat İbn Kesîr'dir. Bunlara lafz-1 سَمَا ile¹¹³ remz olunur. وَمَلِكٌ lafz-1 mecrurdur, matuftur فتى العلا üzerine. يَنْفَرُ فِيهِ أَي: ثَبَتَ لَفْظُ حَقِّ فِي الْمَكِّيِّ وَهُوَ ابْنُ كَثِيرٍ، yani lafz-1 Ebû Amr bin el-'alâ hakkında sabittir¹¹⁴. حَقٌّ lafz-1 dahi Ebû Amr bin el-'alâ hakkında sabit oldu. Bunlara lafz-1 حَقٌّ ile remz olunur. [قُلْ أَي: قُلْ هَذَا الْكَلَامُ وَقُلْ فِيهِمَا] نَفَرٌ حَلَا¹¹⁵ dahi et İbn Kesîr ve Ebû Amr ve İbn Âmir ve Yahsabî hakkında lafz-1 نَفَرٌ¹¹⁶ hasen oldu yani bunlara lafz-1 نَفَرٌ ile remz olunur.

حَرَمِيٌّ de İbn Kesîr Nâfi' ile müşterek dahi lafz-1 حَرَمِيٌّ الْمَكِّيُّ فِيهِ أَي: اشْتَرَكَ فِي لَفْظِ حَرَمِيٍّ وَنَافِعٌ حَرَمِيٌّ بِكَسْرِ الْحَاءِ وَسُكُونِ الرَّاءِ مَنْسُوبٌ إِلَى الْحِزْمِ وَالْحَزْمُ حَرَمِيٌّ ibarettir Âsım'dan ve Hamza'dan ve Kisâi'den ve Nâfi'den عَلَا hısn-i âli oldu remz olmakla bu âli şan azizler için. Yahut mezkur olan kelam âli oldu zira maksut zahir oldu mana¹¹⁷ münkeşif oldu ebced

¹¹³ S – سَمَا ile

¹¹⁴ B ve M: sabit oldu

¹¹⁵ S nüshasında eksiktir.

¹¹⁶ B – نَفَرٌ

¹¹⁷ B: yani.

harflerinden gayri sekiz kelime rumuz oldu. O sekiz kelime suhbe'dir, sıhâb'tir, 'amme'dir, semâ'dır,¹¹⁸ hak'tır, nefer'dir, hirmiy'dir, hısn'dır.

ومهما أتت من قبل أو بعد كلمة أي: مهما أتت كلمة قبل الرمز الحرفي أو بعده فكن عند شرطتي واقض بالواو فيصلا أي: هذه الكلمات الثماني التي وضعتها رمزا تارة أستعملها منفردة عن الرمز الحرفي الذي تقدم ذكره، وتارة يجتمعان فإذا اجتمعا لم ألزم ترتيب بينهما، فتارة يتقدم الكلمة على الحرف وتارة يتقدم الحرف على الكلمة وتارة يتوسط الكلمة بين حرفين، ومدلول كل واحد من الحرف والكلمة بحاله لا يتغير بالاجتماع، فهذا معنى قوله: فكن عند شرطتي أي: على ما شرطته واصطلحت عليه من موضوع كل واحد منهما، واقض أي: احكم بالواو فيصلا عند انتهاء كل مسألة سواء كان رمزها بالحرف أو بالكلمة أو بهما إلا حيث لا ريبه في الاتصال.

وما كان ذا ضدٍ فإنني بضده غني فزاحم [10/] بالذكاء لتفضلا أي: وما كان من وجوه القراءات له ضدٌ فإنني أستغني بذكر أحدهما عن ذكر الآخر ومفعول زاحم محذوف أي: زاحم من نظر في¹¹⁹ هذه الأضداد وغيرها من معاني القصيدة بذكائك وفطنتك، وقوله: لتفضلا من فاضلته ففضلته أي: غلبته في الفضل.

كمدٍ وإثباتٍ وفتحٍ ومدغمٍ ونقلٍ¹²⁰ واختلاسٍ تحصلا شرع في تمثيل الألفاظ التي يستغني بها عن أضدادها. المد ضدّه القصر، وكل واحد منهما يدلّ على الآخر، والإثبات ضدّه الحذف، والفتح هنا ضدّه الإمالة الكبرى والصغرى، والمدغم ضدّه المظهر، والهمز ضدّه ترك¹²¹ الهمز، والنقل عبارة عن نقل حركة الهمزة إلى الساكن قبلها وضدّه¹²² ترك ذلك، والاختلاس ضدّه إكمال الحركة، لأنّ معناه خطف الحركة¹²³ والإسراع بها وضدّه ترك ذلك، وهو التؤدة في النطق بها تامةً كاملةً، وقوله: تحصل أي: تحصل في الرواية وثبت.

وجزمٍ وتذكيرٍ وغيبٍ وخفّةٍ وجمعٍ وتنوينٍ وتحريكٍ أعملا ضدّ الجزم عند المصنف الرفع، فإذا كانت القراءة دائرة بين الجزم والرفع فإن ذكر قراءة الجزم ذكر الجزم مطلقا بلا قيد، فيكون القراءة الأخرى بالرفع، والتذكير ضدّه

¹¹⁸ M – semâ'dır.

¹¹⁹ S – في

¹²⁰ M – ونقل

¹²¹ S + ضد

¹²² S: ضد

¹²³ Cümle S nüshasının kenarına eklenmiştir.

التأنيث، والغيبة ضدها الخطاب عنده، والخفة ضدها الثقل أي: التشديد، والجمع ضده التوحيد، ومثله الأفراد، والتنوين ضده ترك التنوين، إمّا لعدم الصرف وإمّا للإضافة، والتحريك ضده الإسكان سواء كان التحريك مقيداً أو مطلقاً. قوله: أُعْمِلَ من قولك أَعْمَلْتُ فلان في كذا أي: استعملته فيه، وحقيقته جعلته عاملاً فيه كأن اللفظ بالحرف قد أَعْمَلَ التحريك في الحرف، أي: جعله عاملاً فيه وأَعْمَلَ في موضع الصفة للاسم الذي¹²⁴ قبله وكذا تحصّلاً في موضع الصفة للاسم الذي قبله والألف للإشباع.

وحيث جَزَى التحريك غير مقيد هو الفتح والإسكان أخاه منزلاً يعني إذا أطلق المصنف التحريك فمراده به الفتح دون الضم والكسر، قوله: والإسكان أخاه منزلاً، يعني أن كل واحد من الإسكان والتحريك يدل على الآخر، فإذا قال سَكَّنَ عَلِمَ أَنَّ القراءة الأخرى بالتحريك الذي هو الفتح، وإذا قال: حَرَكَ عَلِمَ أَنَّهُ يريد الفتح، وَأَنَّ القراءة الأخرى بالإسكان. قوله: منزلاً تمييزاً وهو مصدر ميمي، أي: أخاه نُزُولاً أو اسم مكان، أي: أَخَى مَنْزِلُ كل واحدٍ منهما الآخر، وقيل هو ظرف.

وَأَخِيْتُ بين النون والياء وفتحهم وكسرٍ وبين النصب والخفض مُنْزِلًا والمعْنِي بالمُواخَاة أَنَّهُ جعل كل اثنين مُقْتَرِنَيْنِ من هذه الستة يُعْنِي ذَكَرُ أحدهما عن الآخر، وأراد بالفتح والكسر حركتي البناء، وأراد بالنصب والخفض [10ب] حركتي الإعراب، فحاصل هذا البيت أَنَّ كل واحد من النون والياء يدل على صاحبه لقوله: وندخله بالنون، وقوله: وَيُؤْتِيهِ بالياء، وَأَنَّ كل واحد من الفتح والكسر يدل على صاحبه، كقوله: أَنَّ الدِّينَ بالفتح، وقوله: إِنَّ الله، وَأَنَّ كل واحد من النصب والخفض يدل على صاحبه، كقوله: وَأَنْصِبَ بَيْنَكُمْ، وقوله: وقوم بخفض الميم، قوله: مُنْزِلًا حَالٌ من ضمير أَخِيْتُ أي: مُنْزِلًا كُلَّ شَيْءٍ من ذلك منزلته.

وحيث أقول الضمُّ والرفع ساكتاً فغيرهم بالفتح والنصب أقبلًا أي: جاء في روايته بالفتح والنصب، يعني أنه إذا ذكر الضم¹²⁵ وسكت عن قراءة الباقيين كانت قراءتهم بالفتح، كقوله: إِذْ يُرَوْنَ الياء بالضم، وإذا ذكر الرفع وسكت عن قراءة الباقيين كانت قراءتهم بالنصب كقوله: حتّى يقول الرفع في اللام.

¹²⁴ M في موضع الصفة للاسم الذي -

¹²⁵ B ve M: الفتح

وفي الرفع والتذكير والغيب جملة أي: مواضع متعددة في هذه القصيدة على لفظها أطلقت من قيد الغلا أي: حصل
المراتب العلى في العلم جملة مبتدأ وخبره ما قبله، والجملة الفعلية بعد جملة صفة لها ومن موصولة أو موصوفة،
والجملة التي بعدها صلته أو صفتها، ومعنى البيت أن هذه الثلاثة وهي الرفع والتذكير والغيب، يذكر الكلمات
التي هي¹²⁶ فيها مطلقة فتعلم من إطلاقه أنها أي: هذه الثلاثة هي المرادة لا أضدادها، قوله: من قيد الغلا، أي:
أرسلت على لفظها من قيد الغلاء، أي: حصل الرفع والشرف في العلم والفضل لأنه لا يفهم مثل هذه الدقائق إلا
من كان كذلك، يشير المصنف به إلى أنه إنما نظم هذه القصيدة لمن كان له من الذكاء والفطنة والهمة ما يرتقي به
إلى فهمها.¹²⁷

وقبل وبعد الحرف آتي بكل ما رمزت به في الجمع إذ ليس مُشكلاً أراد قبل الحرف وبعده، والمراد بالحرف هنا
كلمة القراءة، وقبل من قبيل ما حذف فيه المضاف إليه لدلالة الثاني عليه، وضمير ليس راجع إلى الإتيان الدال عليه
آتي، وقوله: في الجمع أي: إلى الجمع، وأراد بما رمز به الكلمات الثماني فإنها لا يُشكل أمرها في أنها رمز سواء
تقدّمت على القراءة أو تأخرت. أما الحروف الدالة على الجمع كالثاء والخاء وما بعدها فلها حكم الحروف الدالة
على القراء منفردين، وقد التزم ذكرها بعد القراءة المختلف فيها بقوله: ومن بعد ذكري الحرف أسمى رجاله.

وسوف أسمى حيث يسمّح نظمه به موضحاً جيداً مُعمّاً ومُخوّلاً أي: أذكر اسم القارئ صريحاً حيث يسهل علي
نظمه قبل القراءة وبعدها، يقال: سمح به إذا جاد به. والضمير في نظمه وبه راجع إلى الاسم الدال عليه أسمى،
ويجوز أن يكون الضمير في نظمه راجعاً إلى الشعر. وموضحاً حالاً من فاعل [111] أسمى، وقيل لفظ به الذي
قبل موضحاً متعلق به. والجيدُ العنق، والمعمّمُ المخوّلُ الكريمُ الأعمام والأخوال، لأن كلاً من الفريقين يزيّن ذلك
الجيد، فمعناه أوضح شيئاً يشبه جيداً هذا صفته، وأوضحه إيضاح جيد بهذه الصفة، وأصل قولهم: جيدٌ معمّمٌ
مُخوّلٌ أنهم كانوا يعرفون الغلام ذا الأعمام [والأخوال] بجيده لما فيه من الزينة، لأن الفريقين من أعمامه وأخواله
يُكرمونه ويُقلّدونه¹²⁸ ويزينونه.

¹²⁶ هي - S

¹²⁷ إلى فهمها - S

¹²⁸ S nüshasında eksik.

باب kurrâ-i seb'adan bir kimse bab üssü olsa yani usulde o kimse için bab tayin olursa o babda o kimseye gayri kimse şerîk olmasa مذهب له o kimse için o babda mezhep olsa idğam-ı kebir gibi ve nakl-i hareket¹²⁹ gibi ve tağlîz-i lâmât gibi ve hâ-i kinâyet gibi ويعقلا أن يسمى فيدرى o kimsenin ismi zikrolunmak labuddur lazımdır ve o kimse bilinmek ve te'akkul olunmak labuddur harflerle remz olunmaz ve kelimât ile remz olunmaz o kimseye ziyade beyan için ve dahi remz ihtisar içindir kurrânın ictimai katında ictima yoktur bu babda ماتوفتور يسمى üzerine ويعقلا ماتوفتور يدري üzerine. Elif işbâ' içindir¹³⁰. Bu beyit tamam olmakla musannif tertip eylediği rumuz ve ıstılah tamam oldu.

Ondan sonra şurû' eyledi kasidesi üzerine senâ eylemeye ve medih eylemekle¹³¹ ve sıhhatini ve cezâletini vasıf eylemeye أَهْلَتْ bu kaside ihlâl eyledi ref'i savt eyledi manalara çağırdı bana geliniz dedi فَلَبَّيْهَا المعاني manalar bu kasideye lebbeyk demekle cevap verdi لُبَّيْهَا manaların içleri yani hasılları¹³² ve şerifleri lebbeyk dedi. لبَّيْهَا me'âniden bedeldir bedel ba'z mine'l-küldür. لُبَّابِهَا me'âni ile nazım eyledim muhkem eyledim ما kelimâttan elfazdan şu nesneleri¹³³ muhkem eyledim ki ساغ o latif oldu telaffuzu suhûlet üzerine oldu isti'mali güzel oldu عَذْبًا tatlı olduğu halde مُسَلْسَلًا وهما حالان من فاعل ساغ العائد إلى ما، ويجوز أن يكون عَذْبًا صفة مصدر محذوف، أي: صُغْتُ صَوْغًا عَذْبًا يَسْتَلِذُّه السَّمْعُ وَيَقْبَلُهُ الطَّيْعُ.

bu kasidenin yüsründedir yani îcâzında ve killet-i elfazında cemî'i mesâil-i kitab-ı *Teysîr* sabittir. Yani *Teysîr* kitabının cemî'i mesâil ve me'ânisi bu kasidenin elfazı kalîlesinin tahtinde münderiçtir hasıldır. رُمت اختصاره *Teysîr* kitabını

¹²⁹ M: ve sekt

¹³⁰ S – içindir

¹³¹ S – medih eylemekle

¹³² B ve M: halisleri

¹³³ M: şiiri

muhtasar eylemek talep eyledim فَأَجَنْتُ bu kasidenin semerâti çok oldu بعون الله Allah Teâlâ yardım eylemekle bunun¹³⁴ semerâti ve fevâidi çok oldu منه o semerât Allah'tandır. O semerât *Teysîr* kitabındandır [/11b] demek dahi dürüsttür. مؤملاً Allah Teâlâ'nın rahmeti umulmuş olduğu halde ve dahi *Teysîr* kitabının ilmini ve manasını fehim eylemek umulmuş olduğu halde demek caizdir. Zira مؤملاً منه de olan zamirden haldir ve منه de olan zamir *Teysîr*'e râci' olmak caizdir.

بِشَرْ فَوَائِدِ bu kasidenin eşcâr-ı mülteffesi ziyade oldu *Teysîr* üzerine fevâideler yaymakla ziyade oldu eşcâr-ı mülteffesi. Eşcâr-ı mülteffe me'ânîdir ve ebyâttır. Bu me'ânî ve bu ebyât iltifâf ve içtima ve indımâm ve intizam üzerinedir. Bazısı bazısına mute'alliktir murtabıttır mütenasiptir hadâikte eşcâr-ı mülteffe gibi bu kaside أَنْ تُفَضَّلَا bu kaside *Teysîr*'den utandığından ötürü yüzünü örttü فُلِّتْ حَيَاءً وَجْهَهَا *Teysîr* üzerine tafdîl olunmaktan utandığından ötürü yüzünü örttü rumuz ile. قوله: حَيَاءً منصوبٌ مفعولٌ له أو مصدر في موضع الحال بمعنى اسم الفاعل أي: حَيِّيًا، وَأَنْ تُفَضَّلَا مفعول حَيَاءً بحذف من، أي: مَنْ أَنْ تُفَضَّلَا، أو هو مفعول¹³⁵ لَفِّتْ عَلَى تَقْدِيرِ خَشْيَتِ أَنْ تُفَضَّلَا، أو هو تعليلٌ لِلْفَتْ، أي: سترت، وتقدير الكلام: فُلِّتْ وَجْهَهَا لِأَجْلِ تَفْضِيلِهَا عَلَى التَّيْسِيرِ فِي حَالِ اسْتِحْيَائِهَا مِنْهُ اسْتِحْيَاءُ الصَّغِيرِ مِنَ الْكَبِيرِ وَالْمُتَأَخِّرِ مِنَ الْمَتَقَدِّمِ، وَإِنْ كَانَ الصَّغِيرُ فَائِقًا وَالْمُتَأَخِّرُ زَائِدًا كَامِلًا.

تَبَرُّكًا وَتَفَاوُلًا bu kasideye حرز الأمانی ismi vaz' eyledim وَسَمَّيْتُهَا حَرَزَ الْأَمَانِي bu kasideye حرز الأمانی ismi vaz' eyledim. Musannif bununla işaret olmak için وَجْهَ التَّهَانِي dahi bunun ismi وَجْهَ التَّهَانِي vaz' eyledim. Musannif bununla işaret eyledi ki bu kasidenin ismini حرز الأمانی وَجْهَ التَّهَانِي vermek nazım eylemekten sabıktır böyle olsun için. Yani isim müsemmaya mutabık olmayı rica etti. Nitekim bir oğlan doğsa adını Ebû¹³⁶ Abdullah koyarlar baba olmasını rica eylerler.

¹³⁴ S: bu

¹³⁵ S معمول

¹³⁶ S – Ebû

والحرز: ما يودع أي: يوضع فيه الأشياء، وقد أودع في هذا النظم ما يتمناه طالب هذا العلم، والأمني جمع أمنية، ووجه القوم شريفهم، والتهاني جمع تهنية على وزن تفعلة، وهذا النظم شريف ما يهنأ به طالب هذا العلم. والتهنية خلاف التعزية، تقول: هنأته بالولاية تهنيةً وتهنئاً كذا في الصحاح.¹³⁷ فاهنه أي: تهنأ بهذا الوجه أو بهذا الحرز، من هنت الطعام أي: تهنأت به، أصله فاهنته بالهمزة، والمعنى ترفق به، أي: انتفع به لتنال الغرض منه بسهولة ولا تنفر من الشيء قبل وقوفك على حقيقته. متقبلاً أي: فاهنه في حال تقبلك إياه.

وناديت اللهم [12/] يا خير سامع أعذني من التسميع قولاً ومفعلاً معنى اللهم يا الله، الميم عوض عن حرف النداء، وقطع همزته ضرورة، ثم كرر النداء بقوله:¹³⁸ يا خير سامع أعذني أي: اغصمني. والتسميع مصدر، سمع بعمله إذا عمله يريد به السمعة في الناس والشهرة، يقال: فعل ذلك رياءً وسمعةً، وكلاهما خلق مذموم مُحبط للعمل، كأن المصنف لما مدح كتابه بما مدحه خاف أن يكون في ذلك تسميع، فاستعاذ بالله منه. وقولاً ومفعلاً مصدران في موضع الحال من ياء المتكلم في أعذني، أي: قائلاً وفاعلاً، أو منصوبان على إسقاط الخافض، أي: فيهما أو بهما، ويكون العامل فيهما السميع على هذا التقدير، أو هما بدلان من ياء المتكلم بدل الاشتمال، أي: أعذ قولي وفعلي من التسميع، وقيل هما تمييزان.

إليك يدي منك الأيادي تمدّها أجزني فلا أجري بجور فأخطلا يدي مفعول فعلٍ مضمر، أي: إليك مددت يدي سائلاً الإعادة من التسميع، والإجارة من الجور¹³⁹، والأيادي النعم، جمع أيدي، وأيد جمع يد، واليد النعمة. وارتفاع الأيادي بالابتداء والجملة بعدها خبرها، ومنك في موضع الحال من¹⁴⁰ فاعل تمدّها. أجزني أي: نجني من الخطأ والزلل فلا أجري بجور، أي: فأنا لا أجري بميلٍ عن الاستقامة، أي: لا أفعل الجور إن أجرتني. ومعنى فأخطلا أي: فلا أتكلّم كلاماً فاسداً، فأخطلا منصوب بإضمار أن الناصبة بعد الفاء في جواب النفي.

أمين وأمناً للأمين بسرها وإن عثرت فهو الأمون تحملاً أمين اسم من أسماء الأفعال ومعناه استجب، لما دعا المصنف أمّن على دعائه فقال: آمين، وفيه لغتان القصر والمد. وأمناً مفعول فعلٍ مضمرٍ معطوف على معنى أمين،

¹³⁷ Cevherî, "هوأ"، 1/84.

¹³⁸ S - بقوله

¹³⁹ S - من الجور

¹⁴⁰ S - من

كأنه قال: اللهم استجب وهب أمناً للأمين بسرّها، أي: بخالص هذه القصيدة وبما فيها من الفوائد، وهي لباب المعاني التي تقدم ذكرها. والباء في بسرّها بمعنى على، والأمين الموثوق به، دعا له بالأمن، وهو ضد الخوف، ومن أمانته اعترافه بما فيها من الصواب، وإذاعته وتعليمه، والعثرة الزلة، ويقال: عثر في منطقٍ أي: غلط فيه، وأضافها إلى القصيدة مجازاً، وإنما يريد عثرة ناظمها فيها، والأمون الناقة القوية الخلق، كأنه آمن فيها من العثر والسقوط لقوتها، أي: فهو فيما يراه من زلل وخطأ كهذه الناقة في صبرها على تتحمّله¹⁴¹ من الأعباء الثقيلة، فيعترف بتقصير البشر عن إدراك الكمال في أمرٍ ما، ومن ذلّ في موضع وأصاب في مواضع عديدة فهو على ما أجرى الله به العادة في حق الأكابر إلا من ثبتت عصمته. وقوله: تحمّلاً تمييز، وهو من باب قولهم: هو حاتم جوداً وزهيرٌ شعراً.

أقول لِحَرِّ والمُرُوءَةِ مَرُوءَها لِإِخْوَتِهِ المِرْآةُ ذُو النورِ مِكْحَلًا شرع في ذكر وصايا وآداب [12ب] ومواعظ، والحُرُّ أراد به من تقدّم شرحه في قوله: هو الحر، ومقول القول يأتي في البيت التالي، واعترض بباقي البيت بين القول والمقول إرادة أن يُنبّه على سبب النصيحة، فنظم ما جاء في الحديث عن أبي هريرة عن رسول الله عليه السلام قال: (المؤمن مرآة المؤمن) أخرج أبو داود،¹⁴² أي: المؤمن للمؤمن بمنزلة المرآة يُريه عيوبه فيُصلحها.

لإخوته المرأة bu mürüvvetin ehli مرؤها mürüvvet yani kemal-i rucûliyet ve insaniyet المروءة
aynadır kardeşleri için ذُو النور o nicelin ayna ki nur üssüdüdür yani münevverdir
mücellâdır gizli ayıpları gösterir irşat eyler ıslah eyler مِكْحَلًا bu ayna-i mücellâ mikhal
olduğu halde. Mikhal göze sürme çekecek mildir. Yani ehl-i mürüvvet ki ilim ve marifet nuru ile ayna-i mücellâ olmuştur. Gönül gözünde olan illetleri zail eyler şifa hasıl olur. [Nitekim mikhal baş gözünde olan illetleri zail eyler şifa hasıl olur.]¹⁴³

أخي أيتها المُجتازُ نظمي ببابه hür için ederim ey benim karındaşım! Ey benim nazım kapısına
geçici ينادى عليه hal bu ki benim nazım üzerine nida olunur كاسِدَ السُّوقِ pazarı kâsit olduğu
أجمالاً halde nida olunur yahut bu kitap kâsidu's-sûktur deyip halk içinde nida olunur

¹⁴¹ M: تحمله

¹⁴² Ebu Dâvûd, "Edep", 4918.

¹⁴³ S nüshasında eksik.

benim nazmım hakkında kavf-i cemil söyle kelâm-ı melih söyle.]]¹⁴⁴ أَجْمَلُ emri hazırdır if‘âl babındandır, âhirinde elif nûn hafifeden bedeldir. Aslı أَجْمَلٌ dir, tekit içindir. Yani görsen ki bu nazma kimse iltifat eylemez pazarı kesat üzerine nâs içinde geçmez, bana ta‘n eyleme, itâb eyleme. Şeyh Şâtıbî tevazu eyledi nazmını kâsîdu’s-sûk kılmakla. Halbuki sûku kâsît olmadı, revaç üzerine oldu. Bu ilimde¹⁴⁵ meşhur ve mute‘âraf ve mütedâvel oldu.

وَظَنُّ بِهِ خَيْرًا ey benim karındaşım! Hayır zan eyle benim kitabıma. Yani güzel itibar eyle bundan sâdır olanı güzel tevil eyle وَسَامِحْ نَسِيجَهُ bu kitabın kıldan dokunmuş beyitler gibi olan beyitlerine müsamaha eyle, güzellikle nazar eyle, dikkatle ve ret ile nazar eyleme بِالْأَغْضَاءِ bunun uyûbundan tegâful eylemekle müsamaha eyle وَالْحُسْنَى dahi bunun hakkında güzel kelime söylemekle müsamaha eyle. بِالْأَغْضَاءِ وَالْحُسْنَى hal olmak caizdir. نَسِيجُهُ أَي: سَامِحْ نَسِيجَهُ مَتَغَافِلًا وَمَتَكَلِّمًا بِالْكَلِمَةِ الْحُسْنَى. ¹⁴⁶ eğer ki bu kitabın seyrek dokunmuş olursa da müsamaha eyle.

وَسَلِّمْ لِأَحَدِي الْحُسَيْنَيْنِ ey benim karındaşım! İki güzel nesnenin birisi benim için hasıl olmayı teslim eyle, nizâ‘ eyleme إِصَابَةٌ o iki güzelin birisi isabettir, yani içtihatta savâba yetişmektir. وَالْأُخْرَى اجْتِهَادٌ o iki güzelin birisi içtihattır رَامَ صَوْبًا [13a]o nicelin içtihat ki savâb talep eyledi فَأَمَحَلَا zıttı savâba yetiştirdi. Yani bu kitabı telif eylemekte içtihat eyledim, tamam-ı vus‘îmi ve takâtîmi bezl eyledim ve tamam-ı makdûrümü sarf eyledim. Eğer isabet eylersem iki ecir hasıl olur [ve eğer hata eylersem bir ecir hasıl olur]¹⁴⁷ isim olmaz. Zira Peygamber aleyhisselâm ayıttı (مَنْ طَلَبَ عِلْمًا فَأَدْرَكَهُ كَانَ لَهُ كِفْلَانِ مَنْ الْأَجْرُ، وَإِنْ لَمْ يُدْرَكَهُ كَانَ لَهُ كِفْلٌ مِنَ الْأَجْرِ) أَخْرَجَهُ الدَّارِمِيُّ فِي مُسْنَدِهِ.¹⁴⁸

مَنْ الْأَجْرُ، وَإِنْ لَمْ يُدْرَكَهُ كَانَ لَهُ كِفْلٌ مِنَ الْأَجْرِ) أَخْرَجَهُ الدَّارِمِيُّ فِي مُسْنَدِهِ.¹⁴⁸

¹⁴⁴ S nüshasında eksik.

¹⁴⁵ B ve M + kitabı.

¹⁴⁶ B ve M + beyitleri

¹⁴⁷ S nüshası kenarında eklenmiştir.

¹⁴⁸ Dârimî, “Mukaddime”, 347.

ey benim karındaşım! Eğer bu kitabın dokunmuş beyitlerinde yırtık bulunursa ona tedârik eyle¹⁴⁹ hilmden ve rifkten¹⁵⁰ bir fazileye musahip olduğun halde. وَلْيُضْلِحْهُ مِنْ جَادٍ مَقُولًا o yırtığı ıslah eylesin diksın şu kimse ki güzel oldu mikval yönünden. Mikval lisandır, yani dili güzel olan ve kavli güzel olan ıslah eylesin.

dahi وَرُوحُهُ eğer muvafakat olmasaydı لَوْلَا الرِّثَاءُ sadık olduğun halde dahi ayıt صادقًا sadık olduğun halde ruh-u muvafakat olmasaydı, yani musahabette ve muaşeretinde muvafakat sebebiyle hasıl olan hayat olmasaydı لَطَاحَ الأَنَامِ Adem oğlanları helak olurdu الكُلُّ أَيُّ: كُلُّهُمْ فِي الْخُلْفِ küllüsü muhalefette helak olurdu والقِلَا dahi buğuzda helak olurdu. Ke'ennehü musannifin kalbinde vâki oldu ki bazı kimseler kendine muhalefet eyler bu kitapta kast eyledi ki ıstılahta ve rumuzda ve gıybet eyler ise bunları zem eyledi muvafakati medh eyledi.

dahi وَعِشْ dahi diril سالمًا sağ olduğun halde صدرًا sadr yönünden. Yani sadrın hâlî olsun dahi وعن غيبةٍ فَعِيبٌ ucuptan dahi sair-i ahlak-ı mezmûmeden hikitten hasetten kibirden غَيِّبٌ eğer gıybetten gıybetten gaip ol, gıybet söyleme ve gıybet dinleme. تَحْضُرُ حِظَارَ الْقُدْسِ eğer gıybetten gaip olursan hazire-i kudüste, yani cennette hazır olursun. Cennete hazır olursun demek dahi caizdir. حِظَارَ الْقُدْسِ وحظيرة القدس cennettir. Bazılar ayıttı: cennette bir âli makamdır ve bazılar ayıttı gökte bir ulu makamdır erva-ı müminin onda olurlar. أَنْتَى zünûptan pak olduğun halde مُغْسَلًا yunulmuş olduğun halde hazır olursun.

işbu zaman sabır zamanıdır. Zira nâs müteğayyir oldu ve mekâsıt fasit oldu ve nifak kesir oldu ve eza çok oldu. مَنْ لَكَ بِالتِّي كَقَبْضٍ عَلَى جَمْرٍ وَقَوْلِهِمْ: مَنْ لَكَ بِكَذَا جَمْلَةً. استفهاميةٌ تُسْتَعْمَلُ فِيمَا يُسْتَبَعَدُ وَقَوْعِهِ. ومعنى البيت: مَنْ يَسْمَحُ لَكَ أَوْ مِنْ يَأْتِي لَكَ بِالْحَالَةِ التِّي [13ب] أَوْ الْقَرِيحَةِ التِّي هِيَ فِي الشَّدَةِ وَالصَّعُوبَةِ كَقَبْضٍ عَلَى جَمْرٍ، وَهُوَ الصَّبْرُ فِي هَذَا الزَّمَانِ. فتنجو مرفوعٌ لَأَنَّهُ مُسْتَأْنَفٌ بَعْدَ

¹⁴⁹ B – eyle.

¹⁵⁰ B - ve rıftan

الفاء، أي: فأنت تنجو من البلاء إن كنت على الحالة الموصوفة المذكورة، أو منصوبٌ بإضمار أن بعد الفاء في جواب الاستفهام، وأسكن الواو ضرورةً، والمراد بالبلاء في البيت عذاب الآخرة ومقدماته.

لَتَوَكَّفَتْ eğer göz müsaade eyleseydi sahibine muvafakat eyleseydi ولو أن عينًا ساعدت o gözün medâmi'i damlardı dökülürdü akardı yaşla. Yani ta'atte taksîr üzerine ağlaması çok olurdu ve gözyaşları çok akardı. ديمًا matâr-ı daime gibi olduğu halde املًا dahi amtâr-ı mutetâbi'a gibi olduğu halde ولكنّها lakin o göz yahut kıssa budur ki قسوة القلب قحطها عن gönlün kasavetindendir gözün kahtı ve gözyaşının kıtlığı.

Yani kasavet-i kalp gözyaş munkatı' olma sebebidir. Bu şekâvet alametidir. فيا ضيعة يا kavim! Hazer eylemek ömürler zayi olmaktan تمشي bu ömürler yürürler yani gelir giderler سهلا zayi oldukları halde.

nefsimi feda nefsimi من استهدى إلى الله وحده أي: طلب الهداية من الله ليصل إلى الله وحده لا إلى ما سواه eylerim şu kimseye ki Allah'tan hidayet talep eyledi sıratu'llah'a gitmeye, yani Allah'tan tevfiğ diledi ki sıratı-mustakîme sulûk eyleye Allah'a vasıl ola ancak كان له dahi o kimse için Kur'an şîrb oldu bi kesri'-ş-şîn sudan nasiptir hissedir. Yani nâs hazlarını ve nasiplerini kismet eyleseler o kimsenin hazzı ve nasibi Kur'an ola ومغسلا dahi o kimse için Kur'an günah kirlerinden yonacak mekan oldu daim tilavet eylemekle ve içinde olanla amel eylemekle.

فَتَفَتَّقَتْ بِكُلِّ عَيْرٍ dahi o kimsenin üzerine arz-ı Kur'an güzel oldu hoş oldu فتنقت بكل عير arz-ı Kur'an açıldı o kimse için enva'-i tîpten her tîp ile. Kur'an için arz isti'âre olundu, Kur'an okuyucu Kur'an'ın manalarını tefekkür ve tedebbür eylediği halde arz-ı besâtinde ve reyâhinde seyir edici gibi oldu حين أصبح مُخَضَّلًا o kimse rahmet denizine batıp ıslanmış olduğu vakit içinde me'ânî Kur'an o kimse için açıldı.

ne hiye saadet o kimse için همّة والشوق يبعث همّة hal bu ki şevk ilâ sevab-i [14a] illah ve şevk ilâ ru'yeti'llah o kimsenin iradetini kaldırır ve kastını uyandırır ve niyetini tahrik eyler ita'atte futûr vâki' olsa. وزند الأسى يهتاج في القلب dahi hüzn çakmağı o

kimsenin gönlünde hareket eyler موقداً أي: مشعلاً o hüznün çakmağı yakıcı olduğu halde gönülde hareket eyler. Yani o kimse zaman-ı mâzîde vâki' olan taksîrliği zikreylemekle ve zaman-ı âtîde teğayyur vâki' olmağı zikreylemekle mahzun olur mağmûm olur, nar-ı hüznün ile kalbi muhtarik olur, ayş-i tayyip o kimse içindir bu halet üzerine.

هو المُجْتَبَى o sıfat-ı kemalle mezkur kimse müctebâdır muhtardır güzidedir Kur'an okuyup manasını tedebbür ve tefekkür edip amel eylediği için. يغدو على الناس كلهم o müctebâ külli nâs üzerine mürûr eyler قريباً rahmete karib olduğu halde غريباً nâstan be'îd olduğu halde sıfatından ve ahvalinden yani bedeniyle halk içinde olur amma kalbiyle ve haliyle halktan irak olur مُسْتَمَالاً meyil olunmuş olduğu halde مؤملاً duası umulmuş olduğu halde mürûr eyler. Yani mahbûbu'l-kulûp olur mustecâbu'd-dua olur tilavetle meşgul olup Kur'an ile amel edici kimse.

يغدو جميع الناس مولى Kur'an ile amel edici müctebâ cemî' adamlara abd-i memlûk itikat eyler hiç birisi nefsinin nef'ine malik değildir ve zarûreti def' eylemeye malik değildir ve hayatına ve mematına malik değildir. Memluktür, memlûk malik değildir ve malik olmaz malikin iradetine ve kazasına tabi olur ... o müctebâ memlukten korkmaz ve memlukten nesne rica eylemez ve memlukten nesne dilemez. Tevekkülü ve itimadı Mâliku'l-mülk üzerine olur. لا تهم على ما قضاه الله يجزون o müctebâ cemî' nâse abd-i memlûk itikat eyler. Zira cemî' nâs Allah teâlâ'nın kaza ve hüküm eylediği nesne üzerine cari olurlar أفعلاً fiiller yönünden yani cemî' nâsin fiilleri dünyada ve âhirette Allah teâlâ'nın kaza-ı kadîmi ve takdir-i kadîmi üzerine cari olur. Takdire muhalif vâki olmak mumteni'dir ve cemî' nâsin ihtiyarları ve kudretleri vardır. Mezheb-i Cebriye batıldır. Sevap ve 'ikap ef'âl-i ihtiyâriyye üzerine olur.

يرى نفسه بالذم أولى Kur'an ile amel edecici müctebâ nefsinin evla bi'z-zemm görür gayri kimseyi zem eylemekten ve nefsinin uyûbuna ve taksîrine çok nazar eyler kimsenin uyûbuna nazar eylemekle meşgul olmaz. [14b] لأنها على المجد لم تلتق من الصبر. zira o nefis mecd, yani şeref ve kemal tahsil eylemek üzerine sabır otundan yalamadı والألا dahi elâ

otundan yalamadı. Elâ acı ottur sabır gibi acı nesnedir. Yani din yönünden mücahedeler ve riyazetler meşakkatine ve derli derli¹⁵¹ musibetlere ve belalara mütehammil olmadı deyip nefsi zem eyler.

تَهْكِكُ denildi kelp gibi ol أَهْلُهُ hal bu ki o kelbi ehli ırak eyler aç eyler darp eyler وَمَا يَأْتِي فِي نَصَحِهِمْ o kelp taksîrlik eylemez bunları hıfz eylemekte hizmet eylemekte kapılarında beklemekte ne kadar taksîrlik ederlerse مَبْدَلًا o kelp bezil olducu olduğu halde makdûrunu sarf edici olduğu halde taksîrlik eylemez. مَبْدَلًا (كن) için haber olmak caizdir. Yani nâs senin hakkında taksîrlik eyleseler seni dövseler sövseler onlara nasihat eylemeyi terk eyleme ve onlara hizmet eylemeyi terk eyleme ve dahi fakr üzerine galip olsa aç olsan belalar ve musibetler Hak teâlâ'dan gelse ita'ati ve ibadeti terk eyleme. Yoksa kelpten ednâ ve ahkar ve adall olursun.

بِزِمِ قِيَامِ جَمَاعَتِنَا! ey karındaşım! لَعَلَّ إِلَهَ الْعَرْشِ يَا إِخْوَتِي umarım ki arş-ı azîmin tanrısı cemî'imizi saklaya, şu nasihatleri kabul ederseniz amel ederseniz كَلِّ الْمَكَارِهِ dünya azaplarının ve ahiret azaplarının küllisinden saklaya هُوَ o azaplar korkutucu oldukları halde saklaya.

وَيَجْعَلُنَا dahi umarım ki İlâhu'l-'arş bizi kıla مِمَّنْ şu kimselerden kıla ki يكون كتابه Allah teâlâ'nın kitabı olur شَفِيعًا لَهُمْ o kimse ne için şefî' olur إِذْ مَا نَسُوهُ فَيَمَحَلَا zira o kimseler Kur'an'ı unutmadılar ve Kur'an ile amel eylemeyi unutmadılar ki Kur'an kıyamet gününde onlardan şikayet eyleye, ef'âl-i kabîhelerini söyleye. Yani Kur'an şefaati eyler okuyup amel edenler için ve okuyup unutmayanlar için ve unutanlar için¹⁵² şefaati eylemez şikayet eyler.

وَبِاللَّهِ حَوْلِي Allah teâlâ'nın iradetiyle ve avnîledir¹⁵³ benim bir halden bir hale tehavvül ve intikal eylediğim وَاعْتَصَمِي dahi Allah teâlâ'nın iradetiyle ve avnîle¹⁵⁴ şurûrdan ve

¹⁵¹ S – acılar ve

¹⁵² B ve M – unutmayanlar için

¹⁵³ B ve M: me'ûnetiyledir

¹⁵⁴ B ve M: me'ûnetiyledir

kabâihtan sakınmaklığım وقوتي dahi Allah teâlâ'nın iradetiyle me'ûnetiyledir ita'at üzerine kuvvetim ve kudretim. ومالي إلا ستره benim için yoktur illallah teâlâ sitri vardır mağfireti vardır مُتَجَلِّلاً o sitirle örtünücü olduğum halde. Yani dünyada uyûbumu örttü umarım ki ahirette dahi örte affıyla ve mağfiretiyle.

يا رب! Sen Allah ilimle kudretle rahmetle muttasıfsın، فيا رب أنت الله حسبي وعُدتي bana kâfîsin, senden gayriye ihtiyacım yoktur. Dahi benim 'uddemsin, havâdisi ve beliyâtı def' eylemek senden gayri kimseye bırakılmazam. عليك اعتمادى dayanmaklığım senin fazlın üzerinedir ضارعا tezarru' ve tezellül edici olduğum halde dahi tevekkül edici olduğum halde. Yani aciz izhar edici ve halimi sana ısmarlayıcı olduğum halde itimadım senin fazlın üzerindir. Kitabın dîbâcesi tamam oldu.¹⁵⁵

باب الاستعاذة

okumak اقرأ أي: أن تقرأ dilesen sen dehre veyahut her zamanda dilesen إذا ما أردت الدهر dilesen من الشيطان بالله sığınmayı işkâra edici olduğun halde فاستعذ sığın جهاراً sığınمى Allah teâlâyâ¹⁵⁶ sığın جميع القرآن وفي جميع القراء مطلقاً أي: مطلقاً لجميع القراء yani istiâze cemî-i kurrâ katında sabittir. Kâri Kur'an'ın neresinden başlarsa.

Kur'an'ın herhangi yerinden başlanıldığı zaman tüm kâriker istiâze'yi sabit kılmuşlardır.

istîâze eyle sûre-i¹⁵⁷ Nahl'de gelen âyet üzerine itimat edici olduğun halde. Yani o âyeti istiâze üzerine delil edin ve o âyette emir olunan elfazdan naks eyleme. Hak Teâlâ sûre-i Nahl'de [98/16] dedi. (فإذا قرأت القرآن فاستعذ بالله من الشيطان الرجيم) desen ancak yahut أعوذ بالله desen ancak noksan üzerine olur. Emri

¹⁵⁵ B ve M + biavnillâh el-Melik el-'allâm

¹⁵⁶ B ve M + hazretlerine

¹⁵⁷ M – sûre-i

kemal üzerine eda etmiş olmazsın. يُسْرًا sûre-i Nahl'de gelen ... olduğu halde. Zira kelimât-ı kalîldir bundan eyser olmaz. وَإِنْ تَزِدْ لِرَبِّكَ تَنْزِيهًا فَلَسْتَ مُجْهَلًا eğer istiâze lafzına Rabbini tenzih eylesen ziyade eylersen, yani Esmâullah'tan isim ziyade eylersen sen¹⁵⁸ cehle nispet olunmuş değilsin. Yani أعوذ بالله من الشيطان الرجيم إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ desen yahut أعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم desen savâbtır ve mervîdir.

İstiâze Nahl sûresinde (98/16) geçtiği şekilde okunur ve Allah'ı tenzih etmek için fazladan lafız eklemek makbul görülmüştür.

فلم أعود بالله من الشيطان الرجيم وقد ذكرنا لفظ الرسول tahkik istiâze'de Resul'ün lafzını zikreylediler rivayet eylediler. يزيد Resul'den rivayet eyledikleri lafız sûre-i Nahl'de olan üzerine ziyade olmadı. İbn Mes'ûd'tan rivayet olundu ki İbn Mes'ûd Rasûlullah katında Kur'an okumak diledi (de).¹⁵⁹ أعوذ بالله من الشيطان الرجيم dedi. Rasûlullah ayıttı (de).¹⁶⁰ أي: لو صحَّ هذا النقل لم يُبقَ إجمالاً في الآية أي إطلاقاً. if'âl babından olmak caizdir. لم olamazdı. Burada mücmel mutlak manasındadır. Yani bu nakil sahih [/15b] değildir. لم ki âyet itlâk üzerinedir. Zira âyet iktizâ eylemez illa istiâze iktizâ eyler kâriden kâri herhangi lafızla istiâze eylerse maksut hasıl olur. Amma أعوذ بالله من الشيطان الرجيم demek efdaldır ihtiyaten. Zira ihtimal var ki nakil sahih ola.

İstiâze lafzında fazladan lafız eklemek hakkında geçen rivayet sahih değildir. Eğer bu rivayet sahih olsaydı âyet mücmel olarak kalmazdı. Fakat âyette geçen lafzı kullanmak rivayetin sahih olma ihtimalinden dolayı daha evladır.

o makalin في الأصول فروعه vardır ve kelâm-ı tavîl vardır ve kavîl-i kesîr vardır ve فيه مقال fûru'u usul kitaplarındadır. Yani fer'leri kütüb-i mutavveledir ilmi kıraatte kitab-ı Îzâh

¹⁵⁸ M – sen

¹⁵⁹ Ebu'l-Ferec el-Cevzî, *el-Müselâât* (Pdf: Şâmile, 1430), 20.

¹⁶⁰ M + yani

gibi ve *kitab-ı Kâmil* gibi.¹⁶¹ Bazılar ayıttı: usulden murat usul-ü fıkıhtır ve usul-ü kıraattir amma usul-ü fıkıhta te‘avvuz’de makâl budur ki Hak Teâlâ فاستعذ بالله deyip emir eyledi. Emir burada vücûp için midir yahut istihbâb için midir ibâhat¹⁶² için midir? Amma usul-ü kıraatte makâl budur ki te‘avvuz hakkında hadis geldi mi senedi nicedir kim kabul etti kim ret eyledi. Musannif usule havale eyledi tafsilini beyan eylemedi. Zira bu metin ihtisar üzerinedir. فلا تعد منها بأسقًا ومظللًا yani usul kitaplarına mütalaa eyle fikir eyle o fûrûdan bâsık ve muzallil olan kavli tecavüz eyleme yani terk eyleme. Bâsık lugatta tavil ve âlî manasındadır. Muzallil koyu gölge vericidir budakları ve yaprakları çok olduğu için. Yani akvâl-i muhtelifede¹⁶³ âlî ve sahîh olan kavli4 tut ki onun sıhhatine istinat edip dayanasın ve o kavil delil zıllı ile seni setir eyleye ve onun hücceti sayesinde rahat olasın. Musannif sahîh olan kavli budakları ve yaprakları çok yüce ağaca teşbih eyledi kuvvette ve sebatta ve rif’atte ve menfaatte.

Bu konuda uzun bahis ve görüşler vardır fakat delillere dayanan görüşlere itimat etmek gerekir.

فصلٌ و إخفاؤه te‘avvuz’u ihfâ eylemek bir fasıldır usul-ü kıraatten وعاتنا o nicelin fasıl ki bizim alimlerimiz ve hafızlarımız ondan ibâ eylediler, ahz eylemediler, ret eylediler. فصل de fa Hamza’ya işaretir remizdir. أباء de elif Nâfi‘ye işaretir remizdir. Hamza’dan ve Nâfi‘den te‘avvuzu ihfâ eylemek rivayet olundu amma meşâyih ve huffâz bu rivayeti kabul eylemediler. Cemî-i kurrâ cehirle te‘avvuz eylediler dediler ... bu ecilden musannif فاستعذ جهارًا dedi mutlakan. Ve fasıl fâsıl manasına olmak caizdir. Yani te‘avvuzu ihfâ eylemek fasıl edicidir Kur’an’dan olanla Kur’an’dan olmayan ortasını ihfânın vechi budur ki zira te‘avvuz Kur’an’dan değildir. Bu mana üzerine أباء cümlesi cümle-i müste’nefe olur sıfat olmaz. أباء de zamir ihfâyâ râci‘ olur. قضاة cemî’dir قضاة gibi. fetâdan çok kimse, شباب lugatta فتى [16a] manasındadır ve dahi sahî ve kerim manasındadır. Burada فتى den murat ilmi kıraatte kavî ve sahî ve kerim olan

¹⁶¹ S – kitab-ı Kâmil gibi

¹⁶² S: istihbâb

¹⁶³ S – muhtelifede

kamil kişidir كالمهدي o kavî kimselerin bazısı İmam Ebu'l-Abbâs Mehdevî gibi فيه te'avvuzun ihfâsı tashih ve takrir eylemekte أعمالا aklına ve fikrine amel ettirdi. Yani bu ilimde¹⁶⁴ kavî olan musanniflerden bir cemaat-i kesîre te'avvuzu ihfâ eylemek ihtiyar eylediler ihfâ ile okudular ihfâyı hüccetle mukarrer kıldılar.

İmam Mehdevî (ö. 430 H) gibi bazı kârilere İmam Hamza (ö. 156 H) ve İmam Nâfi' (ö. 169 H) kıraatlerinde istiâzeyi gizli okumuşlardır. Fakat kurrâ arasında bu görüşle amel edilmez.

باب البسمة

وَبَسْمَلٍ بَيْنَ السُّورَتَيْنِ بِسْمِ اللَّهِ okuyana sünnetle yani sünneti ahz edici ve temessük edici oldukları halde okudular. Sünnet fiil-i Resule derler ve kavî-i Resule derler. نُمُو o nicelin sünnet ki rical onu ref' ettiler ve nakl ettiler دُرِّيَّة rical dirayet üsleri oldukları halde وَتَحْمُلًا dahi götürmek üsleri oldukları halde yani sünnet hakkında dirayeti ve rivayeti cem eylediler. Bu zikrolunan beytin zahir manası budur. Batın manası budur ki بَسْمَةً ba remz-i Kâlûn'dur. رِجَال de râ remz-i Kisâi'dir. نُمُو de nûn remz-i Âsım'dır. دُرِّيَّة de dal remz-i İbn Kesîr'dir. Musannif bunlara rical dedi kemali rucûliyetle meth eylemek için. Bunlar beyn's-sûreteyn besmele eylediler demekten malum oldu ki bâkî kurrâ beynehumâ besmele eylemediler terk ettiler. Burada bâkî kurrâ Hamza'dır Ebû Amr'dır İbn Âmir'dir Verş'tir. Bunların delilleri şurûhta mezkurdur. Bizim muradımız metnin manasını beyan eylemektir. Şerhlerde tafsil ve intişar üzerinedir.

Kâlûn (ö. 220 H), İmam Kisâi (ö. 189 H) ve İmam Âsım (ö. 127 H) kıraatlerinde iki sûre arasında besmele okunur. Bu kıraatlerin sahipleri iki sûre arasında besmele okuma görüşünü Efendimiz'in (s.a.v.) sünnetinden naklederler.

وَوَصْلُكَ بَيْنَ السُّورَتَيْنِ فَصَاحَةً iki sûre ortasında senin oluşturman fesahattir yani bir sûrenin âhirini bir sûrenin evveline oluşturmak bab-ı fesahattendir zira irab zahir olur, hemze-

¹⁶⁴ S: amelde

i vasil ve hemze-i katı‘ zahir olur. فصاحة te fa remz-i Hamza’dır. Beyne’s-sûreteyn Hamza besmele eylemezdi birbirine oluştururdu. Külli Kur’an benim katımda Sûre-i vâhîde gibidir derdi, geçen Kur’an’ın evvelinde besmele eylesem bana kifayet eyler derdi.

وَصِلْ وَاسْكُتْ كُلَّ جَلَايَاهُ حَصْلًا أَي: كل من أصحاب التخيير حصل لمذهبه دلائل واضحة بأنه تخيير تكثير لا تخيير، كذا قال الجعبري.¹⁶⁵ جلایا جمع جلیّة، وهو مفعول حصل، والهاء في جلایا يعود إلى التخيير، أي: كل من أهل الأداء استوضح التخيير بين الوصل والسكت ورآه صوابًا، أو يعود إلى كل أي: كل من القراء حصل جلایا ما ذهب إليه وصوابه، والواو في اسكتن [16ب] بمعنى أو،¹⁶⁶ أي: صل السورتين أو اسكت عليهما.

كل de kaf remz-i İbn Âmir’dir. Cîm remz-i Verş’tir. Hâ remz-i Ebû Amr’dır. Yani dilerse bir sûrenin âhirini bir sûrenin evveline oluştur ve dilerse beynehumâ sekte eyle bunların mezhebinde. اسكتن de nûn-u hafîfe tekit içindir sekt vasıldan evla olmağa işaret eyler bunların katında ve ehl-i edâdan her birisi tahyîr üzerine delâil-i celiye ve berâhîn-i vâzıha tahsil eylediler.

İmam Hamza kıraatinde iki sûre arasında besmele okunmaz ve vasil yapılır. Bu şekilde sûrenin son kelimesinin harekesi belirgin olur. İmam İbn Âmir (ö. 118 H), Verş (ö. 197 H) ve İmam Ebû Amr (ö. 154 H) kıraatlerinde iki sûre arasında besmele olmadan sıra ve sekte vardır.

حُبَّ وَجْهٌ ... nas yoktur Ebû Amr’dan ve İbn Âmir’den كَلَّا nas vardır demekten o nicelin vecih bir vecih sevildi yani beyne’s-sûreteyn terk-i fasıl müstahap kılındı ذکرُهُ o nicelin vecih ki zikreyledim. كَلَّا de kaf remz-i İbn Âmir’dir. حُبَّ de hâ remz-i Ebû Amr’dır. Musannif haber verdi ki İbn Âmir’den ve Ebû Amr’dan nas gelmedi tahyîr hakkında yani bazı ravi beyne’s-sûreteyn fasıl rivayet eyledi ve bazı ravi beyne’s-sûreteyn vasil rivayet eyledi Ebû Amr’dan ve İbn Âmir’den tahyîr rivayet eylemedi hiçbir kimse. Yani Ebû Amr’dan ve İbn Âmir’den beyne’s-sûreteyn vasılda ve sektede biz

¹⁶⁵ Ca‘berî, *Kenzü’l-Me‘ânî*, 1/368.

¹⁶⁶ أو – S

Bu vücûh caizdir irabta. Yani Verş ve İbn Âmir ve Ebû Amr beyne's-sûreteyn sekte eylemek muhtardır evladır vasıl eylemekten. ¹⁶⁹sekte دون تنفس teneffüsten eksiktir yani beyne's-sûreteyn sekte ola kat-i nefes olmaya zira bu kadar kifayet eder sûre tamam olduğunu bildirmeye.

قال صاحب التيسير: ويُختار في مذهب ورش وأبي عمرو وابن عامر السكتُ بين السورتين من غير قطع.¹⁷⁰ وبعض المشايخ من المقرئين الذين استحبوا التخيير بين الوصل والسكت واختاروا في السكت أن يكون دون تنفس.

ياني bazı meşâyih dört Sûre-i münire-i meşhurede besmele eyledi. *أزهر* cemidir müfredi *أزهر* dir. Dört sûre sûretü'l-Kıyamedir ve sûretü'l-Mutaffifindir ve sûretü'l-Beled ve sûretü'l-Hümezedir. Yani bazı meşâyih ehli edâdan bu dört sûrenin her birinin evvelinde besmele okudu. Bu sûreler mâ kablllerinde olan sûreleri bu sûrelere oluşturmadılar ve sekte eylemediler ve besmele ile fasıl eylemeyi ihtiyâr eylediler.

Bahsi geçen üç kıraatte iki sûre arasında nefes almadan sekte yapmak evladır. Bazıları dört yerde besmele yapılmasını daha uygun görür. Bunlar; Müddessir ve Kıyâme, İnfitâr ve Mutaffifîn, Fecr ve Beled, Asr ve Hümeze'dir.

ياني bazı meşâyih bilâ nas bu dört sûrede besmele okudular Verş için ve Ebû Amr için ve İbn Âmir için وهو o bazı meşâyih *لحمزة ساكت* bu dört sûrede sekte eyler Hamza için. Yani bu sûrelerin mâ kabillerinde olan sûrelerle bu sûreler ortasında besmele okumaz sekte eyler ancak Hamza için المذكور ذلك فاعلم أي: فافهمه أي: bu mezhebi fehmi eyle.¹⁷¹

وقال صاحب التيسير: وكان بعض (شيوخنا يفصل في مذهب هؤلاء الثلاثة بالتسمية بين المدثر والقيامة والانفطار [17/ب] والتطيف والفجر والبلد والعصر والهمزة ويسكت بينهن في مذهب حمزة، وليس في ذلك أثر يروى

¹⁶⁹ S – sekte

¹⁷⁰ Ebu Amr Osman ed-Dânî, *et-Teysîr fî 'l-kıra'âtî's-seb'*, thk. Halef Hamûd Salim eş-Şağdelî (Hâil: Dâru'l-Endelüs, 1436-2015), 127.

¹⁷¹ B + yardım olunmak terk olunmuş değildir

عنهم وإنما هو استحبابٌ من الشيوخ، إلى هنا كلامه.¹⁷² قال الجعبري: معنى فافهمه أي: اعلم أن البسملة مفرّعة على السكت وأن السكت مفرع على الوصل، فإن الساكت لم يخض حمزة، بل كلّ من وصل ونسب إلى حمزة لكونه أصيلاً ومتابعةً للأصل.¹⁷³

o bazı meşâyih mahzûl kılınmış değildir yani ona bu mezhepte yardım olunmak terk olunmuş değildir.

Fakat bu dört yerdeki farklı uygulama hakkında bir nass yoktur. İmam Hamza kıraatinde ise bu dört yerde vasil yerine sekte yapılır.

her bâdî ki Beraat Sûresini Enfâl Sûresine oluştursan yahut Enfâl okumasan Beraat'e başlasan بِسْمِ اللَّهِ لَسْتَ بِمُسْلِمٍ Beraat'te besmele okuyucu değilsin Beraat seyfle indirildiği için zira İbn Abbâs Emîru'l-Mu'minîn hazreti Ali'ye sual eyledi: Beraat'te besmele ne için yazılmadı dedi. Hazreti Ali ayıttı: Besmele emandır Beraat'te eman yoktur seyfle nazil oldu. Âsım ayıttı: besmele yazılmadı Beraat'in evvelinde zira besmele rahmettir beraat azaptır.¹⁷⁴

Enfâl sûresi Tevbe sûresine bağlandığında veya Tevbe sûresi baştan okunduğunda tüm kıraatlerde besmele yoktur. Bunun sebebi besmelenin rahmet anlamı, Tevbe sûresinin anlamıyla uyuşmamasıdır.

besmele labuddur sen bir sûrenin evveline başlamakla Beraat Sûresinden gayri başlamak gerektir.¹⁷⁵ Yahut bir mecliste Kur'an okurken kat' eylesen yahut söylese yahut işle ondan sonra o mecliste bir sûreye başlamak dilesen evvelinde besmele okumak gerektir. وفي الأجزاء خير من تلا cüzlere ve hiziplere ve uşurlara ibtida eylemekte okuyan kimse muhayyer kılındı dilerse istiâzeden sonra besmele okur

¹⁷² Dâni, *et-Teysîr*, 128. | S ve B nüshalarında (شيوخنا يفصل ... إلى هنا كلامه) paragrafi üç satır sonrasında yazılmıştır.

¹⁷³ Ca'berî, *Kenzu'l-me'ânî*, 1/375.

¹⁷⁴ Halil Ahmet es-Sehârenfûrî, *Bezlu'l-mechûd fî halli süneni Ebî Dâvûd* (Hin: Şeyh Ebu'l-Hasan en-Nedevî İslami Araştırmalar Merkezi, 1427-2006), 4/172.

¹⁷⁵ B ve M + Yani Kur'an okumaz iken bir sûrenin evveline başlamak dilesen evvel besmele okumak gerek ondan sûreye başlamak gerektir.

ve dilerse istiâze eder besmele etmez. خَيْر fiil-i mazi malum olmak caizdir. Yani ehli edâ ashaplarını muhayyer kıldı besmele okumakla terk ortasında amma bir cüzün evveli bir sûrenin evveli olsa o cüzün evvelinde besmele okumak gerektir.

Tevbe sûresi haricinde sûre başında besmele yapılmalıdır. Sûre başları haricinde ise istiâze ve besmele veya sadece istiâze yapılabilir.

سورة ومهما تصلها مع أواخر سورة sûrelerin evailinde olan besmelelerden herhangi besmeleyi sûrelerin evâhîrine oluştursan فلا تقفَنَّ الدَّهْرَ فِيهَا hiçbir zamanda o besmelede durma elbette فتثقل o besmelede durmağın sebep olur senin sakîl olmaklığı ya yani mezmûm ve menfûr olursun zira işlediğin menhî.¹⁷⁶ Bil ki kâri muhayyerdir üç vecihte beyne's-sûreteyn besmele ile fasıl eyleyen kurrânın kıraatinde evvel ki vecih budur ki kâri sûrenin âhirinde vakıf eyleye ondan sonra besmelede vakıf eyleye ondan sonra sûrenin evveline başlaya. İkinci vecih budur ki sûrenin âhirinde vakıf eylemeye besmeleye oluştura besmelede vakıf eylemeye sûrenin evveline oluştura. Üçüncü vecih budur ki sûrenin âhirinde vakıf eyleye ondan sonra besmelede vakıf eylemeye sûrenin evveline oluştura. Bu vecih evladır iki vecih caizdir. Amma dördüncü vecih ki sûrenin âhirinde vakıf etmeyip besmeleye oluşturun besmelede vakıf eylemek ondan sonra sûrenin evveline başlamak caiz değildir zira [/18a] besmele sûrenin evveli içindir âhiri için değildir.

İki sûre arasında besmele yapmak dört vecih olup bir veçhi makbul değildir. Uygulanabilen vecihler: sûrenin son âyetini, besmeleyi ve diğer sûrenin ilk âyetini vasılla okumak. Her birini ayrı okumak. Sûrenin son âyetinden sonra durmak ve besmele ile diğer sûrenin ilk âyetini vasılla okumaktır. Beyitte geçen ve makbul olmayan vecih sûrenin son âyeti ile besmeleyi vasılla okuyup diğer sûrenin ilk âyetini tek okumaktır.

سورة أم القرآن

وما لك يوم الدين راويه ناصِرٌ şu kelimenin ravisi yardım edicidir rivayet eylediği nesneye rivayeti sahih ve hücceti kavî olduğu için. Râ remz-i Kisâî'dir ve nûn remz-i Âsım'dır.

¹⁷⁶ S – menhî

سراط dahi وعند سراط والسراط لقنبلًا. Bâkî kurrâ ملك يوم الدين okudular ikisi dahi mütevatirdir. katında dahi السراط katında Kunbül'e tabi ol.

İmam Kisâi ve İmam Âsım (ملك) [1/3] kelimesini elifle okurken diğer kıraatlerde elif yoktur. İmam İbn Âmir'in ikinci râvisi Kunbül (ö. H. 291), (صراط) kelimesinde sâd yerine sîn ile okur.

سراط ve سراط بحيث أتى Kur'an'da herhangi yerde gelirse Kunbül'e tabi ol sîn ile oku, zira Kunbül sîn ile okudu sâd ile okumadı سراط elif lââm'sız olduğu halde dahi elif lââm'la olduğu halde. ل emr-i hazırdır قی gibi. ولي يلي den gelir. قنبلًا mensuptur mefuldür ل için. والصاد زايًا أشمها. sâda za işmam eyle خلف لدى Halef katında yani Halef mezhebinde. والصاد de mansuptur meful-u evvelîdir fiili mahzûfun. زايًا mansuptur meful-u sâni'dir. Takdîr-i kelim: أشم الصاد زايًا. müfessirdir والصاد merfu mübteda olmak haber olmak caizdir. وأشم لخلاد الأولى dahi Fatiha'da evvel ki sâd za işmam eyle Hallâd için. Yani Hallâd işmam eylediği için. Yani Hallâd الصراط ta olan sâda za işmam eyledi gayri yerde işmam eylemedi. Ve Halef Fatiha'da iki yerde sâda za işmam eyledi ve gayri yerde dahi sâda za işmam eyledi الصراط ve صراط herhangi sûrede gelirse.

Kunbül geçtiği her yerde (صراط) kelimesini sîn harfiyle okur. İmam Hamza'nın birinci râvisi Hişam (ö. H. 229) bu kelimede sâd harfini ze harfinin sesiyle karıştırarak işmam yapar. İmam Hamza'nın ikinci râvisi Hallâd (ö. H. 220) ise sadece Fatiha sûresinde geçen ilk (صراط) kelimesinde işmamla okur.

والمعنى بهذا الإشمام خلطُ صوت الصاد بصوت الزاي فيمتزجان فيتولد منهما حرفٌ ليس بصاد ولا زاي، ورُوي عن بعضهم إبدالها زايًا خالصة، والاشمام في عُرف القراء يطلق باعتبار أربع أحدها: خلط حرف بحرف كما في الصراط وما يأتي في أصدق ومُصيطر، والثاني خلط حركة بحركة أخرى كما يأتي في قيل وغيض وأشباههما، والثالث إخفاء الحركة فيكون بين الإسكان والتحريك كما يأتي في لا تأمنا على يوسف

على ظاهر عبارة صاحب التيسير، والرابع ضمّ الشفتين بعد سكون الحرف، وهو الذي تأتى في باب الوقف وفي باب وقف حمزة وهشام.¹⁷⁷ قال الجعبري: معنى الإشمام هنا خلط لفظ الصاد بالزاي وتعريفه: مزج الحرف بآخر شوغاً، ويعتبر عنه بصاد بين بين وصاد كزاي وعصر الصاد، أي: ضغطها عن مخرجها. وقال الجعبري: قرأ الأصمعي عن أبي عمرو بالزاي، وهارون عنه بالسين، وابن أبي شريح عن الكسائي بالإشمام.¹⁷⁸

عليهم Hamza merfudur failidir fiil-i mahzufun. mahallen mansuptür mefulüdür fiili mahzufun. [18b] إليهم de harf-i atıf hazf olundu zarûret-i şiidren ötürü. Yani Hamza bu üç kelimenin cemisini ha'nin dammesiyle okudu. Bâkî kurrânın¹⁷⁹ kesresiyle okudu bi her hal موصلاً وقفاً Hamza vakıf edici olduğu halde ve dahi vasıl edici olduğu halde bu kelimeleri ha'nin dammesiyle okudu. İmam Hamza kıraatinde (عليهم) (إليهم) ve (لديهم) kelimelerindeki he harfi vakıf ve vasıl hallerinde ötre ile okunur.

جمع dahi cemi mîmi'nin dammesine vâv oluştur yani cemi zamirinin dammesini işbâ' eyle ki vâv mütevellit ola قبل مُحْرَكِ o nicelin damme ki hareketlenmiş harfın önündedir yani dammenin mâ ba'di müteharrik olsa işbâ' eyle, mâ ba'di sâkin olsa işbâ' eyleme zira içtima-i sâkineyn lazım gelir. İbn Kesîr'e mutabaatten ötürü yahut İbn Kesîr'e tabi olucu olduğun halde sîla eyle zira İbn Kesîr عليهم de عليهمو der عليهم de إلهيمو der لديهمو der أنتمو de أنتمو der منهمو de منهمو der dahi bunlara benzer ne varsa ve ikisi dahi sahih ve fasih lugatlardır. Kâlûn bu iki kıraat ortasında muhayyer kıldı ve bu iki kıraatin sıhhatini ve sübûtunu keşif eyledi. Yani عليهمو ve عليهم ve bunun emsali Kâlûn'dan rivayet olundu. Kâlûn beyitte munsarif oldu zarûret-i şiidren ötürü.

¹⁷⁷ Ebu Şâme, İbrâzu 'l-ma'âni, 71-72.

¹⁷⁸ Ca'berî, Kenzu 'l-me'ânî, 1/397.

¹⁷⁹ B ve M + ha'nin

Harekeli harften sonra gelen çoğul zamirin mîm harfinde İbn Kesîr (ö. H. 120) kıraatinde ve Kâlûn'un bir veçhinde sıla hükmü vardır.

dahi hemz-i¹⁸⁰ kat'in mâ kablinde cemi mîmi'nin dammesini sıla eyle kurrânın Verş için. Yani Verş, İbn Kesîr gibi ve Kâlûn gibi okur geçen cem' "mîm"inden sonra hemze-i kat' gelse (سواء عليهم أُنذرتهم أم لم تنذرهم) [2/6] gibi. Amma cem' "mîm"inden sonra hemz-i kat' gelmese Verş sıla eylemez mîm-i sâkin eyler. وأسكنها الباقون بعد أي: بعدهم bunlardan sonra bâkî kalan kurrâ cem' "mîm"ini sâkin eylediler لتكملوا sıla eyleyenlerin ve sâkin eyleyenlerin kıraatlerini beyan eyledim cem' "mîm"inde vücut-i kıraat kamil olsun için. Yani tamam mezkûr olsun için. Amma cem' "mîm"inin üzerine vakıf olursa cemî-i kurrâ mîmi sâkin okurlar sıla etmezler.

Verş rivayetinde ise sadece cem' mîminden sonra hemze-i kat' varsa sıla yapılır. Diğer kıraat ve rivayetlerde sıla yoktur.

لكلٍّ ومن دون وصلٍ ضمُّها قبل ساكنٍ cem' "mîm"i sâkinin mâ kablinde mazmûm eyle sılasız külli kurrâ için yani cem' "mîm"inin mâ ba'di sâkin olsa cemî-i kurrâ o mîmi mazmûm eylerler sıla eylemez hiçbir kimse bunun misali (منهم المؤمنون وأكثرهم الفاسقون) [110/2] Ebû Amr bin el-'alâ cem' "mîm"ini وبعد الهاء كسر فتى العلا. [139/2] (وأنتم الأعلى) meksûr eylemek ha'den sonradır.

Tüm kıraatlerde sâkin harften önce gelen çoğul mîmi sıla yapılmadan ötre ile okunur. İmam Ebû Amr kıraatinde he harfinden sonra cem' mîmini kesre ile okur.

أو الياء yahut cem' "mîm"ini ha'nin mâ kablinde olan kesre olduğu halde ساكنًا ha'nin mâ kablinde olan yâ ile olduğu halde yani cem' "mîm"inin mâ ba'di [19a] sâkin olsa ha'nin mâ kabli meksûr olsa yahut ha'nin mâ kabli yâ-i sâkine olsa Ebû Amr cem' "mîm"ini meksûr eyler bunun misali metinde gelir amma ha'nin mâ kabli yâ-i müteharrike olsa cem'

¹⁸⁰ S – hemze-i

(لن يؤتيهم الله خيراً) “mîm”i meksûr eylemez mazmûm eyler sâir-i kurrâ gibi bunun misali
[11/31] gibi. halet-i vasılda ha’nin kesresiyle damme
getirdi sûratle ke’ennehü kesre dammeyi davet eyler kendinin yerine getirir
sıhhatinden ve kuvvetinden ötürü.

قال أبو شامة: معنى شملل أي: أسرع، وفاعله ضميرٌ عائِدٌ إلى كسر الهاء، أي: أتى بالضم في عجلٍ، جعل الكسر
آتياً بالضم تجوزاً واتساعاً، وإن كانا لا يجتمعان، ووجهه توافق معنى القراءتين وصحتهما وحلول كل واحد منهما
في محل الآخر.¹⁸¹

de şîn remz-i Hamza ve remz-i Kisâî’dir geçen cem ‘ “mîm”inin mâ ba’di sâkin
olsa ha’nin mâ kabli meksûr olsa yahut ha’nin mâ kabli yâ-i sâkine olsa Hamza ve
Kisâî cem ‘ “mîm”ini ve mâ kablinde olan ha’yi mazmûm eylediler.

*İmam Ebû Amr, cem ‘ mîminden önceki he harfî, esreli harften sonra veya yâ harfinden
sonra gelirse mîmi esre ile okur. İmam Hamza ve İmam Kisâî kıraatlerinde ise mîm
vasıl halinde ötre ile okunur.*

(في قلوبهم) [1/166] gibi ve dahi (وتقطعت بهم الأسباب) bu mezkûrun misali
[28/23] gibi bunlar ha’nin mâ kabli meksûr
olana misaldir. Bunlarda ha ve mîm meksûrdur Ebû Amr mezhebinde ha ve mîm
mazmûmdur Hamza ve Kisâî mezhebinde. (كتب عليهم القتال) ondan sonra
[1/246] gibi bu ha’nin mâ kabli yâ-i sâkine olana misaldir ve dahi (يريههم الله أعمالهم)
[36/14] gibi. Bâkî kurrâ bunların gibilerde ha’yi
meksûr ederler mîmi mazmûm ederler. (وقف للكل بالكسر) mezkur olan misallerde ha-i
meksûre okur haleti vakıfta. Amma (عليهم إليهم لديهم) daima mazmûmu’l-ha’dır meksûr
olmaz asla Hamza mezhebinde ... (فلما كتب عليهم القتال) de Hamza (عليهم) üzerine vakıf
eylese ha’yi mazmûm eder mîmi sâkin eder. (وتقطعت بهم الأسباب) te Hamza (بهم) üzerine

¹⁸¹ Ebû Şâme, *İbrâzu’l-me’ânî*, 75.

vakıf eylese ha'yi meksûr eder mîmi sâkin eder. مَكْمُولَا cem‘ “mîm”inde vücûh-i kıraatî kamil edici olduğun halde vakıf eyle yahut vücûh-i mezkuûrenin marifetini kamil edici olduğun halde vakıf eyle.¹⁸²

Vakıf halinde tüm kurrâ cem‘ mîmini sükûn ve önceki he harfini esre ile okurlar.

باب الإدغام الكبير

الإدغام أن تصل حرفًا ساكنًا بحرفٍ متحركٍ فتصيرهما حرفًا واحدًا مشددًا ينبو اللسان عنه نبوةً واحدةً، ويكون بوزن حرفين، والإدغام في مذهب القراء ينقسم إلى صغير وكبير، فالصغير ما اختلف في إدغامه من الحروف السواكن، ولا يكون إلا في الحرفين المتقاربين، وهو الذي يأتي ذكره بعد وقف حمزة [ب/19] وهشام على الهمزة، والإدغام الكبير يكون في المثليين والمتقاربين، وسمي بالكبير لتأثيره في إسكان المتحرك قبل إدغامه، ولشموله نوعي المثليين والمتقاربين.

bu idgamin¹⁸³ وقُطِبَهُ أَبُو عمرو البصريُّ idgam-ı kebiri tut buna rağbet eyle ودونك الادغام الكبير kutbu Ebû Amr Basrî'dir idgam-ı kebîr Ebû Amr üzerine deverân eyler Ebû Amr'a isnat olunur ve Ebû Amr ile meşhur oldu. وفي شرح: قُطِبَ كُلُّ شَيْءٍ مَا يَقُومُ بِهِ ذَلِكَ الشَّيْءُ، وَقُطِبَ bu idgam-i kebîr Ebû Amr'da cem oldu Ebû Amr'dan ahz oludu.

İdgam-ı kebîr, yani iki harekeli harfî tek harf olarak okumak İmam Ebû Amr'in kıraatinde vardır.

bir kelimedede Ebû مناسككم ففي كلمة عنه مناسككم وما سللكم أي: إدغام ما سللكم رُوي عن أبي عمرو. وفي كلمة مناسككم. idgam olunmak rivayet olundu. [74/42] (ما سللكم) ve [2/200] (مناسككم) Amr'de iki kelimedir, Selkum dahi iki kelimedir. Amma كُمْ zamir-i [muttasıl olup mâ kablerinden]¹⁸⁴ munfasıl olmadığı ecilden kelimedeki cüz gibi kılınıp kelime-i vahide hükmünde kılındı. Yani harfeyn mütemâsileyn bir kelime hükmünde olanda idgam

¹⁸² S – vakıf eyle

¹⁸³ B ve M + kebîrin

¹⁸⁴ S nüshasında eksik.

olunmak Ebû Amr'dan gelmedi illa bu iki mevzi'de geldi ancak Benî Temîm كَلِمَةٌ derler وبقاى الباب ليس مَعْوَلًا ve ehl-i Hicaz كَلِمَةٌ derler. bu babın bâkîsinin idgamı itimat olunmuş değildir yani kelime-i vahide hükmünde olanda misleyn cem olsa (بأعيننا) [11/37] gibi (أتعدانني) [46/17] gibi (وجباهم) [9/35] gibi ve (وجوههم) [2/106] gibi ve (بشرككم) [35/14] gibi bunları Ebû Amr idgam etmekte nakl-i kavî gelmedi izhar eylemek gerektir.

Tek kelimedede aynı olan iki harekeli harfî bir harf yapan idgam hükmü Kur'an'da sadece iki yerdedir. Birincisi (مناسككم) [2/200] diğeri ise (سلككم) [74/42] kelimesidir.

şu iki harf ki misleynden olduğu halde iki kelimedede vâki olsa وما كان من مثلين في كلمتيهما iki harfîn evvel olanını sâni olan harfte idgam eylemek labuddur gerekse harf-i evvelin mâ kabli müteharrik olsun gerekse sâkin olsun idgam lazımdır Ebû Amr mezhebinde.

Ebû Amr kıraatinde iki kelimedede aynı olan iki harekeli harflerde idgam hükmü vardır.

bu harf-i evvelin mâ kabli müteharrik olana (يعلم ما بين أيديهم) [2/255] gibi bu harf-i evvelin mâ kabli harf-i sâkin olup (لا ريب فيه هدى) [2/2] gibi bu harf-i evvelin mâ kabli harf-i med olana (يعلم ما) [1/77] gibidir والعفو [9/87] وطبع على قلوبهم. (خذ العفو وأمر) [7/199] gibi bu harf-i evvelin mâ kabli harf-i sâkin olup harf-i sahih olana misaldır amma bu idgam-ı mahz mümtenidir zira ictima-i sâkineyn lazım gelir evvel ki harfin harf-i med değil harf-i lîn değil ... burada harf-i evvel ihfâ olunur ihfâ ihtilâstır yani bir hareketin bazını nutuk edip bazını hazf etmektir buna idgam demek mecazdır. تَمَثَّلًا أي: تَمَثَّلَ المذكورُ وهو إدغام أول المثلين إذا التقيا في كلمتين ومعنى تَمَثَّلَ أي: تشخَّص [20/] وتشكَّلَ وتصوَّر وتبيَّن.

İdgam-ı kebîr'in yani iki kelimedede aynı iki harfîn idgam örnekleri; (يعلم ما) [2/255], (فيه) [7/199] (العفو وأمر) [9/87] ve (طبع على) [2/2], (هدى)

إذا لم يكن تا مُخبرٍ أو مخاطبٍ أو المُكتسبي تنوينه أو مُثَقَّلًا كَكُنْتُ ترابًا أنت تَكْرَهُ واسعٌ عليّمْ وأيضًا تَمَّ مِقاتٌ مُثَلًا
yani misleynden harf-i evvel ta-i mütekellim olsa (كنت ترابًا) [78/40] gibi Ebû Amr
idgam eylemez zira ta-i mütekellim faildir fail hazf olunmaz ve idgam hazfe kariptir
ve dahi ictima-i sâkineyn lazım olur mecmû-u emreyn illet-i mâniadır ve dahi harf-i
evvel ta-i muhatap olsa (وما كنت تتلو) [29/48] gibi Ebû Amr idgam eylemez zira ta-i
muhatap faildir harf-i mudğam mahzuf gibidir hal bu ki ictima-i sâkineyn vardır (أنت
تَكْرَهُ) idgam olunmaz halbuki أنت de ta fail değildir ittirâde'nli'l-bâb ve dahi
harf-i evvel tenvin ... olsa (واسعٌ عليّمْ) [2/115] gibi Ebû Amr idgam eylemez zira tenvin
fasıladır ve tenvini hazf edip idgam eylemek caiz değildir zira tenvin alamettir ve dahi
harf-i müşedded olsa (تَمَّ مِقات) [7/142] gibi (مَسَّ سقر) [74/48] gibi Ebû Amr idgam
eylemez zira müşedded harfeyndir. Harfeyni harf-i vâhidde idgam olunmak
müstahîldir ve dahi تَمَّ den ve مَسَّ den bir harf hazfedip idgam eylemek caiz değildir
zira sülâsinin mazisi üç harften ekall olmaz musannif تا den elifi hazf eyledi المكتسبي
den i'rab hareketini hazf eyledi zarûret-i şîirden ötürü. أيضاً masdardır haldir. Takdir-i
kelam ارجعًا إلى الأمثلة ke'ennehü musannif temsili kat' eyledi ondan sonra
yine temsile rücu' eyledi. أمثلاً cümle-i müste'nefedir tahtinde zamir müstetir mezkura
râci'dir yahut تَمَّ مِقات أمثلاً. Takdir-i kelam كما مُثِّل بالثلاثة أيضاً. Takdir-i
الأول.

(أنت تَكْرَهُ) [78/40] örneğindeki gibi fail ta'sı olursa, (كنت ترابًا) İki aynı harfin birincisi
[2/115] örneğindeki gibi (واسعٌ عليّمْ) [10/99] örneğindeki gibi muhatap ta'sı olursa,
[7/142] örneğindeki gibi şeddeli bir harf olursa idgam
yapılmaz.

وقد أظهروا في الكاف يحزنك كفه أي: وقد أظهروا في فصل الكاف كاف (يحزنك كفه) [23/31] إذ النون
تُخفى قبلها أي: قبل الكاف لِتُجَمَّلَ أي: لِتُجَمَّلَ الكاف بإظهارها ويجوز أن يعود ضمير تجمّل إلى النون فيكون

قوله لتجملًا إعلامًا لسبب إخفاء النون عند الكاف، يعني أن الذي اقتضاه النظر في تحسين اللفظ وتجميله بهذه النون عند الكاف الإخفاء خبر إن.

Bil ki bazı musannifler ve bazı raviler ve bazı ehl-i ihtiyâr (فلا يحزنك كفره) de idgam etmediler yani kaf'i ihfâ etmediler ihtilâs etmediler kaf'i izhar ettiler zira nûn-u sâkine kaf'in mâ kablinde ihfâ olur idgama kariptir idgam hükmündedir. Nitekim مدغم فيه ما de (ولا يحزنك) de kaf'i ma dahi mâ ba'dinde idgam olunmaz. (فلا يحزنك كفره) de kaf'i kaf harf müşedded gibi oldu amma bazıları (فلا يحزنك كفره) de kaf'i kaf içinde idgam ettiler¹⁸⁵ zira [/20b] kaf idgam olunmak asıldır zira ta-i mütekellim değildir ve ta-i muhatap değildir ve münevven değildir ve müşedded değildir.

Sûsî'nin râvileri, (فلا يحزنك كفره) [31/23] âyetinde birinci kelimedeki ihfâ hükmünden dolayı kâf harflerini izharla okumuşlardır.

وَعندهم الوجهان [meşâyih-i kurrâ katında iki vecih caizdir yani izhar caizdir idgam caizdir]¹⁸⁶ تسمى fiil-i mazidir her kelime تسمى o nicelin kelime ki isim edindi في كل موضع o kelime mu'alleli isim edindi yani o kelimenin âhirinde harf i'lâl olup hazf olunmağla o kelimenin ismi mu'allel oldu. مفعلاً mef'ûl'ün bihtir تسمى için.

İdgam-ı kebir hükmünde olup illetli olması sebebiyle birinci kelimenin son harfinin düşmesi durumunda Sûsî rivayetinde idgam ve izhar olmak üzere iki vecih vardır.

âhirinde harf-i illet olup alamet-i cezimden ötürü mahzûf olanın misalleri (وإن يك كاذبًا) [40/28] gibi meczum olduğu halde ve dahi (ويتخل لكم) [12/9] gibi bunlar dahi meczumlardır Kur'an'da bu nev'den bu üç kelime vâki' oldu. عن عالم طيب الخلا yani bu nev'de ehli edâ katında iki vecih mankuldür

¹⁸⁵ B ve M + Dûrî tarikinde yani ihfâ ettiler

¹⁸⁶ S nüshasında eksik.

haberi güzel âlimden yani Ebû Amr'den menkuldür. حسن الحديث demek طيب الخلا demektir yani Ebû Amr'den rivayet olundu (ومن يبتغ غير الإسلام) de idgam ve izhâr zira aslı يبتغي dir alameti cezmden ötürü yâ düştü misleyn cem oldu buna nazar edenler idgam ettiler bazıları ayıttılar: bir kerre i'lâl olanın layıkı budur ki idgam olunmaya zira idgam i'lâldir eğer idgam edersen bir kelimedede iki i'lâl cem olur caiz değildir. (وإن يك) aslında وإن يكن dür. Bu kelimenin kesret-i istimali vardır tahfiften ötürü nûn hazf olundu misleyn cem oldu.

Bunun örnekleri; [12/9] (ويخل لكم) ve [40/28] (وإن يك كاذبًا), [2/85] (يبتغ غير)

mahallen merfu mübtedadır *ويا قوم مالي ويا قوم مالي ثم يا قوم من بلا خلاف على الإدغام لا شك أرسلًا* ya *بلا خلاف على الإدغام أرسلًا* mahallen merfu ma'tuftur mübteda üzerine *أرسلًا* manasındadır cümle-i fiiliyedir mahallen merfu haberidir mübtedanın. *أي: لا شك في إدغامهما إذ ليس فيهما ما يمنع الإدغام* cümle mu'tarizadır *لا شك* Yani *[11/30] (ويا قوم من ينصُرني) [40/41] (ويا قوم مالي أدعوكم)* şek yoktur zira mani-i idgam yoktur mûcib-i idgam vardır ehl-i edâ bunları idgam etmekte ihtilaf etmediler Ebû Amr mezhebinde. Ebû Şâme ayıttı: ke'ennehü musannif bu beyti suret-i ihticâcda getirdi *de (ويخل لكم) de (وإن يك كاذبًا) de (ومن يبتغ غير الإسلام)* de idgamı izhâr üzerine tercih eylemek için zira *(يا قوم)* aslında *يا قومي* dir *(يبتغ)* aslında *يبتغي* olduğu gibi ... *يا قوم* idgam olacak hilafsız *ويخل* dahi idgam olmak gerektir.¹⁸⁷

İki vecihle okunan bu kelimelere [11/30] (ويا قوم من ينصُرني) ve [40/41] (ويا قوم مالي أدعوكم) âyetleri dahil değildir. Şöyle ki bu iki âyetteki قوم de düşen yâ harfî kelimenin kendisinden değildir. Dolayısıyla Sûsî rivayetinde bu iki yerde idgam yapılır.

¹⁸⁷ Ebû Şâme, *İbrâzu 'l-me'ânî*, 83.

وإظهار قوم آل لوط (آل لوط) [15/59] de lâmi lâm içinde idgam [/21a] etmeyip izhar eylemek حروف لكونه قليل ألف lafzının harfleri kalîl olduğundan ötürü izhar eylemek¹⁸⁸ رده bu izhari ret eyledi مَنْ تَبَيَّنَا ilm-i kıraatte kademi sabit olan kişi reddeyledi yahut fevt olan ve mevta olan meşâyih ret eyledi. Yani bu izharı reddeylemek redd-i kadimdir. İzhar mübtedadır رده cümle-i fiiliyyedir haberidir mübtedanın.

Sûsî'nin bazı râvileri, harfleri az olması sebebiyle (آل لوط) [15/59] âyetini izharla okumuşlardır.

(فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا) [12/5] bil icmâ idgam olunmağla (آل لوط) de izharı ret eyledi meşâyih. Zira لَكَ harfleri ekallidir آل harflerinden ... malum oldu ki hurufu kalîl olmak idgamı men eylemez. (آل لوط) de izhar ihtiyar edici ihticâc eylese (آل) lafzının ikinci harfi i'lâl olunmağla yani آل lafzında elif hemzeden yahut vâvdan munkalıptır ... آل idgam olunursa bir kelimede iki i'lâl cem olunur, kalîlü'l-huruf olanda iki i'lâl cem olunmak caiz değildir dese إذا صحَّ geçen Ebû Amr'dan لوط آل de izhar nakil olunmak sahîh olsa لاغْتَلَا izharı ihtiyar edici mürtefi' olurdu sözü yüce olurdu. Lakin Ebû Amr'dan nakil olunmadı izhar rivayet olunmadı Yezîdî tarikinden ve malumdur ki nakil sahîh olmayınca hüccet kavî olmaz ilm-i kıraatte nakil asıldır kendileri öyle kıraat ihdâs etmezler. (قال لهم) [3/173] bilâ hilaf idgam olunmak delildir ki i'lâlden sonra idgam sahihtir,¹⁸⁹ iki i'lâl cem olunur demek mesmû' olmaz.

Fakat alimler bu istisnayı, az harfli (لَكَ كَيْدًا) [12/5] âyetinin idgam olunmasını hüccet göstererek reddetmişlerdir. Ve (آل لوط) âyetinde izhar hükmünü görenler آل kelimesinin ikinci harfinin illeti sebebiyle değiştiğini ve idgam ile tekrar değişime uğramasını engellemek için izhar edildiğini söyleyebilirlerdi. Ancak bu sebep dahi idgama mani değildir.

¹⁸⁸ B - izhar eylemek

¹⁸⁹ B ve M + bir kelimede

هَاءُ أَصْلُهَا de ikinci harf hemzeden bedeldir آءُ فإبداله من همزة. Yani آء aslında أهل dir. Ha hemzeye kalp olundu beynehumâ kurb-u mahreç olduğu için آءُ oldu hemze-i sâniye elife kalp olundu mâ kabli meftuh olduğu için آءُ oldu. وقد آء de harf-i sâni vâvdan bedel kılındı zira آء aslında آءُ idi]¹⁹⁰ vâv elife kalp olundu vâv müteharrik olup mâ kabli meftuh olduğu için.

آء kelimesinin aslı hakkında iki görüş vardır; birincisi آء kelimesinin aslı أهل kelimesidir ve sâkin he harfi sâkin hemzeye ve sonrasında elife dönüşmüştür. İkinci görüş ise آء kelimesi آء kelimesinden gelir ve vâv harfi fethalı olup öncesi de fethalı olunca vâv elife dönüşmüştür.

المضموم mecrurdur vâv mübtedadır mudaftır هو المضموم هاء كهو ومن فادغم أي: أدغمه sifatıdır هو nin هاء mansubtur temyizdir فادغم cümle-i fiiliyyedir mübtedanın haberidir fa zâittir. Ahfeş kavli üzerinedir. Yani هو nin ha'i madmûm olsa mâ ba'dinde vâv gelse هو nin vâv'ını mâ ba'dinde gelen vâvda idgam eyle (هو ومن يأمر بالعدل) [16/76] gibi ve dahi (كأنه هو وأوتينا) [27/42] gibi ve dahi bunlara benzer ne varsa. ومن يظهر فيالمد عللا ş u kimse ki bu¹⁹¹ surette هو nin vâv'ını izhar eylese vâv harf-i meddir harf-i med idgam olunmaz deyip illet beyan eyler. Yani هو nin vâv'ını idgam eylemek dilesen [/21b] fethasını hazf eylersin vâv sâkin mâ kabli mazmûm olur vâv harf-i med olur idgam olunmaz. Nitekim (آمنوا واتقوا) [2/103] de (قالوا وأقبلوا) [12/71] de vâv idgam olunmaz harf-i med olduğu için. Cevap budur ki هو nin vâv'ı harf-i med değildir zira müteharriktir idgam ederken sâkin olmak ârızdır آمنوا nun vâv'ı قالوا nun vâv'ı harf-i meddir asalet üzerine ve tahkik üzerine ... bunlarda idgam mümteni'

¹⁹⁰ S nüshasında eksik.

¹⁹¹ S nüshası kenarına eklenmiştir.

olmaktan هو de idgam mümteni‘ olmak lazım gelmez هو bunlara kıyas olunmak caiz değildir. Amma musannif المضموم هاء¹⁹² هو den ihtiraz eyledi ki onda ha sâkin olur evveline vâv gelmekle ve dahi fa gelmekle¹⁹³ Ebû Amr kıraatinde (وهو وليهم) [6/127] gibi (فَهُوَ وَلِيَهُمَ الْيَوْمَ) [16/63] gibi (وهو واقع بهم) [42/22] gibi bu üç mevzide vâv idgam olunmakta hilaf yoktur yani ittifakla idgam olunur. Zira bunlarda vâv harf-i med değildir zira mâ kabli mazmûm değildir sâkindir Ebû Amr kıraatinde.

[16/76] âyetindeki gibi ötreli harften sonra gelen vâv'dan sonra vâv gelirse Sûsî râvilerinin cumhuru idgam yapmıştır. Ancak bazı râviler birinci vâv harfini med harfi görerek izhar görüşündedirler. Fakat هو kelimesindeki vâv med harfi değildir. Zira vasıl halinde hareketli okunur.

هو nin vâv'ını harf-i meddir deyip izhar eyleyenler يأتِي nin yâ'ini idgam eylediler (من قبل أن يأتي يوم) [2/254] de وَنَحْوَهُ dahi gibinin yâ'ini idgam eylediler (نُودِيْ) (من قبل أن يأتي يوم) [20/11] gibi هو nin vâv'ını harf-i med olmak ‘ârız olduğu gibi يأتِي nin yâ'i ve نودي nin yâ'i harf-i med olmak ârızdır beynehumâ fark yoktur. ... هو nin vâv'ını izhar etmekle zikreyledikleri ta‘lil ve ihticâc sahih değildir eğer هو nin vâv'ı آمَنُوا vâv'ı gibi olsaydı يأتِي nin yâ'i (في يوم كان مقداره) [32/5] de يأتِي nin yâ'i gibi olurdu idgam olunmazdı. Nitekim هو vâv'ı ولا فرق de yâ idgam olunmaz harf-i med olduğu için asılda. يَنْجِي مَنْ ortasında yâ'i ortasında fark yoktur medd-i ârız olup hareket asıl olmakta (في يوم) de yâ idgam olunmaz harf-i med olduğu için asılda. هو nin vâv'ını izhar eylemekte med üzerine itimat eyledi yani beynehumâ fark-ı münci yoktur ehadühümanın idgamı âhirin idgamını müstelzimidir.

¹⁹² B – şu.

¹⁹³ B - ve dahi fa gelmekle

İzhar görüşünde olan râvilere şu denilebilir ki bu vâv'ın idgam hükmü, (يأتي يوم) [2/254] âyetindeki idgam hükmü gibidir. Dolayısıyla yâ'da idgam yapılıyorsa vâv'da da yapılır.

عَارِضُ nin mâ kablindedir de يَئْسَنَ ki اللّائِي قبلَ يَئْسَنَ الياء في اللّائِي عَارِضُ ya sükun yönünden ârızdır أو اصلاً dahi ya asıl yönünden ârızdır Ebû Amr (وَاللّائِي يَئْسَنَ) o yâ'ı izhar eyler مُسهلاً tarik-i eshele zâhip olduğu halde. Bil ki Kur'an'da (وَاللّائِي يَئْسَنَ) [65/4] gelir Ebû Amr onu (وَاللّائِي يَئْسَنَ) okur idgam eylemez. Zira evvelki yâ'nin sükûnu ârızdır aslında müteharriktir harf-i müteharrik mislinde idgam olunur hareketini hazf eylemekle amma burada Ebû Amr idgam eylemedi zira yâ aslında ârızdır [22a] yani yâ nefsinde ârızdır hemzeden kalp olunmuştur, hemze sabit olsa idgam olunmazdı hemzeden bedel olan dahi idgam olunmaz. أو اصلاً de أو vâv manasındadır musannif أصلاً de hemzenin hareketini mâ kablinde vâv'a nakil eyledi vezin için.

Ebû Amr kıraatinde (وَاللّائِي) [65/4] kelimesi yâ olmadan okunur ve kelime hemze ile sonlanır. Ve kelimenin sonundaki bu hemzede iki vecih vardır; birincisi teshîl, ikincisi ise cezimli yâ harfine dönüştürmektir. Yâ harfine dönüştürse idgam gerekir. Fakat Sûsî rivayetinde bu yâ harfî kelimenin aslından olmadığı için izharla okunur.

باب إدغام الحرفين المتقاربين في كلمة وفي كلمتين

Bu bab¹⁹⁴ idgam-ı kebîrden ba'zıdır zira idgam-ı kebîr iki nev'dir. Bir nev'i idgam-ı misleyndir ve bir nev'i idgam-ı mütekâribeyndir. Bu iki nev'den her birisi bir kelimedede bulunur ve dahi iki kelimedede bulunur.

وإن كلمةً eğer bir kelime bulunsa حرفان فيها تقاربا o nicelin kelime ki iki harf o kelimedede mutekârip olsalar mahreçte مُجْتَلَا في الكاف مُجْتَلَا Ebû Amr o kelimedede kâfı kaf içinde idgam eylemek mekşuftur meşhurdur muteberdir.

Bir kelimedede kaf ile kef harfleri gibi yakın mahreçli iki harf bulunursa Sûsî rivayetinde o iki harf idgam yapılır.

¹⁹⁴ B ve M + dahi

eyledi bir kelimede üç teşdîd mütevâli olmasın için ve bazı meşâyih idgam ihtiyar eyledi sahib-i *Teyssîr* ayıttı: ben idgamla okudum kıyas budur cem'in ve tâ-i te'nîsin sıkletinden ötürü.¹⁹⁵

Te'nîs ve çoğul olmakla şeddeli olan (طَلَقَتْ) [66/5] kelimesinde idgam şartı bulunmamakla beraber Sûsî rivayetinde idgam yapılır.

herhangi harfeyn mütekâribeyn يكونا olsalar كلمتين iki kelime üssü olsalar yani mütekâribeynden bir harf bir kelimenin âhirinde olsa ve bir harf sonra gelen kelimenin evvelinde olsa فَمُدْغَم Ebû Amr idgam edicidir البيت أوائل كَلِمِ البَيْتِ beytin kelimelerinin evvellerinde olan harfleri idgam edicidir mahreçte mutekârip olan harf içinde بعد o nicelin beyit ki bu beyitten sonradır على الولا o beyit bu beyte oluşmak üzerinedir.

İki kelimede olup idgam yapılan yakın mahreçli harfler, bir sonraki beyitteki kelimelerinin ilk harfleridir.

bu beyitte evâil-i kelimde mezkur شَفَا لَمْ تَضُقْ نَفْسًا بِهَا رُمَ دَوَاءَ ضَنِ ثَوَى كَانَ ذَا حُسْنٍ سَأَى مِنْهُ قَدْ جَلَا olan harfler on altı harftir her birisi hangi harfte idgam olunur bundan sonra bir bir beyan olunsa gerektir.

وقد أراد بقوله: شفا امرأة من نساء الآخرة، وسماها شفا، وهو ممدود قصره ضرورة ولم يُنَوِّنْه لأنه جعله علماً للمؤنث، وقوله: لم تضق نفساً أي: أنها حسنة الخلق ونصبُ نفساً على التمييز، وقوله: بها رُمَ أي: اطلب بوصلها وقربها دواءً ضنٍ، وقصر دواء ضرورةً، أي: دواء رجلٍ ضنٍ، والضنا بالقصر المرض، ورجلٌ ضنٍ أي: مريض، وثوى أي: أقام فاعله ضميرٌ يعود إلى الضنا، أي: المَرَضُ، وثوى مع فاعله جملة فعلية مجرورة محلاً على أنها صفةٌ ضنٍ، وكان ذا حسنٍ جملة مستأنفة، واسم كان يعود إلى ضنٍ، وساء على وزن رأى مقلوب ساء على وزن جاء، ومعناها واحد، أي: ¹⁹⁶سَاءَ حاله من أجل الضنا، وقوله: قد جلا أي: قد كشف الضنا أمره، فالضمير في ثوى ومنه وجلا يعود إلى الضنا، وفي كان وساء يعود إلى ضنٍ، وقيل المعنى: ساء ومن يراه ذلك الضنا منه.

¹⁹⁵ Dâni, et-Teyssîr, 138.

¹⁹⁶ أي - B

Bu on altı harf şunlardır: şîn, lâm, ta, nûn, bâ, râ, dâl, dâd, se, kef, ze, hâ, sîn, mîm, kaf ve cîm.

geçen mütekâribeynden harf-i evvel münevven olmazsa Ebû Amr idgam edicidir amma münevven olsa¹⁹⁷ idgam eylemez (في ظلمات ثلاث) [39/6] gibi شديد) (دخلت جنتك) [20/40] gibi (فلبث سنين) [28/45] gibi (وما كنت ثاوياً) (وما ليس مجزوماً أي: يدغم) [17/61] gibi (خلقت طيناً) [18/39] gibi mahallen mansuptur ما. Dahi Ebû Amr idgam eder şu [23a] fiilin âhirini ki o fiil matuftur أوائل üzerine. Dahi Ebû Amr idgam eder ki o harf mütesakkil değildir yani teşdidlenmiş değildir amma teşdidlenmiş olsa mâ ba‘dinde idgam eylemez (أو أشدّ ذكراً) [2/200] gibi (ولم يؤت سعة) [2/247] gibi ولا (لا يضل ربي) [20/52] gibi (للحقّ كارهون) [23/70] gibi. Kur’an’da ta-i mütekellim vâki olmadı mütekâribeynden harf-i evvel. Onun için musannif bu beyitte zikretmedi beyt-i sabıkta zikretti. Ondan sonra musannif beyitte mezkûr olan harflerin misallerini beyan eylemeye başladı. Amma harfleri beyitte zikrolunduğu tertip üzerine zikretmedi, maharic-i huruf tertibi üzerine zikretti. Onun için hâ’dan başladı ondan sonra kâfa başladı ondan sonra kafe ondan sonra cîme, bâ âhir vâki oldu.

İki kelimedede bu yakın mahreçli harflerin idgam olunması için dört şart vardır; birinci harfin tenvinli, muhatap ta’sı, meczûm veya şeddeli olmaması gerekir.

şu şeydir ki onun hâ’sı ayn’inde idgam olunmuştur beynehumâ kurb-u mahreç olduğu için. Amma hâ ayn’de idgam olunmak bu mevzidedir ancak ve bundan gayri mevzide Ebû Amr hâ’yı izhar eyledi ayn’da idgam eylemedi. (وما ذبح على) [3/45] gibi (المسيح عيسى) [2/229] gibi (فلا جناح عليهما) [5/3] gibi dahi bunların gibi. Ve bazıları bunlarda ve bunların gibilerde hâ’yı ayn’de idgam eylediler ve Ebû amr’dan dahi rivayet eylediler. Amma rivayet

¹⁹⁷ B – olsa

eyledikleri lafız bunların hakkında nas değildir. وفي الكاف قاف dahi kâf kafta idgam olundu. وهو في القاف أدخلًا أي: أدغم olundu dahi kaf kâf içinde idgam olundu.

Sûsî rivayetinde hâ harfî ayn harfine sadece (فترجح عن النار) [3/185] âyetinde idgam olunur. Aynı şekilde kef ile kaf ve kaf ile kef idgam olunur.

kâf kafe kalp olup kaf, kaf içinde idgam olunduğuna misaldir. (خلق كل شيء) [6/101] خلق كل شيء لك قصورًا olunduğuna misaldir. (لك قصورًا) [25/10] kef kafa kalp olup kaf, kaf içinde idgam olunduğuna misaldir. Dahi bunların gibi ne kadar varsa Ebû Amr idgam eyler. وأظهرا الذي قبل أي: قبل القاف إذا سكن الحرف geçen harf sâkin olsa dahi kâf ve kaf izhar olundular o nicelin harf ki kâfın mâ kablinde ve kafın mâ kablinde kılındı. Yani kâfın ve kafın mâ kablinde olan harf sâkin olsa kâf ve kaf birbirinde idgam olunmaz (وتركوك قائمًا) [62/11] (وفوق كل ذي علم عليم) [12/76] gibi.

Bunun örnekleri; (خلق كل شيء) [6/101] ve (لك قصورًا) [25/10] âyetleridir. Kef ve kaf harflerinden önceki harf sâkin olursa bu harfler izharla okunur.

وفي ذي المعارج تعرّج الجيم مدغم (ذي المعارج تعرج) [70/3] de cîm ta'ye kalp olup idgam olunmuştur. Bundan gayri yerde değil. (أخرج ... ومن قبل أخرج شطأه تتقلا ذي المعارج تعرج) den ... (أخرج شطأه) [48/29] idgam¹⁹⁸ oldu bundan gayri yerde cîm şîn'e kalp olup idgam olunmaz.

Cim harfî ta ve şîn harflerine sadece (ذي المعارج تعرج) [70/3] ve (أخرج شطأه) [48/29] âyetlerinde idgam edilir.

وعند سيلاً شين ذي العرش مدغم (إلى ذي العرش) [17/42] de şîn (سيلاً) de [23b] sîn katında idgam olunmuştur. Şîn sine kalp olunduktan sonra. Ve bundan gayri yerde şîn sîn'de idgam olunmaz. (لبعض شأنهم مدغمًا تلا (لبعض شأنهم) [24/62] de dâd şîn'e kalp olup idgam olunmuş olduğu halde mâ kablinde olan huruf-u mudğamâta tabi oldu. ضاد

¹⁹⁸ B ve M + teşdidli oldu

mübtedadır تلا cümle-i fiiliyyedir haberdır ve caizdir ki ضاد mansup ola mef'ul bih ola تلا için. تلا de zamir fail Ebû Amr'a râci' ola. تلا manasında ola.

قال الجعبري: تَلَا قرأ،¹⁹⁹ وفاعله السوسي، وقال الفاسي: فاعل تلا يعود على أبي عمرو،²⁰⁰ وقال أبو شامة: فاعله ضمير يعود على أبي عمرو، أي: تلاه أبو عمرو وقرأه مُدْغَمًا.²⁰¹

(لبعض شأنهم) de izhar dahi Ebû Amr'dan rivayet olundu. Sahib-i *Teysîr* ayıttı: ben iki vecihle okudum.²⁰² Amma musannif idgam üzerine itimat etti hilaf zikretmedi.

[24/62] (لبعض شأنهم) âyetinde *şîn harfî sîn harfine* ve [17/42] (إلى ذي العرش سيلاً) *dâd harfî şîn harfine idgam olunur*.

[81/7] *sîn'i za'ye kalp olunup* (زُوجَتْ) za'yinde idgam olunmuştur. [19/4] (الرأس شيباً) dahi *sîn şîn'e kalp olunup idgam olunmuştur* Ebû Amr için باختلاف ihtilafla idgam olunmuştur o nicelin ihtilaf ki bu harfe yetiştî Sahib-i *Teysîr* ayıttı: ben idgamla okudum.²⁰³

قال أبو شامة: يقال: توَصَّل إليه أي تَلَطَّف في الوصول إليه، أي وصل الخلاف إلى هذا الحرف.²⁰⁴

[19/4] (الرأس شيباً) *sîn harfî ze harfine idgam olunur*. [81/7] (وإذا النفوس زُوجَتْ) *âyetinde ise sîn ile şîn harflerini idgam etmek ihtilaflıdır*.

تُرِبَ سَهْلٌ ذَكَا شَدًّا ضَفَا نَمَّ زُهْدٌ صِدْقُهُ ظَاهِرٌ جَلَا dal için kelimeler vardır ki dal o kelimelerin evâilinde olan harflerde idgam olunur. O kelimeler bu beyitte zikrolunur تُرِبَ سَهْلٌ ذَكَا شَدًّا ضَفَا نَمَّ زُهْدٌ صِدْقُهُ ظَاهِرٌ جَلَا

¹⁹⁹ Ca'berî, *Kenzu'l-me'ânî*, 1/461.

²⁰⁰ Fâsî, *el-La'âlî'u'l-ferîde*, 1/131.

²⁰¹ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-me'ânî*, 92.

²⁰² Dâni, *et-Teysîr*, 142.

²⁰³ Dâni, *et-Teysîr*, 142.

²⁰⁴ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-me'ânî*, 92.

ذكر المصنف في هذا البيت الثناء والمدح لأبي محمد سهل بن عبد الله التستري أحد أولياء الله المشهورين، قال القشيري في رسالته: هو أحد أئمة القوم، ولم يكن له في وقته نظير في العمل والورع، وكان صاحب كرامات، لقي ذا النون المصري بمكة سنة حج²⁰⁵. والتراب التراب، وذكا من قولهم ذكت النار تذكو ذكًا، وهو مقصور، أي: اشتعلت، والشذا حدة الرائحة، أي: فاحت رائحة ترابه ليشير بذلك إلى الثناء عليه، وما ظهر من كراماته وأعماله الصالحة، وشذا منصوب على التمييز، أي: ذكا شذاه، وضا أي: طال، يشير إلى كثرة ذلك، وثم بفتح الثاء بمعنى هناك، أي: دفن في ذلك التراب زهدًا ظاهرًا الصدق، لم يكن عن رياء ولا تصنع، وجلا بمعنى كشف، أي: أوضح الزهد أمر سهل رحمه الله، وأبان أنه من خيار عباد الله. مثال إدغام الدال في الحروف العشرة المذكورة في البيت قوله تعالى: (في المساجد تلك حدود الله) [187/2] (عدد سنين) [112/23] (والقلائد ذلك) [97/5] (وشهد شاهدًا) [26/12] [24/1] (من بعد ضراء مسته) [21/10] (من كان يريد ثواب الدنيا) [134/4] (تريد زينة الدنيا) [28/18] (تفقد ضواع الملك) [72/12] (من بعد ظلمه) [35/5] (وقتل داود جالوت) [251/2].

Dâl harfî on harfe idgam olunur, bunlar ta, sîn, zâl, şîn, dâd, şe, ze, sâd, zâ ve cîm.

sâkin harften sonra dal idgam olunmadı dal meftuh olduğu halde بعد ساكن dal idgam olunmadı ولم تدغم dal idgam olunmadı hiçbir harfte idgam olunmadı ta'nın gayri harfte idgam olunmadı bu hükmü bil اعمل أي: اعمل dahi elbette amel eyle. Dal meftuh olup mâ kabli sâkin olup izhar olmağın misali (بعد ذلك زينم) [21/10] (بعد ضراء مسته) [39/5] (بعد ثبوتها) [163/4] (وآتيننا داود زبورًا) [13/68] bunlarda dal idgam olunmaz. Amma dal meftuh olup mâ kabli sâkin olup tâ içinde idgam olunmağın misali iki kelimedir birisi (بعد توكيدها) [16/91] dir ve birisi (كاد تزيع) [9/117] dir.

Dâl harfî sâkin harften sonra fethalı olursa bu harflerden sadece ta harfiyle idgam olunur.

dal'ın on harfinde ve dahi tâ harfinde o on harfin ta'ye idgam olunur. O on harf geçen beyt-i sabıkta zikrolundu. Ta bu harflerde idgam olduğunun

²⁰⁵ Abdulkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-kuşeyriyye*, thk. Abdulhalim Mahmud – Mahmud eş-Şerif (Kahire: Dâru'l-Maarif, ts.), 1/59.

meftuh olsalar sâkin kılınmış harften sonra مُنزَل مکان yönünden ve mahal yönünden meftuh olsalar.

قال الفاسي: والمُنزَل اسمُ مكانٍ وهو منصوب على التمييز أي: إذا انفتح مُنزَلُهُما أي: مكان إنزالهما، أي: محلُّ إخراجهما.²¹⁰

Lam meftuh olup mâ kabli sâkin olmağın misali (فَعَصُوا رَسُولَ رَبِّهِمْ) [69/10] gibi râ meftuh olup mâ kabli sâkin olmağın misali (وافعلوا الخيرَ لَعَلَّكُمْ) [82/13] gibi (إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ) [22/77] gibi bunlarda lâm ve râ idgam olunmaz mâ ba‘dinde asla. Amma emreyn-i me‘an bulunmasa idgam caizdir. Yani lâm ve râ meftuh olmasalar mâ kabli sâkin olsa yahut lâm ve râ meftuh olsalar mâ kabilleri sâkin olmasa idgam olunmaktan men olunmazlar. Misali (سَخَّرَ لَكُمْ) [14/32] gibi (وإليك المصيرُ لا يُكَلِّفُ) [2/285] gibi (جَعَلَ رَبُّكَ) [19/24] gibi (هذا من فضل ربي) [27/40] gibi. Nitekim fetha ve sükûn bulunmasa lâm ve dahi râ idgam olundukları gibi bu suretlerde lâm ve dahi râ idgam olunur.

Lâm harfi râ harfiyle ve râ harfi lâm harfiyle idgam edilir. Ancak idgam olması için lâm ve râ harfleri sâkin harften sonra fethalı olmamaları gerekir.

سوى قال illa قال nin lâm’ı izhar olunmadı râ katında ... lâm [/25a] meftuh olup mâ kabli sâkin olduysada. Zira قال kesîru’l-isti’malde idgamla tahfif olundu. (قال رَبِّ) [3/38] gibi (ثمَّ النونُ تدغمُ فيهما) [40/60] gibi (وقال رَبُّكُمْ) [5/23] gibi (قال رجلان) içinde ve dahi râ içinde idgam olunur. o nicelin nûn ki tahrik olunmuştur harfin ardınca gelir. Misali (وإذ تَأَذَّنَ رَبُّكَ) [7/167] gibi (خزائنُ رحمةٍ ربك) [17/100] gibi (لن) [2/109] gibi (من بعد ما تبين لهم) [2/55] gibi (نؤمن لك) (يأذن) [16/50] gibi (يخافون ربهم) Misali (أَتَى يَكُونُ لَهُ الْمَلِكُ) [14/1] gibi (سوى نحنُ مُسَجَّلَا أي: مطلقًا، يعني أدغم نون نحنُ) [2/247] gibi.

²¹⁰ Fâsî, *el-La ‘âli ‘u’l-ferîde*, 143.

gelir birisi Sûre-i Âli-İmrân'dır ve ikisi Sûre-i Mâide'dedir ve birisi Sûre-i Ankebût'tadır ve birisi Sûre-i Innâ Fetahnâ'dadır. Bunlarda olan idgama, idgam-i kebîr derler. Sûre-i Bakara'da olana idgam-ı sağîr derler zira ba meczumdur aslında Ebû Amr kıraatinde.

beytinde mezkur olan harfler ki on altı harftir burada tamam oldu. Ondan sonra musannif üç kaide beyan eylemeğe başladı üç beyitte. فادر الأصول لتأصلا usul-u idgamı bil ki asil olasin şerif olasin ra'yin asil ola muhkem ola bu babın marifetinde sana rucû' eyleyeler.

Kur'an'da beş yerde vuku bulan (يعذب من يشاء) cümlesinde Sûsî, ötreli be harfini mîm harfiyle idgam eder.

gibinin أبرار إمالة كالأبرار zira idgam ârızdır إذ هو عارض idgam men eylemez ولا يمنع الإدغام imâlesini men eylemez (وتوفنا مع الأبرار ربنا) [3/193] de ve dahi (إن كتاب الأبرار لفي عليين) [83/18] de [25b] idgam-ı أبرار in imâlesini men eylemez والنار dahi idgam نار gibinin imâlesini men eylemez. Yani (عذاب النار ربنا) [3/191] de idgam-ı نار in imâlesini men eylemez. İdgâmla imâle cem olunur zira idgam ârızdır vakıf gibidir ... râ'nın kesresi mevcut hükmündedir hâlet-i idgamda ve hâlet-i vakıfta ve ârızdan ötürü usul tağyir olunmaz. أثقل idgam sakîl olduğu halde imâleyi men eylemez. Sıkletten murad teşdittir lafızda sıklet değildir. Zira idgam sıkleti defeder, hiffet getirir. Yani idgamdan murat ihfâ değildir teşdîd mevcut iken imâle sahihtir evvelki kaide budur.

İdgam harflerini bitirdikten sonra Sûsî idgamında takip edilen üç kuralın birincisi imâle hükmüyle ilgilidir. Şöyle ki birinci kelime esreli râ harfiyle sonlanıp ikinci kelime lâm harfiyle başlıyorsa idgam gereği râ harfi sâkin olur. Fakat esreli olduğundan imâle hükmü kalır ve idgam imâle hükmüne mani olmaz.

işmam eyle ve revm eyle cemi harflerdeki misleynde idgam olunmuştur ve mütekâribeynde idgam olunmuştur. Yani bunlarda işmam eylemek caizdir ve dahi revm eylemek caizdir ve müstehaptir, vacip değildir. Amma revm eylesen ihfâ olur idgam olmaz, ona idgam demek mecazdır. ba'nin gayrinde işmam eyle ve

revm eyle amma iki ba cem olsalar idgam olsalar işmam caiz değildir revm caiz değildir. Bunun misali (لذهب بسمعهم) [2/20] gibi (لذهب بسمعهم) [12/56] gibi (نصيب برحمتنا) (نصيب برحمتنا) [12/56] gibi. dahi huruf-u sâbikanın mîm'in gayrinde ba ile yani ba ile mîm cem olsalar işmam ve revm caiz olmaz. Bunun misali (يعذب من يشاء) gibi. (يعذب من يشاء) (يعذب من يشاء) [2/255] gibi (يعلم ما بين) (يعلم ما بين) [2/255] gibi (الرحيم ملك يوم) (الرحيم ملك يوم) [2/255] gibi. Ve ikinci kaide budur. (يحكم بينهم) [1/2] gibi (يحكم بينهم) [2/113] gibi (أعلم بما كانوا) [5/61] gibi. Ve ikinci kaide budur. teemmül edici ol tefekkür edici ol itimat eyle işmam ve revm kaidesi üzerine ve işmam nerde olur ve revm nerde olur ve nerede olmazlar ve manaları nedir teemmül eyle ve tedebbür eyle.

اعلم أن الإشمام يقع في الحروف المضمومة والروم يقع في الحروف المضمومة والمكسورة، ولا يقعان في المفتوحة، ويمتنع الإدغام الصحيح من الروم دون الإشمام، فالروم هنا عبارة عن الإخفاء والنطق ببعض الحركة، فيكون مذهباً آخر غير الإدغام وغير الإظهار، وهذان المذهبان المحكيان عن أبي عمرو من الإشمام والروم في الحروف المدغمة سيأتيان في مسألة (لا تأمنا على يوسف)، ووجه دخولهما في الحروف المدغمة وهما من أحكام الوقف أن الحرف المدغم يُسكَّن للإدغام، فشابه إسكانه للوقف، فجرت أحكام الوقف فيه.

İkinci idgam kuralı ise işmam ve revm ile ilgilidir. Şöyle ki be ile be, be ile mîm, mîm ile mîm ve mîm ile be harfleri dışındaki idgam harflerinde işmam ve revm yapılabilir.

bir harfi idgam eylemek صح ساكن قبله o nicelin harf ki onun mâ kablinde harf sâkin sahih oldu عسير o idgam asîrdir mute‘azzirdir onunla nutuk eylemek düşvârdır [2/26a] zira içtima-i sâkineyn lazım gelir. Musannif صح ساكن dedi harf-i medden ve harf-i lîn'den ihtiraz eyledi zira misleynden ve mutekâribeynden harf-i evvelin mâ kabli harf-i med olsa idgam sahih olur (في هدى) [2/2] gibi (وقال لهم) [2/247] gibi (يقول) [2/247] gibi (وقال لهم) [2/247] gibi (في هدى) [2/2] gibi ve dahi vâv'ın ve yâ'nın mâ kabli meftuh olsa idgam sahihtir (ومن قوم موسى) [7/159] gibi (كيف فعل ربك) [89/6] gibi. Bunlarda idgam hasendir Ebû Amr mezhebinde. وبالإخفاء طَبَّقَ مَفْصِلاً وهو من قولهم: طَبَّقَ.

يُفَّ إذا أصاب المفصلَ yani harf-i evvelin mâ kabli harf-i sahih sâkin olsa karî ihfâ tesmiye eylemekle isabet eyledi. [Zira idgam eylemekle içtima-i sâkineyn lazım gelir deyüp niza' eyleyen kimsenin niza'ını def eyledi.]²¹² Ca'berî ayıttı: ومن قال إخفاءً فغير محقق إذ الحرف مقلوب وتشديده نرى.²¹³ قال صاحب النشر: قلت: وكلاهما ثابت صحيح مأخوذ به، والإدغام الصحيح ثابت عند قدماء الأئمة من أهل الأداء، والنصوص مجمعة عليه.²¹⁴ Bu üçüncü kaidedir.

İdgam bahsindeki üçüncü kural; idgam edilen birinci harften önce med harfi olmayan sâkin bir harf olursa iki vecihle idgam yapılabilir. Birincisi tam idgam yapmaktır ve peş peşe iki sâkin harfi idgam etmek zor olduğu için ikinci vecih olan ihtilâs yapılabilir.

mâ kabli harf-i sahih olup sâkin olanın خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ ثُمَّ مِنْ بَعْدِ ظَلَمِهِ وَفِي الْمَهْدِ ثُمَّ الْخُلْدِ وَالْعِلْمِ misali [7/199] dur. Bunda vâv-ı evvel idgam olunmaz, revm olunur. Yani ihfâ ve ihtilâs olunur bir hareketin bazısıyla nutuk eylemekle ve dahi (من بعد ظلمه) [5/39] de dal idgam olunmaz zira mâ kabli harf-i sahih sâkindir içtima-i sâkineyn caiz olmaz. Ve dahi (دار) [19/29] de dal sâd'da idgam olunmaz ihfâ olunur. Ve dahi (بعد الذي جاءك) [41/28] de dal cîm'de idgam olunmaz ihtilâs olunur. Ve dahi (من العلم مالك من) [2/120] mîm mîm'de idgam olunmaz içtima sâkineyn lazım gelmesin için ihtilâs olunur. Ebû Şâme böyle şerh eyledi.²¹⁵ Amma Ca'berî ayıttı: idgam sahihtir içtima-i sâkineyn ârızdır vakıfta olan ictima-i sâkineyn gibi dedi.²¹⁶ فاشمَلْن أَي: فاشمَلْن bu mezkûr olan usulü ve kavaidi cem eyle elbette hıfz eyle fehim eyle talim eyle²¹⁷

²¹² S nüshasında eksik.

²¹³ Ca'berî, *Kenzu'l-me'ânî*, 1/493.

²¹⁴ Şemsuddin el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kıra'âtî'l-'aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Mısır: el-Matba'a et-Ticâriyye el-Kubrâ, ts.), 1/299.

²¹⁵ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-me'ânî*, 1/301.

²¹⁶ Ca'berî, *Kenzu'l-Me'ânî*, 1/493.

²¹⁷ B ve M + tekâsül eyleme

يَتَّقُهُ mahallen merfu mübtedadır صفوه mefuldür قوم faildir حمى için. حمى cümlesi mahallen merfu haberidir mübtedanın. صفوه de zamir iskan ha üzerine aittir. Yani (يَتَّقُهُ) [24/52] de ha sâkin okunmağın safılığıni kurrâdan bir kavim hıfz eyledi بِخُلْفٍ hücec-i muhtelifle ile hıfz eyledi derli derli delillerle ispat eylediler. وَأَنَّهُ dahi o kavim ha'i sâkin okunmağa delil şarabını içirdi. حمى de hâ remz-i Ebû Amr'dır. صفوه de sâd remz-i Ebû Bekir'dir. قوم de kâf remz-i Hallâd'dır. Ebû Bekir ve Ebû Amr (يَتَّقُهُ) de ha sâkin okumakta hilaf yoktur. Hallâd sâkin okumakta hilaf vardır. Zira teskin-i ha ve tahrik-i ha Hallâd'tan rivayet olundu. بخلف قوم de kâfin hilafıyla olduğu halde demek caizdir. Yani Hallâd hilaf etti iskanda.

Hamza, Ebû Amr ve Âsım kıraatlerinde (فألفه) kelimesindeki he sâkin okunur. (يَتَّقُهُ) kelimesindeki he ise Ebû Amr kıraatinde ve Şu'be rivayetinde sâkindir. Fakat Hallâd iki vecihle okur; sükûnla ve sıla yaparak.

داهي ayıt ki (يَتَّقُهُ) kelimesine kâf'ın sükûnuyla ve ha'nin kesri ile ve kasrı ile okudu kurrâdan Hafs ancak. Ve kasırdan murat sıla terk olunmaktır. Zira sıla meddir. وَيَأْتِيهِ لَدَى طَه بِالْأَسْكَانِ يُجْتَلَى dahi Sûre-i Taha katında (ومن يأتته) [20/75] de ha sâkin kılınmağla okunur ona ... nazar olunur. Yani burada iskân-ı ha kıraat kitaplarında mastûrdur mekşûftur bazı musannifler bunu zikretmemek zarar eylemez. يجتلى de yâ remz-i Sûsî'dir. Bâki kurrâ meksûr okurlar kelimât-ı mezkûrede olan ha'leri.

Hafs (يَتَّقُهُ) kelimesinde kâf harfini sükûnla ve he zamirini sıla yapmadan esreyle okur. Tâhâ sûresinde geçen (يَأْتِيهِ) kelimesinde Sûsî he zamirini sükûnla rivayet etmiştir.

يَتَّقُهُ de ve نَوْتَهُ de ve نَصْلُهُ de ve نَوْلُهُ de ve يُؤَدُّه yani وفي الكل قصر الهاء بَانَ لِسَانُهُ أَي: لغته kasır olunmağın lisanı zahir oldu Arap'ta ve dahi nakli sabit oldu ehl-i edâ katında. Zira ha kasır olunmak lûgat-ı fasîhadır meczuma muttasıl olursa da olmazsa da. بَانَ de ba remz-i Kâlûn'dur. لِسَانُهُ de lâm remz-i Hişam'dır. بِخُلْفٍ Hişam'dan hilafı. Yani

Kâlûn bu kelimelerde ha'leri meksûr ve maksûr okumakta hilaf yoktur. Amma Hişam'dan ha'leri meksûr ve maksûr okumak rivayet olundu ve dahi ha'leri meksûr ve memdûd okumak rivayet olundu. Bu iki rivayet sahihtir. Ehadühümâ âheri men eylemez Hişam ikisini cem eylemiştir. وفي طه بوجهين بُجَلَا dahi Tâhâ Sûresinde ha meksûr okunmak iki vecihle sabit oldu o nicelin iki vecih ki tebcîl olundu ta'zîm olundu sahih olduğu için rivayette ve lugatta. Yani Taha Sûresinde (ومن يأتِه) de zamiri Kâlûn iki vecihle okudu birisi kasırdır ve birisi sıladır. Sılayı terk etmeğe kasır derler ve dahi ihtilas derler mecazen.

He zamiri babında geçen tüm kelimelerde Kâlûn sılasız okur, Hişam ise sıla ile ve sılasız olarak iki vecihle okur. Kâlûn, Tâhâ sûresindeki (ومن يأتِه) zamirini kasır ve sıla olarak iki vecihle rivayet eder.

إِسْكَانٌ. وَإِسْكَانٌ يَرْضَهُ يُؤْمِنُهُ لُبْسٌ طَيِّبٌ أَي: وَإِسْكَانٌ يَرْضَهُ سَبَبٌ يَمْنَهُ اسْتِئْزَارُهُ بِاحْتِجَاجٍ حَسَنِ صَحِيحٍ mübtedadır يَرْضَهُ mudafu'n-ileyhdir يُؤْمِنُهُ mübteda-i sanidir لِبْسٌ طَيِّبٌ haberidir mübteda-i saninin cümlesi haberidir mübteda evvelin. Yani Sûre-i Zümer'de [39/7] (يَرْضَهُ) de zamiri sâkin kılmağın sıhhatinin sebebi mübarek olmasının libâs-ı tayyip giymektir. Libâs-ı tayyipten murat delildir ve hüccettir. Yani iskân-ı ha (يَرْضَهُ) makbuldür ve muteberdir²²¹ onun hücceti libâs-ı tayyip giymek gibidir. Tâ'inin tâ'nını setr eyler def eyler ve iskâna kuvvet verir ve ziynet verir. قال الجعبري: ومعنى الرمز يُؤْمِنُهُ بركته، تناوُل شيء. de tâ طَيِّبٌ de lâm remz-i Hişam'dir. لِبْسٌ de yâ remz-i Sûsî'dir. يَمْنَهُ حَسَنِ مَتْنٍ الدليل.²²² de yâ remz-i Dûrî'dir. Yani Sûsî ve Dûrî ve Hişam (يَرْضَهُ) de ha zamiri sâkin okudular hâlet-i vasılda. بِخُلْفِهِمَا Dûrî'nin ve Hişam'ın hilafıyla yani Dûrî iki vecihle okudu birisi iskândır ve birisi sıladır ve Hişam iki vecihle okudu birisi iskândır [/27b] ve birisi kasırdır Hişam kasır eylemeye له الرحب de lâm delalet eyler ve Dûrî sıla eylemeye delalet eyler zira Dûrî kasır eyleyen kurrâda dahil olmadı ...

²²¹ B – muteberdir

²²² Ca'berî, *Kenzu'l-me'ânî*, 2/523.

نَفَرٌ أَرْجَنُهُ بِالْهَمْزِ bir cemaat أَرْجَنُهُ kelimesini hemz ile hıfz eyledi سَاكِنًا hemz sâkin olduğu halde لَفَّ دَعَوَاهُ حَزْمًا o nicelin damme halde فِي الْهَاءِ ضَمٌّ hal bu hal ki ha zamirde damme vardır ki onun davası deva-i müferrih cem eyledi. Yani zamir dammesi delil-i şâfi‘ cem eyledi. نَفَرٌ remz-i İbn Kesîr ve Ebû Amr ve İbn Âmir’dir. Bunlar (أَرْجَنُهُ) kelimesini hemze-i sâkine ile okudular Sûre-i A‘râf’ta ve Sûre-i Şu‘arâ’da. Ve bâkî kurrâ hemzesiz okudular bu iki sûrede. لَفَّ de lâm remz-i Hişam’dir. دَعَوَاهُ de dal remz-i İbn Kesîr. حَزْمًا de hâ remz-i Ebû Amr’dır. Bunlar أَرْجَنُهُ de zamiri mazmûm okudular iki sûrede.

(أَرْجَنُهُ) kelimesi, İbn Kesîr, Ebû Amr ve İbn Âmir kıraatlerinde cîm ile he arasında hemze vardır. Diğer kârilere hemzesiz okurlar. Hişam ile İbn Kesîr, he zamirini ötreli ve sılayla okumuşlardır. Ebû Amr, ötreli ve kasırla okumuştur. İbn Zekvân ise he zamirini esreli ve kasırla okumuştur.

فَائِزًا، وَأَسْكِنُ نَصِيرًا فَازَ أَي: فَائِزًا، de zamiri sâkin eyle. Sâkin eylemeğe yardım edici olduğu halde hayra ve necâta yetiştirici olduğu halde. Yani burada zamiri sâkin okumağın delili kavîdir hücceti zahirdir bu kıraate [/28a] yardım eyleyen necâta ve hayra yetiştir. نَصِيرًا da nûn remz-i Âsım’dır. فَازَ de fa remz-i Hamza’dır. Bu ikisi أَرْجَنُهُ okudular zamirin sükûnuyla ve hemzeyi hafz eylemekle. وَاسْكِنُ لِنَصِيرِهِM dahi zamiri meksûr eyle mezkur olan kurrânın gayri için. Yani Nâfi‘ ve Kisâi ve İbn Zekvân zamiri meksûr okudular. وَاسْكِنُهَا جَوَادًا dahi ha-i zamiri sîla eyle kerim ve sahî olduğu halde bahîl olma sılayı terk eylemekle yahut sîla eyle sılaya sürat edici olduğu halde. Zira sîlanın delili zahirdir vâzıhtır. دُونَ رَيْبٍ şekten hâlî olduğu halde sîla eyle لِتَوْصِلَا sen makbul olmak için sîla eyle ve üzerine ki ta‘n olunmağı def eylemek için ta‘ndan korkmaz kıraati sahîh olduğu için naklen ve delilen. جَوَادًا de cîm remz-i Verş’tir. دُونَ de dal remz-i İbn Kesîr’dir. رَيْبٍ de râ remz-i Kisâi’dir. لِتَوْصِلَا de lâm remz-i Hişam’dir. Bunlar أَرْجَنُهُ de zamiri sîla eylemekle okudular. ... bu kelimedede altı kıraat hasıl oldu. Evvelki Kâlûn kıraatidir, أَرْجَنُهُ okudu zamirin kesresiyle ve kasırla ve terk-i hemze ile. Ve ikincisi Verş ve Kisâi

kıraatidir, bu ikisi اَرْجِي okudular zamirin kesresiyle ve sılasıyla ve terk-i hemze ile. Ve üçüncüsü İbn Kesîr ve Hişam kıraatidir, bu ikisi اَرْجُو okudular zamirin dammesiyle ve sılasıyla ve hemzeyle. Ve dördüncüsü Ebû Amr kıraatidir, اَرْجُو okudu zamirin dammesiyle ve kasırla ve hemzeyle. Ve beşincisi İbn Zekvân kıraatidir, اَرْجُو okudu zamirin kesresiyle ve kasırla ve hemzeyle. Ve altıncısı Âsım ve Hamza kıraatidir, bu ikisi اَرْجِه okudular zamirin sükûnuyla ve terk-i hemzeyle. Ve musannif bu altı kıraati bir beyitte cem' eyledi.

Aynı kelimeyi hemzesiz okuyan Âsım ve Hamza, he zamirini sükûnla okurlar. Kâlûn, he zamirini esreli ve kasırla okumuştur. Verş ve Kisâi ise esreli ve sılayla okumuşlardır.

باب المَدِّ والقَصْرِ

geçen elif یاؤها أو yahut elifin yâ'si, yani yâ-i sâkine, musannif yâ'ı elife râci' zamire muzaf kıldı beynehumâ sükûnda münasebet vardır fehm olunsun için ve harf-i med olmakta müşabih olduğu için بعد كسرة o nicelin yâ-i sâkine ki kesreden sonradır. أو yahut elifin vâv'ı, yani vâv-ı sâkine بعد ضمّ أي: o nicelin vâv-ı sâkine ki dammeden sonradır. Burada kelimeyi-i أو teşkik için değildir tafsil içindir, taksim içindir. طُولًا أي: مُدًّا، لأنَّ المَدَّ hemzeye buluşsa ve ikisi bir kelimedede olsa طُولًا أي: مُدًّا، لأنَّ المَدَّ hemzeye buluşsa ve ikisi bir kelimedede olsa طُولًا أي: مُدًّا، لأنَّ المَدَّ yani elif yahut yâ-i mezkûre yahut vâv-ı mezkûre bir kelimedede hemzeyle cem olsa med olunur. Yani harf-i meddi telaffuz eylerken savtı uzatmak gerektir medd-i tabî'î üzerine ziyade olunmak gerektir. Medd-i tabî'î bir harfî sahîh telaffuz eyleyecek miktardır ki ondan eksik olsa harf-i²²⁴ med mevcut olmaz. Medd-i muttasılın misali جاء ساء شاء يشاء gibi ve جيء سيء [28b] يضيء سيء gibi ve من سوء gibi ve (هاؤم افراؤا) [69/19] gibi. Dahi bunlara benzer ne varsa bu kısma medd-i muttasıl derler, cemî-i kurrâ med ederler.

²²⁴ B – harf-i

Bir kelimedede fethalı harften sonra elif, esreli harften sonra ye, ötreli harften sonra vâv olup sonrasında hemze gelirse med ile, yani ses uzatılarak okunur. Buna medd'i muttasıl denilir.

فَإِنْ يَنْفَصِلُ eğer harf-i med hemzededen munfasıl²²⁵ yani elif ve yâ ve vâv bir kelimenin âhirinde olsa med hemzededen munfasıl olsa, yani elif ve yâ vâv bir kelimenin âhirinde olsa ve hemze sonra gelen kelimenin evvelinde olsa فَالْقَضَرُ بِادِرُهُ harf-i meddi kasr eylemeğe sürat eyle طَالِبًا kasrı talip olduğun halde sürat eyle بِخُلْفِهِمَا Kâlûn'un ve Dûrî'nin hilafına mültebis olduğun halde يُرْوِيكَ kasır seni kandırır دَارًا أَي: çok dökülücü olduğu halde. Yani kasır sana leben-i²²⁶ kesîr gibi ve matar-ı kesîr gibi nâfî' olur وَمُخَضِّلًا dahi kasır seni ıslatıcı olduğu halde kandırır. Yani kasrı istihsân eylersen sana sürür ve ferah hasıl olur. Şöyle ki zahirinde ve batınında eseri sabit olur. Musannif bu sözleri söylemekten muradı²²⁷ kasrı medh eylemektir ve sena eylemektir kasır üzerine. بِادِرُهُ de ba remz-i Kâlûn'dur. طَالِبًا de tâ remz-i Dûrî'dir. يُرْوِيكَ de yâ remz-i Sûsî'dir. دَارًا de dal remz-i İbn Kesîr'dir. Yani İbn Kesîr ve Sûsî munfasılda harf-i meddi kasır ettiler medd-i tabî'î üzerine ziyade eylemediler. Ve Kâlûn ve Dûrî kasır ettiler bir rivayette ve med ettiler bir rivayette. Bu iki rivayet sahihtir, makbuldür. Ve bâkî kurrâ ki Âsım ve Hamza ve Kisâ'î ve İbn Âmir ve Verş'tir bu kısmı med eylediler medd-i muttasıl gibi.

Med harfî birinci kelimenin sonunda olup hemze ikinci kelimenin başında olursa buna medd'i munfasıl denilir ve kârielerin bundaki ihtilafı şu şekildedir; Kâlûn ile Dûrî rivayetlerinde kasr (iki hareke) ve tavassut (dört hareke) yapılır. Sûsî rivayeti ile İbn Kesîr kıraatinde kasr yapılır. Verş rivayeti ile Hamza kıraatinde işbâ' (altı hareke) yapılır ve kalan kârieler bu meddi tavassutla okumuşlardır.

²²⁵ B ve M + olsa

²²⁶ S: İbn

²²⁷ B ve M + medd-i munfasılda

muahhar mübtedadır. كجیء mukaddem haberdir. Zamir-i mecrûr medde râci‘dir. مفضولة في أمها mübtedadır. mahallen merfu haberidir. Yani medd-i munfasılın misali (في أمها رسولاً) [28/59] dir. [35/1] (أولي أجنحة) dir. [2/275] (أمره إلى الله) dir. [2/4] (بما أنزل) dur. [66/6] (قوا أنفسكم) dir. [7/26] (يا بني آدم) dir. Musannif bunu misal getirdi sıla olan vâv ve dahi yâ med olunduğunu i‘lâm²²⁸ için. Ve dahi [2/78] (ومنهمو أميون) gibi [7/82] (إنهمو أناش) gibi [2/27] (ما أمر الله به أن يوصل) gibi [2/6] (سواء عليهمو أءذرتهمو أم لم تنذرهم) gibi Verş kıraatinde. Ve dahi bunların gibi Kur’an’da ne varsa medd-i munfasıldır. هؤلاء de iki med vardır, evvelki med medd-i munfasıldır, ikinci med medd-i muttasıldır. İbn Kesîr kıraatini ve Dûrî rivayetini okursan هؤلاء nin evvelini med eylemezsin âhirini med eylersin.

Medd’i muttasılın örnekleri; (شاء), (سوء), (كجیء). Medd’i munfasılın örnekleri ise (في أمها), (أمره إلى) âyetleridir.

dahi şu harf-i med ki بعد همز hemzeden sonra vâki olsa ثابت o nicelin hemze ki sabittir muhakkaktır أو مغتیر yahut tağyir olunmuştur hazf ile ya bedelle ya teshille فقصر o harf-i meddin hükmü kasırdır cemî-i kurrâ için مَطُولًا ve tahkik o harf-i med rivayet olunur Verş için memdûd olduğu halde. Yani hemze-i muhakkakadan ve hemze-i muhaffefeden sonra vâki olan harf-i meddi Verş med eyledi [29a] deyip rivayet olunur.

Asli veya değişmiş bir hemzeden sonra med harfî gelirse tüm kâriler kasr yapar. Ancak Verş rivayetinde kasr haricinde işbâ‘ da yapılabilir.

وَوَسْطَةُ قَوْمٍ bir cemaat o harf-i meddi medd-i vasatla med eyledi. Yani onu med eyledi Verş’ten böyle rivayet eylediler ... mezkûr olan harf-i medde Verş için üç vecih rivayet olundu; birisi kasır, birisi tavassut, birisi medd-i tavîl. كَأَمَّنْ هَؤُلَاءِ آلِهَةً آتَى لِلَايْمَانِ

²²⁸ B ve M + eylemek

yani Hurûf-u عين الوجهان والألف واللام في الوجهان للعهد، أي: فيه الوجهان المعهودان عند القراء
Fevâtih'ten lafz-ı عين da iki vecih vardır birisi medd-i tavîldir ve birisi medd-i
mutavassıttır. O ayn (كهيعص) [19/1] dadır [30a] ve dahi (حم عسق) [42/1] tadır. Musannif
والطول فُضِّلَا dedi meksûr ve münevven kıldı sâkin kılmadı zaruret-i şiir için. medd-i tavîl tafdil olundu aynda. Bu İbn Mücâhid mezhebidir ve ehl-i edânın uluları
bunun üzerinedir ve İbn Galbûn ve ehl-i edâdan bir cemaat medd-i mutavassıt efdaldır
aynda dediler.

Sûre başlarında gelen hurûf-ı mukatta'a işbâ' ile okunur. Fakat bu harflerden ayn harfinde işbâ' etmek evlâ olup tavassut da yapılabilir.

gibi Hurûf-i Mukatta'atta kasır vardır. Yani fevâtih-i suverde Hurûf-
u mukatta'ât iki harf üzerine olsa kasır eylemek vacip olur. zira mâ إذ ليس ساكنٌ أي: بعده. ba'dinde harf-i sâkin yoktur ki bu Hurûf-u mukatta'atta olan harf-i meddi kasır
olunmaya med oluna. Bil ki harf-i med ve sebab-i med cem olmak gerektir ki med
eylemek sahih ola. Harf-i med eliftir ve dahi mâ kabli mazmûm olan vâv-ı sâkinedir
ve dahi mâ kabli meksûr olan yâ-i sâkinedir. Ve sebab-i med ikidir, birisi hemzedir ve
birisi harf-i meddin mâ ba'di harf-i sâkin olmaktır. ... [20/1] (طه) med olunmaz zira
harf-i med bulundu sebab-i med bulunmadı. [10/1] (ألر) de elif med olunmaz zira lafz-
ı elif harf-i med değildir. Lâm med olunur zira hem harf-i med ve hem sebab-i med
cem oldu. Râ med olunmaz zira sebab-i med bulunmadı zira harf-i meddin mâ ba'dinde
harf-i sâkin yoktur. Lafz-ı (كهيعص) [19/1] da ha med olunmaz yâ med olunmaz. (يس)
[36/1] de yâ med olunmaz. (حم) [40/1] de hâ med olunmaz zira bunlarda sebab-i med
yoktur. ... Hurûf-u Mukatta'atta med olunmayan harfler beş harftir, birisi râ'dır, birisi
ha'dır, birisi yâ'dır, birisi tâ'dır, birisi hâ'dır. [7/1] وما في ألف من حرف مدٍّ (الم) (الر) (المص).
da olan lafz-ı elifte harf-i med yoktur ki فيمطلا elif med oluna. Yani lafz-ı elifte sebab-
i med vardır. Zira âhiri sâkindir amma harf-i med yoktur onun için kasır olunur med
olunmaz. mansûbdur أن ناصبة فيمطلا. Zira fa ile cevap vâki olmuştur
nefiy için.

Bu harflerden (طه) ve bunun gibi olanlar sadece kasr ile okunur. Hurûf-ı mukatta‘a‘dan elif harfinden ise med yoktur.

وإن تسكن الياء قصر اليا قصر اليا قصر اليا للوزن بين فتح وهمزة eğer yâ sâkin olsa fetha ile hemze ortasında, yani yâ sâkin olsa mâ kabli fetha olsa ve mâ ba‘di hemze olsa بكلمة o nicelin fetha ve hemze ki bir kelimededir أو واهut vâv sâkin olsa fetha ile hemze ortasında bir kelimedede جُملًا o nicelin iki vecih ki cemil kılındı hasen o yâ‘da ve o vâv‘da iki vecih vardır فوجهان kılındı.

Bir kelimedede yâ veya vâv harfi fethalı harften sonra olup ardında hemze gelirse iki vecih vardır.

Musannif o iki vechi beyan eylemek için ayıttı ووقفه ورش وصل وقصر بطول ووصل muahhar mübtedadır. Mukaddem haberdur. Yani Verş’in vaslı dahi vakfı tûl ileddir dahi kasırladır. Yani o iki vechin birisi medd-i tavîldir ve birisi medd-i mutavassıttır. Musannif medd-i mutavassıtı kasır dedi medd-i tavîl miktarından kasîr olduğu için. Mezku olan vâv‘ın ve yâ‘nın misalleri [2/29] (بكل) [30/ب] (شيء) gibi ve [2/48] (شيئاً) gibi ve [5/31] (سوءة أخيه) gibi ve [48/6] (ظن السوء) gibi ve [3/49] (كهينة الطير) gibi ve dahi bunların gibi Verş bunları iki vecihle okudu halet-i vasılda ve halet-i vakıfta. وعند سكون vakıf ecli için olan sükûn katında külli kurrâ için o iki vecih istimal olundu. ... Verş‘le bâkî kurrâ ortasında hilaf halet-i vasılda oldu ancak ve İbn Şüreyh ayıttı: Hamza Verş‘e muvafakat eyledi شيء i med eylemekte halet-i vasılda. Ve musannif بكلمة dedi كلمتين den ihtiraz eyledi (نبأ ابني آدم) [5/27] gibi (وإذا خلوا إلى شياطينهم) [2/14] gibi bunların gibi de Verş hemzenin hareketini mâ kabline nakil eyler hemzeyi hazf eyler med eylemez.

Bunlar, vasıl ve vakıf halinde Verş rivayetinde tavassut ile işbâ‘ vecihleridir. Vakıf halinde ise tüm kârielerde tavassut ve işbâ‘ yapılır.

vâv'ında [7/26] vâv'ında (يُواري سوءاتكم) [7/27] vâv'ında (ليريهما سوءاتهما) mezhep vardır, birisi medd-i tavîldir ve medd-i mutavassıttır. İkinci mezhep vâv'ı kasır eylemektir bu kelimelerde. (وإذا الموءودة سُئلت) dahi külli kurrâ وعن كلِّ الموءودة أَقْصُرُ وَمَوْئِلًا [81/8] de ismi mef'ûlün fa'u'l-fiili olan vâv'ı kasır ile amma ismi mef'ûl vâv'ı vüçûhleri üzerinedir Verş katında ve dahi (مَوْئِلًا) [18/58] vâv'ını kasır ile külli kurrâdan yani kurrâi seb'a'nin küllîsinden kasır rivayet olundu med rivayet olunmadı bu iki kelimede.

Verş rivayetinde (سوءات) kelimesinde ihtilaf vardır. Ve (الموءودة) ile (مَوْئِلًا) kelimelerinde Verş rivayetinde sadece kasr hükmü vardır.

قال صاحب التيسير: وأطولهم مدًا في الضربين ورش وحمزة، ودونهما عاصم ودونه ابنُ عامر والكسائي، ودونهما أبو عمرو من طريق أهل العراق، وقالون من طريق أبي نَشِيط بخلاف عنه، وهذا كله على التقريب من غير إفراطٍ وإنما هو على مقدار مذاهبيهم في التحقيق والحد. ²³³ وقال الشيخ ابن الجزري في كتاب النشر: وها أنا أذكرُ كلاً من هذه المراتب على التعيين ²³⁴ ومذاهب أهل الأداء فيها: المرتبة الأولى قصرُ المنفصل وهي حذف المدّ العرضي وإبقاء ذاتِ حرف المدّ على ما فيها من غير زيادة، وذلك هو القصر المحض، وهي لابن كثير بكمالها، والمرتبة الثانية فُويقُ القصر قليلاً، وقُدِّرَت بِالْفَيْن، وبعضهم بِالْفِ ونصِفَ وهو مذهب الهذلي، وعَبَّرَ عنها ابنُ شَيْطَا بزيادةٍ متوسطة، وبسطه الحَيَّاط بزيادةٍ أدنى زيادةٍ وأبو القاسم بن الفَحَّام بالتمكين من غير إشباع ثم هذه المرتبة هي في المتصل لأصحاب قصر المنفصل مثل الدوري والسوسي عند من جعل مراتب المتصل أربعاً كصاحب التيسير والتذكرة وتلخيص العبارات وغيرهم. والمرتبة الثالثة فوقها قليلاً وهي التوسط عند الجميع وقُدِّرَت بثلاث ألفات، وقُدِّرَها الهذلي وغيره بِالْفَيْن ونصِفَ، ثم هذه المرتبة في التيسير والتذكرة وتلخيص العبارات لابن عامر والكسائي في الضربين. والمرتبة الرابعة فوقها قليلاً وقُدِّرَت بأربع ألفاتٍ عند بعض من قَدَّرَ الثالثة بثلاث ألفاتٍ، وبعضهم بثلاثٍ ونصِفَ ثم هذه المرتبة في الضربين لعاصم عند صاحب التيسير والتذكرة. والمرتبة الخامسة فوقها قليلاً، وقُدِّرَت بخمس ألفاتٍ وبأربعٍ ونصِفَ وبأربعٍ بحسب اختلافهم في تقدير ما قبلها، وهي في الضربين لحمزة ولورش

²³³ Dâni, et-Teysîr, 158-159.

²³⁴ S: اليقين

وَقُلْ أَلِفًا مَفْعُولٌ تَبَدَّلَتْ عَنْ أَهْلِ مِصْرَ مُتَعَلِّقٌ بِقُلْ تَبَدَّلَتْ فَاعِلُهَا ضَمِيرُ ذَاتِ الْفَتْحِ لَوْرُشٍ يَتَعَلَّقُ بِتَبَدَّلَتْ، أَي: تَبَدَّلَتْ
yani ehl-i Mısır الهمزةُ الثانيةُ المفتوحةُ أَلِفًا لَوْرُشٍ قُلْ ذَلِكَ عَنْ أَهْلِ مِصْرَ، أَي: انْقَلَبَتْ عَنْهُمْ وَانْسَبَتْ إِلَيْهِمْ
آشَفَقْتُمْ dedi آندرتهم dedi Verş hemze-i sâniye-i meftuha-i elife kalp eyledi rivayet eylediler ki Verş hemze-i sâniye-i meftuhayî Bağdat
dedi آمنت dedi. الهمز مُسَهَّلًا. yani hemze-i sâniye-i meftuhayî Bağdat diyarında rivayet olunur Verş'ten beyne beyn olduğu halde. Yani kalp, kurrâ-i
Mısıryyîn rivayetidir ve beyne beyn kurrâ-i Irâkıyyîn rivayetidir. Bu iki rivayet sahihtir, mankuldür.

Verş râvileri fethalı hemzede ihtilaf etmişlerdir. Mısır ehlinden olan râviler ikinci hemzeyi elife dönüştürerek okurlar. Bağdat ehli ise ikinci hemzeyi teshil yaparlar.

Sûre-i فِي فَصَّلَتْ hemze-i sâniye-i meftuhayî tahkik eyledi teshil eylemedi hemze-i sâniye-i meftuhayî وَحَقَّقَهَا
Fussilet'te, yani secde-i حم de ضَحْبَةً bir cemaat tahkik eyledi. O cemaat Hamza'dır Kisâi'dir [32a] Ebû Bekir'dir. Sûre-i Fussilet'te olan hemze-i sâniye-i meftuha
أَعْجَمِيّی [41/44] hemzesidir. والأولى أَشَقِطْنَ أَعْجَمِيّی de evvel ki hemzeyi elbette iskât eyle (أَعْجَمِيّی)
لِتُسَهَّلَا kelime hafif olsun için iskât eyle hazf eyle. Lâm remz-i Hişâm'dır. Yani Hişâm (أَعْجَمِيّی) de evvelki hemzeyi hazfedip أَعْجَمِيّی okudu. Bâkî kurrâ ki Nâfi' ve İbn Kesîr
ve Ebû Amr ve Hafs ve İbn Zekvân'dır evvelki hemzeyi tahkik ettiler ve ikinci hemzeyi teshil ettiler. 237 قال: أسهل الرجل أي: ذهب إلى. if'âl babından olmak
الطريق السهل.

Fussilet sûresinde geçen (أَعْجَمِيّی) [41/44] kelimesindeki iki hemzeyi Hamza, Kisâi ve Şu'be tahkikle okumuşlardır. Hişâm ise birinci hemzeyi düşürüp tek hemze ile okur. Kalan kâriilerin hükmü ise ikinci hemzeyi teshil yapmaktır.

بُأَخْرَى شَفَعَتْ Sûre-i Ahkâf'ta فِي الْإِحْقَافِ [46/20] hemzesi (أَذْهَبْتُمْ) وَهَمْزَةُ أَذْهَبْتُمْ
hemz-i uhrâ ziyade eylemekle tevbîh için كما دامت ziyade kılınan hemze daim ve sabit

²³⁷ B – olmak.

Hamza, Kisâf ve Şu'be, bu kelimedeki ikinci hemzeyi tahkikle okumuşlardır. Kunbül ise Tâhâ sûresindeki kelimedeki birinci hemzeyi düşürmüştür.

آمنتُم de evvelki hemzeyi Hafs, iskât eyledi üç sûrenin küllîsinde وفي كلِّها حفصُ okudu. Kunbül bedel kıldı في الأعرافِ Â'râf Sûresinde آمنتُم de olan evvelki hemzeden bedel kıldı الواو vâv'ı bedel kıldı والملك dahi Mülk Sûresinde آمنتُم de olan evvelki hemzeden vâv'ı bedel kıldı Kunbül. Kunbül vasıl edici olduğu halde. Yani halet-i [/33a] vasılda evvelki hemzeden vâv'ı bedel kıldı hemzeyi vâv'a kalp eyledi. Amma halet-i ibtidada hemzeyi tahkik eyledi vâv'a kalp eylemedi. Amma bu iki mevzide ikinci hemzeyi teshil eyledi. ... Kunbül mevâzi-i selâsede kıraatini muğayir eyledi آمنتُم kelimesinde evvelki hemzeyi iskât eyledi Tâhâ Sûresinde آمنتُم dedi ve evvelki hemzeyi vâv'a kalp eyledi Â'râf Sûresinde (قال فرعون وآمنتُم) dedi ve evvelki hemzeyi ispat eyledi Şu'arâ Sûresinde آمنتُم dedi ikinci hemzeyi teshil eyledi.

قال الفاسي: القراء في هذه الكلمة على مراتب، منهم من حقق الأولى والثانية وأبدل الثالثة في السور الثلاث وهم أبو بكر وحمزة والكسائي، ومنهم من أسقط الأولى وأبدل الأخيرة وقرأ بلفظ الخبر في السور الثلاث أيضاً وهو حفص، ومنهم من حقق الأولى وسهل الثانية وأبدل الثالثة في السور الثلاث أيضاً، وهو من عد الكوفيين وقنبلاً، ومنهم من فرق بين المواضع الثلاث فقرأ في سورة الأعراف في حال الابتداء بتحقيق الأولى وتسهيل الثانية وإبدال الثالثة، وفي حال الوصل بإبدال الأولى واوا وتسهيل الثانية وإبدال الثالثة، وقرأ في سورة طه بإسقاطه الأولى وإبدال الثالثة، وقرأ في سورة الشعراء بتحقيق الأولى وتسهيل الثانية وإبدال الثالثة في الحالين وهو قنبل، وجميع ما ذكرته مفهومٌ من كلام الناظم رحمه الله عليه.²³⁹

Hafs rivayetinde bu üç kelime, birinci elifi düşürülerek okunur. Kunbül rivayetinde ise A'râf sûresindeki (قال فرعون آمنتُم به) kelimesindeki birinci hemze vasıl halinde vâv harfine dönüşür. Aynı şekilde Mülk sûresindeki (وإليه النشور آمنتُم) âyetinde birinci hemze vâv harfine ibdâl edilir.

²³⁹ Fâsî, el-La'âli'u'l-ferîde, 1/183-184.

هَمْزٌ وَصَل eğer hemze-i vasıl هَمْزَةُ الاسْتِفْهَامِ وَاِنْ هَمْزٌ وَصَل sâkin kılınmış lââm-ı tarîfin ve hemze-i istifhamın ortasında vâki olsa فَامْدُدْ o hemze-i vaslı med eyle sen مَبْدَا o hemze-i vasıldan elifi bedel kılıcı olduğun halde med eyle. Yani hemze-i vasılı elife kalp eyle, elifi med eyle medd-i tavîl ile.

Vasıl hemzesi el takısının lââm harfi ile soru edatı olan hemze arasında olursa tüm kârilere bu vasıl hemzesini elife dönüştürerek işbâ‘ yapmışlardır.

أُولَى işbu evladır külli kurrâ için. Yani hemze-i vasılı elife kalp edip med eylemek evladır cemî-i kurrâ katında. وَيَقْضُرُهُ hemze-i vasılı kasır eyler med eylemez kurrâ-i عَنْ كُلِّ şu kimse ki hemze-i vasılı teshil eyler elife kalp eylemez كَلِّ hemze-i kasır eyler med eylemez kurrâ-i seb‘anın küllisinden teshil eyler kasır eyler. Yani bazı kimseler kasır ve teshil rivayet eyledi külli kurrâdan mezkûr olan hemzeyi vasılda كَالْآنْ mezkûr olan hemzeyi vaslın misali (آلآن) [10/51] gibi مِثْلًا mezkûr (آلآن) misal kılındı. Ve dahi mezkûr olan hemzeyi vaslın misalleri (قُلْ أَذْكُرِينَ) [6/143] gibi Sûre-i En‘âm’da iki yerde. [Ve dahi (آلآن) gibi Sûre-i Yunus’ta iki yerde. Ve dahi Sûre-i Yunus’ta (قُلْ أَلَمْ أَذِّنْ لَكُمْ) [10/59] gibi.]²⁴⁰ Ve dahi Sûre-i Neml’de (قُلْ أَلَمْ خَيْرٌ) [27/59] gibi. Bunların evâilinde iki hemze cem oldu, birisi hemze-i istifhamdır ve birisi hemze-i vasıldır. Eğer hemze-i vasıl hazf olunursa istifham habere mültebis olur. Eğer hazf olunmazsa [/33b] hâlet-i vasılda hemze-i vasıl sabit olmak lazım gelir. İkisi dahi caiz değildir. ... bu ecilden iki tarike sulûk ettiler. Bir tariki ibdaldır ve bir tariki teshildir. Bu iki tarike sulûk etmekle maksut hasıl olur mahzûr zail olur.

Vasıl hemzesini elife dönüştürmek evla olandır. Ancak tüm kârilere için ikinci vecih olan teshil de yapılabilir.

وَلَا مَدَّ med yoktur بَيْنَ الْهَمْزَتَيْنِ iki hemze ortasında هُنَا hemze-i vasıl teshil olunduğu yerde. Yani mezkûr olan misallerde hemze-i vaslı teshil eyleyen kişi teshil eylediği hemzeyle hemze-i istifham ortasına med idhâl eylemek yoktur. Zira hemze-i vasıl ma‘dûm

²⁴⁰ S nüshasında eksik.

gibidir ve elif beyne'l-hemzeteyn idhâl olunur burada iki hemze yoktur hükmen bir hemze vardır. Onun için elif idhâl olunmaz, med olunmaz bu mezkûr olan misallerde (أَنْذَرْتَهُمْ) [2/6] de idhâl olunduğu gibi. وَلَا dahi med yoktur بِحَيْثُ şu yerde ki ثَلَاثٌ üç hemze müctemi' olur يَتَّفِقُنْ o nicelin üç hemze ki müttefik olurlar mutelâsık olurlar تَتَرَا bir kelimeye inmek yönünden. Yani bir kelimeye üç hemze birbirine muttasıl olsalar evvelki hemzeyle ikinci hemzenin ortasında elif idhâl olunmaz. Bunun misali (آمَتم) [7/123] dur üç sûrede. Ve dahi (ءآلهتنا) [43/58] dir Sûre-i Zuhur' ta. (آمَتم) de üç hemze cem olmuştur. Zira aslı ءآءَمَّتُمْ dur. Ve dahi (ءآلهتنا) de üç hemze cem olmuştur. Zira aslı ءآءَلِهَتَنَا dir. Bunlarda evvelki hemzeyle ikinci hemze ortasına elif idhâl olunmaz bir kelimeye iki med cem olmak sakıl olduğu için hemze-i müsebbele ile.

İki hemze arasına elif girdiren rivayetlerde bu soru edatlı kelimelerde elif girdirilmez.

ءَأَنْذَرْتَهُمْ üç hemze bir kelimeye cem olunmanın nev'leri üçtür. وَأَضْرَبْ جَمْعُ الْهَمْزَيْنِ ثَلَاثَةٌ iki hemze bir kelimeye cem olunmanın nev'leri üçtür. (ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ) [2/6] dır. Yani iki hemze meftuh olmaktadır. اَيْنَا ikinci nev'i (اَيْنَا) [27/67] dır. Yani evvelki hemze meftuh olup ikinci hemze meksûr olmaktadır. (ءَأَنْزَلَ) üçüncü nev'i (ءَأَنْزَلَ) [38/8] dir. Yani evvelki hemze meftuh olup ikinci hemze mazmûm olmaktadır.

Bir kelimeye iki hemzenin bulunması üç türden olur; iki fethalı, birincisi fethalı ve ikincisi esreli, birincisi fethalı ve ikincisi ötreli hemze.

دَاهِي سَنَ مَدَ عَيْلَمَكُ قَبْلَ الْفَتْحِ fethanın mâ kablinde دَاهِي كَسْرُ dahi kesrenin mâ kablinde هُجَّةٌ hüccet üssüdüdür. Yani bir kelimeye iki hemze cem olsalar ikisi dahi meftuh olsalar yahut evvelki hemze meftuh olsa ikinci hemze meksûr olsa beynehuma elif idhâl edip med eylemek hüccetle ve delille sabittir لَهَا o hüccete ilticâ eyle temessük eden mülazemet eyle ona zira hüccet-i kaviyyedir. دَاهِي وَقَبْلَ الْكَسْرِ خُلْفٌ

kesrenin mâ kablinde sen med eylemekte hilaf²⁴¹ [/34a] vardır لَا وَلا o hilaf için nusret vardır. حجة de hâ remz-i Ebû Amr'dir. بها de ba remz-i Kâlûn'dur. لَ de lâ remz-i Hişâm'dir. Bunlar mezkûr olan hemzeteyn ortasına elif idhâl edip med eylediler. Amma ikinci hemze meksûr olsa beynehuma elif idhâl eylemekte ve terk eylemekte²⁴² Hişâm için iki vecih vardır. Bâkî kurrâ, ki İbn Kesîr ve Verş ve İbn Zekvân ve Âsım ve Hamza ve Kisâî'dir, beyne'l-hemzeteyn elif idhâl eylemezler asla.

Ebû Amr, Kâlûn ve Hişâm, birincisi fethalı ve ikincisi esreli olan iki hemzenin arasına elif girdirerek okurlar. Ancak Hişâm rivayetinde elifsiz okumak vechi de vardır.

بمريم يedi yerde med eylemekte Hişâm'dan hilaf rivayet olunmadı بِمَرِيَمَ yani Sûre-i Meryem'de (أَنذَا مَا مِثُّ) [56/47] de hilaf yoktur. وفي حرفي الأعراف dahi Sûre-i A'râf'ın iki kelimesinde hilaf yoktur, birisi (أَتُنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ) [27/55] dir ve birisi (أَتُنَّ) [26/41] de hilaf yoktur bu dört mevâzide Hişâm beyne'l-hemzeteyn elif idhâl eyler. الغلى bu sûreler ziyade yüce sûrelerdir.

Fakat yedi yerde Hişâm, sadece elifle okumuştur. Bu yerlerin birincisi Meryem sûresindedir, ikinci ve üçüncüsü A'râf sûresindedir, dördüncüsü Şuarâ sûresindedir, beşinci ve altıncısı Sâffât sûresindedir ve yedincisi Fussilet sûresindedir.

(أَتُنَّكُمْ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ) [37/52] de hilaf yoktur Hişâm med eylemekte ve dahi (أَتُنَّكُمْ آلِهَةً) [37/86] de hilaf yoktur Hişâm beyne'l-hemzeteyn elif idhâl edip med eylemekte Kur'an sûrelerinden Sûre-i Sâd'ın yukarısında olan sûrede musahip oldukları halde hilaf yoktur med eylemekte. Yani bu iki kelime bir sûrededir Sûre-i Sâd'ın fevkinde, o sûre والصفات tir. Musannif وفي فضلت حرف demedi vezin için. Sûre-i Fussilet'te bir kelime vardır

²⁴¹ B – hilaf

²⁴² B – ve terk eylemekte

yedi kelimededen ve o kelime (أنتكم لتكفرون) [41/9] dur. Mezkûr olan yedi kelimede Hişam beyne'l-hemzeteyn elif idhâl edip med eylemiştir. وبالخلف سُهِلَا dahi Sûre-i Fussilet'te beyne'l-hemzeteyn elif idhâl edip med eylemiştir. Yani أُنْتُكُمْ de ikinci hemze teshil olunmak ve tahkik olunmak Hişam'dan rivayet olundu ve bundan gayri hemze-i meksûreyi teshil eylemedi tahkik eyledi bilâ hilaf.

قال الفاسي: وإذا جُمع التحقيق والتسهيل إلى إدخال الألف وتركه كان القراء على مراتب، منهم من يُسهِّل الثانية ويُدخل قبلها أَلْفاً قولاً واحداً وهما قالون وأبو عمرو، ومنهم من يُسهِّلها ولا يُدخل قبلها أَلْفاً قولاً واحداً وهما ورش وابن كثير، ومنهم من يحقِّقها ولا يُدخل قبلها أَلْفاً قولاً واحداً وهم الكوفيون وابن ذكوان، ومنهم من يفرِّق بين المواضع فيقرأ فيما عدا السبعة المذكورة بإدخال الألف وتركه كلاهما مع التحقيق، ويقرأ في حرف فضِّلت [34/ب] بالتحقيق والتسهيل كلاهما مع إدخال الألف، ويقرأ في الستة المذكورة قبله بالتحقيق وإدخال الألف لا غير وهو هشام، والحجة له في الفرق بين المواضع اتباع الأثر والجمع بين اللغات.²⁴³

Hişam rivayetinde Fussilet sûresindeki âyet, tahkik ve teshil olarak iki vecihle okunur. Kur'an'da her nerde gelirse Hişam elif idhâl edip med eyledi hilaf. أُنْتُكُمْ de ikinci hemzeyi teshil eylesen سما teshil âlî oldu وَصُفَا vasıf yönünde. Yani أُنْتُكُمْ de teshil sıfatı yücedir meşhurdur sahihtir hasendir, ehl-i itkân bunun üzerine ittifak eylemişlerdir. وفي النحر. أُنْتُكُمْ de ikinci hemze ibdâl olundu. Yani bazı nahviyyîn أُنْتُكُمْ de ikinci hemzeyi yâ'ya kalp eyler tahkik ve teshil eylemeyi zayıf görür. ... أُنْتُكُمْ de üç kıraat vardır kurrâ katında. Zira Âsım ve Hamza ve Kisâ ve İbn Âmir أُنْتُكُمْ okudular iki hemzeyi tahkik ettiler nerde vâki olursa. Ve Hişam bir rivayette beyne'l-hemzeteyn elif idhâl edip med eyledi. Ve Nâfi' ve İbn Kesîr ve Ebû Amr ikinci hemzeyi teshil eylediler أُنْتُكُمْ nerde vâki olursa.

²⁴³ Fâsî, *el-La'âli'u'l-ferîde*, 1/189-190.

Kur'an'da (أُتْمَة) kelimesindeki iki hemze arasında elifle sadece Hişâm okumuştur.

Bununla birlikte Hişâm'dan elifsiz vecih de vardır. Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Amr kıraatlerinde ikinci hemze teshil ile okunur. Diğer kârilere bu kelimedeki tahkik vardır.

لَبَّيْ حَبِيبِهِ o meddin habibi ona lebbeyk dedi dammeden ... وَمَذْكَ قَبْلَ الضَّمِّ Ebû Amr'ın ve Hişâm'ın hilafıyla بِرًّا bir edici yani med üzerine şefkat edici olduğu halde ve ihtiyar edici ve muvafakat edici olduğu halde lebbeyk dedi. Yani bir kelimedeki iki hemze müctemi' olsa evvelki hemze meftuh olsa ikinci hemze madmûm olsa Kâlûn beynehuma elif idhâl edip med eyler Ebû Amr ve Hişâm bir rivayette med ettiler Kâlûn gibi ve bir rivayette kasır ettiler bâkî kurrâ gibi. Ve bu nev'in misalleri üç sûrede vâki oldu, birisi (قُلْ أُؤْتِيْكُمْ) [3/15] dur Sûre-i Âl-i İmrân'da. Ve birisi (أَوْتُرِلَ) [38/8] dir Sûre-i Sâd'da. Ve birisi (أُولَقِي) [54/25] dir Sûre-i Kamer'de. Kur'an'da bunlardan gayri gelmedi. وجاء bu nev'de med geldi لِفَصْلَا beyne'l-hemzeteyn fasıl eylemek için.

قال أبو شامة: والهاء في حبيبه يعود إلى المدّ، أي: لبّاه حبيبه ويكون الحبيب كنايةً عن القارئ به، كأنّ المدّ ناداه ليَجْعَلْهُ في قراءته فأجابه بالتلبية والقبول له. وبرّا حالٌ من حبيبه، أي: لبّاه في حال برّه به وشفقته عليه، أو يكون برّا مفعول لبّي، أي: لبّي حبيبه قارئاً برّا بالمدّ مختاراً له، والبرّ والبارّ بمعنى واحدٍ، وهو ضدّ العاقِ المخالف، والضمير في جاء للمدّ، أي: وحكمة المدّ الفصل بين الهمزتين.²⁴⁴

Hişâm rivayeti ve Ebû Amr kıraatinde fethalı ve ötreli iki hemzeli kelimelerde iki hemze arasına elif girdirerek ve girdirmeyerek okurlar. Kâlûn ise sadece elifle okur.

[35a] Sûre-i Âl-i İmrân'da kurrânın Hişâm için rivayet وفي آلِ عمرانَ رَوَوْا لَهُشَاهِمِمْ eylediler nâkiller كَحَفَصِ Hafs kıraati gibi kıraat rivayet eylediler وفي الباقي Sûre-i Âl-i İmrân'dan bâkî iki sûrede nâkiller Hişâm için rivayet eylediler كَقَالُونَ Kâlûn kıraati gibi kıraat rivayet eylediler واعتلى bu vech-i sâlis âli oldu mürtefi' oldu vecheyn-i sabıkayn üzerine. Zira bu vecihde iki lugat cem oldu vecheyn-i sabıkaynın, birisi Hişâm üç

²⁴⁴ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-me'ânî*, 1/369.

misalde kasır eylemektir. Ve birisi Hişam üç misalde med eylemektir. Vech-i sâlis Hişam (أَوْنَبَكُمْ) de kasır eyleyip (أَوْنَزَل) de med eyleyip (أَوْلَقِي) de med eylemektir. Yani bir rivayette Hişam hemzeteyni tahkik edip kasır etmekle okudu Sûre-i Âl-i İmrân'da ve dahi hemze-i sâniyeyi teshil edip beyne'l-hemzeteyn elif idhâl edip okudu Kâlûn gibi Sûre-i Sâd'da ve Sûre-i Kamer'de.

Âl-i İmrân sûresinde geçen (أَوْنَبَكُمْ) kelimesinde Hişâm'dan bazı râviler, Hafs gibi, yani elifsiz ve tahkikle okuduğunu rivayet etmişlerdir. Diğer iki kelimedede ise Kâlûn gibi, yani elifle ve teshil ile okumuştur. Bunlar önceki vecihlerine ilavedir.

قال الفاسي: وإذا جُمع التحقيق والتسهيل إلى المد والقصر كان القراء على مراتب، منهم من يُسهِّل الثانية ويدخل قبلها ألفاً قولاً واحداً، وهو قالون. ومنهم من يُسهِّلها ولا يُدخل قبلها ألفاً قولاً واحداً، وهو ورش وابن كثير. ومنهم من يسهِّلها وله إدخال الألف وتركه، وهو أبو عمرو، غير أنَّ إدخال الألف له من زيادات القصيدة، لأنَّ صاحب التيسير لم يذكر له إلا القصر. ومنهم من يُحقِّقها ولا يُدخل قبلها ألفاً قولاً واحداً، وهم الكوفيون وابن ذكوان. ومنهم من له ثلاثة أوجه، التحقيق مع القصر في المواضع الثلاثة، [والتحقيق مع المد في المواضع الثلاثة]،²⁴⁵ والمخالفة بين المواضع الثلاثة بالقراء بالتحقيق والقصر في آل عمران، وبالتسهيل والمد في ص والقمر، وإلى هذا الوجه أشار بقوله: وفي آل عمران رَوَوْا لهشامهم كحفص، يعني بالتحقيق والقصر، وعيَّن حفصاً دون غيره ممَّن قرأ بذلك لاستقامة الوزن باسمه.²⁴⁶

باب الهمزتين من كلمتين

hemzeteyn harekette في اتفاقهما hemzeteynden evvelki hemzeyi hazf eyledi وأسقط الأولى ittifak ettikleri halde hazf eyledi hemzeteyn musahip olduğu halde. Yani birbirine muttasıl olduğu halde hazf eyledi كلمتين إذا كانتا من كلمتين iki kelimedede olduğu halde hazf eyledi. Yani evvelki hemze bir kelimenin âhirinde ola ve ikinci hemze bir kelimenin evvelinde olsa فتى العلا Alâ oğlu yani Ebû Amr hazf eyledi.

²⁴⁵ S nüshasında eksik.

²⁴⁶ Fâsî, *el-La'âli'u'l-ferîde*, 1/192-193.

İki kelimedede aynı harekeye sahip iki hemze bulunduğunda Ebû Amr kıraatinde birincisi düşürülür.

(إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ) gibi [11/40] (جاءَ أمرنا) hemzeteyn-i meftuhateyn için misal [33/24] gibi (إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ) gibi bunların gibi Kur'an'da yirmi dokuz yerde geldi. (وَرَاءَ) gibi [26/187] (كَيْشْفَا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ) hemzeteyn-i meksurateyn için misal [11/71] (إِسْحَاقَ) gibi bunların gibi Kur'an'da on beş yerde geldi. (فَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ) hemzeteyn-i mazmûmeteyn için misal [35b] gibi ancak, Kur'an'da bu geldi bunun gayri gelmedi. اُنْوَاغِ اِتِّفَاقٍ şu üç misal harekette ittifak eden cins hemzenin nev'leridir تَجَمُّلاً cins-i hemze-i müttefikânın nev'leri müctemi' oldu bu beyitte yahut o nicelin ittifak ki cemil oldu hasen oldu. Musannif üç misali Ebû Amr kıraati üzerine telaffuz etti vezin için.

Bunun örnekleri; (جاءَ أمرنا), (من السماء إن), ve (أولياء أولئك) âyetleridir.

Kâlûn dahi Bezzî fetha üssünde yani hemzeteyn-i meftuhateynde وقالون والبري في الفتح Ebu Amr'a muvafakat eylediler evvelki hemzeyi hazf eylemekte. وفي غيره fethanın gayrinde evvelki hemzeyi كاليا وكالواو سهلاً Kâlûn ve Bezzî teshil ettiler hemzeyi yâ gibi ve vâv gibi olduğu halde yani hemzeteyn-i meksurateynden evvelki hemzeyi teshil ettiler yâ gibi kıldılar ve hemzeteyn-i mazmûmeteynden evvelki hemzeyi teshil ettiler vâv gibi kıldılar.

Kâlûn ile Bezzî rivayetlerinde iki hemze fethalı olursa Ebû Amr gibi birinci hemzeyi düşürürler. İki hemze esreli veya ötreli olursa teshil yaparlar.

(بِالشَّوِّ إِلَّا مَا رَحِمَ) Kâlûn ve Bezzî Sûre-i Yusuf'ta (بِالشَّوِّ إِلَّا مَا رَحِمَ) de evvelki hemzeyi ibdâl ettiler yani vâv'a kalp eylediler ثُمَّ أَدْعَمَا ondan sonra Kâlûn ve Bezzî evvelki vâv'ı hemzeden munkalip olan vâv'da idgam ettiler, (بِالشَّوِّ إِلَّا مَا رَحِمَ) dediler. o hilaf ليس مُقْفَلًا Kâlûn ve Bezzî'den عنهما ibdâl-i hemzede ihtilaf vardır وفيه خلاف muğlak değildir mestur değildir meşhurdur. Yani Kâlûn için ve Bezzî için (بِالشَّوِّ إِلَّا) da

iki vecih vardır, bir vechi ibdâl ve idgamdır, ve ikinci vechi teshildir. Yani evvelki hemzeyi teshil ederler yâ gibi olur idgam etmezler. Amma Kâlûn ibdâl eylemek ekserdir ve Bezzî teshil eylemek eşherdir.

قال الجعبري: عُلِمَ وجهُ التسهيل من قوله: وفي غيره كالياء، لكن نَصَّ عليه بقوله: وفيه خلاف، لِئَلَّا يُتَوَهَّم إخراجُه عن الأصل باتفاق تَأْيِيْدًا بنقل التيسير، ثم أشار إلى صحة الخلاف ووضوحه، فقال: ليس مقفلاً عليه فيمتنع، بل سهلٌ متَّصلٌ السَّنَدِ وإن لم يذكر في التيسير.²⁴⁷

Kâlûn ve Bezzî (بالسوء إلا ما رحم) [12/53] âyetinde teshil ile beraber ibdâl vechi de vardır.

Şöyle ki birinci hemze vâv harfine dönüştürülür ve önceki vâv harfiyle idgam edilir.

mezkûr olan envâ-i selâse de ikinci hemze med gibidir. Yani teshil olunur harf-i med gibi olur Verş katında dahi Kunbül katında. dahi tahkik denildi تَبَدَّلًا عنها ikinci hemzedden مَحْضُ الْمَدِّ medd-i hâlis, yani harf-i med Verş katında ve Kunbül katında. Yani hemzeteyn-i meftuhateynde ikinci hemze ve hemzeteyn-i meksûreteynde ikinci hemze ve hemzeteyn-i mazmûmeteynde ikinci hemze tahkik olunur iki vecih üzerine Verş katında ve Kunbül katında bir vecih teshildir, yani beyne beyndir. Ve ikinci vecih ibdâldir. Yani ikinci hemze meftuh [/36a] olsa elif olur ve meksûr olsa yâ olur ve mazmûm olsa vâv olur.

Verş ve Kunbül rivayetlerinde ise aynı harekeye sahip iki hemzenin ikincisi teshil ile okunur. Aynı zamanda bu rivayetlerde ikinci hemzede ibdâl vechi de vardır.

(على البغاء إن Sûre-i Nur'da والبغاء de [2/31] هؤلاء إن كنتم) Sûre-i Bakara'da وفي هؤلاء إن (أردن) [24/33] de لورشمهم kurrânın Verş için ياء ikinci hemzeyi yâ ile خفيف الكسر o nicelin yâ ki hafifü'l-kesredir. Yani kesresi ihtilas olunmuştur تلا ehl-i edânın bazıları okudu. Yani İbn Hilal ve İbn Yûsuf ve Ebî Gâim bu iki mevzide hemzeyi yâ'ya kalp ettiler yâ'nın kesresini ihtilas ettiler Verş'ten böyle rivayet eylediler ve bâkî kurrâ ki, Âsım ve Hamza ve Kisâ ve İbn Âmir'dir, hemzeteyni tahkik ettiler envâ-i selâsenin küllîsinde.

²⁴⁷ Ca'berî, Kenzu'l-me'ânî, 2/614.

[24/33] *âyetlerinde Verş için ikinci hemzenin esreli yâ harfine dönüştürme vechi de vardır.*

وإن حرف مدّ eğer harf-i med vâki olsa قبل همز hemzedden ... vâki olsa مغیر o nicelin hemze ki tahfif olunmuştur ya hazf ile ya teshil ile ya kalp ile یجز قصره o harf-i meddi kasır eylemek caiz olur والمد o harf-i meddi med eylemek yani medd-i tabî'iden ziyade med eylemek ما زال أعدلا daima a'del oldu ercah oldu eşher oldu efdal oldu kasırdan. Mesela [46/32] *de evvelki hemze (أولياء أولئك)* [26/187] *de evvelki hemze (من السماء إن كنت)* [2/31] *de evvelki hemze Ebû Amr kıraatinde hazf olunur. (هؤلاء إن كنتم)* evvelki hemze teshil olunur Kâlûn ve Bezzî kıraatinde ve kasır caiz olur medd-i munfasıl kasır eyleyen için. Zira harf-i med evvelki kelimededir hemze ikinci kelimededir. Amma med eylemek evlâdır ve muhtardır. Zira tahfif-i hemze ârızdır, ârız ma'dûm hükmündedir. ... evvelki hemze mevcut gibi olur, bunlarda med, medd-i muttasıl olur, medd-i munfasıl olmaz.

قال صاحب التبصرة: أما تسهيل قالون والبرقي للهمزة الأولى من المكسورتين والمضمومتين، فالقياس يوجب المدّ مع التسهيل، لكن الذي قرأت به القصر، وأخذ لهما بالمدّ أيضًا رواية نحو (هؤلاء إن كنتم)، و(أولياء أولئك). وأما الوقف على هذا فبالمدّ.²⁴⁸

Değiştirilmiş hemzedden önce med harfî gelirse uzatmak evlâ olmakla beraber kısaltmak da mümkündür.

وتسهيل الأخرى ikinci hemzeyi tahfif eylemek beyne beyn kılmağla ya ibdâl eylemekle ya bir gayri nesneyle. Musannif teshili zikreyledi mücerret tahfif diledi mecazen, itlâk-ı nev' iradeyi cins kabilinden kıldı. Zira teshil beyne beyn kılmaktır, tahfiften bir nev'dir. *اختلافهما* ²⁴⁹ *âli oldu.*

²⁴⁸ Mekkî b. Ebî Tâlip, *et-Tefsira*, 288.

²⁴⁹ B ve M: kavî oldu

ziyade muvafıktır مغدلا 'udûl yönünden akyestir. يعني أنَّ عدوله إلى التسهيل بين الهمزة والياء

أقيس من عدوله إلى البدل، ومن عدوله إلى التسهيل بين الهمزة والواو كذا قال الفاسي.²⁵⁰

Üçüncü ve dördüncü türde ise ibdâl yapılır. İki hemzenin birincisi ötreli ve ikincisi esreli olan beşinci türde bu kıraatlerde ibdâl yapılmakla beraber teshil de yapılabilir.

[2/142] de ve (من يشاء إلى صراط) ekser-i kurrâdan rivayet olundu ki وعن أكثر القراء تُبدَّلُ

bunun gibide hemze-i sâniye tebdîl olunur. وَاَوْهَا vâv'a tebdîl olunur. Yani hemze-i

sâniye vâv'a kalp olunur, vâv olur. واوها de zamir hemze-i sâniyeye râci'dir. Vâv

mansûbdur mef'ûl-u sânidir تَبَدَّلَ için. fiil-i muzari mechuldür mef'ûl-u evvel

tahtinde müstetirdir, kâim-i makam-ı fâildir, hemze-i sâniyeye râci'dir. Musannif عن

وَكُلُّ مُفَصِّلًا أي: وكلُّ من سَهَّلَ الهمزة الثانية من المتفقتين والمختلفتين إنما [37/أ] ذلك في حال

küllî kurrâ بيدا külli kelimât-ı mehmûzenin hemzesiyle ibtidâ eyler: مُفَصِّلًا أي:

مُبَيِّنًا لفظ الهمز مُحَقَّقًا له، أي: وكلُّ من سَهَّلَ الهمزة الثانية من المتفقتين والمختلفتين إنما [37/أ] ذلك في حال

وصلها بالكلمة قبلها؛ لأن الهمزتين حينئذٍ تتصلان، فأما إذا وقف على الكلمة الأولى فقد انفصلت الهمزتان، فإذا

ابتدأ بالكلمة الثانية حَقَّقَ همزتها، قاله أبو شامة.²⁵¹

Bu tür iki hemzeli yerlerde teshil veya ibdâl yapmak, ancak vasıl halinde mümkündür.

Eğer birinci hemzede durup ikinci hemzeden başlanırsa tüm kârilere için tahkik yapılır.

والابدال مُحَضِّضٌ والمسَّهِّلُ بين ما هو الهمزُ والحرف الذي منه أَشْكَلا لَمَّا كان يستعمل كثيرًا لفظي الإبدال والتسهيل

احتاج إلى بيان المراد منهما في اصطلاح القراء فقال: الإبدال مُحَضِّضٌ، أي: ذو حرفٍ مُحَضِّضٍ، أي: يُبدَّلُ الهمزُ حرفَ

مدٍّ مُحَضِّضًا ليس يبقى فيها شائبةٌ من لفظ الهمز بخلاف التسهيل، فإنه عبارةٌ عن جعل الهمز بينه وبين الحرف

المجانس لحركة الهمزة، وما في قوله: بين ما بمعنى الذي، أي: بين الذي هو الهمز، وبين الحرف الذي منه، أي:

من جنس لفظه أَشْكَلا الهمز، أي: ضُبِّطَ بما يَدُلُّ على حركته.

²⁵⁰ Fâsî, el-La 'âli 'u 'l-ferîde, 1/202.

²⁵¹ Ebû Şâme, İbrâzu 'l-ma 'ânî, 1/384.

باب الهمز المفرد

هَمْزَةُ هَمْزَةٍ geçen hemze sâkin olsa fiilden fa olduğu halde. Yani bir kelimenin hemzesi hurûf-u asliyyenin evvel harfi olsa, vezinde فعل nin fa'yî mukabelesinde olsa فورش يريها حرف مَدٍ Verş, o fâ'ul fiili olan hemzeyi harf-i med gösterir مَبْدَلَا Verş hemzeyi harf-i medde tebdîl edici olduğu halde. Fâ'ul fiil olan hemze sâkin olsa mâ kabli meftuh olsa Verş hemzeyi elife kalp eyler. Misalleri: (لِقَاءَنَا اِنَّ بَقْرَانَ) [7/199] gibi (وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ) [4/104] gibi (إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ) [10/15] gibi (إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ) [20/64] gibi (ثُمَّ اتَّخَذُوا صِفًّا) [65/6] gibi (وَاتَّمَرُوا بَيْنَكُمْ) [70/28] gibi. Dahi bunların gibi. EĞer mâ kabli mazmûm olsa vâv'a kalp eyler, (كَعْصِفٍ مَأْكُولٍ) [105/5] gibi. Dahi bunların gibi. EĐer²⁵² mâ kabli meksûr olsa yâ'ya kalp eyler, (الَّذِي أَوْتَمَنَ) [2/283] gibi. Dahi buna benzer ne varsa.

Bir kelimenin asıl yapısındaki ilk harfi hemze olup geçtiği kelimedede sükûn almışsa Vers rivayetinde med harfine dönüştürülerek okunur.

إيواء illa سوى جملة الإيواء dan müştak olan kelimâtın cümlesinde tebdîl eylemedi asla.

Misalleri [29/25] (مأواكم) [3/151] (مأواهم) [32/20] (مأواه) [70/13] (تؤويه) [33/51] (تؤوي) Misalleri [24/43] (يُؤْلَفُ) gibi ve [9/60] (والمؤْلَفَةُ قلوبهم) gibi [3/145] (كُنَّا مُؤَجَّلًا) bunun misali [63/11] gibi ve [3/75] (يُؤَدِّهِ) gibi ve [3/13] (يُؤَيِّدُ) gibi ve [7/44] (مُؤَدِّن) gibi ve [2/286] (لَا تُؤَاخِذْنَا) yahut hemze meftuh olmasa yahut mâ kabli mazmum olmasa Verş, hemzeyi tahkik

252 B – eğer

eyler, tebdil eylemez. Misalleri (تَأَذَّن) gibi [7/44] gibi (يُؤَدَّه) [3/75] gibi (تَوَزَّهْم) gibi [19/83] gibi (سُؤَال) [38/24] gibi (فَوَاد) [11/120] gibi (لَوْلُو) [52/24] gibi.

Ancak bu hükümden إِيَوَاء kelimeleri istisnalıdır ve tahkikle okunur. Asıl yapısında ilk harfi hemze olan kelimelerde, hemze ötreli harften sonra fethalı gelirse aynı şekilde ibdâl yapılır.

o من الهمز Sûsî için her sâkin kılınmış harf ibdâl olunur ويُدِل [37/ب] للسُّوسِي كُلُّ مُسْكِنٍ sâkin harf hemzeden olduğu halde مَدًّا harf-i medde ibdâl olunur. Yani Sûsî Ebû Amr'den rivayet eyledi ki hemze sâkin olsa mâ kabli meftuh olsa elife kalp eyler (إِلَى [75/18] (فَإِذَا قَرَأْنَاهُ) gibi [2/72] (فَإِذَا رَأَتْكُمْ) gibi [3/11] (كَدَّابِ آلِ فِرْعَوْنَ) gibi [6/71] (الْهَدَى ائْتَنَّا) gibi. [9/49] (يَقُولُ ائْذَنْ لِي) gibi. Eğer hemze sâkin olsa mâ kabli mazmum olsa vâv'a kalp eyler (يَا'ya kalp eyler [12/43] gibi. [2/221] (مُؤْمِنٍ) gibi. [22/45] (وَبِئْرٍ مَعَطَّلَةٍ) gibi [2/126] (وَبِئْسَ الْمَصِيرُ) gibi [2/71] (جِئْتُ بِالْحَقِّ) gibi. Verş fâ'ul fiil olan hemzeyi kalp eyler ancak ve Ebû Amr fâ'ul fiil olanı²⁵³ ve lâme'l-fiil olanı kalp eyler. أَهْمِلَا illa meczûm olan hemzeyi ibdâl eylemez أَهْمِلَا o nicelin meczûm ki ihraç olundu bu hükümden.

Sûsî rivayetinde cezm i'rabı almayan her sâkin hemze dönüştürülerek okunur.

mezcûm olan hemzenin misali (تَسُوْهُمْ) [3/120] dur Sûre-i Âl-i İmrân'da ve Sûre-i Tevbe'de [9/50]. Ve (تَسُوْكُمْ) [5/101] dur Sûre-i Mâide'de. وَنَشَأُ dahi mezcûm olan hemzenin misalleri (نَشَأُ) dir (تَسُوْ) ve (تَسُوْ) altı kelimedir. Yani (تَسُوْ) üçtür, üç sûrededir (نَشَأُ) üçtür üç sûrededir, birisi (إِنْ نَشَأْ نُزِّلْ) [26/4] dir Sûre-i Şu'arâ'da ve birisi (وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ) [36/43] dır Sûre-i Yâsîn'de. (يَشَأْ) kelimesinin onudur. Yani (عَشْرُ يَشَأْ) dahi mezcûm olan hemzenin misalleri (يَشَأْ) kelimesinin onudur. Yani

²⁵³ B ve M + ayne'l-fiil olanı ve

(يَشَأْ) ondur, on yerde gelir. (إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ) Sûre-i Nisâ'da [4/133] ve Sûre-i En'âm'da [6/133] ve Sûre-i İbrahim'de [14/19] ve Sûre-i Fâtır'da [35/16] gelir. (وَمَنْ يَشَأْ اللَّهُ يُضْلِلْهُ) Sûre-i [17/54] (إِنْ يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ وَإِنْ يَشَأْ يَعَذِّبْكُمْ) Sûre-i En'âm'da [6/39] (وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ) İsrâ'da gelir. [42/33] (وَإِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ) [42/24] (فَإِنْ يَشَأْ اللَّهُ يُخْتِمِ) [53/36] (أَمْ لَمْ يُنَبِّأْ) dahi meczûm olan hemzenin misalleri وَمَعَ يُهَيِّئُ وَنُنَسِّأُهَا يُنَبِّأُ أَي: وَيُنَبِّأُ مَعَ يُهَيِّئُ وَنُنَسِّأُهَا [2/106] (نُنَسِّأُهَا) [18/16] (يُهَيِّئُ لَهُ) [53/36] dir cümlesi on dokuz kelimedir.

Cezm i'rabı alan kelimeler; üç yerde (تَسُوْ), üç yerde (نَشَأْ), on yerde (يَشَأْ), (يُهَيِّئُ), (يُنَبِّأُ), (نُنَسِّأُهَا), (وَهَيِّئْ مَفْعُولٌ بِفَعْلٍ مَاضٍ تَقْدِيرُهُ: وَاسْتَنْ هَيِّئْ، أَوْ مَرْفُوعٌ أَي: وَمَنْ الْمُسْتَشْنَى هَيِّئْ، أَوْ مَجْرُورٌ مَعْطُوفٌ عَلَى مَجْزُومٍ، [18/10] (هَيِّئْ) dahi Ebû Amr meczûm olan hemzenin gayrini ibdâl eyler dahi (هَيِّئْ) hemzesinin gayrini ibdâl eyler. Yani Sûre-i Kehf'te (هَيِّئْ) hemzesini yâ'ya kalp eylemez. وَنَبِّئْ dahi Sûre-i Bakara'da (أَنْبِئْهُمْ) [2/33] hemzesini yâ'ya kalp eylemez. وَنَبِّئْنَا dahi hemzesini yâ'ya kalp eylemez. نَبِّئْ dahi dört mevâzide olduğu halde, birisi نَبِّئْنَا [12/36] dir Sûre-i Yûsuf'ta, ve birisi (نَبِّئْ عِبَادِي) [15/49] dir Sûre-i Hicr'de, ve birisi (وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ) [15/51] dir Sûre-i Hicr'de, ve birisi (عَنْ ضَيْفٍ إِبْرَاهِيمَ) [38/] (وَنَبِّئْهُمْ) [54/28] dir Sûre-i Kamer'de. (أَرْجئه) dahi وَأَرْجِئْ [49b] iki sûrede olduğu halde, birisi Sûre-i A'râf [7/111] ve birisi Sûre-i Şu'arâ [26/36].

²⁵⁴ S nüshasında eksik.

قال أبو شامة: (أرجئه) في الأعراف والشعراء، ولذلك قال معاً، أي: في موضعين. وكذا معنى هذا اللفظ وفائدته حيث جاء خَصُّصُه الناظم بذلك. وهو في اللغة يستعمل للثنتين فما فوقهما، واصطلاح الناظم على أن معاً للثنتين وجميعاً يعني لفظ جميعاً لما فوقهما.²⁵⁵

(اقرأ كتابك) birisi üç olduğu halde, (اقرأ) dahi hemzesini elife kalp eylemez. (اقرأ) [96/3] dir, ve birisi (اقرأ وربك الأكرم) [96/1] dir, ve birisi (اقرأ باسم ربك) [17/14] dir, bu kelimâti tahsil eyle sen. Yani emr-i hazır mehmûzu'l-lâm olsa hemzesi tahkik olunur, tağyir olunmaz. Bunun cümlesi Kur'an'da on bir kelimedir. Tahsil eyle elbette.

(اقرأ) üç yerde (أرجئ) iki yerde (نبي) dört yerde (أنبئهم) (هيئ).

dahi Ebû Amr Sûre-i Ahzâb'ta (تؤوي) [33/51] hemzesini vâv'a kalp eylemez. وأخف بهمزه dahi Sûre-i (سأل سائل) de (تؤويه) [70/13] hemzesini vâv'a kalp eylemez. bu fiil mezkur hemzesiyle ehaftır. Zira kalp edecek iki vâv cem olur, sakîl olur. وريثاً dahi Ebû Amr Sûre-i Meryem'de (رئيا) [19/74] hemzesini yâ'ya kalp eylemez. بترك الهمز zira (رئيا) hemzesini terk eylemekle, yani yâ'ya kalp eylemekle imtilâ manasına müşabih olur, mültebis olur. Zira رئيا gözle görülen hâlet-i hasenedir ve kisve-i hasenedir. رياء suya kanmaktır, suya doymaktır.

(تؤوي) ve (تؤويه) kelimelerinde ibdâl yapmak daha zordur ve (رئيا) kelimesinde ibdâl yapmak, doluluk anlamına gelen رياء kelimesine dönüşür. Dolayısıyla bu kelimelerde Sûsî için sadece tahkik vardır.

(مؤصدة) dahi Ebû Amr Sûre-i Beled'de [90/20] ve Sûre-i Hümeze'de [104/8] hemzesini vâv'a kalp eylemez. mahallen mansûb mef'ulüdüdür يشبه مؤصدة. Zira أوصدتُ den müştak olmağa müşabih olur, mültebis olur. Yani مؤصدة vâv'la أوصدتُ den müştaktır. مؤصدة hemzeyle آصدت den müştaktır. İkisi dahi

²⁵⁵ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-me'ânî*, 1/394.

lugatlardır, manaları birdir. مؤصدة Ebû Amr katında mehmûzu'l-fâ'dır, misal-i vâvî değildir. Eğer hemzeyi vâv'a kalp eylese misal-i vâvî zan olunurdu. ... kalp eylemedi, mehmûz eylediği malum olsun için kendi katında ve ihde'l-lugateyn uhrâya mültebis olmasın için. كُلهُ تَخْيَرِهْ أَهْلُ الْأَدَاءِ مَعْلَلًا أَي: كُلُّ الْمُسْتَشْنَى اخْتَارَهُ أَهْلُ الْأَدَاءِ كَابِنِ مُجَاهِدٍ مُعْلَلًا بِالْعِلَلِ. المذكورة. ومعْلَلًا اسم مفعول حال من هاء تَخْيَرِهْ. قال الجعبري: [38/ب] لَمَّا تَمَّ الْمُسْتَشْنَى الْمَشْتَقُّ عِنْدَهُ قَالَ: اخْتَارَ هَذَا الْمُسْتَشْنَى كُلَّهُ نَقْلَهُ الْأُثْمَةَ، وَعَلَّلُوهُ كَمَا فِي التَّيْسِيرِ. فَإِنَّ ابْنَ مُجَاهِدٍ يَخْتَارُ تَحْقِيقَ الْهَمْزِ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ مِنْ أَجْلِ تِلْكَ الْمَعَانِي. تَنْبِيْهَا أَنَّ الْمُرَادَ أَكْثَرَ أَهْلِ الْأَدَاءِ، وَمَعْنَى اخْتِيَارِ ابْنِ مُجَاهِدٍ أَنَّهُ قَدْ رُوِيَ عَنْ أَبِي عَمْرٍو الْإِطْلَاقُ وَالتَّقْيِيدُ، فَاخْتَارَ ابْنَ مُجَاهِدٍ وَخَذَّاقُ النَّاقِلِينَ رَوَايَةَ التَّقْيِيدِ عَلَى الْإِطْلَاقِ، لِأَنَّهُمْ قَرَأُوهُ رِثْيًا دُونَ رَوَايَةِ كَمَا تَوْهَمُ لِلْإِشْتِرَاكِ.²⁵⁶

(مؤصدة) kelimesinin asıl yapısında ihtilaf vardır. Ebû Amr ile bazıları, bu kelimenin آصدت fiilinden türediğini söylediler. Diğerleri ise bunun أوصدت kelimesinden olduğu görüşündeler. Sâkin hemzeleri ibdâl eden Sûsî, şeyhi Ebu Amr'ın görüşünde olup bu kelimeyi hemzeyle okumuştur.

dahi Ebû Amr (بارئكم) [2/54] hemzesini yâ'ya kalp eylemez. Bu dahi müstesna olan kelimelerdendir. بالهمز Ebû Amr hemzeyle okur حال سكونه hemzenin sükûnu halinde. Ve bâkî kurrâ hemzenin kesresiyle okurlar. وقال ابن غلبون بِيَاءٍ تَبَدَّلَا. Yani Sûre-i Bakara'da iki yerde hemze yâ oldu Sûsî rivayetinde. Ebu'l-Hasan Tahir b. Galbûn Tezkire kitabında böyle dedi.²⁵⁷

Sûsî rivayetinde (بارئكم) kelimesinin hemzesi tahkikle okunur. İbn Galbûn bu kelimeyi ibdâl ile rivayet emiş olsa da kıraat âlimleri bu rivayetle amel etmemişlerdir.

Sûsî'ye tabi oldu. Sûre-i Hac'da (فِي بئرٍ مَعْطَلَةٍ) [22/45] de hemzeyi yâ'ya kalp eylemekle. dahi وفي بئس ve بئس her hangi sûrede vâki olursa hemzesini yâ'ya kalp

²⁵⁶ Ca'berî, Kenzu'l-me'ânî, 2/642.

²⁵⁷ Ebu'l-Hasan Tâhir b. Ğalbûn, *et-Tezkira fî'l-Kırâ'âtî's-Semân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Mekke: Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, Arapça Dili Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 1410-1990) 139.

eylemekte ورشهم Verş, Sûsî'ye tabi oldu. dahi Sûre-i Yûsuf'ta (الذئب) [12/13] hemzesini yâ'ya kalp eylemekte Verş ve Kisâî, Sûsî'ye tabi oldular. فآبدلا ... hemzeyi yâ'ya kalp eylediler.

Verş, (بشر) ve (بئس) kelimelerinde Sûsî gibi ibdâl yapmıştır. Sûsî ile Verş ve Kisâî, (الذئب) kelimesinde hemzeyi yâ harfine dönüştürerek okumuşlardır.

في العرف والسكر (لؤلؤ) de hemzeyi vâv'a kalp eylemekte Sûsî'ye tabi oldu. Yani (لؤلؤ) marife olsa ve nekre olsa Ebû Bekir, evvelki hemzeyi vâv'a kalp eyler Sûsî gibi. Marifenin misali (يخرج منهما اللؤلؤ) (من ذهبٍ ولؤلؤًا) gibi. Nekrenin misali (كأمثال اللؤلؤ المكنون) [55/22] gibi. (والتكم الدوري) [76/19] gibi. (حسبتهم لؤلؤًا مشورًا) [52/24] gibi. (كأنهم لؤلؤ مكنون) [22/23] gibi. Sûre-i Hucurât'ta [49/14] Dûrî (لا يأتكم) okudu hemzenin sükûnuyla. والابدال يجتلى hemze ibdâl olunmağla nazar olunur, itibar olunur hasen olduğu için. de yâ remz-i Sûsî'dir, hemzeyi elife kalp edip okudu Ebû Amr'dan ve bâkî kurrâ elifsiz ve hemzesiz (لا يَلْتَكُم) okudular.

Sûsî ile Şu'be, (لؤلؤ) kelimesindeki birinci sâkin hemzeyi ibdâl etmişlerdir. Ebû Amr kıraatinde (يَلْتَكُم) kelimesindeki yâ harfinden sonra hemze vardır. Râvilerinden Dûrî bu hemzeyi tahkikle, Sûsî ise ibdâl ile okur.

داهي Verş (لئلا) her nerde gelirse yâ-i meftuha ile okudu. داهي Verş, Sûre-i Tevbe'de (إِنَّمَا النَّسِيءُ) [9/37] okudu يياه hemzenin yâ'sıyla, yani hemzeden munkalip olan yâ'yla okudu. داهي Verş evvelki yâ'yı idgam eyledi في ياء النَّسِيءِ âhirkî yâ'da idğam eyledi. Yani [39a] idhâl eyledi. Verş, yâ'yı teşdidli kıldı (إِنَّمَا فَتَقَلَّا) داهي Verş, yâ'yı teşdidli kıldı (إِنَّمَا فَتَقَلَّا) okudu Nâfi'den ve bâkî kurrâ (إِنَّمَا النَّسِيءُ) okudular.

[3/41] gibi. Dahi bunların [28/26] gibi (قالت إحداهما) gibi [10/53] (قل إي وربي) gibi ne varsa Verş mezhebinde hareketini hemzenin mâ kabline nakil eyle. dahi واحذفه hemzeyi hazf eyle lafızda مُسهلا doğru yola gidici olduğun halde. Yani hemzenin hareketini mâ kabline nakil eyleyip hemzeyi hazf eylemek tarik-i müstakimdir, mezheb-i sahihtir, fasit değildir, zayıf değildir. Musannif آخر كل ساكنٍ آخري dedi, zira harf-i sâkin kelimenin âhiri olmasa hemzenin hareketi ona nakil olunmaz (يَسْتَلُوكَ أَهْلَ الْكِتَابِ) gibi [4/153] gibi (يَسْتَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ) gibi [8/1] gibi (وَيُنْأَوْنَ عَنْهُ) gibi [6/26] gibi. Ve dahi musannif صحيح (أَلَا إِنَّهُمْ) dedi. Zira harf-i sâkin harf-i med olsa hemzenin hareketi ona nakil olunmaz (أَلَا إِنَّهُمْ) gibi bunlarda hemze [2/13] gibi (قَالُوا أَتُؤْمِنُ) gibi [2/14] gibi (قَالُوا آمَنَّا) gibi [3/154] gibi (فِي أَنْفُسِهِمْ) gibi [2/12] gibi [39b] sabit olur. Amma vâv harf-i med olmasa yâ harf-i med olmasa harf-i sahih hükmünde olurlar, hemzenin hareketi onlara nakil olunur, hemze hazf olunur Verş katında (قل) gibi [34/16] gibi (ذَوَاتِي أَكَلِ) gibi [2/14] gibi (وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ) gibi [5/27] gibi (أَبْنَى آدَمَ) gibi [6/151] (تَعَالَوْا أَتُلُ) gibi.

قال الجعبري: الشكُّ عبارة عن الصورة والهيئة، وإطلاقه على الأشكال الدالة على هيئة الحرف المكتوب من حركة وسكون حقيقة، وإطلاقه على لفظ الحركات إطلاق الدال على المدلول.²⁵⁹

Verş rivayetinde bir kelimenin sonu med harfi olmayan sâkin bir harf olursa ve sonraki kelime hemze ile başlarsa hemzenin harekesi sâkin harfe verilir ve hemze düşürülür.

hilaf Hamza'dan rivayet olunmuştur hâlet-i vakıfta. Yani bir kelimenin evvelinde hemze olsa mâ kabli harf-i sâkin olsa sahih olsa Hamza o kelime üzerine vakıf eylese iki vecih caizdir. Birisi nakildir ve birisi terk-i nakildir. İbn Galbûn ve bunun gayri ehl-i edâdan bazı şuyûh terk-i nakil ihtiyar ettiler, hemzeyi tahkik ettiler (قد أفلح) [23/1] de (وفي الأرض) [6/3] ve bunların emsalinde. Ve Ebu'l-Feth hemzeyi teshil eylemek ihtiyar eyledi. Yani hemzenin hareketini mâ kabline nakledip hemzeyi hazf eylemek ihtiyar eyledi (قد أفلح) da ve (في الأرض) da ve bunların emsalinde.

²⁵⁹ Ca'berî, *Kenzu'l-me'ânî*, 2/657.

Ve Ebu'l-Feth ayıttı: bu nakil bizim e'immemizden huzzâk mezhebidir. Bu iki mezhep Hamza'dan rivayet olunmuştur, sahihtir. ... Verş mezhebiyle Hamza mezhebi ortasında fark budur ki Verş hâl-i vasılda nakil eyler, Hamza hâlet-i vasılda nakil eylemez. Ve dahi Verş hâlet-i vakıfta nakil eyler hilafsız, Hamza hâlet-i vakıfta nakil eyler hilafla. Ve dahi Verş cem mîm'ini sıla eyler hemzenin hareketini mâ kabline nakil eylemez. Zira mâ kabli harf-i med olur (سواءٌ عليهم أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ) [2/6] gibi (ومنهمو أميئون) [2/78] gibi ve dahi bunların gibi. Ve Hamza sıla eylemez ve hemzenin hareketini cem mîm'ine nakil eyler hâlet-i vakıfta bir rivayette ve bir rivayette nakil eylemez. Hamza'dan Halef روی خلف harf-i sahih sâkin katında rivayet eyledi مقللاً o nicelin sekte ki rivayet eyledi وصل في hâlet-i vasılda سكتاً sekte rivayet eyledi ki kalîl kılınmıştır. Yani Halef ayıttı: bir kelimenin âhiri harf-i sahih sâkin olsa ve mâ ba'dinde olan kelimenin evveli hemze olsa o harf-i sahih, sâkin üzerine sekte eylerdi Hamza halet-i vasılda. Yani âhiri sâkin olan kelime-i evveli hemze olan kelimeye oluşturmakta. Ve dahi cem mîm'i üzerine sekte eyler (عليهم أربعين سنةً) [5/26] gibi ve bunun emsali gibi. Ve eğer harf-i sâkin harf-i med olsa sekte olunmaz. Bazılar ayıttı: med eylemekle sekte eylemeyi cem eylemek ahsendir.

Bil ki (خاشعون) [23/1] desen (قد أفلح المؤمنون الذين هم في صلاتهم خاشعون) vakıf eylesen dal üzerine sekte [40a] eylersin hemzeyi tahkik eylersin. Ve eğer (أفلح) de vakıf eylesen sekte eylemezsin dal üzerine hemzenin hareketini nakil eylersin. Zira (أفلح) üzerine vakıf eylemeye itibar eylersen eğer dilersen dal üzerine sekte eylersin hemzeyi tahkik eylersin (قد) kelimesini (أفلح) kelimesine vasıl olduğuna itibar eylersen bunun gibi yerde iki itibarla iki vecih caizdir.

قال الجعبري: فإن قلتَ فهل محلّ الوقف والوصل المذكورين واحدٌ؟ قلتُ: لا؛ لأن محلّ الوقف آخر كلمة الهمزة، ومحلّ الوصل أولها بكلمة الساكن، نعم محلّ النقل والسكت واحدٌ، فالسكتُ على نون (إن أنا) باعتبار وصلها بالهمزة، والنقل باعتبار الوقف على كلمتها.

تعريف السكت: قطع الصوت آخر الكلمة آناً. ومن ثمَّ كان مُقلِّلاً صفةً مؤكَّدةً، ولو قال: قطعاً مقلِّلاً كانت مقيدةً.²⁶⁰

Hamza kîraati, sâkin harfe hemzenin harekesini verme konusunda ihtilafa sahiptir. Şöyle ki Halef rivayeti vasıl halinde bu tür iki kelime arasında sekte yapar.

de. (شيئاً) dahi و شيئاً de (شيء) eyler dahi Halef sekte eyler ثم تمَّ الكلام في السكت فقال: ويسكت في شيء. Yani شيئاً her nerde dahi شيئاً her nerde gelirse dahi شيئاً merfu olsun mecrûr olsun Kur'an'da her nerde gelirse Halef yâ üzerine sekte-i latife eyler Hallâd eylemez, bu tarikte sekte Halef'e mahsustur. Musannif ikinci tariki beyan eylemek için ayıttı: وبعضهم لى ehl-i edâ عن حمزة تلا Hamza'dan okudu sekte ile. (والأرض فرشناها) [4/77] gibi (والآخرة خير) ile. [51/48] gibi dahi bunların gibi.

Aynı zamanda شيئاً ve شيء kelimelerinde sekte yapar. Bazıları ise sadece belirtme takısı olan kelimelerde,

bazı nâkilîn katında sekteyle okudu شيئاً dahi شيئاً katında sekteyle okudu شيء dahi شيء Hamza'dan. لم يَزِدْ ziyade eylemedi bunların üzerine. Yani ancak mu'arrafa bi'l-lâm olan kelimedeki lâm-ı tarif üzerine sekte eyledi ve شيء dahi de ve شيئاً de yâ üzerine sekte eyledi. Gayri kelimedeki sekte eylemedi. Bu tarikte Halef ve Hallâd dahildir. Evvelki tarikte ikinci tarik ortasında fark budur ki evvelki tarikte Halef sekte eyler munfasıl üzerine ve muttasıl üzerine. Munfasıldan murat lâm-ı tariftir ve dahi (قد أفلح) [23/1] dir. Ve dahi bunların gibidir. Muttasıldan murat شيء dir. İkinci tarikte Halef ve Hallâd sekte ettiler شيء de ve شيئاً de ve lâm-ı tarifte ancak. Ve bâkî munfasılda sekte eylemediler asla. ... iki tarikte Halef شيء de ve شيئاً de ve lâm-ı tarifte sekte eyler. Ve Hallâd iki tarikte lâm-ı tarifin gayri munfasılda sekte eylemez asla. (آلآن وقد [10/51] bir yerde (آلآن وقد كنتم) Nâfi' için Sûre-i Yûnus'ta ولنافع لى يونس آلآن [10/91] bir yerde عَصِيَتْ nakil hareketle nakil olundu, rivayet olundu. Yani

²⁶⁰ Ca'berî, Kenzu'l-me'ânî, 2/660.

Nâfi‘ hemzenin hareketini lââm’a nakil eyledi hemzeyi hafz eyledi Sûre-i Yûnus’ta iki yerde (آلآن) dedi Verş [/40b] ve Kâlûn tarikinden.

قال الجعبري: إذا وقفت على شيء المرفوع أو المنصوب أو المجرور سقط السكت، وإذا وقفت على (قد أفلح) فلخلف ثلاثة أوجه؛ النقل والسكت وتركهما، ولخلاد وجهان؛ النقل وتركه بلا سكت. وإن وقفت على (الأرض) فلخلف وجهان؛ النقل والسكت، ولخلاد ثلاثة؛ النقل والسكت وتركهما، فإذا اجتمعا وصلًا نحو (إذ أنذر قومه بالأحقاف وقد خلت) فلخلف وجهان؛ السكت عليهما وعلى الثاني فقط، ولخلاد وجهان؛ ترك السكت عليهما وتركه على الأول فقط، وترجع الأربعة إلى ثلاثة لاتحاد الأخيرين، وميم الجمع إن جاز النقل فهي (قد أفلح)، وإلا فلخلف السكت وتركه في الحالين، ولخلاد تركه كذلك، أي: في الحالين، وسيأتي لحفص أربع سكتات، والباقون بتركه، أي: السكت. فهذه جملة مذهب حمزة في السكت.²⁶¹

Ve ile شيء kelimelerinde sekte yapar. Diğer yerlerde sekte yapmaz. Nâfi‘, Yunus sûresinde iki yerde geçen آلآن kelimesinde nakil ile okur.

ayıt ki (عادًا الأولى) lââm-ı tarifin sâkin kılınmasıylaadır ve kasîye (عادًا الأولى) tenvinin kesresiyledir dahi وتنوينه بالكسر tenvine kesre giderici (عادًا الأولى) y1 setir eyledi, hıfz eyledi itirazdan. Zira hüccet-i akvâdır, rûşendir. Musannif ظللا demek bu kıraati medih eylemektir zira asıl üzerine geldi. kasîye de kaf remz-i İbn Âmir’dır. ظللا de zâ remz-i Âsım ve Hamza ve Kisâi ve İbn Kesîr’dır.

Necm sûresinde geçen (عاد الأولى) âyetinde İbn Âmir, İbn Kesîr ve Kûfî kârilere lââm harfini sâkin okuyarak tenvini esre ile geçiş yaparlar.

bunların bâkîsi idgam eyledi. Yani Nâfi‘ ve Ebû Amr الأولى da ikinci hemzenin dammesini lââm’a naklettiler. İctima-i sâkineyn oldu, bir hemze sâkin ve bir vâv sâkin. Hemzeyi hafzetteler. (الوئى) oldu evveline (عادًا) muttasıl olmağla hemze-i

²⁶¹ Ca‘berî, Kenzu ‘l-me‘ânî, 2/662.

vasıl düştü (عَادًا لُولَى) oldu tenvin nûn-u sâkinedir, nûn lââm'a kalp olundu. Lââm, lââm'da idgam olundu (عَادًا لُولَى) oldu. وَبِالنَّقْلِ وَبَدَأَهُمْ bunların vasıl dahi ibtidâsı nakilledir. Yani Nâfi' ve Ebû Amr ve bunların etba'ı (عَادًا لُولَى) yi vasılla okusalar hemzenin dammesini lââm'a nakil etmekle okurlar. Eğer (عَادًا) üzerine vakıf eyleseler (الْأُولَى) den ibtidâ eyleseler hemzenin dammesini lââm'a nakil etmekle ibtidâ ederler. وَبَدَأَ بِالْأَصْلِ asılla ibtidâ eylemek فَضَّلًا tafdîl olundu nakille ibtida olunmak üzerine.

Kalan kâirler; yani Nâfi' ve Ebû Amr; vasıl halinde nakil yaparlar. (الْأُولَى) kelimesinden başlamaları halinde vasıl hemzesi ve sâkin lââm ile başlamak evlâdır.

لَقَالُونَ Kâlûn için tafdîl olundu وَبِالنَّقْلِ dahi Ebû Amr için tafdîl olundu. Yani Kâlûn ve Ebû Amr ibtidâ eyleseler lââm-ı tarifi sâkin ederler hemzeyi tahkik ederler hazfetmezler. (الْأُولَى) derler asıl üzerine. Ve böyle demekleri evladır efdaldır (الْأُولَى) demeklerinden. Zira hemzenin hareketini mâ kabline nakleylemek [41a] Kâlûn'un ve Ebû Amr'ın mezhebi değildir, vasılda naklettiler idgam ecli için kelime hafif olsun için. Amma Verş nakille ibtidâ eyler (الْأُولَى) der. Zira hemzenin hareketini mâ kabline nakleylemek Verş'in mezhebidir. (الْأُولَى) nin vâv'ı hemzeye kalp olunur لَقَالُونَ Kâlûn için kalp olunur حَالِ النَّقْلِ hemzenin dammesini lââm-ı tarife nakil olunduğu halde بَدَأَ وَبَدَأَ Kâlûn ibtidâ edici olduğu halde dahi vasıl edici olduğu halde. Yani Kâlûn hâlet-i ibtidâda (الْأُولَى) der dahi hâlet-i vasılda (عَادًا لُولَى) der.

Kâlûn rivayeti, aynı kelimenin vâv harfini nakil halinde hemze ile okur.

لَقَالُونَ وَبَدَأَ بِهَمْزِ الْوَصْلِ dahi sen hemze-i vasılla ibtidâ eylersin كَلِّهِ فِي النَّقْلِ naklin küllisinde. Yani bir kelimenin evvelinde hemze-i kat' olsa üzerine elif lââm dahil olsa الْإِنْسَان gibi الْإِحْسَان gibi hemze-i kat' hareketini lââm-ı tarife nakil eylesen الْآخِرَةُ gibi الْأُولَى gibi الْآخِرَى gibi hemze-i kat' hareketini lââm-ı tarife nakil eylesen hemze-i kat' ictima-i sâkineynden ötürü hazfeyleyler, hemze-i vasılla ibtidâ eylersin. الْإِنْسَان dersin الْإِحْسَان dersin الْوَلَى dersin lââm-ı tarife hareket gelmekle hemze-i vasıldan

müstağni oldu demezsin. Zira lââm-ı tarifte hareket ârızdır, ârıza itibar olunmaz, muhtar budur. فلا eğer lââm-ı tarifin ârız hareketine itibar edici olursan eğer lââm-ı knt مُعتدًا بعارضة. hemze-i vasılla ibtidâ eylemezsin hazfeyleysin, lââm-ı tarifle ibtidâ eylesin. لئسان dersin لئسان dersin لئلى dersin. ... (عادًا الأولى) de birkaç kıraat vardır.

قال الفاسي: والوجهان المذكوران سائغان في اللغة، والذي يستعمل القراءة منهما الابتداء بهمزة الوصل لما فيه من اتباع الرسم، وإن كان الآخر سائغًا لغةً، فحصل مما ذكر أن ابن كثير وابن عامر والكوفيين يقرأون في الوصل (عادًا لئلى) بكسر التنوين وسكون اللام وتحقيق همزة بعده، وينبغي أن يُبتدأ لهم (الأولى) بألف الوصل وسكون اللام وتحقيق همزة أيضًا. وأن قالون يقرأ في الوصل (عادًا لئلى) بنقل حركة همزة إلى اللام وإدغام التنوين فيها وهمز الواو بعدها، وله في الابتداء ثلاثة أوجه: أحدها (الأولى) بالنقل مع همز الوصل، والثاني (لئلى) بالنقل دون همز الوصل، ولا بد في كليهما من همز الواو، والثالث (الأولى) كابتداء ابن كثير ومن ذكر معه. وأن ورشًا يقرأ كقالون في الوصل إلا أنه لا يهمز الواو له في الابتداء وجهها النقل المذكوران لقالون، إلا أنه لا يهمز الواو فيهما ولا يُبتدأ له بالوجه الثالث الذي وافق فيه قالون ابن كثير ومن ذكر معه. وأن أبا عمرو يقرأ في الوصل كورش، وله في الابتداء وجهها النقل للذان له، وله أيضًا الابتداء بالوجه المذكور [41/ب] لابن كثير ومن معه، فقد صار لكل واحدٍ من قالون وأبي عمرو في الابتداء ثلاثة أوجه ولورش وجهان فتأمل ذلك.²⁶²

Nakil yapan tüm kârielerde el takısı olan kelimelerle başlarken iki vecih vardır; kelimenin aslına bakarak vasıl hemzesiyle başlanabilir veya nakil halindeki durumuna bakarak lââm harfiyle başlanabilir.

Sûre-i Kasas'ta (ردءًا) [28/34] hemzesinin hareketini dal'a nakleylemek ونَقْلُ رِدًا عن نافع وكتابه بالاسكان عن. Nâfi'den sabittir. (معي رِدًا يُصَدِّقُنِي) okudu, dal'ın fethasıyla hemzesiz. أصحُّ Sûre-i Hâkka'da (كتابه) [69/19] ha'nin iskânıyla rivayet olunmuştur Verş'ten. bu rivayet esahtır تَقْبَلُ kabul yönünden. Ve bazıları ayıttı: Verş (إني ظننتُ) [69/20] de hemzenin hareketini (كتابه) de ha'yi sekte nakleyletti, hemzeyi hazf eyledi dedi. Bu

²⁶² Fâsî, el-La'âli'u'l-ferîde, 1/224-225.

gibi (بشر) gibi (جئت) gibi. Hemzeyi yâ'ya kalp eyle mâ kabli meksûr olursa (لِيُؤَدِّنَ) gibi (لِكَلِّ امرئ) gibi (يُهِجِّي) gibi.

قال الجعبري: وجه تخصيص الوقف بالتخفيف أنه محلُّ استراحةٍ عند كلال الأدوات غالباً، ومن ثمَّ حُذفت فيه الحركات والحروف.²⁶⁵

Üzerine durulan bu kelimedeki hemze sâkin ise öncesinde gelen harfin harekesine uygun bir med harfine dönuşür.

mâ مُسَكِّنًا eyle müteharrik eyle hemzenin hareketiyle وحَرَكَ به ما قبله kablinde olan harf sâkin olduğu halde. hemzeyi hazfeyle وَأَسْقَطْهُ حتى يرجع أي: يصير اللفظ hemzeyi mutavassita ve hemze-i mutetarrife lafız olsun için أسهلا ahaff olsun için. Yani hemze-i mutavassita ve hemze-i mutetarrife müteharrik olsa mâ kabli harf-i sahih sâkin olsa yahut mâ kabli vâv-ı sâkin [42a] ve yâ-i sâkin olsa vâv ve yâ asliyyeyn olsalar hemzenin hareketini mâ kabline nakleyle hemzeyi hazfeyle hâlet-i vakıfta Hamza kıraatinde. Bunun misalleri [18/58] gibi (مَوْتًا) gibi [16/5] gibi دف dersin, fa'yi sâkin eylersin vakıf için ve işmam ve revm caiz olur fa'da. Ve dahi [24/39] gibi (الظمآن) [56/9] gibi (المشئمة) [17/34] gibi (مُسْوَلًا) [3/49] gibi (كَهَيْئَةً) gibi vakıf edersen كَهَيْئَةً dersin. Ve dahi [5/31] gibi (سَوَةً) gibi (شيء) gibi dersin. Ve dahi bunların gibi.

Eğer bu kelimede hemzedden önceki harf sâkin olursa hemzenin harekesi bu sâkin harfe verilir ve hemze düşürülür.

illa Hamza hemzeyi ²⁶⁶مُسْتَشْنَى من قوله وحَرَكَ به ما قبله من بعد ما أَلِفَ جَرَى أي: مُدَّ يُسَهِّلُهُ teshil eder. Yani beyne beyn eder eliften sonra o nicelin elif ki med olundu meddi hareket makamına kaim oldu. ... teshil eylemekle içtima-i sâkineyn lazım gelmedi. Musannif جرى demekle bu manaya işaret eyledi. Yani elif harf-i müteharrik mecrasına

²⁶⁵ Ca'berî, Kenzu'l-me'ânî, 2/681.

²⁶⁶ مُسْتَشْنَى – B

مدخلاً cari oldu, hemze teshil olundu. مهما تَوَسَّطَ her o nicelin ki hemze vasata dahil olsa dahil olmak. (فما جزاؤه) [2/92] gibi (لقد جاءكم) Bunun misalleri. وقيل: هو تَمَيِّزٌ، أي: تَوَسَّطَ محلّه. [12/74] gibi (من نسائكم) [5/97] gibi (والقلائد) [8/48] gibi (فلما تراءت) [9/24] gibi (إن كان آباؤكم) [4/15] gibi (دعاء) [2/171] gibi (غناء) [23/41] gibi bir kelime mansûb olsa âhirinde tenvin olsa hemze vasatta olur, tarafta olmaz. Zira tenvin elife kalp olunur hâlet-i nasbda vakıf olsa.

Eğer kelimenin ortasında med harfi eliften sonra hemze gelirse Hamza kıraatinde teshil ile okunur.

مثله Hamza hemzeyi ibdâl eyler مهما تطرّف her o nicelin ki hemze tarafta olsa ويبدله hemze-i mutetarrife hemze-i mutavassitanın misli olduğu halde. Yani hemze-i mutetarrife müteharrik olsa mâ kabli elif olsa harf-i medde ibdâl olunur Hamza katında, vakıfta. Fâsî ve Ebû Şâme ayıttılar: مثله mef'ûl-ü sânidir يُبدلُ için. أي: يبدله حرفاً. (في) [2/22] gibi (والسَّماء) [2/69] gibi (صفراء) Bunun misalleri.²⁶⁷ مثله، يريد مثل ما قبله، يعني ألفاً (من الماء) [33/50] gibi (أفاء) [2/90] gibi (يشاء) [2/20] gibi (شاء) [3/134] gibi (السَّراء والضَّراء) [7/50] dahi bunların gibi hâlet-i vakıfta hemze sâkin olur mâ kabli elifin mâ kabli fetha elif hâciz olmaz. ... hemze-i sâkin mâ kabli meftuh hemzeyi elife kalp eyleriz. İki elif cem olur içtima-i sâkineynden ötürü, iki elifin birisini hazfeyleyiz. ويقصُر Hamza bâkî kalan elifi kasır eyler ويمضي على المدّ yahut Hamza med üzerine geçer. Yani bâkî kalan elifi med eyler أطولا medd-i tavîl olduğu halde. Yani evvelki elifi hazfeyleysen ikinci elifi kasır eylersin. Zira ikinci elif hemzeden kalp olunmuştur, hemzeden kalp olunan elif kasrolunur. [2/67] elifi gibi (يأتكم) [2/214] elifi gibi. Eğer ikinci elifi hazf eylersek evvelki elifi med eylersin ziyade, zira hemze-i muğayyere mukadderdir evvelki elifin mâ ba'dinde ve dahi medd-i mutavassıt caizdir. Zira sükûn, vakıf katında medd-i mutavassıt caizdir.

²⁶⁷ Fâsî, *el-La'âli'u'l-ferîde*, 1/237. Ebû Şâme, *İbrâzu'l-ma'ânî*, 2/11.

bunların gibi. Ve dahi Hamza, hemze-i meftuhayı dammenin mâ ba‘dinde vâv-ı meftuhaya kalp eyler. (يُؤَيِّد) [3/13] gibi (يُؤَلِّف) [24/43] gibi (يُؤَخِّر) [63/11] gibi (مُؤَجِّلًا) [3/145] gibi, dahi bunların gibi.

Bir kelimede esreli harften sonra fethalı hemze bulunursa vakıf halinde bu hemze yâ harfine, ötreli harften sonra fethalı olursa vâv harfine ibdâl olunur.

بين بين الهمزة وبين الحرف dahi Hamza, hemzeyi beş mezkûrun gayrinde okur وفي غير هذا okur. المُنْجَاسِ لحركتها işarettir şu hemzeye ki meftuh ola kesreden sonra ve dammeden sonra. Nitekim şimdi misalleri geçti. Yani hemze ba‘de’l fetha meftuh olsa Hamza teshil eder (أَرَأَيْتَ) [18/63] gibi (تَأَذَّنَ) [7/167] gibi (مَارَبْتُ) [20/18] gibi (قَدْ سَأَلَهَا) [5/102] gibi, dahi bunların gibi. Ve dahi hemze ba‘de’l harekât-ı selâs mazmûm olsa Hamza teshil eder. Misalleri (مُسْتَهْزِؤُونَ) [2/14] gibi (رَوَّوْهُمْ) [2/196] gibi (رَوَّفَ) [2/207] gibi, dahi bunların gibi. Ve dahi hemze ba‘de’l harekât-ı selâs meksur olsa Hamza teshil eder. Misalleri (خَاطِئِينَ) [12/97] gibi (سُئِلَتْ) [81/8] gibi (يَسْنُ) [65/4] gibi, dahi bunların gibi ne varsa. Bu cümle mezkûr olan dokuz kısımdır. ومثله مبتدأ ويُروى بالنصب صفةً لمصدر، Hamza’nın kavlinin mislini eder Hişam tahfifte ما تطرّف أي: قولاً مثل قوله يقول هشام ki hemze tarafta vâki olsa مُسَهِّلًا Hişam tarik-i sehle zâhip olduğu halde. Yani Hişam hemze-i mutavassıtayı tahkik eyledi, hemze-i mutetarrifeyi tahfif eyledi hâlet-i vakıfta Hamza tahfif eylediği gibi mesela (أَقْرَأَ) [17/14] de (هَيَّيْ) [18/10] de (يُهَيِّجُ) [18/16] de (الْبَارِئُ) [59/24] de (يُبْدِئُ) [29/19] de (نَبِئُ) [15/49] de (مِنْ شَاطِئِ) [3/121] de (تُبَوِّئُ) [2/102] de (الْمَرْءُ) [27/25] de (الْخَبَاءُ) [16/5] de (دَفَّءُ) [2/20] de (يُهَيِّجُ) [2/20] de (هَيَّيْ) [2/20] de ve bunların gibide hemzenin hareketini mâ kabline nakleyler, hemzeyi hazfeyleyler ondan sonra sâkin eyler vakıf için. Ve (جَاءَ) [4/43] de ve (شَاءَ) [2/20] de hemzeyi sâkin eyler vakıf için ondan elife kalp eyler. Ve (بَرِيءٌ) [6/19] de ve (قَرِئٌ) [2/228] de idgam eyler.

Bu iki durum dışındaki harekelerde Hamza kıraatinde vakıfta teshil yapılır. Hişâm rivayetinde ise bu hükümler sadece sonunda hemze olan kelimelerde yapılır.

وَرِيَّا Sûre-i Meryem'de (رِيَّا) [19/74] على إظهاره bunu izhar eylemek üzerinedir bir cemaat-i kurrâdan وَاِدْغَامِه dahi bunu idgam eylemek üzerinedir bir cemaat-i kurrâdan. Yani hâlet-i vakıfta geçen Hamza (رِيَّا) hemzesini yâ'ya kalp eylese (رِيَّا) olur, iki vecih caiz olur. İdgam caiz olur [iki yâ cem olup evvelki yâ sâkin olduğu için ve izhar caiz olur]²⁶⁹ zira evvelki yâ ârızdır, aslı hemzedir sahibi *Teysîr* ayıttı: اختلف أصحابنا في إدغام الحرف المُبدَل من الهمزة وفي إظهاره في قوله تعالى (وَرِيَّا) و(تُؤْوِيهِ) و(تُؤْوِي)، فمنهم من يدغم اتباعاً للخط، و(بَعْضُ بَكْسِرِ الْهَاءِ) ²⁷⁰ bazı kurrâ ha-i zamirin kesresiyle okudu مَاءِ kablinde yâ olduğu ecilden تَحَوَّلَا o nicelin yâ ki hemze-i sâkineden döndü.

Meryem sûresinde geçen (رِيَّا) kelimesinde ibdâl yapıldığı zaman vakıfta Hamza için izhar ve idgam vecihleri vardır. Diğer mesele ise sâkin hemzeden önce esreli harf geldiğinde hemze yâ harfine dönüşür. Bu dönüşen hemzeden sonra zamir harfî he gelirse bazı râviler bu he zamirini esreli okumuştur.

(نَبِيَّهِمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ) ve Sûre-i Hicr'de [2/33] (أَنْبِيَّهِمْ) Sûre-i Bakara'da كَقَوْلِكَ أَنْبِيَّهِمْ وَنَبِيَّهِمْ [15/51] ve Sûre-i Kamer'de (وَنَبِيَّهِمْ أَنَّ الْمَاءَ) [54/28] hâlet-i vakıfta ibdâl olunur Hamza mezhebinde. ... hemze yâ'ya kalp olunur ondan sonra bazı ehl-i edâ cem zamirini meksûr eyler (أَنْبِيَّهِمْ) der. Zira cem zamirinin mâ kabli yâ-i sâkine olsa zamir meksûr olur (أَبِيَّهِمْ) gibi (أَخِيَّهِمْ) gibi ve bazı ehl-i edâ zamiri damme üzerine bâkî eyler (أَنْبِيَّهِمْ) der (وَنَبِيَّهِمْ) der dammeyle. Zira zamir aslında mazmûmdur, yâ ârızdır, hemze mevcut gibidir.

²⁶⁹ S nüshasında eksik.

²⁷⁰ Dâni, *et-Teysîr*, 181.

قال الجعبري: ولَمَّا تَمَّ طريق التخفيف التصريفي أصولاً وفروعاً شرع في الثاني وهو التخفيف الرسمي، وأشار بقوله: رَوُّوا تسهيله بالخطِّ إلى ما روَّيناه عن سُليم عن حمزة في تقرير الباب، أي: ثاني طريقي حمزة، وهو تخفيف الهمزة في الوقف على مقتضى مرسوم المصحف.²⁷¹

hat بالخطِّ Hamza tahrîk أنَّه tahkik Hamza'nın ravileri rivayet eylediler ki tahkik Hamza وقد رَوُّوا sebebiyle كان مُسهِّلاً hemzeyi teshil eyler oldu. Yani Süleym Hamza'dan rivayet eyledi Hamza hemze üzerine vakıf eylemekte Mushaf'ın hattına tabi olurdu; hemze vâv suretinde yazılmış olsa vâv'a kalp eylerdi vakıfta. [2/223] de (نساؤكم) [4/11] de (أبناؤكم) [2/223] de ve bunların gibide (نساؤكم) der (أبناؤكم) der (أبناؤكم) [42/11] de ve bunların gibide (أبناؤكم) [33/20] de (أبناؤكم) [2/187] de (أبناؤكم) [18/58] de ve bunların gibide (أبناؤكم) [2/108] de ve (أبناؤكم) [51/29] de (أبناؤكم) [39/45] de [43b] ve bunların gibide (أبناؤكم) der ve (أبناؤكم) [2/20] de ve (أبناؤكم) [19/74] de ve (أبناؤكم) [81/8] de (أبناؤكم) der elif-i hâlise ile. Ve dahi (أبناؤكم) [2/20] de ve (أبناؤكم) [19/74] de ve (أبناؤكم) [81/8] de (أبناؤكم) der hemzeleri hazfeyler.

Bunun örnekleri (أَبْنَاهُمْ) ve (أَبْنَاهُمْ) kelimeleridir. Hamza kıraatini rivayet edenler bu kıraatte Mushaf hattına göre hemzenin değiştiğini söylemişlerdir.

Ondan sonra musannif ittibâ-ı resmin keyfiyetini beyan edip ayıttı ففي اليا يَلِي Hamza yâ'da tâbî olur والواو dahi vâv'da tâbî olur والحذف dahi hazfte tâbî olur رَسْمُهُ hemzenin resmine tâbî olur. Yani hemze Mushaf-ı Osmânî'de elif suretinde yazıldıysa elif'le vakıf eyler. Eğer vâv suretinde yazıldıysa vâv'la vakıf eyler. Eğer yâ suretinde yazıldıysa yâ ile vakıf eyler. Bunların suretinde yazılmasa hazfeyler. Misalleri geçti. Musannif vâv'ı dahi yâ'yı zikretmekle elifi zikrelemekten müstağni oldu.

قال الجعبري: هذا تمام الكلام في الرسم، ثمَّ رجع إلى الكلام في تمام القياسيِّ، ولما كان أحد مذهبي حمزة اتِّباع قانون التصريف اقتضى ذلك أنَّ موضعاً يختلف فيه التصريفُيون يتعرَّض فيه لبيان مذهبه من أخذه (فاعل يتعرَّض)

²⁷¹ Ca'berî, Kenzu'l-ma'ânî, 2/700.

hemzesi فيه الحذف hazf sabittir o hemzede ونحوه dahi bunun gibide hazf sabittir (فمائلون) [37/66] gibi (متكئون) gibi (ليواطئوا) [9/37] gibi Hamza bunlarda [44a] vakıf eyler hemzeyi hazfeyler. Zira harf suretinde resm olunmadı. bu وضمّ وكسر mezkûrde damme dahi kesre vardır قبل الهمزة: أي: قبل o nicelin damme ve kesre ki hemzenin önündedir. Yani (مستهزؤون) gibiden hemze hazf olursa mâ kablinde iki vecih vardır evvelki vecih hemzenin mâ kablinin kesresini dammeye kalp eylemektir vâv salim olsun için. Bu vecih meşhurdur. (مستهلزون) (مألون) (متكئون) (ليواطئون) dersin vakıfta. İkinci vecih hemzenin mâ kabli kesir üzerine sabit [olmaktır. قيل hemzenin mâ kabli kesre üzerine sabit]²⁷³ olur denildi. وأخملا dahi bu kavil iskât olundu tarh olundu. Zira kelâm-ı Arap'ta vâv sâkin olup mâ kabli meksûr olmak yoktur. وأخملا de elif işbâ' için ve itlâk içindir, tesniye elifi değildir.

قال أبو شامة: أمّا كسر ما قبل الواو الساكنة فحقيق بالإخمال، لأنه لا يوجد في العربية نظيره، ولا معنى لصرفه إلى الضم مع انسياغه في اللغة، فالألف في أخملا للإطلاق لا للتشبيه.²⁷⁴

Hamza kıraatinde (مستهزؤون) ve benzeri kelimelerde hemze düşürülerek okunabilir. Ve düşürülen hemzeden önceki harf, sonrasındaki med harfine uygun olarak ötreli okunur.

بزوائد şu lafız ki يُلْفَى فيه onda hemze bulunur واسطاً hemze mutavassıt olduğu halde hurûf-u zevâit sebebiyle دخلن عليه o nicelin hurûf-i zevâit ki o lafız üzerine dahil oldular o nicelin iki vecih vardır أعملا o lafızda iki vecih vardır وفيه وجهان

Bir harfin eklemesiyle kelimenin ortasında kalan hemze iki şekilde, yani tahkikle veya değiştirilerek okunabilir.

²⁷³ S nüshasında eksik.

²⁷⁴ Ebû Şâme, İbrâzu'l-ma'ânî, 2/26-27.

ما zâittir, zâit harfler ha gibi (هؤلاء) de. Zira ism-i işaret اولاء dir. Zamir-i muhatap أنتم dür. ها tenbih için dahil olmuştur. ويا dahi yâ gibi (يا أيها الناس) [2/21] de (لأنتم أشد) dahi lââm gibi واللام [2/104] de (يا آدم) [2/33] de ve bunların gibide. dahi zâit olan ba gibi (لإلى الله تُحشرون) [3/158] de. والبا dahi zâit olan harfler bunların emsali gibi. Yani vâv gibi (وآمنوا) [2/41] de (وآمرهم شوري) [42/38] de (وآتوا الزكوة) [2/43] de. Ve dahi fa gibi (فإن الله) [2/98] de. Ve dahi sîn gibi (سأصرف) [7/146] de. Ve dahi hemze gibi (سأزيكم) [7/145] de. Ve dahi kaf gibi (كأنهم) [2/6] de. (أنذرتهم) [2/6] de. Ve dahi kaf gibi (كأنهم) [2/101] de. Ve bunlar gibide hemze mutavassıttır. Zira üzerine dahil olan harf muttasıldır hatta ya lafızda. ... kelime-i vâhide gibi oldu şiddet-i ittisâl ve şiddet-i imtizâç sebebiyle. ولامات تعريف dahi kelime üzerine dahil olan harfler tarif lââm'ları gibi (وللاخرة خير لك من الأولى) [93/4] gibi (والأرض وما طحاها) [91/6] gibi. لمن قد تأملا. lââm-ı tarifte iki vecih olmak vâzıhtır teemmül eyleyen kimse için.

قال أبو شامة: ولم يكن له حاجة إلى ذكر لام التعريف لأنه قد فهم له الخلاف في ما سبق في مذهب ورش، ولكنه أراد إعلام أنه من هذا النوع، فالنقل فيه أولى.²⁷⁵ قال الجعبري: إن لام التعريف لها اعتباران، حقيقي وهو جعلها كلمة [44/ب] مفردة، وبهذا الاعتبار ذكرت ثمة، ومجازي وهو جعلها مع معرفها كلمة واحدة لشدة الامتزاج، وبهذا الاعتبار ذكرت هنا، والمأخذ ثمة أصل التحقيق وكون النقل لا يؤدي إلى تقدير الابتداء بالسكان وما قرب منه، والمأخذ هنا باعتبار ما كانت عليه وما آلت إليه، والخلاف هنا مفرع على التحقيق ثمة، أي: إن نقل ثمة فهنا أولى، وإن حُقِّق ثمة فهنا وجهان، وخفي هذا الفرق على من توهم التكرار، وإلى غموضه أشار الناظم بقوله.²⁷⁶

Mezkûr olan iki vechin birisi tahkik-i hemzedir ve birisi tahfif-i hemzedir. İkisi de ma'mûlün bihtir ceyyiddir Hamza'dan mervîdir. Ebu'l-Hasan b. Galbûn tahkiki ihtiyar eyledi. Ebu'l-Alâ tahfifi ihtiyar eyledi. Vech-i tahkik asla itibar eylemektir. Zira aslında

²⁷⁵ Ebû Şâme, *İbrâzu 'l-ma'ânî*, 2/30.

²⁷⁶ Ca'berî, *Kenzu 'l-ma'ânî*, 2/710-711.

hemze kelimenin evvel harfidir kelimenin evvelinde olan hemze tahfif olunmaz. Vech-i tahfif, ârıza itibar eylemektir. Zira harf-i zâit mana için ziyade olunup kelimenin üzerine dahil olmuştur, muttasıl olmuştur. Cümlesi kelime-i vâhîde gibi olmuştur, hemze mutavassıt olmuştur. ... (هؤلاء) [2/31] de evvelki hemze tahkik olunur bi'tibârî'l-asl ve tahfif olunur bi'tibârî'l-âriz. Ve tahfif-i hemze bunda beyne beyn kılınmaktır. Ve dahi hemze vâv'a kalp olunmak caizdir ittibâ'an li'r-resm ve dahi (ها) [3/66] de tahkik ve tahfif caizdir. Tahfif, beyne beyn kılınmaktır. Ve dahi hemze elife kalp olunmak caizdir ittibâ'an li'r-resm. ... iki elif cem olur. Ehadühümâ hazf olunur, bâkî kalan med olunur medd-i tavîlle (جاء) [4/43] gibi (شاء) [2/20] gibi. Nitekim geçti.

Bu eklenen harfler ها harfi, يا harfi, lâm ve be gibi cer harfleri ve belirtme elif lâmidir.

دahi işmam eyle ورم dahi revm eyle. Yani hemze-i mutetarrifeyi tahfif eylemek işmamı ve revmi men eyler مبدلاً mütebeddil olucu hemzenin gayrinde işmam ve revm eyle حرف مد بها أي: فيها والضمير للأطراف mef'ûl-ü mütebeddilin taraflarda âhir yerde harf-i medd mütebeddil olucu hemzenin gayrinde işmam ve revm eyle. Amma kelimenin âhirinde hemze harf-i medde mütebeddil olsa, yani hemze elife munkalip olsa yahut hemze vâv'a munkalip olsa mâ kabli madmûm olsa yahut hemze yâ'yâ munkalip olsa mâ kabli meksûr olsa işmam eyleme ve revm eyleme hemzeyi elife kalp olunmak vakıfta (يبدأ) gibi [10/4] de ve (يستَهْزَأُ) gibi [4/140] de. Ve dahi (إِذَا) [2/22] gibi ve (وَالسَّمَاءُ) [2/284] gibi (وَيُعَذِّبُ مِنَ يَشَاءُ) [2/255] gibi (بِمَا شَاءَ) [6/61] gibi [2/74]. Ve hemze yâ'yâ kalp olunmak vakıfta (يُسْتَهْزِئُ) [2/15] gibi [29/19] gibi (لَوْلَا) [59/24] gibi (مِنْ شَاطِئِ) [28/30] gibi. Ve hemze vâv'a kalp olunmak vakıfta (يَغْزُو) [53/26] de ve (وَيَرْضَى) [35/28] de (يَخْشَى) [52/24] gibi ve dahi bunlara benzer ne varsa bunlara revm ve işmam dahil olmadı. Zira bunlarda olan elif ve yâ ve vâv [45a]²⁷⁷ gibidir hareket ma'dûm olmakta ve hurûf-i med

²⁷⁷ S nüshasında eksik.

olmakta. ... hemze kelimenin âhirinde tahfif olunsa, yani hazf olunsa harf-i medde kalp olunmasa vakıfta işmam ve revm caizdir. Misalleri (سو) gibi (دف) gibi (شي) gibi (قرو) gibi (بري) gibi ve vâv'ın ve yâ'nın teşdit ile bu ikisinde. واعرف الباب bu babı bil, usulünü fahmeyle bu babın cüziyâtını, külliyyât-i mezkûreden zapt eyle istihrâç eyle. Bu bap sa'btır makâsidini fehim eylemekte ve kavâidini beyan eylemekte مُحَفِّل bu bab mahfil olduğu halde. Bir mahfil mecma'dır, yani bu bap mecme'î envâ'î tahfif-i hemzedir. Ve dahi mahfil, muhtefil manasına gelir. İhtifâl, ihtimamdır. Yani bu babı bil buna ihtimam edici olduğun halde.

Hamza kıraatinde vakıf halinde ibdâl dışında değişime uğrayan hemzelerde işmam ve revm yapılabilir.

أو dahi şu hemze ki واو أصليّ تسكّن قبله o hemzenin önünde vâv-ı aslî sâkin olsa أو الياء o yahut o hemzenin önünde yâ-i aslî sâkin olsa فَعَنْ بَعْضُ bazı nekaleden بالادغام حُمِلَا o hemzenin nakli olundu idgamla olduğu halde. Bil ki yukarda zikrolunmuştur ki vâv-ı aslî ve yâ-i aslî sâkin olsalar mâ ba'dlerinde hemze-i müteharrike olsa hemzenin hareketi vâv'a ve yâ'ya naklolunur, hemze hazf olunur vakıfta [5/31] gibi (سوء أخيه) gibi [67/27] (سيئت) gibi [3/174] (لم يمسههم سوء) gibi [30/10] (أساء السوءى) gibi [3/49] (كهيتة الطير) gibi. Ve eğer vâv-ı zâit ve yâ-i zâit sâkin olsalar mâ ba'dleri hemze-i müteharrike olsa hemze vâv'a kalp olunur yâ'ya kalp olunur idgam olunur. (خطيأتكم) gibi (خطيئة) gibi. Musannif bu beyitte haber verdi ki bazı raviler hemzeyi vâv'a ve yâ'ya kalp edip idgam eylediler vâv ve yâ asliyyeteyn oldukları halde. Nitekim vâv ve yâ zâideyn oldukları halde idgam eyledikleri gibi. ... hâlet-i vakıfta (سوة) derler (كهيتة) derler (فلما رأوه زلفة سيئت) derler (لكل شي) derler (لم يمسههم سؤ) derler (أساؤوا السؤى) derler teşditle. Bu mezkûratta ve bunların emsalinde.

Asli yapısında hemzeden önce vâv veya yâ harfleri bulunan kelimelerde iki vecih vardır; hemzenin harekesini önceki harfe verip hemzeyi düşürmek ve hemzeyi med harfine dönüştürüp önceki harfle idgam yapmak.

dahi şu hemze ki قبله التحريك onun önünde hareketlenmiş harf vardır أو ألف yahut önünde elif vardır محرّكاً o hemze hareketlenmiş olduğu halde طرفاً tarafta olduğu halde bazı nekale سَهْلًا o hemzeyi teshil eyledi revm ile olduğu halde Hamza ve Hişam için. Yani hemze tarafta olsa mazmûm olsa mâ kabli müteharrik olsa (يُنْدِي) [29/19] gibi (يَسْتَهْزِي) [2/15] gibi (تَفْتُو) [12/85] gibi yahut hemze tarafta olsa meksûr olsa (بَنِي) [27/22] (سَبِي) [15/26] (مِنْ حَمِي) [22/23] gibi (مِنْ ذَهَبٍ وَلَوْلِي) [22/23] gibi yahut hemze tarafta olsa [45b] mazmum olsa mâ kabli elif olsa (يَشَاء) [2/90] gibi (وَالسَّمَاء) [7/60] gibi yahut hemze tarafta olsa meksûr olsa mâ kabli elif olsa (قَالَ الْمَلَأَ) [2/22] gibi (مِنْ مَاءٍ) [2/164] gibi Hamza'nın ve Hişam'ın ravilerinden bazı raviler bu mezkûr olan misallerde hemze üzerine vakıf ettiler revm ile. Dahi hemzeyi teshil ettiler, yani beyne beyn ettiler. Zira revmde hemzenin hareketi hazf olunmaz beyne beyn mümkün olur.

Bir kelimenin sonunda harekeli harf veya eliften sonra harekeli hemze gelirse bazı râviler teshil ile revm yapmışlardır.

bir kimse revm eylemese ahvâl-i selâsede, yani madmûm ve meksûr ve meftuh olan hemze-i mütetarrişede mâ kabli müteharrik olduğu halde yahut elif olduğu halde revm eylemese واعتدّ أي: ظنّ أو اعتقد مَحْضًا مَفْعُول ثَانٍ لِقَوْلِهِ اعْتَدَّ سَكُونَهُ مَفْعُولٌ أَوَّلٌ لَهُ، والهاء hal bu hal ki hemzenin sükûnunu sükûn-i mahz itikât eyledi. Yani hemze üzerine ancak sükûnla vakıfetti, revmi caiz görmedi dammede ve kesrede ve fethada Hamza ve Hişam kıraatinde. وألحق مفتوحاً dahi bir kimse meftuh olan hemzeyi mazmûm olan ve meksûr olan hemzeye ilhâk eylese, yani meftuh olan hemzede revm eylese فقد tahkik o kimse şuzûz getirdi مُوْغِلًا şuzûza irâk gidici olduğu halde. Yani ahvâl-i selâsede iskân bilâ revm ve ahvâl-i selâsede revm bilâ iskân ziyade şazdır nadirdir. Zira revm-i mazmûm ve revm-i meksûr sabittir, meşhurdur ve revm-i meftuh ma'dumdur kurrâ mezhebinde.

قال الفاسي: هذان البيتان من أشكال أبيات القصيدة، وها أنا أبسط القولَ فيهما بسطاً يوضح إبهامهما، ويزيح إشكالهما، فأقول، وبالله التوفيق، إذا كان الهمز طرفاً متحركاً وقبله حركةٌ نحو (بدأ) و(يبدأ) و(يُبدئ)، أو كان طرفاً متحركاً وقبله أَلَفٌ نحو (السماء) و(الماء) و(الدعاء)، فحكمه أن يُبدلَ حرفٌ مَدٍّ ولين من جنس الحركة التي قبله بعد تقدير سكونه للوقف على ما تقدّم، وهو مذهب سيبويه، وقد ذكر الناظم النوعَ الأولَ في قوله فأبدله عنه حرفٌ مَدٍّ مُسَكَّنًا. والنوع الثاني في قوله ويبدله مهما تطرّف مثله، وذكر ههنا وجهًا آخر، وهو ما رَوَى سُلَيْمٌ عن حمزة أنّه كان يجعل الهمزة في جميع ذلك بين بين، أي: بينها وبين الحرف المجانس لحركتها، ولا يتأتى ذلك إلا مع روم الحركة، لأن الحركة الكاملة لا يوقف عليها، ولأن الهمزة الساكنة لا يتأتى تسهيلها بين بين لما تقدّم، ثم لأهل الأداء فيما رَوِيَ من هذا الوجه ثلاثة مذاهب، منهم من ردّه ولم يعمل به، واعتلّ بأن الهمزة إذا سهّلت بين بين قُرُبَتْ من الساكن، وإذا قُرُبَتْ من الساكن كان حكمها حكم الساكن، فلا يدخلها الرومُ كما لا يدخل الساكن فلم يَرْمِ المفتوحة ولا المكسورة ولا المضمومة، واقتصر في الجميع على البدل. ومنهم من عملَ بعموم ما رَوِيَ من ذلك في الحركات الثلاث واعتلّ بأن المُسهَّلَ بين بين وإن قُرِبَ من الساكن بما دخله من الوهن بزوال [46] بُنِيَته فإنه بِزَنَةِ المتحرك بدليل قيامه مقامه في الشعر، وإذا كان بزنة المتحرك جاز رومه، واعتذر عن روم المفتوح بأنه دَعَتِ الحاجةُ إليه عند إرادة التسهيل مع جوازه في العربية، ومنهم من اقتصد فأجاز ذلك في الضم والكسر دون الفتح، واحتجَّ لجوازه فيهما بما ذُكر في الوجه الذي قبل هذا ومنعه من الفتح لامتناع الروم فيه عند القراء، وحمل عموم الرواية في ذلك على الخصوص، وهو الوجه (روم) المختار من الأوجه الثلاثة.²⁷⁸

Kıraatin bazı râvileri ise hemzenin sükûn harekesini asli harekeden sayarak hiçbir durumda revm yapmamıştır. Bazıları ise fetha harekesinde revm yapmayı mümkün görmüştür. Bu iki görüş itibar edilen hükümlere aykırıdır.

hemzeyi tahfif eylemekte mezâhib-i kesîre vardır, mutavvalâtta talep eyle
hemzenin nuru, yani hemzenin nahivcileri katında سَنَاءُ يَضِيءُ hemzenin
ahkâmına müteallik olan ilim nuru aydın eyler rûşen eyler هر nesne ki اسودَّ o kara
oldu. Yani cehil zulümâtıyla kara oldu, gökleri münevver eyler ak eyler أَلْيَا katı kara

²⁷⁸ Fâsî, el-La'âli'u'l-ferîde, 1/254-255.

olduğu halde. Ve nurdan murat ilimdir, marifettir. Sevdâdan murat cehildir. اسود den murat meçhuldür. Yani ilim nuru nahviyyîn katında işrak eyler, hemzeyi tahfif eylemekte ilim üzerine ve basiret üzerine olurlar meçhulâtı ve müşkilâtı ilm-i nahivle keşfederler hallederler.

Hemzenin değişiminde birçok görüş vardır ve onun kapalı meseleleri nahiv âlimlerinde açığa çıkar.

باب الإظهار والإدغام

وهذا هو الإدغام الصغير، وهو إدغام حرف ساكن في مقاربه المتحرك. وهو ينقسم إلى ثلاثة أقسام، الأول: إدغام حرف من كلمة عند حروف متعددة من كلمات حيث وقع، وهو المذكور في فصول إذ وقد وتاء التأنيث وبل وهل. الثاني: إدغام حرف في حرف من كلمة أو كلمتين، وهو الذي عُبر عنه بحروف قُبِثت مخرجها، ويتعلق به بحث سنذكره في أول بابه إن شاء الله تعالى. الثالث: إدغام النون الساكنة والتنوين على الخصوص.

يأخذنا yakında lafızlar zikr eylerim o nicelin lafızlar ki onlara harfleri tabi olur, karîp olur. Yani o elfazdan sonra o harfler zikrolunur. Elfazdan murat burada dir dir بل dir هل dir تاء التأنيث dir. Hurûftan murat şu harflerdir ki bu elfazın âhir harfleri o harflerde idgam olunur. o nicelin elfaz ki rivayet olunur izharla, dahi idgamla. Yani bazı kurrâ bu elfazın âhir harflerini mâ ba‘inde gelecek harflerde izhar eylerler. Ve bazı kurrâ idgam eylerler. dahi o nicelin elfaz ki keşf olunur, nazar olunur kütüb-i kıraatte izharla ve idgamla. Yani bu elfaz mâ ba‘inde mezkûr olan kelimâtta izhar olunmak ve idgam olunmak meşhurdur, mute‘âreftir, muteberdir. Bunlara Türkçe mana vermekle irab zahir olur, tekrar beyan lazım değil.

Bazı lafızlar vardır ki sonrasında gelen bazı harflerle idgam veya izhar olunur.

İذ harflerini tut dahi وحروفها beytinde tut İذ في بيتها kelimesini tut İذ فدونك beytinde. Yani bir beyitte İذ zikr olunur ve dahi o beyitte şu harfler zikr olunur ki İذ o harflerde idgam olunur. Musannif [/46b] böyle demekle ıstılâhı beyan eyler. Zira bazı kelimâtın evâilinde hurûf-i mudgamun fihâ vardır ve bazı kelimâtın evâilinde hurûf-i rumuz vardır. ... kaide beyan eylemek lazım oldu iltibas olmasın için. dahi وما بعد.

nesneyi tut ki bu beyitten sonra gelir بالتقييد فُدهُ bu beyitten sonra kendine çek tut takyîd-i mezkûrla dîbâcede. Yahut bu beyitten sonra mezkûr olan takyitle tut. مُذَلَّلًا munkâd olduğu halde, sehîl olduğu halde²⁷⁹ takyit sebebiyle güzel olduğu halde bundan sonra geleceği. Amma takyîd-i mezkûr budur ki musannif filan kimse için izhar eyle derse bâkî kurrâ için idgam müte‘ayyin olur. Ve filan kimse için idgam eyle dese bâkî kurrâ için izhar müte‘ayyin olur.

Ve takyîd-i âtiyi musannif وبعد الواو سَأَسْمِي dediği kavlidir. فُدهُ ما de mübtedâ olup فُدهُ أي: وما بعد البيت الذي فيه إذ وحروفها فُدهُ cümlesi haber olmak caizdir. Takdîr-i kelâm budur إليك منقادًا بالتقييد الذي تقدم ذكره، أو بالتقييد المذكور في البيت الذي بعد هذا البيت، أي: لا أدع فيه التباسًا. ومُذَلَّلٌ من قولهم: بغير مُذَلَّلٍ إذا كان سهلاً القياد، وهو الذي حُزِمَ أنفه ليطاوع قائده.

Bu lafızlardan bir tanesi ذ/ lafzıdır. Diğer lafızlar ve harfleri belirlenecektir.

kurrânın isimlerini zikr eylerim yahut isimlerine delalet eyler rumuz zikr eylerim ondan sonra vâv-ı fâsıla getiririm ondan sonra şu harfleri getiririm ki isimleri zikr olunan kurrâ o harfler katında ذ/ kelimesinin zal’ini izhar eyler yahut idgam eyler. حروف من حروف من zâhir olur, zâhir olur تَسْمُو âlî olur, vâv-ı fâsıla geldikten sonra وبعد الواو kurrâdan şu kimsenin harfleri ki تَسْمَى o kimse isimlendi vâv-ı fâsıla gelmezden ... على alamet üzerine isimlendi. Yani tesmiyeyi kabul etti remz ile. Yani vâv-ı fâsıla gelmekle hurûf-i rumuz zâhir olur hurûf-u mudgamun fihâdan seçilir. Eğer vâv-ı fâsıla olmasaydı remz-i kurrâ kelimesiyle remz-i hurûf kelimesi fark olunmazdı. o تروق nicelin alamet ki sâfi olur مُقَبَّلًا mevzî-i takbîl yönünden. Yani o alametın ağzı sâfi olur, sürur verir. Musannif alametî sözü safi ve nutku tatlı ağza teşbih eyledi. Zira alametten murat hurûf-i rumuzdur kurrâ üzerine delalet eyler güya ki lisan-ı fasîha söyler.

Öncelikle kâriker zikredilecektir. Ayraç harfî vâvdan sonra izhar veya idgam edilen harfler gelecektir.

²⁷⁹ B - sehîl olduğu halde

وفي دالٍ قد أيضًا وتاء مؤنث وفي هل وبل فاحتل بذهنك أحيلا أي: وافعل في دالٍ قد وتاء التأنيث ولائمي بل وهل من الترتيب ما ذكرته في ذالٍ إذ. ولما كان في عبارته غموض قال: إحتل، وهو من الحيلة والحوالة، أي: تحيّل بقطنتك أو احتل عليها باذلاً جهدك في تحقيق هذا [47/أ] التقرير، وأحيلا من الحيلة، يقال: هو أحيّل منك، أي: أكثر حيلةً، وهو منصوب على الحال، فحاصل الأمر أنه احتاج في هذا الباب إذا ذكر القارئ بالرمز إلى واوين فاصلتين، الأولى بين القارئ والحروف، والثانية بين المسائل، ويأتي أمثلة ذلك في استعماله.

ذكر ذالٍ إذ

قدّم الكلام على ذا إذ، حيث كانت إذ اسمًا، وربّما قدّم بعضهم الكلام على دالٍ قد حيث سبقت في قوله تعالى: (ولقد جاءكم موسى بالبينات) [92/2]. نعم هو لتقرير الخبر، وجواب الاستخبار هنا، وهو جواب سؤالٍ مقدر، فكأنه قيل للمصنف: أين ما وعدته من ذكر الألفاظ؟ فقال مجيبًا: نعم هو هذا. ثم أتى بإذ وحروفها في بيت إذ على Zeynep'ten murat bir huridir cennet hurilerinden. Nitekim ما وعد به. إذ تَمَشَّتْ زَيْنَبُ صَال دُلْهَا beytinde şifadan murat bir huridir. Yani Zeynep yürüdüğü vakitte nazı tavil oldu. واصلًا Zeynep'in nazı refi'u'l-hüsün, bedî'u'l-cemal olduğu halde سَمِيَّ جَمَالٍ Zeynep'in nazı oluşturuğu olduğu halde Zeynep'e ulaşmak isteyen kimseyi من تَوَصَّلَا Zeynep'e ulaşmak isteyen kimseyi cemel ve dahi visal naza isnat olundu mecazen. Amma hakikatte Zeynep'e isnat olunmuştur. Yani şu harfler ki ذالٍ zal'i onlarda idgam olunur bu beyitte mezkûr olan harflerdir te'den cim'e denlû. Yani altı harftir: ta'dir, za'dir, sâd'tır, dal'dir, sîn'dir, cîm'dir. Ta'nin misalleri (إِذ تَبَرَأُ) [2/166] gibi (وَإِذ تَخْلُقُ) [5/110] gibi dahi bunların gibi. Za'nin misali (إِذ زَيْنُ) [8/48] dir. (وَإِذ زَاغَتْ) [33/10] dir. Bunların gayri değildir. Sâd'ın misali (وَإِذ صَرَفْنَا) [46/29] dır ancak. Dal'in misali (وَإِذ دَخَلُوا) [15/52] dur Sûre-i Hicr'de (وَإِذ دَخَلْتَ جَنَّتِكَ) [51/25] de (وَالذَّارِيَاتِ) [38/22] ve Sûre-i Kehf'te (وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ) [24/12] dir (لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ) [18/39], bunların gayri değildir. Sîn'in misali (وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ) [24/16] dur Sûre-i Nur'da (وَإِذْ جَاء رَبُّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ) [37/84] gibi dahi bunların gibi. [2/125] gibi.

ج س د ص ز ت ج س د ص ز ت *idgam veya izhar edilen harfler şunlardır; id lafzına*

Zeynep nazla yürümeyi izhar eylemek نسيما Zeynep'in râyiha-i tayyibesini devamını münteşir eyledi rîh-i nesîm gibi ve daim yaydı. Musannif²⁸⁰ Zeynep'in râyiha-yı tayyibesini devamla vasf eyledi. Zira aşık daima onu zikreyleyler aşkın kalbinde daimdir, sabittir. وأظهر رِيَّ قَوْلِهِ واصف Zeynep'i vasfedici, medhedici kavlinin râyiha-yı tayyibesini ve tıyb-i kelamını izhar eyledi. جلا o nicelin vâsıf ki Zeynep'in vasfını keşfeyledi, îzah eyledi. ... Zeynep'in vasfı ve medhi onun kavlini ve ağızını ve nefesini misk gibi kıldı. Amma beytin zahir manası budur ki فإظهارها de zamir id e râcidir. أجرى de elif remz-i Nâfi'dir. دوام de dal remz-i İbn [47b] Kesîr'dir. نسيما de nûn remz-i Âsım'dır. Bunların id zal'ini hurûf-i sitte katında izhar ettiler, idgam etmediler. Ve dahi رِيَّا de râ remz-i Kisâi'dir. قَوْلِهِ de kâf remz-i Hallâd'dir. جلا de cîm hurûf-i sitteden cîm için remzdir, kurrâdan Verş için remz değildir. Zira vâv-ı fasıladan sonra geldir. Vâv-ı fasıla واصف vâv'ıdır. Yani Kisâi ve Hallâd, id zal'ini cîm katında izhar eylediler ve bâkî hurûf-i hamse ki ta'dir, za'dir, sâd'dir, dal'dir, sîn'dir, id zal'ini bunların içinde idgam ettiler. Misalleri geçti.

Nâfi', İbn Kesîr ve Âsım bu lafzı altı harfte izhar ederler. Kisâi ve Hallât ise cîm harfinde izhar edip kalan harflerde idgam yaparlar.

واصل ثوم ثوره vâsıl dıyk-ı kalp ve elem-i kalp ve durr-i cesedi ihfâ eyledi incinin kumaşını oluşturu. Yani Zeynep'in medhini ve senâsını tarsî' ve tezyîn olunmuş dürr-i manzûm gibi, nazmeyleyen aşık sadık aşktan yetişen belaları gamları elemeleri ihfâ eyledi setreyledi. وأدغم مَوْلَى bir aşık dahi ihfâ eyledi gamları elemeleri ki aşka kul olmuştur maşuk hizmetinde zelil olmuştur وَجْدُهُ دائِم o aşkın gınası daimdir maşuka vâsıl olmağla. Zira aşkın malı ve mülkü visaldir aşk yolunda belalara sabır eyleyip ibadette kaim ve ta'atte daim olan aşık visal-i ebedi ile vâsıl olur, gınâ-i sermedî ile

²⁸⁰ B - münteşir eyledi rîh-i nesim gibi ve daim yaydı. Musannif.

ganî olur, izzet-i bâkî ile aziz olur. ولا tetâbu‘ yönünden. Yahut o nicelin gınâ ki mütetâbi‘dir, mütevâlidir²⁸¹ munkatı‘ olmaz asla. Amma beytin zahir manası budur ki ضنگًا de dâd remz-i Halef‘tir. توم درّه de ta ve dal hurûf-i sitteden ta‘ya ve dal’a işarettir. Zira vâv‘ı fasıladan sonra geldi. Vâv-ı fasıla واصل de olan vâv‘dır. ... Halef ځ zal‘ini idgam eyledi ta içinde ve dal içinde ve hurûf-i sitteden bâkî kalan harfler katında izhar eyledi. Ve dahi مولى de mîm remz-i İbn Zekvân‘dır. دائم de dal hurûf-i sitteden mudgamu’n fih olana işarettir. Zira vâv-ı fasıladan sonra geldi. ... İbn Zekvân ځ zal‘ini dal içinde idgam eyledi ve bâkî harfler katında izhar eyledi. Ve bâkî kurrâ ki, Ebû Amr‘dır Hişam‘dır, ځ zal‘ini hurûf-i sitte içinde idgam ettiler, izhar etmediler asla.

Halef ta ve dâl harflerinde idgam, kalan harflerde izhar yapar. İbn Zekvân dâl harfinde idgam ve kalan harflerde izhar yapar. Kalan kâriler, yani Ebû Amr ve Hişâm tüm harflerde idgamla okurlar.

... ځ zal‘inde kurrâ üç bölüm oldu. Bazısı hurûf-i sittenin küllisinde izhar eyledi ve bazısı küllisinde idgam eyledi ve bazısı bazısında idgam eyledi ve bazısında izhar eyledi.

ذکر دال قد

وَقَدْ سَحَبَتْ ذَيْلًا tahkik Zeynep huri hullenin eteğini sürüdü nazla yürürken ضفا o nicelin etek ki tavîl oldu ظَلَّ زَرْنَبٌ daima zernep oldu. Zernep, nebatattan bir nev‘dir, râyihası tayyiptir. جَلَّتْ o nicelin zernep ki onu keşif eyledi, beyan eyledi صَبَاهُ Zeynep‘in eteği yeli keşif [/48a] eyledi rîh-i sabâ gibi. Yani ke‘ennehû rîh-i saba Zeynep‘in eteği kokusunu zernebe yetiştirdi. O ecilden zernep güzel kokuyla mekşuf ve meşhur oldu alemde. شَائِقًا müştak edeci oldu. Yani Zeynep‘e âşık olan zernep koksa Zeynep‘in eteği kokusunu tezekkür eyler, şevki ziyade olur. ... Zernep daima şevk getirici oldu. وَمُعَلَّلًا dahi aşk hararetinden hasıl olan susuzluktan kandırıcı oldu bir kerre.²⁸² Yani âşık her

²⁸¹ M + mütevalidir

²⁸² B ve M + bir kerreden sonra

pare zernep koktuğunca zeyli Zeynep'in râyiha-i tayyibesini tezekkür eyler, harareti zail olur, soğuk ve tatlı içmiş gibi. Ve dahi مَعْلًا مُلَهِيًا manasına gelir. Yani zernep kokmak şâgil olucudur Zeynep'in gayrinden hemen Zeynep'e meşgul eyler aşığı.

Amma beytin zahir manası budur ki musannif, قد lafzını ve mudgamu'n fih olacak harfleri bir beyitte zikreyledi ve o harfler sekiz harftir سَحَبَتْ den شَائِقًا lafzına denli her kelimenin evvelinde olan harftir. Sîn'dir, zal'dir, dâd'tır, zâ'dır, za'dir, cîm'dir, sâd'tır, şîn'dir. Sîn'in misalleri (قد سألها قوم) [5/102] dūr, (قد سمع الله) [58/1] dur ve bunların gibidir. Ve zal'in misali (ولقد ذرأنا) [7/179] dir gayri değildir. Ve dâd'ın misalleri (فقد) (ولقد ضربنا) [30/58] dir ve bunların gibidir. Ve zâ'nın misali (فقد) (ولقد زينا السماء) [67/5] dir gayri değildir. Ve cîm'in misali (قد جمعوا لكم) [3/173] dur, (لقد جاءكم) [2/92] dur ve bunların gibidir. Ve sâd'ın misali (لقد صدقكم الله) [3/152] dır, (ولقد صرفنا) [17/41] dir ve bunların gibidir. Ve şîn'in misali (قد شغفها) [12/30] dir gayri değildir.

ش ص ج ز ط ض ذ س *lafzına izhar veya idgam edilen harfler şunlardır;*

بَدَا o nicelin Zeynep hurinin hüsnünü ve cemalini yıldız nuru zahir oldu yıldız ki zahir oldu. Yani kevkeb-i dürrî Zeynep'ten nişan verir ona nazar eyleyen aşık Zeynep'in nurunu tezekkür eyler. وَاضِحًا kevkeb-i dürrî delalet eyledi Zeynep üzerine delaleti vâzıh olduğu halde. دَلَّ dahi Zeynep hurinin vaslini tenâvül eylemek ihfâ eyledi ضُرَّ ظَمَانٌ aşk hararetinden susuz aşığın ve Zeynep'in müşahedesine susayıcı aşığın derdini ve belasını ve elemi ihfâ eyledi, setreyledi. وَافْتَلَا vasil ta'âmıyla doydu ve müşahede şarabıyla kandı. Zira aşık açtır susuzdur, onun ta'âmı ve şarabı visaldir ve müşahededir. Nitekim Peygamber ayıttı: أَيُّتُ عِنْدَ رَبِّي يُطْعَمَنِي

²⁸³. وَيَسْقِينِي

²⁸³ Buhârî, "es-Savm", 46 (No. 1963).

Amma beytin zahir manası budur ki نجم de nûn remz-i Âsım'dır ve بدا de ba remz-i Kâlûn'dur ve دَلَّ de dal remz-i İbn Kesîr'dir. Bunlar قد dal'ını mezkûr olan hurûf-i semâniye katında izhar ettiler. Ve dahi ضَرَّ de dâd ظَمَّان de zâ mudgamu'n fih olan [/48b] harfe işarettir. Zira vâv-ı fasıladan sonra geldi. Vâv-ı fasıla واضحًا de olan vâv'dır.

... Verş قد dal'ını dâd içinde ve zâ içinde idgam eyledi ve bâkî harfler katında izhar eyledi. Misalleri geçti.

Bu harfleri قد lafzında izhar edenler Âsım, Kâlûn ve İbn Kesîr'dir. Verş bu lafzı ض ve ظ harflerine idgam edip diğer harfleri izhar eder.

وَأَدْعِمُ مُرُو aşık müte'attış kandırıcı vasıl ihfâ eyledi, izhâb eyledi وَاكْفُ o nicelin vasıl ki sâildir, mutetâbi'dir. ضَبِيرِ ذَابِلِ nahif olmuş benzi solmuş aşığın durrunu ve elemi giderdi. زَوَى ظِلُّهُ وَغَرَّ o nicelin zâbil ki onun gölgesini aşk hararetinin şiddetleri kabzeyledi, cem eyledi. Yani aşk harareti onu yaktı, şöyle zayıf ve nahif eyledi ki hayal gibi oldu, gölgesi kalmadı. تَسَدَّاهُ o nicelin vağır, yani şiddet-i harareti ki zâbil üzerine âlî oldu, galip oldu. كَلَكَلَا sadrına galip oldu. كَلَكَلَا bedel ba'z mine'l-küllüdür.

Amma beytin zahir manası budur ki مرو de mîm remz-i İbn Zekvân'dır. ضَبِيرِ de dâd ذَابِلِ de zal زَوَى de za ظِلُّهُ de zâ mudgamü'n fih olan harflere işarettir. Vâv-ı fasıla وَاكْفُ de وَغَرَّ da olan vâv'dır.

... İbn Zekvân قد dal'ını dâd içinde ve zal içinde ve za içinde ve zâ içinde idgam eyledi²⁸⁴ ve hurûf-i semâniyeden bâkî harfler katında izhar eyledi.

İbn Zekvân bu lafzı ز ذ ض ve ظ harflerine idgam eder.

²⁸⁴ B – eyledi.

اَشِقْكَارِىنْ تَارِىكَاتِّىا هِلَافْ وَارْدِىرْ. يَانى مَاشُكَا وَاسِلْ اُولُوكْلا رِى وَاقِىتِّىه
هَالَلَرِى مُهْتَلِىفْتِىرْ. وَاسِلْ بَازِى اَشِىغْىن²⁸⁵ رَاغْبَتِىنِى زِيْيَاْدَهْ عَيْلَرْ وَ تَا'اْتِىنِى وَ اِبَادETINİ
اَرْتِىرِىرْ دَاىْمَا تERAKKİ EYLER VE RIZA-ı MAHBUP HİL'atini giyer, ziyneti ve cemali mütezâyt
olur ve nur-u tecelli işrâk eyler, didar-ı mahbûba meşgul olur, mâsivâyı unutur. Ve
bazı kimse vasıl katında mağrur olur nefsi nazar eyler, ucub eder, mahcûb olur
merdûd olur, halinin ziyneti ve cemali zail olur. Ve bazı kimse envardan bazı nura
vasıl olur mahbûb-u hakikiye vasıl oldum der, makâmât-i ârifinden ve menâzil-i
sâirinden ve derecât-i sâlikînden haberdar olmaz, terakkî eylemez, kalır cehli, hakikat
hicâb olur. بِصَادِ حَرْفَهُ ve bazı kimse kerimdir vasıl katında izhar edicidir وَمُظْهَرُ هِشَامِ
kazanlar içinde devesini, yani visal ve kurb hasıl olduğu için şükran li'llah devesini
boğazlar fî sebili'l-İlah, cemi malını ve mülkünü infak eyler ve nefsi devesini mahbûb
rızasında şevk kazanı içinde aşk oduyla mücahede oduyla pişirir, ... nimet-i revhâniye
eyler ârifler onun sohbetinde muğtenim olurlar. مُتَحَمِّلَا o aşık belaları [/49a] ve
fakirlikleri²⁸⁶ mütehammil olduğu halde kerem eyler infâk eyler.

Amma beytin zahir manası budur ki Sûre-i (تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمَلِكُ) de (وَلَقَدْ زَيَّنَّا) [67/5]
kelimesinde hilaf vardır İbn Zekvân için. Zira (وَلَقَدْ زَيَّنَّا) da dal'ı za'de idgam eylemek
ve izhar eylemek İbn Zekvân'dan rivayet olundu. Ve dahi Hişam harfini izhar edicidir
Sûre-i Sâd'da mütehammil olduğu halde. Yani nakledecidir ve rivayet edici olduğu
halde İbn Âmir'den.

قَالَ أَبُو شَامَةَ: وَالْهَاءُ فِي حَرْفِهِ تَعُوذُ عَلَى هِشَامٍ، لِأَنَّهُ لَمْ يَظْهَرِ غَيْرَ هَذَا الْمَوْضِعِ، فَهُوَ حَرْفُهُ الَّذِي اِشْتَهَرَ بِإِظْهَارِهِ لَهُ،
وَلَوْ عَادَ عَلَى صَادٍ لَقَالَ: حَرْفُهَا.²⁸⁷

Yani Sûre-i Sâd'da Hişam, (لَقَدْ ظَلَمَكَ) [38/24] de dal'ı zâ katında izhar eyledi ve bundan
gayri mevzide قَدْ dal'ını hurûf-i semâniyenin küllîsinde idgam eyledi.

²⁸⁵ B ve M + şevkini

²⁸⁶ B ve M + ve mücahedeleri ve riyazatları

²⁸⁷ Ebû Şâme, *İbrâzu 'l-ma'ânî*, 2/47.

Mülk sûresinde geçen (وَلَقَدْ زَيَّنَّا) âyetinde Hişâm'dan izhar ve idgam vecihleri rivayeti edilir. Aynı zamanda Sâd sûresinde geçen (لَقَدْ ظَلَمَكَ) âyetinde izhar hükmü vardır. Bu iki yer haricinde diğer harflerde idgam eder. Kalan Ebû Amr, Hamza ve Kisâî tüm harflerde bu lafzı idgam ederek okurlar.

... قد dal'ını hurûf-i semâniye katında izhar eylemekte ve idgam eylemekte kurrâ üç bölük oldular. Âsım ve İbn Kesîr ve Kâlûn küllîsi katında izhar eylediler. Verş ve İbn Âmir bazıları katında izhar ettiler ve bazıları içinde idgam eylediler. Ve Ebû Amr ve Hamza ve Kisâî küllîsi içinde idgam eylediler ... Nâfî' küllîsi katında izhar eyledi Kâlûn rivayetinde ve bazısında izhar eyledi ve bazısında idgam eyledi Verş rivayetinde.

ذکر تاء التانیث

Zeynep huri ön dişlerinin nurunu izhar eyledi. Yani Zeynep nazla yürüdü tebessüm edici olduğu halde ve tebessümden dişlerinin nurunu izhar edici olduğu halde. أَزْرَقُ cemdir müfredi زُرُقُ o nicelin diş ki onun kök suları sâfî oldu. Araplar sâfî ve duru suya أزرق derler. Ve bilâd-i Şam etrafında bir su vardır adına أزرق derler sâfî olduğu için. ... صفت زرق ظلمه demek tekittir mübalağadır.

قال الفاسي: فإن قيل: الزُّرُقُ صفةُ المظلم في المعنى، وهي جمعٌ، والظلم مفردٌ، قلنا: الظلم وإن كان مفرداً فإنه في معنى الجمع لتتابع أجزائه شيئاً بعد شيء.²⁸⁸

o nicelin zurk ki cem eylediler rîk, yani tükürük cem eylediler. باردا o nicelin rîk ki soğuktur. عَطِرَ الطِّلا o nicelin rîk ki râyihası güzel, devâdır, şifadır, derd-i aşığı zâil eyler.

Ama beytin zahir manası budur ki musannif bu beyitte tâ-i te'nîsi ve mudgamu'n fih olacak harfleri zikreyledi. Ve o harfler bu kelimelerin evâilinde olan harflerdir سنا den جمعن denli altı harftir, sîn'dir, sa'dir, sâd'dır, za'dir, zâ'dır, cîm'dir. Sîn'in misalleri

²⁸⁸ Fâsî, *el-La'âli'u'l-ferîde*, 1/281-282.

(وإذا [78/20] dir, فكانت سرايا) [2/261] dir, (أنبت سبع) [49/ب] (سنابل) Kur'an'da on ikidir. (كذبت ثمود) [9/86] dur, dahi bunların gibidir. Ve sa'nin misalleri altıdır. (بما رحبت ثم وليتم) [26/141] dur, dahi bunların gibidir. Ve sâd'ın misalleri ikidir, (لهدمت صوامع) [22/40] dur. Ve za'nin misali birdir, (حصرت صدورهم) [5/90] dur. (كلما خبت زدناهم) [6/138] dur, (وأنعائم حُرمت ظهورها), (من قرية كانت ظالمة) [21/11] dir. Ve cîm'in misalleri (كلمة) [6/146] dir, (إلا ما حملت ظهورها) [4/56] dur, (فإذا وجبت جنوبها), (نضجت جلودهم) [22/36] dur.

Te'nîs ta'sî ile izhar veya idgam edilen harfler şunlardır; ج ظ ز ص ث س

Zeynep zahir أي: مظهر زينب، وهو ثغرها. دُرّ، أي: كَدَّرَ. izhar ism-i mef'ûl manasındadır. فإظهارها eylediği diş, inci gibidir. نمته o nicelin inci ki onu ref'eyledi. Yani o incinin haberini ve sıfatını ve safâsını nakil eyledi. بُدُورُهُ o incinin budûrları. Yani Zeynep'in aşkında bedir ay gibi kâmil olan aşıklar nakleylediler. Ve bazı kimse ayıttı: budûrdan murat bu mahalde Zeynep'in dişlerinin ulusudur ve o dişler hüsünde ve nurda kemal üzerinedir. Bedir olmuş ay gibi ve o dişler bedîu'l-hüsün olduğu için haber nakil olunmağla ve hüsnü ve kemali söylenmeğe sebep oldular onun için nakil onlara isnat olundu. وأدغم ورش tenâvül üssü ihfâ eyledi, setr eyledi ağıyardan şu letâyîfî ve menâfî'î ki Zeynep'in vaslından tenâvül eyledi. ظافرا Verş muradına ve maksuduna yetişici olduğu halde. ومخولا dahi nefsin mahbubuna kul edici olduğu halde, idgam eyledi ağıyardan.

Ama beytin zahir manası budur ki دُرّ da dal remz-i İbn Kesîr'dir. نمته de nûn remz-i Âsım'dır. بدور da ba remz-i Kâlûn'dur. Bunlar tâ-i te'nîsi sâkineyi beyitte mermuz olan hurûf-i sitte katında izhar eylediler ve misalleri sâbikan zikrolundu. Ve dahi ظافرا de zâ mudgamu'n fîh olan harfe işarettir. Verş vâv-ı fasıladır. ... Verş tâ-i te'nîs sâkineyi zâ içinde idgam eyledi üç yerde.

Bu harfleri izharla okuyanlar İbn Kesîr, Âsım ve Kâlûn'dur. Verş sadece ط harfinde idgam edip diğer harflerde izhar eder.

وأظهر كهف makâm-ı aşkıta kavî ve mütemekkin olan aşık, aşk esrarını izhar eyledi. Zira izhar eylemekte kayırmaz kuvvetinden ve basiretinden ötürü musannif bu kâmile kehf dedi. Zira tullâb-i hak ona varırlar, katında cem olurlar, kehfî'l-'ulûm ve'l-me'ârîfdir derler cehaletten ve dalaletten onun ilmine ve irşadına sığınır. وافر سبي جوده o nicelin kehfî'l-'ulûm ki kereminin 'atâsı vâfirdir kesîrdir. Yani cömerttir, sahîdir, cevâhir-i ilmiye i'tâ eyler daima ve nesâih-i ameliye infâk eder [50a] daima ve malıyla ve nefsiyle cihat eyler daima زكي o nicelin kehfî'l-'ulûm ki tâhirdir, shevât-ı nefsâniyeden ve lezzât-ı dünyeviyyeden müberrâdır, paktır. وفي o nicelin kehfî'l-'ulûm ki vaatlere ve ahitlere vefa edicidir. ملعة' ve melâz olduğu halde. ومحللاً dahi muhallel olduğu halde izhar eyledi. محلل şu mekandır ki ona hulûl ve duhûl çok vaki olur. Ve kehfî'l-'ulûm üzerine tullâbu'l-'ulûm duhûl eylemek çok vâki olur ve ona iltica eylemek çok vâki olur. ... bu ecilden musannif kehfî'l-'ulûm olana melce' ve muhallel dedi.

Amma beytin zahir manası budur ki كهف de kaf remz-i İbn Âmir'dir. جوده de sîn, سيب de cîm, زكي de za mudgamu'n fih olan harflere işarettir. Vâv-ı fasıla وافر vâv'ıdır ve bir vâv-ı fasıla وفي vâv'ıdır. ... İbn Âmir tâ-i te'nîs-i sâkineyi sîn ve cîm ve za katında izhar eyledi ve hurûf-i sitteden bâkî kalan ki, zâ'dır, sa'dır, dâd'tır, bunların içinde idgam eyledi ve bunun misalleri geçti.

İbn Âmir ج س ve ز harflerinde izharla okuyup kalan üç harfte idgam yapar.

وأظهر راويه dahi kehfî'l-'ulûm ravisi izhar eyledi. هشام kerim izhar eyledi. هشام bedeldir raviden, bedel-i küll mine'lküldür. لهذمت لهذمت demeyi izhar eyledi. Yani ashâb-ı kehfî'l-'ulûm iki bölüktür ki bir bölük ederler ki eğer bu kehf olmasaydı bizim a'mâlimiz yıkılırdı batıl olurdu, bu kehf bize irşat eyledi, nefislerimizin ayıplarını bize bildirdi bizi riyâden ve ucupten kurtardı a'mâlimiz makbuldür galip olur derler ricaları.

zeka ve fiṭnat sahibinin خلف ابن ذكوان a'mâl sâkit olmakta ve makbul olmakta وفي وَجِبَتْ hilafı vardır هُفَّتَا o hilaf tedebbür olunur, ona nazar olunur, ondan bahs olunur. Yani ashâb-ı kehften bir bölük ehli zekadır, hâzıklardır, beyne'l-havf ve'r-recâ vakıflardır ederler ki biz bilmeziz a'mâlimiz makbul müdür yohsa merdûd mudur derler. Bu iki hale nazar ederler, tedebbür ederler, tefekkür ederler.

Amma beytin zahir manası budur ki İbn Âmir'in ravisi Hişam, Sûre-i Hac'da tâ-i te'nîs-i sâkineyi (لهَدِمْتَ صَوَامِعَ) [22/40] de sâd katında izhar eyledi. Amma Sûre-i Nisa'da (حَصَرْتَ صَدْرَهُمْ) [5/90] de idgam eyledi sâd içinde ve İbn Âmir (لهَدِمْتَ صَوَامِعَ) de idgam eylemek İbn Zekvân rivayetidir. Ve dahi Sûre-i Hac'ta (فَإِذَا وَجِبَتْ جَنُوبُهَا) [22/36] de İbn Zekvân için hilaf vardır idgam ve izhar rivayet olunmuştur ve İbn Âmir (فَإِذَا وَجِبَتْ جَنُوبُهَا) de izhar eylemek Hişam rivayetidir ve İbn Zekvân'ın bir rivayetidir. Ve bâkî [50b] kurrâ ki, Ebû Amr'dır, Hamza'dır, Kisâî'dir, tâ-i te'nîs-i sâkineyi hurûf-i sittenin küllîsi içinde idgam eylediler.

Ancak râvilerinden Hişâm, (لهَدِمْتَ صَوَامِعَ) âyetinde izharla okur. Diğer râvisi İbn Zekvân'dan (وَاجِبَتْ جَنُوبُهَا) âyetinde izhar ve idgam rivayet edilmesiyle birlikte izhar rivayeti doğrulanmıştır. Ebû Amr, Hamza ve Kisâî kıraatlerinde tüm harflerde idgam yapılır.

ذکر لام هل وبل

أَلَا بَلْ أَلَا حَرْفٌ تَنْبِيهٌ يُسْتَفْتَحُ بِهِ الْكَلَامُ، ثُمَّ قَالَ: بَلْ، فَاضْرِبْ عَنِ الْأَوَّلِ وَهُوَ الْإِخْبَارُ، وَمَعْنَى الْإِضْرَابِ هُنَا الْخُرُوجُ
sen rivayet eylersin şu beyti ki
ben nazım eylerim taki senden istimâ' eyleyim, mütelezziz olam. Zira istimâ' lezzeti tekellüm lezzetinin gayridir. زَيْنُ زَيْنَبِ Zeynep hurinin rihleti ve furâkı sarf eyledi ve
men eyledi Zeynep'in bu'düne mülâbis ve muhâlit olanı ve furâkında söyleyici olanı hacetinden sarf eyledi ve maslahatından men eyledi, ke'ennehû

Zeyneb'in ıraklığı²⁸⁹ aşık katında muhataptır ona söyler. Zira semir ve müsâmir gece içinde söyleyici ... vericidir ve dahi mu'âşir manasına gelir. طَلَحْ ضِرِّ o kimse aşk [yolunda]²⁹⁰ mihnet ve meşakkat yorgunu olduğu halde ومُبتلى dahi üzerine belalar yüklenmiş olduğu halde sarf eyledi. Yani aşık dünyada cennet ziynetini zikreyler ve ona vasıl olmayıp ondan ba'îd olup nâr-ı cehennemle ve nâr-ı furâkla muhterik ve müteallim olması hatırına hutûr eyler o aşığı yemekten ve içmekten ve uyumaktan men eyler, gece ve gündüz ta'âte ve ibadete meşgul eyleyip yorgun eyler, belalar üzerine sabreyler visal için. Zira furâk acısı sabır acısından eşedir.

Amma beytin zahir manası budur ki musannif bu beyitte sekiz harf zikreyledi. Bil ki ضِرِّ ve بل lâm'ı o harfler içinde idgam olunur, izhar olunur. O harfler تروي de ta'dan ضِرِّ de dâd'a denlüdür. ... lâm-ı بل idgam olunur nûn'da, sâd'da, zâ'da, tâ'da, ta'de, sîn'de, za'de. Bu cümle yedi harf oldu. Ta'nin misalleri (بل تأتيهم بغتة) [21/40] dir, (بل تحسدوننا) [48/15] dir ve bunların gibidir. Ve zâ'nın misali (بل ظننتم ألن ينقلب) [48/12] dir ancak. Ve za'nin misalleri (بل زين للذين) [13/33] dir, (بل زعمتم) [18/48] dür ancak. Ve sîn'in misali (بل نحن) [2/170] dir, (بل نتبع ما) [12/18] dür ancak. Ve bunun misalleri (بل طبع الله) [4/155] dur ancak. Ve dâd'ın misali (بل ضلوا عنهم) [46/28] dür ancak.²⁹¹ Lâm-ı هل idgam olunur nûn'da, sa'de, ta'de ancak bu üç harfte. ... nûn'un misali (هل ننبئكم بالأخسرين) [18/103] dir, (هل هل) [26/203] dir ve bunların gibidir. Ve ta'nin misalleri (هل تنقمون) [5/59] dir, (هل توب) [19/65] dur, (هل ترى) [67/3] dahi bunların gibidir. Ve sa'nin misali (هل توب) [83/36] dur ancak. [51a]

ض ط ن س ز ظ ث ت ve بل lafızlarıyla izhar veya idgam edilen harfler şunlardır;

²⁸⁹ B ve M + ve ayrılığı

²⁹⁰ S – yolunda

²⁹¹ M + Ve dahi

راو Zeynep'in hüsnüne ve cemaline müte'allik kelimâtı idgam ve ihfâ eyledi Zeynep'in sıfatını rivayet edici aşık ağyardan ihfâ eyledi. وأدغم dahi Zeynep'in hüsnüne ve cemaline müte'allik kelimâtı gizledi. فاضل ilimde ve amelde fâzıl ve kâmil olan aşık-ı vakûr o nicelin fâzıl ki ehl-i vakardır akl-ı rezindir. ثناء o fâzılın medh olunmuş evşâf-ı hamîde ile ve ahlâk-ı hasene ile سَر şad eyledi تَيْمًا Teym kabilesini, zira Hamza bu kabiledendir. Ve dahi Teym تَيْمٍ manasına gelir. ... سَر تَيْمًا سَر الْمُتَيْمِّينِ ... manasına olur. ²⁹² وَيَفِي الصَّحاح: تَيْمَةُ الْحُبِّ، أَي: عَبْدُهُ وَذَلَّه. yani o fâzıl üzerine senâ olunmak muhabbet kullarını ve aşk zelillerini ferah eyledi. Zira onun üzerine senâ ve medh bunların üzerine olmaktır. ²⁹³ وَقَدْ حَلَا tahkik o fâzıl-ı vakûr medh ve senâ olunmak tatlı oldu, münasip oldu. Zira mahalline vâki oldu.

Amma beytin zahir manası budur ki راو de râ remz-i Kisâî'dir, فاضل de fa remz-i Hamza'dır, وقور de vâv fasıladır. ثنا de sa سَر de sîn تَيْمًا de te müdgamün fîh olan harflere işarettir. وقد حلا de vâv fasıladır hurûf-u müdgamün fîhden sonra gelir, tamam olduklarına delalet eyler. ... Kisâî بل lââm'ını ve هل lââm'ını hurûf-u semâniye içinde idgam eyledi ve misalleri geçti. Ve Hamza بل lââm'ını iki harfte idgam eyledi, birisi ta'dır iki noktalı ve birisi sîn'dir noktasız. Ve dahi Hamza هل lââm'ını iki harfte idgam eyledi, birisi ta'dır ve birisi sa'dır. Ve hurûf-u semâniyeden bâkî kalan harfler katında izhar eyledi.

Kisâî tüm harfleri idgam eder. Hamza ise ت س ث harflerinde idgam edip kalan beş harfte izharla okur.

وبل في النساء musannif rahmetu'l-İlahi aleyh بل demekle istifhamdan habere intikal eyledi. Yani cennette hûrû'l-în içinde sabittir. خلادهم aşıkların Hallâd'ı, yani makâm-ı aşkıta

²⁹² el-Cevherî, *es-Sihâh*, “تيم”, 5/1879.

²⁹³ M + fasıla

mübalağa ile mukîm olan ve sıfat-ı aşk üzerine bâkî olan aşık hûrû'l-în içinde bâkî olur ebedî. بخلافه o aşık hevâsına muhalefet eylemek sebebiyle hûrû'l-în içinde bâkî olur. (هل ترى) وفي هل ترى lafzında الإدغام aşkı gizlemek حُب mahbûb oldu, medh olundu. Yani bir kimse âşık olana sorarsan sen âşık mısın dese cevap verir âşık değilim derse kâzip olur, eğer aşığım derse dava eylemiş olur ve aşkı izhar eylemiş olur. Eğer²⁹⁴ cevap verip هل ترى شيئاً يدل على عشقي derse istifhâm-ı inkârî îhâm eylemekle sadık olur. Ve dahi aşkı gizlemiş olur وحسب dahi aşkı gizlemek âşıklardan naklolundu rivayet olundu. Ve bazı kimseler في هل ترى manasında ayıttı: bir kimse aşığa aşktan [/51b] sual eylese هل ترى عشقي gördün mü aşk nedir dese âşık cevapta الإدغام demek mahbuptur ve menkuldür. Yani aşk idgam edicidir, idgam aşkın alameti ve hâssasıdır. Aşk-ı kâmil esrâr-ı ilâhiyeyi ihfâ eyler, ifşa eylemez ve uyûb-i nâsı setr eyler, izhar eylemez.

Amma beytin zahir manası budur ki Sûre-i Nisa'da (بل طبع الله) [4/155] de بل lâm'ını tâ içinde Hallâd idgam eyledi hilafıla. Zira izhar dahi rivayet olundu Hallâd'tan ve dahi Ebû Amr هل lâm'ını ترى ta'yinde²⁹⁵ idgam eyledi Sûretü'l-Mülk'te (هل ترى من فطور) [67/3] de ve Sûretü'l-Hâkka'da (فهل ترى لهم من باقية) [69/8] de ancak. Ve dahi حُب de hâ remz-i Ebû Amr'dır.

Hallât, Nisâ sûresindeki (بل طبع) âyetinde izhar ve idgamla okur. Ebû Amr iki yerde geçen (هل ترى) âyetinde idgam yapar ve kalan yerlerde izharla okur.

وَأَظْهَرَ لَدَى وَاعِ o nicelin saklayıcı katında aşkı izhar eyle sen aşk sırrını saklayıcı katında نَبِيلِ ضَمَانُهُ o nicelin saklayıcı ki onun dâmânı ve iltizâmı hasendir azîmdir katında söylediğin sırrı gizlemekle dâmin olsa mültezim olsa vefa eyler iltizamında sadık olur. وفي الرعد ir'âd halinde yani bir kimsenin hali katında hafî olsa mestûrû'l-hâl olsa ona²⁹⁶ sırrını izhar eylemek gönlünü

²⁹⁴ B – eğer

²⁹⁵ S: sâniide

²⁹⁶ M – ona

vetretse izdırıp verse onun katında sırrını izhar eyleme. هل o kimseye شَيْئًا عَلَيَّ eyle. de, tecâhül eyle. Nitekim sâbikan zikrolundu. واستوف şu manaları ve şu vasiyetleri tahsil eyle, istimal eyle te'enniyle taki sana meleke ola. هَلَا لَا زَاجِرًا هَلَا أَي: غير حَاطٍ بِهَا. demekle kendini gayr-i zâcir olduğu halde tahsil eyle. هَلَا bir kelimedir. Bununla ağıtlar sürerler yürütürler. Yani tahsil eylerken acele eyleme, nefsinin sürüp هَلَا deme, tefekkür eyle, tedebbür eyle. Bu bapta olan me'ârifi ve mesaili ahz eylerken ve mutala'a eylerken.

Amma beytin zahir manası budur ki لَدَى de lââm remz-i Hişam'dır. وَاِيع de vâv fasıladır. نِيل de nûn ضَمَان de dâd mudgamu'n fih olan harflere işarettir. واستوف de vâv fasıladır.

... Hişam بل ve هل lââm'ını hurûf-i semâniyeden nûn katında ve dâd katında izhar eyledi. Ve Sûre-i Ra'd'da (هل تستوي الظلمات) [13/16] te izhar eyledi.

Hişam rivayetinde bu lafızlar ن ile ض harflerinde ve Ra'ad sûresindeki (هل تستوي) âyetinde izhar eder. Kalan harflerde ve yerlerde idgamla okur. Kalan kârilere; yani Nâfi', İbn Kesîr, İbn Zekvân ve Âsım; tüm harflerde izharla okurlar.

... بل ve هل lââm'ında üç bölük oldular kurrâ. Bazısı hurûf-i semâniye içinde idgam eyledi, istisna eylemedi. O Kisâî'dir yalnız. Amma Nâfi' ve İbn Kesîr ve Âsım ve İbn Zekvân بل ve هل lââm'ını hurûf-i semâniyenin küllîsi katında izhar ettiler. Amma Ebû Amr (هل ترى من فطور) [67/3] de (فهل ترى لهم من باقية) [67/3] de idgam eyledi ancak ve gayri mevazide بل ve هل lââm'ını izhar eyledi hurûf-i semâniyeden bâkî kalan harfler katında.

Amma Hamza sa'de ve sîn'de ve ta'de idgam eyledi ve Sûre-i Nisa'da (بل طبع الله) [4/155] da idgam eyledi Hallâd'tan bir rivayette. Ve Hamza [52a] hurûf-i semâniyeden bâkî kalan harfler katında izhar eyledi. Amma Hişam hurûf-i semâniyeden nûn ve dâd katında izhar eyledi ve dahi Sûre-i Ra'ad ta katında izhar

eyledi ancak ve hurûf-i semâniyeden bâkî kalan harfler içinde هل ve بل lââm'ını idgam eyledi.²⁹⁷

باب اتفاقهم في إدغام إذ وقد وتاء التأنيث وهل وبل

إذ aşkı ve muhabbeti ihfâ eylemekte ihtilaf yoktur. Zira ukalâ ve urafâ ve zurafâ ittifak eylediler ki ihfâ ve setir hasandır ve kemaldır ve izzettir ve adildir. إذ zira aşkı ifşa eylemekle nefesine zulüm edici zelil oldu hakir oldu, aşkı izhar eylediğinden ötürü ve nicesinin kanı döküldü. وقد تَيَمَّتْ دَعْدُ cennet hurilerinden bir mahbuba marîz eyledi وسيما yüzü güzel aşığı. Yani Da'd'in aşkı ve furâkı aşığını marîz eyledi, hüsnünü zâil eyledi, cismini zayıf ve nahif eyledi, gönlünü beytu'l-ahzân eyledi, göğsünü daru'l-gumûm eyledi. تَبَّلا o nicelin aşık-ı vesîm ki Da'd'in gayri kimseden kesildi Da'd'a teveccüh eyledi.

Ama beytin zahir manası budur ki ذَلْ de zal ظالم de zâ mudgamu'n fih olan iki harfe işarettir. Yani kurrâ-i seb'a ihtilaf etmediler إذ zal'ını zal içinde ve zâ içinde idgam olunmakta (إذ ذهب مغاضباً) [21/87] gibi, (إذ ظلموا) [4/64] gibi, (إذ ظلمتم) [43/39] gibi. Ve dahi تيمت de ta دعد de dal mudgamu'n fih olan iki harfe işarettir. Yani kurrâ-i seb'a ittifak ettiler ki قد dal'ını ta içinde ve dal içinde idgam olunur (قد تبين) [2/256] gibi, (قد دخلوا) [5/61] gibi, (وقد تعلمون) [61/5] gibi.

Tüm kurrâ إذ lafzında ذ ve ظ harflerini, قد lafzında ت ve د harflerini idgam ederler.

وقد قامت تُريه دُميةً وأراد بالدُمية دعداً المذكورة، والدُمية في الأصل: الصورة من الرخام والعاج ونحوه. شَبَّهَهَا. Yani mermer gibi sâfi ve mücellâ ve beyaz sahil bedenli Da'd tahkik durdu hal bu hal ki aşık-ı vesîme gösterir. طيبْ sıfatının hüsnünü ve kemalini gösterir. وهل راها sen ayıt بل idrâp içindir. Yani i'raz eyle Da'd'in mâ adâsinden.

²⁹⁷ تمت بعون الله تعالى B ve M +

Da‘d’i akıl kişî gördü. أصله: رآها، قلبت الهمزة ألفاً على غير قياس، فاجتمع ألفان فحُذِفَ أحدهما لبيبٍ mü ki وَيَعْقِلَا o kişî ta‘akkul eyleye, akli sabit ola. Yani herhangi kişî ki Da‘d’in cemalini görse akli gider.

Ama beytin zahir manası budur ki تريبه de ta دمية de dal طيب de tâ mudgamu’n fih olan harflere işarettir. Yani kurrâ-i seb‘a ittifak ettiler ki tâ-i te’nîs ta içinde ve dal içinde idgam olunur [3/72] (وقالت طائفة), [10/89] (أجيب دعوتكما), [40/22] (كانت تأتيهم) gibi, [61/14] (فأمنت طائفة من بني إسرائيل وكفرت طائفة), [3/69] (ودت طائفة), gibi, فلما أثقلت, [7/189] (دعوا الله) gibi. de râ لبيب de lâm mudgamu’n fih olan iki harfe işarettir. Yani [52b] kurrâ-i seb‘a ittifak ettiler ki قل ve بل ve هل lâm’ı râ içinde ve lâm içinde idgam olunur (بل لا تُكرمون) gibi [3/20] (وقل للذين) gibi [23/118] (وقل رب اغفر) gibi [18/22] (قل ربّي) gibi [89/17] gibi sekte eylemeyen katında. [83/14] (بل ران) gibi [7/53] (هل لنا من شفعاء) gibi.

Aynı şekilde te’nîs ta’sına د ت ve ط harflerini, قل, بل ve هل lafızlarına ر ve ل harflerini idgam ederler.

şu lafız ki مؤسكن فيه mütemâsileynden evvelki harf o lafızda sâkin olsa إدغامه o sâkin harfî müteharrik harf içinde idgam eylemek labuddür, vaciptir. مُتَمَكِّلًا o harf sâkin idgam için hazır olduğu halde. Yani hazırdır, müheyye’dir idgam için. ... elbette idgam olunmak gerektir. Gerekse bir kelimede olsun gerekse iki kelimede olsun. Misalleri [49/12] (ولا يغتب بعضكم بعضاً), [4/78] (يدرككم الموت) gibi, [16/53] (وما بكم من نعمة فمن الله) gibi [17/33] (فلا يُسرف في القتل) gibi. Amma harf-i evvel harf-i med olsa izhar vaciptir²⁹⁸ kurrâ katında²⁹⁹ [12/71] (قالوا وأقبلوا) gibi, (في يوم كان) gibi.

²⁹⁸ B ve M + cemî‘

²⁹⁹ B ve M + (لقد كان في يوسف) gibi

[2/61] (بما غَصُوا وكانوا) Amma vâv'ın mâ kabli meftuh olsa idgam vaciptir [32/5] gibi.

gibi, (لتولُّوا وهم معروضون) [8/23] gibi.³⁰⁰

Kaide olarak aynı iki harfin birincisi sâkin olursa diğer harekeli harfe idgam edilmesi gerekir.

باب حروفٍ قُرُبَتْ مَخَارِجُهَا

ba-i meczûme fa içinde idgam eylemek. فَاذْهَبْ tahkik sabit oldu, sahih oldu. (ومن لم يتب) وخَيْرٌ فِي يَتَب. öğülmüş olduğu halde. حميدًا. Muhayyer eyle beyne'l-idgam ve izhar فَاذْهَبْ idgama ve izhara yardım eylemeyi kasıt edici olduğu halde. ... قد de kâf remz-i Hallâd'tir. رَسَا de râ remz-i Kisâi'dir. حميد de hâ remz-i Ebû Amr'dir. [49/11] de muhayyer eyle beyne'l-idgam ve izhar فَاذْهَبْ idgama ve izhara yardım eylemeyi kasıt edici olduğu halde. ... قد de kâf remz-i Hallâd'tir.³⁰¹ Bunlar ba-i meczûmeyi fa'e kalp eyleyip idgam eylediler. Misalleri beş mevzidedir, (أو يغلب فسوف نُؤْتِيهِ) [4/74] dir, (قال فاذْهَبْ فَإِنْ لَكَ) [20/97] dir, (قال اذهبْ فَمَنْ تَبِعَكَ) [17/63] dir, (وإن تعجبْ فَعَجِبْ) [13/5] dir, (ومن لم يتبْ فَأُولَئِكَ) [49/11] dir. Hallâd bunu iki vecihle okudu rivayete tabi oldu.

Hallât, Kisâi ve Ebû Amr, ba harfiyle sonlanan meczum kelimeyi ardından gelen fe harfine idgam ederler. Ancak Hallât'tan (ومن لم يتبْ فَأُولَئِكَ) âyetinde izhar vechi de rivayet edilmiştir.

ومع جزمه يفعل بذلك سَلَّمُوا وفيه تقديم وتأخيرٌ وحذفٌ، وتقديره: وإدغام يُفْعَلْ في ذال ذلك سَلَّمُوا مع كونه مع zal'inde idgam olunmak ehl-i meczûm olduğu halde ذلك. Yani يفعل meczûm olduğu halde ذلك. Muvahhabin leh. delil itirazdan salim kıldılar ve ta'nden kurtardılar rivayetle ve dirayetle ve hüccetle. de sîn remz-i Ebu'l-Hâris'dir Kisâi'den rivayet eyledi يفعل meczûm olsa lâm'ını (ومن يفعل ذلك عدوانًا) [3/28] dir, (ومن يفعل ذلك فليس من الله في شيء) [2/231] dir, (ذلك فقد ظلم)

³⁰⁰ B ve M + تمت

³⁰¹ S nüshasında eksik.

[25/68] (ومن يفعل ذلك يلقَ أثامًا), tir, [4/114] (ومن يفعل ذلك ابتغاء مرضات الله), dir, [4/30] وظلمًا) dir, [34/9] (نخسف) dahi ونَخْسِفُ بِهِمْ [53/] راعوا. dur, [63/9] (ومن يفعل ذلك فأولئك هم الخاسرون), dir, de fa-i meczûmeyi ba'ya kalp olunup idgam olunmağı ehl-i edâ riayet ettiler delille ispat eylediler idgamla okudular Kisâi için ve tâ'inin ta'nına iltifat eylemediler. وَشَدًّا bu ikisi şaz oldu تَقْلًا teşdît yönünden. Yani لَمْ يَفْعَلْ lām'ını zal'inde ve (نخسف) fa'yi (بِهِمْ) ba'yinde idgam olunmak şazdır gariptir nahaviyyîn katında ve meşhurdur makbuldür kurrâ katında. Amma يَفْعَلْ meczûm olmasa idgam eylemez Kisâi ذَٰلِكَ (فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَٰلِكَ) (بل نَقْدِفُ بِالْحَقِّ) (منكم) [2/85] gibi. Ve dahi müteharrik olsa ba'de idgam eylemez Kisâi (بَلْ نَقْدِفُ بِالْحَقِّ) [21/18] gibi.

Kisâi râvilerinden Ebu'l-Hâris, altı yerde geçen (يَفْعَلُ ذَٰلِكَ) lafızlarını idgamla okur. Ve Kisâi kıraatinde (نَخْسِفُ بِهِمْ) âyetindeki fe ve ba harfleri idgamla okunur.

[20/96] (نَبَذْتُهَا) dahi وَنَبَذْتُهَا bunun idgamı üzerine vardır غَذْتُ ve غَذْتُ lafz-ı lı idgamı üzerine vardır شَوَاهِدٌ حَمَادٌ çok hamd edici âlimin şahitleri vardır, delilleri vardır. غَذْتُ de şîn remz-i Hamza ve Kisâi'dir. حَمَادٌ de hâ remz-i Ebû Amr'dir. Bunlar (غَذْتُ) de zal'i (وَنَبَذْتُهَا) de zal'i ta'ye kalp edip idgam eylediler. Bâkî kurrâ izhar eylediler. غَذْتُ çok hamd edici âlim için شرعه idgamın tarîki tatlı oldu. وَأَوْرَثْتُمُوهَا de sa, ta'ye kalp olunup idgam olunmak حَلَا tatlı oldu له çok hamd edici âlim için شرعه idgamın tarîki tatlı oldu. وَأَوْرَثْتُمُوهَا mahallen merfu mübtedadır. شرعه lafzan merfu faildir حَلَا için. حَلَا failiyle cümle-i fiiliyedir. Mahallen merfu haberidir mübtedanın. Tarîk-i idgam tatlı oldu, lezîz oldu nakli sahîh olduğu için ve Arabiyette hasan olduğu için.

Hamza, Kisâi ve Ebû Amr kıraatlerinde (غَذْتُ) ve (نَبَذْتُهَا) lafızlarında zâl ve ta harfleri idgamla okunur. Ebû Amr, Hişâm, Hamza ve Kisâi, (أَوْرَثْتُمُوهَا) lafzındaki se ile ta harflerini idgam ederler.

كوأصبر لحكم بلامها lââm içinde idgamı râ meczûm olduğu halde جزماً râ'nın idgamı وٱراء bunun misali (واصبر لحكم ربك) [52/48] dir, dahi (يغفر لكم) [3/31] gibi, (واغفر لنا) [2/286] ve بالخلف o idgam tavîl oldu âlî oldu طال o idgam hilaf oldu. Yezbûl'den etval oldu. Yezbûl, cebel-i maruf için isimdir. Yani bu idgamın irtifâ'ı ve iştihârı Yezbûl dağın irtifâ'ından ve iştihârından ziyadedir. حلا de hâ remz-i Ebû Amr'dır. له de lââm remz-i Hişam'dır. شرعه de şîn remz-i Hamza ve Kisâi'dir. Bunlar (أورثتموها) [7/43] de sa'yi ta'ye kalp edip ta içinde idgam ettiler ve bâkî kurrâ izhar ettiler. طال de tâ remz-i Dûrî'dir. يذبل de yâ remz-i Sûsî'dir. Sûsî sâkin olan râ'yı lââm'a kalp edip lââm içinde idgam eyledi. Dûrî'den idgam ve izhar rivayet olundu. Bu iki rivayet sahihtir.

Kur'an'da râ harfiyle sonlanan meczum kelimededen sonra lââm harfi gelirse bu yerlerde Dûrî rivayetinde idgam ve izhar vecihleri vardır. Sûsî rivayetinde ise idgam edilir.

حقه بدا o âlim-i kavî kibelinden izhar eyle عن فتى Yâsîn nûn'unu izhar eyle ويس أظهر nicelin âlim-i kavî ki onun hakkı zahir oldu. عن de ayn remz-i Hafs'tır. فتى de fa remz-i Hamza'dır. حقه de hak, remz-i İbn Kesîr ve Ebû Amr'dır. بدا de ba remz-i Kâlûn'dur. Bunlar (يس والقرآن) [36/1] de izhar eylediler ve bâkî kurrâ Yâsîn nûn'unu (والقرآن) vâv'ında idgam eylediler. [53b] ونون dahi (ن والقلم) [68/1] de nûn'u izhar eyle. Zira Yâsîn nûn'unu izhar eyleyenler (ن والقلم) nûn'unu izhar eylediler ve onu idgam eyleyenler bunu idgam eylediler. وفيه الخلف (ن والقلم) nûn'unda hilaf ورشهم kurrânın Verş'inden خلا geçti. Yani kurrâ-ı mutekaddimîn bu hilafı zikrettiler Verş için iki vecih vardır dediler. Amma Yâsîn nûn'unu Verş gunne ile idgam eyledi bilâ hilaf.

Hafs, Hamza, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kâlûn, Yâsîn ve Kalem sûrelerinin ilk lafızlarıyla ikinci lafızlarını; yani (يس والقرآن) lafızlarındaki sîn harfinin nûn'u ile vâv harfini; ن lafızlarındaki nûn'un nûn'u ile vâv harfini; vasıl halinde izhar ederler. Kalan kârilere ise idgam ederler. Verş rivayetinde Kalem sûresinde izhar vechi de vardır.

Hamza, Şuarâ ve Kasas sûrelerinde başta gelen (طسم) lafzındaki nûn ile mîm harflerini izharla okur. Hafs ve İbn Kesîr, tek veya çoğul geçtiği yerde (أخذت) ve (اتخذت) lafızlarını izharla okurlar. Kalan kâiriler idgam ederler.

birle salahla بَرِّ أَي: بَارِّ ba'sini izhar eylemekte vardır Sûre-i Hûd'te (اركب) وفي اركب muttasif imamın rüşti ve isabeti vardır. قريپ o nicelin imam ki mütevazidir ve rahmete kariptir. كما ضاع أَي: انتشر جا قصر. izhar bunların hilafına mülâbis olduğu halde. للوزن، أَي: نُقِلَ، أَي: جاء الإظهار كما ضاع، أَي: جاء مجيئاً كضوعه، فما مصدرية، والجار والمجرور صفة لمصدر. Yani izharın gelmesi ve nakil olunması münteşir oldu râyiha-ı tayyibe münteşir olmak gibi bu söz izharı medh eylemektir nakli izhar-ı kavî ve sahih olduğu için ve hücceti kuvvetli [54a] olduğu için. (ذلك مثل الذين) (يلهث) dahi يلهث. de zal katında izhar eylemek له bu izhar için yahut idgam için جُهَلَا دار cahillere müdarât eyle.

قال الفاسي: فكأنه يقول المصنف إذا قرأت لعاصم بالإدغام وأنكر ذلك عليك من جهل هذه الطريقة الصحيحة لجهله بروايتها أو بصحتها فداره بالقول وقل له أن هذه الرواية هي التي روايتها، وصححت عند من قرأت عليه.³⁰³ وقال الجعبري: وأشار إلى يلهث بقوله: دار أَي: احتمل جُهَلَا النقل، وقل هذه رواية الناظم عن شيخه، فلا يرد عليه غيرها، أو دار جُهَلَا تعليل الإظهار حيث ألزموا إدغامها لاشتراك المخرج، وبين لهم فرق اللزوم والعروض والاتصال والانفصال، واختياري إظهارهما للعروض والانفصال.³⁰⁴ يعني إظهار (اركب معنا) و(يلهث ذلك مثل الذين) لعروض سكون الباء والياء، وانفصال (اركب) عن (معنا) و(يلهث) عن (ذلك).

Bezzî ve Kâlûn ve Hallâd (اركب معنا) [11/42] de ba'yi mîm katında izhar eylemekle okudular ve idgam eylemekle okudular. Ve İbn Âmir ve Halef ve Verş izhar eylemekle okudular, idgam etmediler. Ve bâkî kurrâ ki, Âsım ve Kisâi ve Kunbül ve Ebû Amr'dir, idgamla okudular, izhar etmediler. Ve Hişam ve İbn Kesîr ve Verş Sûre-i A'râf'ta [7/176] sa'yini (ذلك) zal'ı katında izhar eylemekle okudular, idgam etmediler.

³⁰³ Fâsî, el-La'âli'u'l-ferîde, 1/304.

³⁰⁴ Ca'berî, Kenzu'l-ma'ânî, 2/767.

Hûd sûresi (اركب معنا) âyetinde Bezzî, Kâlûn ve Hallâd izhar ve idgamla okurlar. İbn Âmir, Halef ve Verş izharla okur. Kalan kâriler ise idgam ederler. A'râf sûresi (يلهث) âyetinde Hişâm, İbn Kesîr ve Verş izhar ederler. Ebû Amr, İbn Zekvân, Âsım, Hamza ve Kisâî, se harfini zâl harfiyle idgam ederler.

dahi Kâlûn hilaf üssüdüdür (يلهث) de. Yani izharla ve idgamla okudu. Ve bâkî kurrâ ki, Âsım ve Hamza ve Kisâî ve Ebû Amr ve İbn Zekvân'dır idgamla okudular. وفي البقرة وسكن الهاء حملاً على الوقف فقل يُعَذِّب وفي البقرة متعلق بفعل محذوفٍ مقدرٍ بعد. yani Sûre-i Bakara'da ba'yi mîm katında izhar eylemeyi nakil eyle. o nicelin âyet ki (يعذب) [2/284] ba'yini izhar eylemek karîb oldu. بالخلف izhar hilaf olduğu halde karîb oldu bize, yani vasıl oldu bize hilaf ve bazı kimselere idgam (يعذب) hilafsız vasıl oldu İbn Kesîr'den. جوذا جوداً بفتح الجيم izhar ceyyit olduğu halde. وموئلا dahi şedîdu'l-hüsün olduğu halde karîb oldu. يقال: أويل المطر إذا اشتدَّ. ismi faildir if'âl babından. جود lugatta matar-ı gazîrdir. جودا de dal remz-i İbn Kesîr'dir. جودا de cîm remz-i Verş'tir. ... İbn Kesîr Sûre-i Bakara'da (ويعذب من يشاء) izharla okudu ve dahi idgamla okudu. Verş izharla okudu idgam ile okumadı. [/54b] Ve Ebû Amr ve Hamza ve Kisâî ve Kâlûn idgamla okudular, izharla okumadılar. Ve Âsım ve İbn Âmir ba'yi madmûm ederler, idgam etmezler, izharla okurlar. Ve bâkî kurrâ katında ba madmûm değildir meczûmdur.³⁰⁵

Kâlûn ise bu âyette izhar ve idgamla okur. Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Hamza ve Kisâî, Bakara sûresi (يُعَذِّب من) âyetinde fiili meczum okurlar. Bu cezm halinde İbn Kesîr izhar ve idgamla okur. Verş izharla okur. Kâlûn, Ebû Amr, Hamza ve Kisâî idgam ederler.

³⁰⁵ تمت بعون الله تعالى وحسن التوفيق + B ve M

باب أحكام النون الساكنة والتنوين

currâ-i seb'anın küllîsi tenvini ve nûn-u sâkineyi idgam eylediler والنون أدغموا idgam gunnesiz olduğu halde اللام في lām içinde idgam eylediler والراء idgam gunne cemil olsun için mübalağa tahfif hasıl olmakla yahut lām ve rā cemil olsun için idgam eylediler lafız müttahit olmakla. Misalleri [34/14] (أَنْ لَوْ كَانُوا) dir, [4/23] (غَفُورًا رَحِيمًا) dir, [36/58] (مَنْ رَبِّ رَحِيمٍ) dir, [14/30] (أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا) dur, [2/12] (وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ) dur. Dahi bunların gibidir. Fâsî ayıttı: tenvini ve nûn'u sâkineyi lām katında ve rā katında izhar eylemek lahindir caiz olması ba'îd olduğu için. Ve izharla rivayât-i şazze geldi, ma'mûlün bih değildir.³⁰⁶

Tüm currâ tenvin ile sâkin nûn harfini gunne olmaksızın idgam ederler.

harfleri ينمو harfleri currâ-i seb'anın küllîsi tenvini ve nûn'u sâkineyi idgam ettiler gunne ile. Halef tenvini ve nûn-u sâkineyi وفي الواو والياء دونها خلف تلا idgam vâv içinde ve yâ içinde gunnesiz idgam ile okudu. Zira gunne tenvinin ve nûn'un sıfatıdır ve idgam eyleyecek tenvin ve nûn, vâv'a ve yâ'ya kalp olunur vâv içinde ve yâ içinde idgam olunur ve tenvinin ve nûn'un sıfatı zâil olur, vâv'da ve yâ'da gunne yoktur. Ekseri currâ gunne bâkîdir, harf-i mudgam üzerine delalet eylesin için dediler. Nitekim tâ ta içinde idgam olursa sıfat-ı itbâk bâkî olur, zail olmaz. İdgam ma'a gunne ihfâdır, ona idgam demek mecazdır. Zira zuhur-i gunne, idgam-ı mahz olmayı men eyler lakin teşdîd-i yesîr lazımdır. Gunne şu surettir ki hayşûmden hurûç eyler. Yani genizden çıkar nûn'u ve tenvini ve mîm'i telaffuz eylerken ve lisan için amel yoktur gunnede. ... Nûn ve tenvin vâv'da ve yâ'da gunne ile idgam olunmak idgam-ı mahz değildir, teşdidi nakıstır. Amma Halef kıraatinde idgam mahzdır, teşdidi tamamdır. Zira gunne yoktur. Amma nûn ve tenvin nûn'da ve mîm'de güne ile idgam olunmak idgamı mahzdır, teşdidi tamamdır bilittifak. Zira nûn'da ve mîm'de gunne vardır idgamdan sonra mevcut olan gunne mudgamu'n fih nûn'un ve mudgamu'n fih mîm'in gunnesidir. Ve idgam ma'al-gunne için misaller [14/11] (إِنْ نَحْنُ) dur, [2/164] (مَنْ مَاءٍ) dur.

³⁰⁶ Fâsî, *el-La'âlî'u'l-ferîde*, 1/310.

(من ولي ولا نصير) dur, [2/261] (في كلِّ سُنْبَلَةٍ مِئَةُ حَبَّةٍ وَالله يضاعف لمن يشاء) dur, [86/6] (دافق يخرج) [2/107] dir dahi bunlara benzeyendir.

Halef hariç tüm kurrâ tenvin ile sâkin nûn'u ينمو harflerine gunne ile idgam ederler.

Halef ise vâv ve yâ harflerinde gunnesiz idgam yapar.

داهي kurrâ-i seb'anın küllîsi için nûn-u sâkineyi izhar eyle vâv katında dahi yâ katında بكلمة vâv'la nûn bir kelimedede [55a] olduğu halde ve dahi yâ ve nûn bir kelimedede olduğu halde. مخافة إشباه المضاعف idgam sebebiyle o kelime mudâ'afe benzemekten korkmak için أثقلا mudâ'af sakîl olduğu halde. Zira idgam eyleyecek sâmi' katında iltibas vâki olur aslı nûn mudur yoksa vâv mıdır yâ midir bilmez. Ve mudâ'af sakîldir hafif değildir ki hiffetinden ötürü iltibası kabul eylesin, fikirle malum olur diyesin. Bunun misalleri (صنوان) [13/4] dir, (بنيان) [61/4] dir, (قنوان) [6/99] dir, (بنيانه) [9/109] dur. Bunlarda nûn idgam olunmak caiz değildir, izhar vaciptir bi'l-ittifâk.

Tenvin ile sâkin nûn ve idgam edilen harfler bir kelimedede toplanırsa şeddeli kelimeye benzememesi için tüm kârilere izhar ederler.

داهي nûn sâkine ve tenvin, hurûf-i halk katında izhar olundular kurrâ-i seb'a küllîsi için. hurûf-i halk bu kelimelerin evvellerinde olan harflerdir, altı harftir. Misalleri (من آمن) [2/62] (من هاجر) [59/9] (من حاد) [58/22] (نار) [88/2] (يومئذ خاشعة) [27/89] (يومئذ آمنون) [108/3] (وانحر) [54/11] (مُهمِر) [6/26] (يَسْتُون) [101/11] dur. Dahi bunlara müşâbih olanlardır. Bunlarda nûn ve tenvin ihfâ olunmak ve idgam olunmak caiz değildir, izhar vaciptir.

قال الجعبري: ألا حرف افتتاح، وهاج حَرَكَ، وحُكِّمَ فاعله، وعمَّ شَمِلَ، وخاليه ماضيه فاعله، وغَفَّلَا جمع غافلٍ، مفعول هاج أو عمَّ، والجملة صفة حكمٍ، ومعناه: حَرَكَ حَكْمُ الْقَدَرِ الشَّامِلِ فِي الْأَزَلِ كُلِّ إِنْسَانٍ، إِلَى مَا قُضِيَ لَهُ.

أو نبه حكم الموت أو البعث أفئدة الغافلين، كما روي: (الناس نيامٌ فإذا ماتوا انتبهوا).³⁰⁷ أو أيقظ تعريف حكم

التنوين المذكور في الكتب المتقدمة ذهن الغافل عنه ففهمه.³⁰⁸

وقال الفاسي: يعني أنَّ ما مضى ذكره في هذا الباب من حكم النون الساكن والتنوين الذي عمَّهما ولم يترك منهما

شيئاً، حرَّكَ غُفْلاً وبعثهم على النظر في ذلك والبحث فيه.³⁰⁹

Boğaz mahreçli غ خ ع ح هـ harflerinde tenvin ile sâkin nûn izharla okunur.

ba katındadır. لدى البا dahi tenvini ve nûn-u sâkineyi mîm'e kalp eylemek وقلبهما ميمًا

Yani kurrâ-i seb'a tenvini ve dahi vasatta vâki olan ve tarafta vâki olan nûn-u sâkineyi mîm'e kalp eylediler ba'nin mâ kablinde ve mîm'i ihfâ eylediler. Misalleri (أَنْبِئْهُمْ)

[3/119] dur dahi (عليهم بذات الصدور), [22/61] dur (سميع بصير), [27/8] dir, (أن بُورك), [2/33] dur,

على غنة dahi tenvin ve nûn-u sâkine ihfâ olundular وَأُخْفِيَا bunlara müşabih ne olursa.

ليكملاً gunne ile oldukları halde hurûf-i mezkûreden bâkî kalan harfler katında

tenvin ve nûn-u sâkine kamil olsun için hüsünde ve hiffette ihfâ olundular her o nicelin

ki mahraçte ya sıfatta tenasüp kavî olsa idgama karîb olur ve her o nicelin ki tenasüp

kalîl olsa izhara karîb olur. Misalleri tertîb-i mehâriç üzerine (يَنْقَلِبُ) [2/143] (وإن قيل)

(يُنْجِيكُمْ) [18/32] (زرعاً كلنا الجنتين) [2/97] (من كان) [73/12] (أنكألاً) [2/145] (بتابع قبلتهم) [24/28]

(شيء شهيداً) [2/185] (فَمَنْ شَهِدَ) [18/16] (يَشْهَرُ لَكُمْ) [4/33] (ولكل جعلنا) [8/61] (وإن جنحوا) [6/63]

(صعيداً طيباً) [4/4] (فإن طبن) [53/3] (وما ينطق) [55b] [7/38] (عذاباً ضعفاً) [11/82] (منضود) [4/33]

[2/279] (وإن تبتم) [2/23] (كُنتُمْ) [21/82] (عملاً دون ذلك) [3/97] (ومن دخله) [2/140] (عنده) [4/43]

[2/106] (ما ننسخ) [9/102] (عملاً صالحاً) [42/43] (ولمن صبر) [3/160] (ينصركم) [2/25] (جنات تجري)

[18/74] (نفساً زكيةً) [2/209] (فإن زللتهم) [2/90] (ينزل) [39/29] (ورجلاً سَلَمًا) [73/20] (أن سيكون)

³⁰⁷ Ubeydullah b. Abdurrahman b. Muhammet ez-Zührî, *Hadîsu 'z-Zührî*, thk. Hasan b. Muhammet el-Ballût (Riyad: Advâ'us-Selef, 1418-1998), 670.

³⁰⁸ Ca'berî, *Kenzu 'l-Ma'ânî*, 2/780-781.

³⁰⁹ Fâsî, *el-La'âlî 'u'l-ferîde*, 1/313-314.

de elif itlâk içindir. Zamiri fail müstetirdir, yâ'ya râcidir. Ve caizdir ki تأصلا de elif tesniye için ola. Yani bab-1 imâlede Hamza ve Kisâî asıl olduklarından ötürü imâle eylediler ve gayri kimse ki imâle eyler bunlara tabidir ekseriyâ.

Hamza ve Kisâî kıraatleri, aslı yâ olan elifle sonlanan kelimeleri imâle yaparlar.

Ondan sonra musannif kaide beyan eyledi ki o kaideyle elifin aslı yâ olduğu malum ola وتثنية الأسماء تكشفها isimleri tesniye kılmak elifin aslını beyan eyler. Zira [/56a] elif yâ'dan munkalip olsa tesniyede elif olmaz yâ olur. Eğer vâv'dan munkalip olsa tesniyede vâv olur. عصا müfrettir vâvîdir, zira tesniyesi عصوان gelir. Ve dahi müfrette أَبُ أبوان، صفا صفوان، شفا شفوان، هدى هُديان، عَمَى عَمَيان، dersin tesniyede فتى dersin، صافَتْ منها صافَتْ منهل lugatta دعا دَعَوْتُ، عفا عَفَوْتُ، نجا نَجَوْتُ، رَمَى رَمَيْتُ، سعى سَعَيْتُ، سقى سَقَيْتُ dersin. سنا سَنَوْتُ eğer fiil-i mazi nefsine isnat eylersin صافَتْ منها matlûbunu bulursun. Yani fiil-i mazi mütekellim ve muhatap elifin aslını beyan eyler. Musannif talibi atşâna teşbih eylediği matlûba yetiştirdi atşân menhele yetişmiş gibi.

Elifin yâ asıllı olduğunu öğrenmek için isimlerde ikili yapmak ve fiillerde mütekellim zamiri eklemek mümkündür.

ashlı yâ olan elif هدى elifi gibidir. واشتره dahi (اشتره) [2/102] elifi gibidir. Bu ikisi fiil olana misaldir. والهوى dahi (الهوى) [4/135] elifi gibidir. وهدهم dahi (هدهم) [2/272] elifi gibidir. Bu ikisi isim olana misaldir. Hamza ve Kisâî bunları ve bunların emsalini imâle ederler. وفي ألف التأنيث في الكل تأكيد أي: وفي ألف التأنيث كلها ميلا عداه بني لأنه بمعنى أوقعا. dahi Hamza ve Kisâî her te'nîs elifinde imâleyi vâki eylediler. Elif-i te'nîs şu eliftir ki ismin âhirinde zait olur, dördüncü harf olur ekser olur vâhitte olur ve cem'i mükesserde olur.

Bunun örnekleri; (هدى), (اشترى), (الهوى) ve (هدهم) kelimeleridir. Aynı şekilde bu kıraatlerde te'nîs elifi imâle ile okunur.

sonra olduğu halde zikirde حَتَّى dahi (حتى) elifini imâle eylemediler. dahi وقل على sonra olduğu halde zikirde حَتَّى dahi (حتى) elifini imâle eylemediler.

Ve (على) kelimeleri hariç (حتى), (إلى) ile (حتى) gibi aslı vâv olan elifler ve (لدى) kelimesi, Mushaf hattında yâ şeklinde yazılan elifler bu kıraatlerde imâle edilir.

دahi her sulâsî ki harfleri ziyade olsa, rubâ'î olsa ya humâsî ya sudâsî olsa (زكَّاهَا) كزَّكَّاهَا o ziyade olan sulâsînin elifi imâle olunmuştur aslı vâv olursa da. [91/9] gibi وَأَنْجَى dahi أَنْجَى gibi (ابتلى) مع ابتلى ile. Bunların ve bunların emsalinin elifleri imâle olunur. Zira vâv râbî'an vâki olsa ya hâmisen vâki olsa ya sâdisen vâki olsa o vâv yâ'ya kalp olur (زكَّاهَا) gibi. Zira bunun aslı زَكَّوْهَا dır. (أَنْجَى) nın aslı أَنْجَوْ dır. (أَنْجَى) nin aslı ابْتَلَوْ dır. Bunlarda vâv yâ'ya kalp olundu ondan sonra yâ elife kalp olundu. Bunların aslı vâv olmak sulâsînin mütekelliminden malum olur ve sulâsînin fiili muzariinden malum olur.

Bu kıraatlerde (زكَّاهَا), (أَنْجَى) ve (ابتلى) gibi asıl yapısında fazladan harf alan kelimelerde imâle vardır.

بعد dahi Hamza ve Kisâî'den sabit oldu عَنْهُمَا elifini imâle eylemek (أَحْيَا) lakin وَلَكِنْ أَحْيَا ve (يَحْيَى) vâv'dan sonra gelseler Hamza ve (أَحْيَى) nın vâv'ından sonra. Yani (يَحْيَى) ve (أَحْيَى) Misalleri (نَمُوْتُ وَنَحْيَى) [23/37] dir, (وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتٌ وَأَحْيَى) [53/44] dir, (وَيَحْيَى مِنْ حَيٍّ) [8/42] dir, (فِيهَا وَلَا يَحْيَى) [87/13] dir, (ثُمَّ لَا يَمُوتُ) [2/164] gibi, (فَأَحْيَى بِهِ الْأَرْضَ) [2/28] gibi, (وَكُنْتُمْ أََمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ) [5/32] gibi.

(أَحْيَا) lafzı vâv harfiyle geldiğinde Hamza ve Kisâî imâle eder. Fakat vâv harfiyle gelmediği yerlerde sadece Kisâî kıraatinde imâle edilir.

olmak caizdir. Yani senin emrin müşkül değildir (قد هـدان) imâle eylemekte Kisâî için.

Fâsî böyle dedi.³¹²

Aynı şekilde (محيـاهم) lafzı, Âl-i İmrân sûresi (تقاته) kelimesi ve En'âm sûresi (قد هـدان) kelimesinde sadece Kisâî imâle yapar.

dahi (أنسانيه) [18/63] imâle eylemek Sûre-i Kehif'te sabittir Kisâî için. وفي الكهف أنساني ومن (فأنساه الشيطان) [12/42] hurûç eyledi. deyip yâ-i mütekellimle kayıt eylemekle (ومن عصاني) geldi Sûre-i İbrahim'de. يـاـي عصاني (وما أنسانيه) قبل جاء من عصاني mütekellimle kayıt olunmakla (وعصى آدم) [20/121] hurûç eyledi. dahi وأوصاني بمریم (ووضى بها) [2/132] hurûç eyledi. (أوصاني) imâle olunmak Sûre-i Meryem'de يـجـتـلا keşif olunur, beyan olunur Kisâî için. (أوصاني) yâ-i mütekellimle ve hemzeyle kayıt olunmakla (ووضى بها) [2/132] hurûç eyledi.

Kehf sûresi (أنسانيه) kelimesini, İbrâhîm sûresi (عصاني) kelimesini ve Meryem sûresi (أوصاني) kelimesini sadece Kisâî imâleyle okur.

dahi Sûre-i Meryem'de ve Sûre-i Neml'de آتاني imâle olunmak sabittir Kisâî için o nicelin (آتاني) [27/36] ki onu tasrîh eyledim sûrelerini zikrelemekle. قال الجعبري: ولما تم أفراد الكسائي من نوع الياءات والجارية مجراها قال مشيراً إليه: خذ هذا المذكور صرحتُ sen 'ûdi مَنَدَلا yani bu mezkûrâtı ahz eyleyesin yayılmak için مَنَدَلا حتى تَضَوَّعَ أَنْتَ³¹³ ratıp olduğun halde ve tayyib-i nefis olduğun halde yayılırsın. Yani ilmin münteşir olur ve kemalin fâşî olur râyiha-yı mendel gibi.

Sadece Kisâî kıraatinde imâle edilen diğer iki kelime ise Meryem ve Neml sûrelerinde geçen (آتاني) kelimesidir.

³¹² Fâsî, el-La'âli'u'l-ferîde, 1/328.

³¹³ Ca'berî, Kenzu'l-Ma'ânî, 2/813.

قال الفاسي: وأصل الاختلاء قطع الخلاء، وهو الرطب من الرعي، يقال: فلان خلاه واختلاه إذا قطعه فاستعاره
ههنا للاستفادة.³¹⁴

Hamza ve Kisâî, vâv asıllı (الضحى), (الربا) ve (القوى) kelimeleri imâle edilir.

dahi (رؤياك) [12/5] imâle olundu [12/23] imâlesiyle olduğu halde
Sûre-i Yûsuf'ta عنه Kisâî'den rivayet olundu لحنهم bu ikisini imâle eylemek Hafs-ı
Dûrî içindir ancak. Yani Hafs Dûrî bu ikisini imâle eylemeyi Kisâî'den rivayet eyledi,
Ebu'l-Hâris rivayet eylemedi. Amma (الرؤيا) [17/60] ve (رؤياي) [12/43] (أكرمي مثواه)
[12/21] ve (مثواكم) [6/128] imâle olunmak Kisâî'den Hafs-ı Dûrî ve Ebu'l-Hâris rivayet
eylediler. [58a] dahi (محيي) Sûre-i En'âm'da [6/162] imâle olundu. مشكوة dahi
Sûre-i Nur'da [24/35] imâle olundu. هداي dahi Sûre-i Bakara'da [2/38] ve
Sûre-i Tâhâ'da [20/123] (هداي) imâle olundu Hafs-ı Dûrî Kisâî'den rivayet eyledi bu
beş kelimât imâle olunmayı. قد انجلي tahkik münkeşif oldu, zahir oldu mezkûr olan
kelimât mezkûr olan kayıtlarla. Yani kaf-i hitaba mudaf kılınmakla ve yâ-i
mütekellime mudaf kılmakla.

Kisâi râvilerinden Dûrî, (رؤياك), (مثنوي), (محيای), (كمشكاة) ve (هداي) kelimelerini imâleyle okur.

أواخر آي ما بِطَّةَ أي: أواخر آي Hamza ve Kisâî imâle eyledikleri eliflerden bazıdır. Amma Tâhâ Sûresinde Kur'an âyetlerinin âhirlerinde olan elifler. (نفسًا) [20/124] (ضنكًا) [20/108] (همسًا) tenbinden munkalip olan elifleri imâle eylemezler. Sûresinin âyetlerinin dahi (والنجم) وآي النجم gibi. [20/115] (عزمًا) [20/98] (علمًا) [20/40] âhirlerinde olan elifler Hamza ve Kisâî imâle eylediği eliflerden bazıdır. كي تتعدّلا âyetlerin âhirleri mütesâvî ve mütenasip olsun için imâle eylediler.

³¹⁴ Fâsî, *el-La'âli'u'l-ferîde*, 1/330.

Hamza ve Kisâî, Tâhâ ve Necm sûrelerinin,

yani bir sûrelerin âhirlerinde وفي الشمس والأعلى وفي الليل والضحي وفي اقرأ وفي والنازعات تمثيلاً olan elifler geldi.

Ve Şems, A'lâ, Leyl, Duhâ, Alak, Nâziât sûrelerinin,

Sûresinin tahtinde olan sûrenin âyetlerinin âhirlerinde olan elifleri Hamza ve Kisâî imâle eylediler. ثم القيامة dahi Kıyamet Sûresinin âyetlerinin âhirlerinde olan elifler imâle eylediler. ثم في المعارج dahi Meâric Sûresinin âyetlerinin âhirlerinde olan elifleri imâle eylediler illa tenvin elifini eylemediler. Bu sûrelerin cümlesi on bir sûre oldu. يا منهل أي ilm-i cevâhirini atâ edici أفلحتْ necat buldun devlete ve saadete yetiştin مِنْهَلَا din ilmini ve Kur'an ilmini³¹⁵ atâ edici oluğun halde ve talim edici olduğun halde maksûduna yetiştin.

Ve Abese, Kıyâme ve Meâric sûrelerinin son kelimelerini imale ederler.

رمى ضحبة bir cemaat (رمى) [8/17] elifini imâle ettiler. remz-i Hamza ve Kisâî ve Ebû Bekir'dir. (أعمى) dahi [18/72] elifini imâle eylediler. في الإسراء İsrâ Sûresinde. Yani (فهو في الآخرة أعمى) elifini ثانيًا (سبحان الذي أسرى) de (سوى) dahi Sûre-i Tâhâ'da [20/58] elifini (سدى) dahi Sûre-i Kıyamet'te [75/36] elifini في الوقف halet-i vakıfta imâle eylediler. عَنْهُمْ تسبلاً bunları idcâ' eylemek, yani imâle eylemek Hamza'dan ve Kisâî'den ve Ebû Bekir'den nakil olundu, sabit oldu. Musannif عَنْهُمْ تسبلاً dedi zira ekser-i nakale ayıttılar: Ebû Bekir (سوى) elifini ve (سدى) elifini halet-i vakıfta fetih eyledi, imâle eylemedi dediler.

³¹⁵ B ve M + ve kıraat ilmini

Hamza ve Kisâi ile Şu‘be, Enfâl sûresi (رمى) kelimesini ve İsrâ sûresinde ikinci (أعمى) kelimesini imâle ederler. Tenvinli (سوى) ve (سدى) kelimeleri vakıf halinde imâle edilir.

وراء تَرَاءى فَازَ de râ idcâ‘ olunmak kurtuldu ta‘nden zira hüccetle sabittir. (فَلَمَّا تَرَاءَى الْجَمْعَانِ) (تَرَاءَى) Sûre-i [58b] Şu‘arâ‘da [26/61] olduğu halde. (تَرَاءَى) de evvelki elifi imâle eyledi halet-i vasılda ve dahi halet-i vakıfta. Ve imâle eylemekten râ’nın fethasını imâle eylemek lazım geldi. Amma (تَرَاءَى) de âhir olan elifi Hamza ve Kisâi imâle eylediler halet-i vakıfta ancak. Zira yâ’dan munkalıptir, aslı تَرَاءَى dir tefâ‘ul babından fiil-i mazidir. (أَعْمَى) elifini idcâ‘ eylemek dahi Sûre-i İsrâ‘da (أَعْمَى) Ebû Amr’in ve Hamza’nın ve Kisâi’nin ve Ebû Bekir’in hükmüdür. (أَعْمَى) evvel olduğu halde. Yani Ebû Amr (مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى) [18/72] elifini imâle eyledi فهو (مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى) [18/72] elifini imâle eylemedi.

Hamza vakıf ve vasıl halinde Şuarâ sûresi (تراءى) kelimesinin râ harfini imâleyle okur. İsrâ sûresinde birinci (أعمى) kelimesini Hamza, Kisâi ve Şu‘be ile beraber Ebû Amr da imâle eyler.

وما dahi şu elifi idcâ‘ eylemek بعد راء o nicelin elif ki râ’dan sonradır شاع o idcâ‘ şayi‘ oldu ve münteşir oldu ve meşhur oldu. hüküm yönünden. Yani o imâlenin sıhhatine ve hüsnüne hüküm eylemek meşhur oldu. شاع de şîn remz-i Hamza ve Kisâi’dir. (مَجْرَاهَا) [11/41] elifini imâle eylemekte. (مَجْرَاهَا) Sûre-i Hûd’ta indirildi. Râ’dan sonra vâki olan eliflerin misalleri bunlardır ki zikrolunur (أَسْرَى بَعْدَهُ) [17/1] (مَا أَرَاكُمْ) [3/152] (أَسْمَعَ وَأَرَى) [3/94] (أَفْتَرَى) [2/102] (يَرَاكَ حِينَ تَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ) [2/144] (قَدْ نَرَى) [20/46] (أَسْمَعَ وَأَرَى) [3/94] (أَفْتَرَى) [2/102]

(وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ) [6/92] (أُمُّ الْقُرَى) [10/37] (يُفْتَرَى) [16/59] (يَتَوَارَى) [53/55] (تَتَمَارَى) [26/218] (تَقُومُ) [20/23] (الْكِبَرَى) [47/18] (ذَكَرَاهُمْ) [3/153] (أَخْرَاكُم) [28/36] (مُفْتَرَى) وَقَفًا [11/41] (مَجْرَاهَا) [3/3] [4/43] (سَكَارَى) [2/62] (النَّصَارَى) [53/49] (الشَّعْرَى).

Hamza, Kisâi ve Ebû Amr, râ harfinden sonra yâ şeklinde elif gelen kelimeleri imâle ederler. Hafs ise bu hükme sadece Hûd sûresinde geçen (مَجْرَاهَا) kelimesinde uyar.

(نَأَى) elifini imâle eylemek Yemen tarîkidir, mübarektir, nakli sahih olduğu için ve hücceti zahir olduğu için. (نَأَى) de şîn remz-i Hamza ve Kisâi'dir. (يَمْن) de yâ remz-i Sûsî'dir. باختلاف Sûsî ihtilafla imâle eyledi. Yani Sûre-i İsrâ'da [17/83] ve Sûre-i Fussilet'te [41/51] (نَأَى) elifini fetihle okudu ve dahi imâle ile okudu. وشعبة في الإسراء dahi Ebu Bekir (نَأَى) elifini imâle eyledi Sûre-i İsrâ'da. وهم dahi bunlar, yani Hamza ve Kisâi ve Sûsî Sûre-i İsrâ'da (نَأَى) elifini imâle eylediler. Amma Sûsî hilafıdır. والنون de nûn'un fethasını imâle eylemek nurun nurudur. Yani imâlenin imâlesidir. Yani nûn'un imâlesi elifin imâlesine teba'iyetledir teşâkül ve tenasüp hasıl olsun için. ن o nicelin dav' ki nura tabi oldu. Yani nûn'un imâlesi elifin imâlesine tabi olmak nur nura tabi olmaktır. Bundan maksut imâle ecli için olan imâleyi medh eylemek, nura teşbih eylemektir zuhûrundan ötürü ve kemalinden ötürü. ضوء de dâd remz-i Halef'tir. سنا de sîn remz-i Ebu'l-Hâris'tir. ن de ta remz-i Dûrî'dir. ... Halef Hamza'dan [59a] ve Ebu'l-Hâris ve Dûrî Kisâi'den nûn'un fethasını imâle eylemekle okudular Sûre-i İsrâ'da ve Sûre-i Fussilet'te. ... Kisâi ve Halef (نَأَى) nin nûn'unu ve elifini imâle eylediler bu iki sûrede Hallâd elifi imâle eyledi [bu iki sûrede imâle eylemedi ve Ebû Bekir elifi imâle eyledi]³¹⁶ ancak Sûre-i İsrâ'da ve Sûsî bu iki sûrede elifi imâle eyledi hilafı. Amma nûn'u imâle eylemedi.

³¹⁶ S nüshasında eksik.

أما قوله تعالى: Ebû Şâme ayıttı: Galbûn'un gayri bunlarda imâle-i yesîreyle ahz eyledi. (ولو أراكم كثيرًا) فعن ورش فيه وجهان، الفتح وبين بين، والوجهان جائزان له في ذوات الياء، والصحيح وجه بين بين وعليه الأكثر.³¹⁷

Verş rivayetinde râ harfinden sonra elifle biten kelimeler taklîl yapılır. Fakat (أراكم) kelimesi ve diğer elifli kelimelerde fetih ve taklîl vecihleri vardır.

lakin sâbıkan zikrolunan on bir sûrenin âyetlerinin favâsılı, yani ولكن رؤوس الآي avâhirde olan elifler فتحتها tahkik o elifler ki [59b] fethi kalîl oldu o elifler yâ'dan munkalip olmak vâv'dan munkalip olmak beraberdir له Verş için ve fethi kalil imâle-i yesîredir. Yani beyne bey'dir. غير ما illa şu favâsıl ki ha-i te'nîs vardır o [18/48] (صفا) gibi, [2/187] (عفا) gibi ve âyet âhîrinde vâv'dan munkalip olanlarda [79/29] (ضحاه) dir, [79/30] (دحاه) dir, [91/2] (تلاها) dir, [91/6] (طحاها) dir ancak. Verş bunları fetihle okudu. Ve mâ kabli râ olan [79/43] (ذكراها) dir Verş bunu beyne beyn etti ancak. Ve yâ'dan munkalip olan [79/27] (بناها) dir, [79/28] (سواها) dir, [79/31] (مرعاه) dir dahi bunlara müşâbih olan favâsıldır ki âhîrinde ha-i te'nîs vardır. Verş bunları iki vecihle okudu. فاحضر sen hazır ol canınla ve gönlünle مكملاً Verş mezhebini tekmil edici olduğun halde ve fikir edici olduğun halde. Zira burada Verş mezhebini zapt eylemekte su'ûbet vardır.

قال أبو شامة: وقد تلخص من مجموع ما تقدم أن ورشاً يُميل بين اللفظتين كل ألف بعد راء، ورؤوس الآي غير المؤنث بلا خلاف، وفي المؤنث الخالية من الراء، وفي كلمة (أراكم) وفي سائر ذوات الياء انقلاباً أو رسماً أو إلحاقاً خلافاً، ولا يُميل (مرضاة) ولا (كلا) ولا (مشكاة) ولا (الربا) من مجموع ما تقدمت إمالته.³¹⁸

³¹⁷ Ebû Şâme, *İbrâzu 'l-ma'ânî*, 2/113.

³¹⁸ Ebû Şâme, *İbrâzu 'l-ma'âî*, 2/115-116.

Verş rivayetinde on bir sûrenin âyet sonlarında taklîl yapılır. Fakat bu âyetlerden müennes zamiriyle bitişik kelimelerde Verş, kendi kuralına uyar.

(تقوى) her ne halde geldi beyne beyn oldu meftuh elif olanın misalleri (يحيى) [2/197] dir, (دعوى) [3/39] dir. Dahi bunlara müşabih olanlardır. Madmûm'ul-fa olanın misalleri (موسى) [2/51] dir, (الحسنى) [4/95] dir, (العليا) [9/40] dir. Dahi bunlara müşabih olanlardır. Meksûru'l-fa olanın misalleri (إحدى) [8/7] dir, (سيمى) [2/273] dir, (عيسى) [2/87] dir. Dahi bunlara müşabih olanlardır. وآخر آي ما تقدّم dahi tekaddüm eyleyen on bir sûrenin âyetlerinin âhirleri her ne halde geldi beyne beyn oldu. للبصري Ebû Amr için. Yani Ebû Amr bunları beyne'l-fetih ve beyne'l-imâle okudu. سوى راهما illa bu iki nev'in râ'sını beyne beyn okumadı. İki nev'in birisi فَعْلَى وفَعْلَى وفَعْلَى vezni üzerine olan isimlerdir ki eliflerinin mâ kablinde râ vardır (بُشرى) [6/68] gibi, (تترى) [2/97] gibi, (وما تحت الثرى) on bir sûrenin âyetlerinin âhirleridir ki eliflerinin mâ kablinde râ vardır [20/6] gibi, (مآرب أخرى) [20/18] gibi, (وقد خاب من افتري) [20/61] gibi. Dahi bunlara müşabih olanlar gibi. اعتلى bu iki nev'de olan râ imâlede âlî oldu. Zira imâle-i kübrâ ile imâle olundu. Râ imâle olunmaktan elif imâle olunmak lazım olur. Zira elif mâ kabline tabidir.

Ebû Amr kıraatinde فَعْلَى vezninde olan kelimeler ve on bir sûrenin son kelimeleri taklîl yapılır. Ancak eliften önce râ harfî olursa bu kıraatte imâle yapılır.

ويا ويلتى أئى ويا حسرتى طَوا bu kelimeler beyne beyn kılmayı nakale hıfz eylediler. Yani izhar eylemediler, gayrileri izhar eyledikleri gibi. Onun için ihtilaf-ı kesîr vâki oldu. Musannif طَوا demekle bu manaya işaret eyledi. طَوا de tâ remz-i Dûrî'dir, [60a] Ebû Amr'den beyne beyn eylemekle okudu bunları. وعن غيره قَسَها Dûrî'nin gayri kurrâdan bu kelimâti kıyâs eyle usulleri üzerine. ... Hamza ve Kisâî için bu keimâti imâle eyle

imâle-i kübrâ ile. Zira bunlar ذوات اليا dendir. Verş için beyne beyn eyle. Ve dahi fetih eyle. [Ve bâkî kurrâ için fetih eyle]³¹⁹ ancak.

داهي (يا أسفى على يوسف) dahi ويا أسفى
Verş iki vecihle okudu Hamza ve Kisâî imâle-i kübrâ ile okudu. العلى صفةً يا أسفى، أي: ذاتُ العُلا. قاله الجعبري³²⁰. وقال أبو شامة: قوله العلى صفةٌ لهذه الكلمات، أي: من العلى، ولو قال: ويا أسفى على، لكان أحسنَ لأنه لفظ القرآن.³²¹ وقال الفاسي: والضمير في قسها يعود على الكلم المذكورة، والعلى صفةٌ لها.³²²

Ebû Amr kıraatinden Dûrî, (يا ويلتى) Hûd sûresi, (أنى) geçtiği her yerde, (يا حسرتى) Zümer sûresi ve Yûsuf sûresindeki (يا أسفى) kelimelerinde taklîl yapar. Bu kelimeleri diğer karîler kendi asıl kuralına göre okur.

وكيف الثلاثي أي: كيف جاء الفعل الثلاثي من اتصال ضمير أو تاء تأنيث غير زاعَتْ نصب على الاستثناء بماضي sen أي: في فعلٍ ماضٍ، وهو ظرفٌ لجاء. وقوله: بماضي بتتوين الياء أجرى مجرى الصحيح للضرورة. أَمِلَ imâle eyle sulâsî mücerredî her ne hal üzerine gelirse fiil-i mazide. Yani fiil-i mazi sulâsî mücerret zamirle gelirse ve ta-i te'nîsle gelir ve bunlardan hâlî olduğu halde gelirse imâle eyle illa (زاغت) elifni imâle eyleme Sûre-i Ahzâp'ta [33/10] ve Sûre-i Sâd'da [38/63]. Yani خاب والتقدير: أَمِلَ من الأفعال الثلاثية المجردة كيف وقعت (خاب) وما بعده. [14/15] elifini imâle eyle Hamza için. (خافوا) dahi [4/9] elifini imâle eyle. Harfi ضاقت [4/3] elifini imâle eyle. (طاب) dahi [2/182] (خافوا) atıf mahzûftur (خاف) [9/25] elifini imâle eyle. (ضاقت) dahi yani bu فتجملا جواب الأمر، وهو من أَجْمَلَ إذا فعل الجميل. (ضاقت) dahi ef'âli imâle eyle ki bunları cemil eylersin imâle eylemekle güzel eylersin, çirkin

³¹⁹ S nüshasında eksik.

³²⁰ Ca'berî, Kenzu'l-Me'ânî, 2/839.

³²¹ Ebû Şâme, İbrâzu'l-ma'ânî, 2/124.

³²² Fâsî, el-La'âli'u'l-ferîde, 1/349.

eylemezsın. Zira imâle hüsne ve cemâle sebeptir, ziynet verir. فتجمل de fa remz-i Hamz'dır.

Hamza, üç harfli olan bu fiilleri imâle eder; (ضاق), (طاب), (خاف), (خاب),

جاء. elifini imâle eyle. [61/5] (زاغوا) dahi وزاغوا. elifini imâle eyle. [2/133] (حاق) dahi وحاق
dahi (زاد) وزاد. elifini imâle eyle. [2/20] (شاء) dahi شاء. elifini imâle eyle. [2/87] (جاء) dahi
[2/10] elifini imâle eyle. اظفر جملة مستأنفة. yani bu kelimâti bilmekle ve bu kelimâtin
hükmünü bilmekle yetiş. فر de fa remz-i Hamza'dır. ... Hamza bu iki beyitte olan
dokuz fiili imâle eyledi imâle-i kübrâ ile ve onuncu fiil (بل ران) [83/14] dir. Hamza
ecvef olan ef'âlden bu on fiili imâle eyledi ancak Kur'an'da herhangi mevzide vâki
olduysa. وجاء ابن ذكوان أي: وألف جاء مُمَالُ ابن ذكوان، أو أَمال (جاء) ابن ذكوان. وَضُرِفَ ذكوان للوزن.
yani (جاء) elifini imâle eyledi. dahi İbn Zekvân (شاء) وفي شاء مَيْلا. (جاء) elifini imâle eyledi.

Aynı şekilde Hamza, üç harfli olan bu fiillerde imâle yapar; (زاد), (شاء), (جاء), (زاغ), (حاق),

İbn Zekvân, (جاء) ile (شاء) fiillerini Hamza gibi imâle eder.

فزادهم dahi [60b] İbn Zekvân (فزادهم) elifini imâle eyledi o nicelin (زاد) ki evveldir.
Yani Sûre-i Bakara'nın evvelinde (فزادهم الله مرضًا) [2/10] de (زاد) elifini imâle eyledi
hilafsız. Sûre-i Bakara'nın evvelinde olan (زاد) nin gayri (زاد) de İbn Zekvân
hazretlerinin hilafı vardır. Yani imâle okudu ve dahi fetihle okudu. وقل صحبة بل ران. ayıt
ki suhbet (بل ران) elifini imâle eyledi. صحبة remz-i Hamza ve Kisâî ve Ebu Bekir'dir.
واصحب مُعَدَّلاً أي: مشهودًا له بالعدالة. نَبَّه المصنف بهذا القول على من ينبغي أن يؤخذ القراءة منه واصحب مع
صحبة تجنيس. قال الجعبري: أَمال حمزة إمالة كبرى هذه الأفعال العشرة بشرط أن تكون ماضية ثلاثية مجردة عن
الزيادة، وإن اتصلت بضمير أو تاء تأنيثٍ إلا (زاغت)، فخرج بقولنا الأفعال الأسماء نحو ضائق، وخائفًا، وبقولنا

ماضيةً نحو (من يشاء) [90/2] و(يخافون ربهم) [50/16] و(خافون إن كنتم) [175/3]، وقولنا ثلاثيةً مجردةً أخرج
نحو (فأجاءها المخاض) [23/19] (أزاع الله قلوبهم) [5/61].³²³

İbn Zekvân, Bakara sûresinde ilk geçtiği yerde filini imâle eder ve kalan yerlerde bu fiilde iki vechi vardır; feth ve imâle. Şu'be, Hamza ve Kisâî, Mutaaffifin sûresinde geçen (بل ران) fiilini imâle ile okurlar.

o nicelin طرفِ o nicelin eliflerde وفي ألفاتِ eliflerde o nicelin elifler ki râ'nın mâ kablindedir. râ ki taraftır. Yani lâmu'l-fiildir. o nicelin râ ki kesre ile geldi. أملَ imâleyi vâki eyle. أملَ أوقع manasını mutedammin olduğu için في ile lafzına mütealliktir. وفي ألفاتِ أملَ eyle. ta'diye eyledi. تُدعى حميدًا sana öğülmüş tesmiye olunur. تدعى meczûmdur, emre cevaptır. Amma yâ hazf olunmadı. Zira bazı lugatta yâ sabit olur halet-i cezimde. Yani imâle eylersen fusahâ seni medh eylerler, onların katında memduh olursun, mezmum olmazsın. وتقبلا dahi makbul olursun. de ta remz-i Dûrî'dir. حميدًا de hâ remz-i Ebû Amr'dir. ... Ebû Amr ve Dûrî Kisâî'den mezkûr olan râ'nın mâ kablinde elifi imâle eylediler imâle-i kübrâ ile.

Esreli râ harfî ve öncesi elif olan kelimelerde Kisâî'den Dûrî ve Ebû Amr imâle eder.

dahi ثم الجمارِ dir. [13/22] (عقبى الدار) dahi والدارِ dir. (وعلى أبصارهم) bunun misalleri كأبصارهم
dir. [5/57] (الكفار) dahi والكفارِ ile dir. [2/259] (إلى حمارك) مع حمارك dir. [62/5] (كمثل الحمارِ)
sen galip لتتضلا sen kıyâs eyle bu misaller üzerine bunlara müşabih olanları. (ديارهم) [26/37] (سحارِ) [2/276] (كفارِ)
(إن تأمنه) [9/35] (في نار جهنم) [2/39] (أصحاب النار) [3/27] (في النهار) [17/5] (خلال الديار) [2/85]
(كالفجار) [83/7] (كتاب الفجار) [3/41] (والإبكار) [13/8] (عنده بمقدارِ) [3/75] (بقنطارِ) [3/75] (بدينارِ)
[14/28] (دار البوارِ) [12/39] (الله الواحد القهارِ) [2/270] (من أنصارِ) [9/40] (في الغارِ) [38/28].

³²³ Ca'berî, Kenzu'l-Me'ânî, 2/842.

Bunun örnekleri; (أبصارهم), (الدار), (الحمار), (حمارك) ve (الكفار) kelimeleridir.

[/61a] (كافرين) lafzını (الكافرين) dahi Ebu Amr ve Dûrî imâle eylediler (كافرين) lafzıyla nerde gelirse. (من قوم كافرين) 27/43 ve يائه (كافرين) gibi. Amma vâv'la olduğu halde imâle eylemezler (لا يهدي القوم الكافرين) [2/264] gibi. (قل يا أيها الكافرون) [9/109] (هَارٍ وَهَارٍ زَوَى مُرٍ) gibi. (بلقاء ربهم كافرون) [32/10] gibi. (قل يا أيها الكافرون) imâlesini mürvî rivayet eyledi. Yani ilim şarabını çok içirici âlim rivayet eyledi. بِخُلْفٍ hilâfla mültebis olduğu halde. صد o nicelin mürvî ki atşandır. Yani bildiğini talim eder, işrâp eder ve bilmediğini ta'lîm etmez ... ilim şarabına. Nitekim Peygamber aleyhi's-selâm ayıttı: (منهومان لا يشبعان، طالب علم وطالب دنيا).³²⁴ bu nakil bu rivayet tatlı oldu.

bu nakil ahz eylemeğe mübâdere eyle, surat eyle. Yani bu imâle güzeldir suratla kabul eyle. بدار isimdir esma-i ef'âlden, أسرع manasındadır نَزَال انزَل manasında olduğu gibi. روى de râ remz-i Kisâî'dir. مرو de mîm remz-i İbn Zekvân'dır. صد de sâd remz-i Ebu Bekir'dir. حلا de hâ remz-i Ebu Amr'dir. بدار de ba remz-i Kâlûn'dur. Bunlar (على شفا جرف هار) [9/109] kavlinde (هار) elifini imâle eylediler. Amma İbn Zekvân iki vecihle okudu, birisi imâledir ve birisi fetihdir.

Aynı şekilde bu iki karî, yâ ile gelen (كافرين) kelimesini imâle ederler. Kisâî, Şu'be, Ebû Amr ve Kâlûn, (هار) kelimesini imâle ederler. İbn Zekvân rivayetinde bu kelime iki vecih vardır; feth ve imâle.

dahi (جبارين) [5/22] elifini (الجار) dahi (الجار) [4/36] elifini تَمَمُوا raviler tamam imâle eylediler imâle-i kübrâ ile. تَمَمُوا de ta remz-i Dûrî'dir Kisâî'den Dûrî imâle ile okudu (جبارين) ve (الجار) nerde gelirse. ورش جميع الباب كان مقللاً Verş râ babının cemîsini

³²⁴ Ma'mer b. Râşit, *el-Câmî*, nşr. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403-1983), "İlim", 20478.

taklîl edici oldu. Yani وورث جميع الباب kavline denli ne kadar kavlinden وفي ألفات قبل را taklîl edici oldu. Yani kelimât zikrolundu ise Verş onları ve onların emsalini imâle-i suğrâ ile imâle eyledi. Yani beyne beyn eyledi.

Kisâi'den Dûrî, (جبارين) ve (الجار) kelimelerini imâle eder. Verş rivayetinde buraya kadar geçen tüm râ harfli kelimelerde taklîl hükmü vardır.

şu iki lafız, yani (جبارين) ve (الجار) beyne beyn olunmak. Verş'ten rivayet olundu. ومعه Hamza fethi حمزة قللاً [14/48] de (القهار) [14/28] de (البوار) في البوار وفي القهار dahi Verş'le kalîl eyledi. Yani Hamza Verş'e muvafakat eyledi (البوار) elifini (القهار) elifini beyne beyn eylemekte.

Ancak son iki kelimedede feth ve taklîl yapar. Verş'le beraber Hamza, (البوار) ile (القهار) kelimelerinde taklîl yapar.

وإضجاع ذي راءين iki râ üssü elifi imâle eylemek حَجَّ رواته o idcâ'ın ravileri istidlalle galip oldu mu'âraza edenler üzerine. خیر للأبرار [3/193] dir, (مع الأبرار) bunun misalleri كالأبرار oldu mu'âraza edenler üzerine. (ذات قرار) [23/50] dir, (ما لها من قرار) [14/26] dir, (كتاب الأبرار) [83/18] dir, (كتاب الأبرار) [3/198] dir, (أشرا) [82/13] imâle (إن الأبرار لفي) Amma [38/62] dir ancak. (من الأشرار) [40/39] dir, (القرار) olunmaz fetih olunur. Zira râ-ı ahîre meftuhtur. Meksûr olmak gerektir imâle olunmağı. beyne beyn ravileri hüccetle galip oldu mücadele eyleyenler üzerine. [61b] de حَجَّ hasmın kelamını kat' edici olduğu halde delilin kuvvetiyle. hâ remz-i Ebu Amr'dir. رواته de râ remz-i Kisâi'dir. Bunlar (أشرا) (أبرار) elifini imâle ettiler. جادل de cîm remz-i Verş'tir. فيصل de fa remz-i Hamza'dır. Bunlar bu üç ismi beyne'l-lafzayn okudular.

Kelime sonunda aralarında elif olan ve ikincisi esreli iki râ harflilerde Ebû Amr ile Kisâi imâle yaparlar. Verş ve Hamza ise bu kelimeleri taklîl'le okurlar. Bunun örneği (الأبرار) kelimesidir.

وسارعو نساوع. elifini imâle eylemek Benî Temîm lugatıdır. وإضجاع أنصاري تميم bu kelimât (أنصاري) kelimesine tabi oldu imâlede ve dahi تلا zamiri Temîm'e râci olmak caizdir. Yani Temîm bunları imâleyle okudu. وسارعو mübtedadır. تلا haberidir. تميم de ta remz-i Dûrî'dir. (من أنصاري إلى الله) Sûre-i Âl-i İmrân'da [3/52] ve Sûre-i Saff'tadır [61/14]. Ve (سارعو) Sûre-i Âl-i İmrân'dadır [3/133] ve Sûre-i Hadîd'dedir. (النسارع لهم في الخيرات) Sûre-i Mü'minîn'dedir [23/56]. (البارئ) Sûre-i Haşır'da [59/24], (بارئكم) Sûre-i Bakara'da [2/54] iki yerdedir. Bunları Dûrî Kisâi'den imâle-i kübrâ ile okudu.

Kisâi'den Dûrî rivayetinde bu kelimeler imâle ile okunur; (أنصاري), (سارعو), (نساوع), (بارئكم), (البارئ)

[2/15] elifi imâle (طغيانهم) dahi طغيانهم [2/19] elifi imâle olunmak (آذانهم) dahi وآذانهم [41/5] elifi (آذاننا) dahi آذاننا [3/114] elifi imâle olunmak (يسارعون) dahi ويسارعون imâle olunmak عنه Temîm'den rivayet olundu الجوار تمثلاً أي: حضر تميم بالإمالة، ويجوز أن Bu kelimât Kur'an'da يكون الجوار مبتدأ، وعنه متعلقاً بتميم، وما قبله عطْفٌ على ما قبله، وتمثل خبر المبتدأ her nerde geldi ise Dûrî imâle-i kübrâ ile okudu Kisâi'den.

(الجوار), (يسارعون), (طغيانهم), (آذانهم)

يُواري أُواري في العقود بخُلْفِه يُواري، ومعطوفه مفعول أضعج مقدراً، وبخلفه حالُ فاعله، وهو الهاء لتميم. Yani [5/31] elifini dahi (فأواري) [5/31] elifini Sûre-i Ukûd'da, yani Sûre-i Mâide'de Temîm imâle eyledi hilafı olduğu halde. Zira fetih dahi rivayet olundu. Zira Dûrî Kisâi'den iki vecihle okudu bu iki kelimenin eliflerini. (ضعافاً) Sûre-i Nisa'da [4/9] elifini imâle eylemek. وحرفا التَّمَل dahi Sûre-i Neml'de iki harfi imâle eylemek. (آتيك) [27/39] de (أنا آتيك به قبل أن تقوم) harfin birisi (أنا آتيك به قبل أن يرتدّ) elifidir ve birisi

elifini imâle eylemekte ihtilafı *الجَزَّ* halet-i cerde imâle eylemekte *حُضَلَا* o ihtilaf tahsil olundu. *حصلا* de hâ remz-i Ebu Amr'dır.

قال أبو شامة: رُوِيَ عن أبي عمرو الوجهان، واختار الداني الإمالة في كتاب الإمالة، ووجهها كسرة السين بعد الألف، وقد قيل أن ذلك لغة أهل الحجاز.³²⁵ وقال الفاسي: وكان الناظم يُقرئ بالإمالة له من طريق الدوري، وبالفتح من طريق السوسي، وربما عكس بعض المشايخ ذلك.³²⁶ وقال الجعبري: قال أبو عمر: الإمالة في (الناس) أعجز، أي: أفصح، وهي لغة أهل الحجازيين، قلت: استُحِسَّتْ لكثرة دوره، ومن ثمَّ لم يُملَّ كل أناس ونحو الوسواس.³²⁷

Aynı şekilde Hişâm, Kâfirûn sûresinde (عابدون) ve (عابد) kelimelerini imâle eder. Ebû Amr kıraatinde (الناس) kelimesinde Dûrî'den imâle ve Sûsî'den feth vardır.

(والإكرام) dahi وفي الإكرام bunların eliflerini imâle eylemek *حمارك* والمحراب *إكراهه* والحمار *مَيْلَا* [3/33] de elifi imâle eylemek *عمران* dahi lafz-1 [55/27] de elifi imâle eylemek *كائم* kılındı, *hasıl* kılındı.

İbn Zekvân, (الإكرام) ve (الحمار), (إكراهه), (المحراب), (حمارك) kelimelerinde imâle hükmü vardır.

وَكُلُّ مُبْتَدَأٍ، وَالتَّنْوِينُ عَوْضٌ عَنِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ، أَي: كُلُّ وَاحِدٍ مِنْ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ السَّبْعِ بِخُلْفٍ أَي: مِمَّا لَمْ يَخْلَفْ، Yani mezkûr olan altı kelimenin her birisinin elifi imâle olunmuştur *غير نصب على الاستثناء من الخلف*. *İbn Zekvân için sabittir*. *o nicelin hilaf ki* *İbn Zekvân* *لابن ذكوان* *hilaf* *Yani* *ما يُجَرُّ صلةً وموصول من المحراب، حال فاعل يُجَرُّ، أي: غير اللفظ [62/ب]* *الذي يُجَرُّ كائناً من المحراب* *İbn Zekvân* *bu altı kelimenin eliflerini imâle eyledi ve fetih eyledi illa lafz-1 (المحراب)*

³²⁵ Ebû Şâme, *İbrâzu 'l-ma 'ânî*, 2/139.

³²⁶ Fâsî, *el-La 'âli 'u 'l-ferîde*, 1/362.

³²⁷ Ca'berî, *Kenzu 'l-Me 'ânî*, 2/866.

mecrûr olsa imâle eyler fetih eylemez, hilaf bunda değildir. فاعلم لتعملا şu mezkûru bil sen amel eylemek için.

Ancak esreli (المحراب) kelimesi dışındaki kelimelerde feth vechi de vardır.

ولا يَمْنَعُ الإسكان في الوقف عارضًا حال من الإسكان إمالة مفعولٌ يَمْنَعُ مضاف إلى ما للكسر أي: لا يمنع
Yani halet-i vasılda الإسكان العارض في الوقف إمالة الألف الذي لأجل الكسرة في الوصل مُيَّلا أي: أُمِيل
kesre ecli için imâle olunan elif, haldet-i vakıfta imâle olunur imâle-i kübrâ ile ve dahi
imâle-i suğrâ ile halet-i vasılda gibi. Zira sükûn vakfı arızdır halet-i vakıfta mahzûf
olan kesre ma'dûm hükmünde değildir, mevcut hükmündedir. Misalleri (الدار) gibi,
[3/39] gibi, (في المحراب) gibi, (زاد) gibi, (خاف) gibi, (كلاهما) gibi, (الناس) gibi, (النار)

Vakıf halinde kelimenin son harfinde oluşan sükûn, vasıl halinde yapılan imâle hükmüne engel değildir.

sen vakıf eyle sükûnun mâ kablinde kurrânın usulünde sabit kurrânın بما في أصولهم sen vakıf eyle sükûnun mâ kablinde وقبل سكونِ قَفْ
olan nesne ile. Yani fetihle ve imâle ile ve beyne beyn ile vakıf eyle elif üzerine geçen
elif tarafta olsa mâ ba'di sâkin olsa. وفي الخلف o elifin imâlesinde وذو الرائ
hilaf vardır في الوصل halet-i vasılda يُجْتَلَى o hilafa nazar olunur, itibar olunur. يجتلى de yâ
remz-i Sûsî'dir. Yani bir kelimenin âhirinde elif olsa mâ ba'di sâkin olsa ve mâ kabli
râ olsa o elif üzerine vakıf eylesen imâle eylersin ashab-ı imâle katında ve fetih eylersin
ashab-ı fetih katında. Misalleri (لا أرى الهدم) [27/20] gibi, (نرى الله) [2/55] gibi, (الذين) [2/165] gibi. Amma elif üzerine vakıf eylesen mâ ba'dine oluşturursun içtimâ-i
sâkineyn olur, elif lafızda düşer, imâle dahi düşer, beyne beyn dahi düşer illa Sûsî
katında düşmez imâle bir rivayette. Zira mâ kabli râ olan elifin imâlesi kuvvetlidir. ...
Sûsî râ'nın fethasını imâle eyler elifin imâlesine delil olsun için vasılda ve bir rivayette
râ'nın fethasını imâle eylemez, feth-i hâlis eyler. Zira elif mahzûf olmakla imâle dahi
mahzûf olur.

İmâle hükmündeki eliften sonra sâkin harfle başlayan bir kelime gelirse birinci kelimeye vakıf halinde her karî kendi kuralını uygular. Ancak râ harfli kelimelerde Sûsî rivayetinde vasılda feth ve imâle hükümleri vardır.

(ولقد آتينا موسى الهدى) mezkûrun misalleri كموسى الهدى عيسى ابن مريم والقرى التي مع ذكرى الدار [40/53] dir. (موسى) de vakıf eylesen elifi imâle eylersin Hamza için ve Kisâî için. Ve elifi beyne beyn eylersin Ebu Amr için ve Verş için. Ve elifi fetih eylersin bâkî kurrâ için. (عيسى ابن مريم) [2/87] de (عيسى) elifi dahi bu nicelindir bunun ikisi mâ kablinde râ olmayana [63a] misaldir. (القرى التي) [34/18] (ذكرى الدار) [38/46] mâ kablinde râ olana misaldir. (القرى) de (ذكرى) de vakıf eylesen imâle eylersin Ebu Amr için ve Hamza için ve Kisâî için. Ve beyne beyn eylersin Verş için. فافهم مُحَصِّلًا bu mezkûrâtı fehim eyle tahsil edici olduğun halde.

Bunun örnekleri; (موسى الهدى), (عيسى ابن مريم), (القرى التي) ve (ذكرى الدار) âyetleridir.

imâle ediciler münevven ismin elifini tafhîm eylediler. Yani elifini fetih eylediler, imâle eylemediler. وقفاً أي: واقفين. o imâle ediciler ism-i münevven üzerine vakıf edici oldukları halde. ورققوا dahi imâle ediciler ism-i münevven elifini terkîk eylediler. Yani imâle eylediler ism-i münevven üzerine vakıf edici oldukları halde. وتفخيمهم في النصب أجمع أشملاً أي: التفخيم أكثر جمعاً من التريق. تفخيمهم مبتدأ، والضمير المتصل يرجع إلى المُفْخِلِينَ، أجمع خبره أفعل التفضيل أشملاً تمييز جمع شمل، وصل ومن مقدرة، أي: من غيره وفي الكلام حذف معطوف، أي: وتفخيمهم في النصب وترقيقهم في الرفع والجَرِّ أجمع أشملاً. وغرضه بأجمع بيان تعدد القائل به، لا ترجيحه في الأداء.

قال أبو شامة: أشملاً جمع شمل، ونصبه على التمييز، أي: اجتمع شمل أصحاب الوجهين فيه بخلاف المرفوع والمجرور، فإنَّ كلَّ واحدٍ منهما مُفْخَمٌ على قولٍ واحدٍ، وهو أضعف الأقوال، ومُمَالٌ على قولين، فهما في التريق أجمع أشملاً لا في التفخيم.³²⁸

وقال الفاسي: أخبر أنَّ بعض أهل الأداء فحّموا التنوين في حال الرفع والنصب والجَرِّ في الوقف، وأراد بالتنوين ذا التنوين، وأراد به الاسم المقصور، [وأراد بتفخيمهم إياه فتحهم إياه. ثمَّ أخبر أنَّ بعضهم رَقَّقوه في الأحوال الثلاث

³²⁸ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-ma'ânî*, 2/146.

أيضاً،] وأراد بترقيقهم إيّاه إمالته لمن قرأ بالإمالة، وتقليله لمن قرأ بالتقليل. ثمّ أخبر بأنّ بعضهم فرق بين المنصوب منه وبين المرفوع والمجرور، ففتح المنصوب، وأمال المرفوع والمجرور، وأخبر أنّ هذا الوجه أجمع أشملاً لأنه مذهب سيبويه وغيره من الحذّاق، والعلّة في اختلافهم في الوقف على الاسم المقصور المنوّن اختلافهم في الألف الثابتة في الوقف، وذلك أنّ قومًا ذهبوا إلى أنها المبدلة من التنوين في الأحوال الثلاث، وإليه ذهب المازنيّ واحتجوا لذلك بأنهم خصّصوا الإبدال في الصحيح بحال النصب لأنه يؤدّي إلى الألف التي هي أخفّ الحروف بخلاف حالتي الرفع والجرّ، فإن الإبدال فيهما يؤدّي إلى الثقل واللبس، وهنا لا يوجب ثقلًا ولا لبسًا، وذهب قوم إلى أنها المبدلة (أي: الألف) من الحرف الأصليّ في الأحوال الثلاث، وعليه بعض البصريين وأكثر الكوفيين، وإليه ذهب السيرافي، واحتجوا بأن الألف التي سقطت لأجل التنوين تثبت في الوقف لزوال التنوين. وذهب سيبويه وغيره إلى أن الألف في حالتي الرفع والجر هي المبدلة من حرف الأصلي وفي حالة النصب هي [63ب] المبدلة من التنوين كما يكون ذلك في الاسم الصحيح، فمن قال بالقول الأول فتح في الأحوال الثلاث، ومن قال بالثاني أمال في الأحوال الثلاث، ومن قال بالثالث أمال في المرفوع والمجرور، وفتح في المنصوب. وذكر ابن غلبون وغيره أنّ المنوّن كلّه يوقف عليه بالإمالة لأصحابها، وكذلك ذكر الحافظ أبو عمرو في كتاب التيسير.³²⁹

وقال أبو شامة: فإن قلنا أنّ الوقف إنما هو على الألف المبدلة من التنوين في جميع الأحوال الثلاث، أو في حال النصب فلا إمالة، لأنّ ألف التنوين لا حظّ لها في الإمالة كما لو وقّف على (أمتًا) و(همسًا) و(عملاً)، فقد صار المنصوب مفخمًا على قولين وممّالًا على قول واحد، فلهذا قال: وتفخيمهم في النصب أجمع أشملاً، وليس ذلك منه اختيارًا لهذا القول، وإنما أشار إلى أن الوجهين اتّفقا عليه، والأجود وجه الإمالة مطلقًا، والرسم دالٌّ عليه والنقل أيضًا.³³⁰

Elifli kelimeler tenvinle biterse vakıf halinde edâ ehli ihtilaf etmiştir. Bazıları feth ile durmuşlar ve bazıları imâle yapmışlar. Ancak üçüncü görüşe göre mansub durumunda feth ve merfu ile mecrur durumlarında imâle yapılır.

³²⁹ Fâsî, *el-La'âli'u'l-feride*, 1/371-372.

³³⁰ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-ma'ânî*, 2/146.

مُسَمًّى مبتدأ وموَلًّى معطوف رفعه أي: مثال رفعه خبر المبتدأ مع جرّه أي: كائنٌ مع جرّه، صفة ومنصوبه أي: مثال منصوبه مبتدأ غُزًى خبره وتَثَرَى معطوف ومنوّن تَزَيَّلاً جملةً مستأنفةً، أي: تميّز وتبيّن أنواع المقصور، والضمير في رفعه مع جرّه ومنصوبه راجع إلى المنوّن، يعني أنّ لفظ (مُسَمًّى) و(موَلًّى) وقع كل واحد منهما في القرآن مرفوعاً ومجروراً لا منصوباً، كقوله تعالى (وأجلُّ مُسَمًّى عنده) [2/6]، فمُسَمًّى مرفوع تقديرًا، لأنه صفةٌ أجلُّ. وكقوله تعالى (إلى أجلِّ مُسَمًّى) [282/2] وهو مجرور تقديرًا، وكقوله تعالى (يوم لا يُغني موَلًّى عن موَلًّى شيئاً) [41/44]، والأول مرفوع تقديرًا لأنه فاعلٌ (لا يُغني)، والثاني مجرور تقديرًا، يعني: وأما غُزًى وتَثَرَى فلم يقعَا في القرآن إلا منصوبين في قوله تعالى في آل عمران (أو كانوا غُزًى) [156/3]، ونصبه على أنه خبر كان، وهو جمع غازٍ، ووزنه فُعْلٌ، وأصله غُزًى مثل كافرٌ وكُفِّرَ. وأما تَثَرَى [44/23] فهي سورة (قد أفلح) منصوب على الحال، وإنما ينفع التمثيل به على قراءة أبي عمرو وهو الذي نوّنه، وأما حمزة والكسائي فلا يُنَوّنانه، فهو لهما مُمَالٌ بلا خلافٍ في الوصل والوقف، وكذا ورش يُميله بين اللفظين وصلًا ووقفًا، لأنه غير منوّن في قراءته أيضًا. قال الجعبري: فالمرفوع نحو (لا ريب فيه هدى) [2/2]، و(أجلُّ مُسَمًّى عنده) [2/6]، و(يوم لا يغني موَلًّى) [41/44]. والمجرور نحو (من ربّوا) [39/30] و(إلى أجلِّ مُسَمًّى) [282/2] و(عن موَلًّى) [41/44]، و(عن عسلٍ مُصَفًّى) [15/47] و(في قُزًى مُحَصَّنَةٍ) [14/59]، والمنصوب نحو (واتَّخذوا من مقام إبراهيم مُصَلًّى) [125/2]، (أو كانوا غُزًى) [156/3]، (وأن يُحشِرُ الناسَ ضُحًى) [59/20]، و(سَمِعْنَا قُتًى) [60/21]، (ثم أرسلنا رسلنا تَثَرَى) [44/23] في قراءة أبي عمرو.³³¹

Bunun örnekleri (مُسَمًّى), (موَلًّى), (غُزًى) ve (تَثَرَى) kelimeleridir.

باب مذهب الكسائي في إمالة هاء التانيث

[64/أ] وهي الهاء التي تكون في الوصل تاءً نحو (رحمةً) و(نعمةً) أمالها بعض العرب كما يُميل الألف، وهي اللغة الفاشية الغالبة على ألسنة الناس. قال الجعبري: ذكر هذا الباب بعد الإمالة لأنه منه، وفصله عنه لأن الإمالة ثم في أَلِفٍ وفتحٍ، وهنا في فتحٍ فقط، وقال: هاء التانيث لا تاؤه لأنه المصطلح في الاسم.³³² وقال الفاسي: اختلف الناس في محلّ الإمالة في هذا الفصل، فقال قوم محلّها الحرف الذي قبل الهاء. وقال قوم: الإمالة في هذا الفصل

³³¹ Ca'berī, Kenzu'l-Me'ânī, 2/875-876.

³³² Ca'berī, Kenzu'l-Me'ânī, 2/880.

ve çok içmekle. Hurûf-i aşere'nin misalleri: (الْحَاقَّةُ) [69/1] dur, (قَبْضَةُ) [5/3] dir, (النَّطِيطَةُ) [20/96] dir, (بَالِغَةُ) [6/149] dur, (الصَّلَاةُ) [2/3] dur, (بَسْطَةُ) [2/247] dur, (الْقَارِعَةُ) [101/1] dur, (مَوْعِظَةُ) [2/66] dur, (الصَّاخَةُ) [80/33] dur, (خَصَاصَةُ) [59/9] dir. Bunlarda ve bunların emsalinde imâle mümtenidir. يسكنُ yâ'nın mâ ba'dinde dahi أَكْهَرُ harfleri. hal bu hal ki yâ sâkin olur مُيَّلا o harfler imâle olundu.

Bu on harf şunlardır; ح, ق, دغ, ض, ط, لا, ع, ص, خ ve ظ. Eğer te'nîs te'sinden önce sâkin hemze, kef, he veya râ harfleri gelirse,

ياحوت kesrenin mâ ba'dinde imâle olundu. iskan kesreyi أَوِ الْكَسْرِ imâleden men edici değildir. Yani أَكْهَرُ harflerinin mâ kabli yâ-i sâkine olsa ve mâ ba'di tâ-i te'nîs olsa أَكْهَرُ harfleri imâle olunur. Yani hemze ve kaf ve ha ve râ imâle olunur tâ-i te'nîsle ve bunların misalleri gelir bundan sonra. Yahut أَكْهَرُ harflerinin mâ kabli kesre olsa ve mâ ba'di ha-i te'nîs olsa أَكْهَرُ harfleri imâle olunur ha-i te'nîsle yahut أَكْهَرُ harflerinin mâ kabli sâkin olsa ve sâkinin mâ kabli kesre olsa أَكْهَرُ harfleri imâle olunur, ha-i te'nîsle ve beynehâ harf-i sâkin mani olmaz. أَكْهَرُ harflerini imâle eylemek أَرْجُلًا تَمَيِّزُ جَمْعَ لِلْوِزْنِ أَوْ دahi dammeden sonra والضمّ fethadan sonra بعد الفتح zayıf olur. Yani أَكْهَرُ لأنواع أتى بها على طريق الاستعارة، إذ يقال لكل مذهب ضعيف: هذا لا يَتَمَشَّى. والرجل آلة المشي harfleri fethadan sonra vâki olsa yahut dammeden sonra vâki olsa imâle zayıf olur. Misalleri (شجرة) [7/66] dir, (سفاهة) [2/195] dir, (التهلكة) [24/35] dir, (مباركة) [4/12] dir, (امرأة) [2/35] dir, (سيارة) [29/20] dir, (النَّشْأَةُ) [4/31] dir, (سوءة) [8/7] dir, (الشوكة) [2/25] dir, (ثمرة) [2/35] dir, (محشورة) [38/19] dir, (عُسرة) [2/280] dir, (نظرة) [37/88] dir, (غُسرة) [4/96] dir. Harf-i sâkin imâleyi zayıf olmaya mani değildir fethadan sonra ve dammeden sonra. ... bu ecilden musannif بعد الفتح والضم kavlini mutlak eyledi, kayıt eylemedi.

Veya bu harflerden birisi esreli gelirse imâle yapılır. Esreli oldukları halde bu harflerle te'nîs te'si arasında sâkin bir harf gelirse imâle yapmaya engel olmaz. Ancak ikisi arasındaki harf fethalı veya ötreli olursa imâle yapılmaz.

لَعِبْرَهُ مِنْهُ وَجْهَهُ وَلَيْكَهُ (لعبرة) ومعطوفاته بحرف العطف المقدر خبر المبتدأ المحذوف، أي: مثال الممال (لعبرة)
[13/3] de أَكْهَر harflerinden râ vardır, râ'nın mâ kabli sâkindir. Sâkinin mâ kabli kesredir, sâkin mani değildir imâle olunmağa. (لعبرة) (وجهة)
de (مئة). قال الله تعالى (وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيُّهَا) [148/2] وقال: (إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ صَابِرَةً) [66/8] gibidir.
أَكْهَر harflerinden hemze vardır, mâ kabli meksûrdur, imâle olunur. (ليكة) (أصحاب الأيكة)
harflerinden kaf vardır, kaf'in mâ kabli yâ-i sâkinedir. Kaf imâle olunur (أيكة) (أيكة) vâki oldu
de Sûre-i Şu'arâ [26/176] ve Sûre-i Sâd'da [38/13] amma metinde (ليكة) (أيكة) yerine bu dahi kıraattir lakin Kisâî kıraati değildir. Zira Kisâî hemzeyle okur (أصحاب
der. [65a] (أصحاب ليكة) Verş okur hemzenin hareketini lâm-ı tarife nakil eyler, (الأيكة)
hazfeyleyler. Ve dahi (خطيئة) [2/81] imâle olunur zira hemze mâ kabli yâ-i sâkinedir. Ve
dahi (الملائكة) [4/112] imâle olunur zira hemzenin mâ kabli kesredir. Ve dahi (خاطئة)
imâle olunur zira kaf'in mâ kabli kesredir. Sâbikan mezkûr olan harfler on dört harftir ve bâkî harfler on beş harftir. Ba'dir, ta'dir, sa'dir, cîm'dir, dal'dir, zal'dir, za'dir, sîn'dir, şîn'dir, fa'dir, lâm'dir, mîm'dir, nûn'dur, vâv'dir, yâ'dir. Bu harflerin herhangi ha-i te'nîsin mâ kablinde vâki olursa Kisâî imâle eyler. Misalleri (كمثل حبة) [2/261] dir,
[22/5] dir, (هامدة) [2/228] dir, (درجة) [88/16] dir, (وزرايحي مبثوثة) [6/47] dir, (عذاب الله بغتة)
[2/208] dir, (كافة) [3/135] dir, (فاحشة) [5/21] dir, (المقدسة) [18/47] dir, (بارزة) [5/3] dir, (الموقودة)
[69/18] dir, (خافية) [2/63] dir, (قوة) [5/13] dir, (خائنة) [2/211] dir, (نعمة) [2/196] dir, (كاملة) dir,
dir ve bunlara müşabih olanlardır ve bunların mâ kabli yâ sâkin olmak şart değildir ve dahi mâ kabli kesre olmak şart değildir. mübtedadır بعضهم وبعضهم سوى ألف عند الكسائي ميلا
ميلا cümlesi haberidir. Yani bazı ehl-i edâ elifin gayri harfleri ha-i te'nîsin mâ kablinde

تَوْهَمَ لئلاَّ يَسْقُطَ قَيْدٌ وَيَتَكَرَّرَ آخِرُ، قاله الجعبري.³³⁶ وقال أبو شامة: قوله: مُوصِلاً حال من الكسر، أي: يكون

الكسرُ موصِلاً بالراء في كلمة واحدة احترازاً مما يأتي ذكره وهو الكسر العارض والمنفصل³³⁷

Mâ kabli yâ-i sâkine olan râ'nın misalleri (خيرٌ لكم) [2/54] dur, (خيئاً لكم) [4/170] dur, (قوارير) [21/79] dir, (والطير) [3/180] tir, (ميراث) [9/24] dur, (عشيرتكم) [100/3] tir, (فالمغيرات) [27/44] dir, (3/181] dur. Dahi bunların emsalidir. Ve mâ kabli kesre-i lazimeyi muttasıla olan râ'nın misalleri (فَرَأَشا) [2/22] dir, (قَرَدَة) [2/65] dir, (ساحران) [20/63] dir, (ذراعيه) [4/128] tir, (أَحْضَرْت) [37/48] dur, (قاصرات) [75/22] dur, (ناضرة) [75/23] dur, (ناظرة) [18/18] dir, (يبيشّهم) [9/21] dur dahi bunlara müşabih olanlardır. Verş bunların gibi râ'ları terkik eyler bâkî kurrâ tafhîm eyler amma râ'nın mâ kablinde yâ müteharrik olsa yahut munfasıl olsa Verş dahi tafhîm eyler. Misalleri (ما كان لهم الخيرة) [28/68] dur, (في) [2/2] dir, (مقنعي رؤوسهم) [14/43] dir dahi bunlara müşabihlerdir. ... yâ'dan hal olmak bunları ihraç eyledi.

Verş rivayetinde, öncesinde sâkin yâ veya esreli bir harf olan râ harfleri ince okunur.

Verş harf-i sâkini terkikten men edici görmedi. o nicelin harfi sâkin ki kesreden sonradır. Misalleri (سِرْكُم) [6/3] dur, (سِدْرَة) [53/14] dir, (ذو مِرَّة) [3/117] dir, (فيها صِرٌّ) [21/10] dur, (ذَكَرْكُم) [3/37] dur, (المحراب) [2/177] dir, (ليس البر) [53/6] dir. Verş bunlarda ve bunların gibide olan râ'ları terkik eyler. illa سوى حرف الاستعلاء. Verş hurûf-i isti'lâdan sâkin harfleri mani gördü. Yani kesreden sonra hurûf-i isti'lâ vaki olsa Verş râ'ları tefhim eyler Kur'an'da râ'nın mâ kablinde hurûf-i müsta'liyeden sâd vâki oldu tâ vaki oldu kâf vaki oldu. Misalleri (مَضْرَأ) [2/61] dir, (إِضْرَأ) [2/286] dir, (وَقُرْأ) [6/25] dir, (فَطْرَأ) [18/96] dir, (إِضْرَهُم) [7/157] dur. illâ سوى الخاء. Verş hurûf-i isti'lâdan hâ-ı sâkineyi mani görmedi. Bunun mâ ba'dinde olan râ'ları

³³⁶ Ca'berî, *Kenzu'l-Me'ânî*, 2/890.

³³⁷ Ebû Şâme, *İbrâzu'l-ma'ânî*, 2/161.

terkîk eyledi. Misalleri (إِخْرَاجًا) [2/217] dir, (إِخْرَاجًا) [71/18] dir, (إِخْرَاجَهُمْ) [2/85] dur. فَكَمَلَا Verş hâ'nin mâ ba'dinde olan râ'ları terkik olunmuş râ'lara dam eyledi ve bir mana budur ki Verş hâ-ı sâkinenin mâ ba'dinde olan râ'ları terkîk eylemek kesrenin mâ ba'dinde terkik eylediği râ'ları tekml eyledi.

Bir kelimedede esreli harf ile râ arasında hâ harfî hariç isti'lâ harfleri dışında bir harf olursa bu harf râ harfinin ince okunmasına engel olmaz.

Verş kesrenin ve harf-i sâkinin mâ ba'dinde olan râ'ları tafhîm eyledi ism-i a'cemî alemde Kur'an'da. Misalleri üç isimdir (إِبْرَاهِيمَ) dir, (إِسْرَائِيلَ) dir, (عِمْرَانَ) dir. Verş bunlarda râ'ları terkîk eylemedi. Zira bunlar aslında Arabî değildir ucmedir. [/66a] Tafhîm ucmede galip olur. (إِزْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ) dahi Verş (إِزْمَ) de râ'yı tafhîm eyledi. Zira (إِزْمَ) ucmedir dediler. Ve İbn Galbûn terkîk eyledi. Zira kesre râ'ya muttasıldır. dahî Verş kesrenin mâ ba'dinde râ'nın tekrîrinde evvelki râ'yı tafhîm eyledi. تَكَرَّرَهَا dahî Verş kesrenin mâ ba'dinde râ'nın tekrîrinde evvelki râ'yı tafhîm eyledi. كي يُسَمَّعُ مُعْتَدِلًا lafız işitilsin için mutedil ve mütenasip olduğu halde. Bunun misalleri (مُذَرَّأًا) [71/11] dir, (إِسْرَآءًا) [71/9] dir, (ضِرَآءًا) [2/231] dir, (إِلَا فِرَآءًا) [33/13] dir, (وَلَنْ يَنْفَعَكُمْ الْفِرَارَ) [43/39] dir.

Verş, Arapça olmayan isimlerde, (إِزْمَ) kelimesinde ve iki râ harfî olan kelimelerde râ harfîni kalın okur.

Verş (ذِكْرًا) [2/200] râ'ını tafhîm eylemek وَتَفْخِيمُهُ ذِكْرًا dahî (سِتْرًا) [18/90] râ'ını tafhîm eylemek وَبَابُهُ dahî bunun mislini tafhîm eylemek Verş ashabının لَدَى جَلَّةِ الْأَصْحَابِ Verş aşabının أَعْمَرَ أَرْحَلَ ziyade ma'mûrdur أَرْحَلَ menzil yönünden. Musannif أَعْمَرَ أَرْحَلَ demekle tafhîmi ahz eyleyenlerin kesretine işaret eyledi. Zira menâzil-i tafhîm a'merdir menâzil terkîkten dedi. Menzil a'mer olmak eşref olmak dahil olanlar kesir olmakla olur ve ulu olmakla olur. Yani râ-ı münevven meftuh olsa mâ kabli harf-i sâkin ve harf-i sâkinin mâ kabli kesre olsa Verş için o râ'da iki vecih vardır, birisi tafhîmdir ashab-ı Verş'in ecillası ve uzamâsı bunu ihtiyar ettiler. Ve birisi terkîkdir bu menzil a'mer değildir ma'mûrdur. Amma râ münevven olmasa terkîk olunur (فِيهِ ذِكْرُكُمْ)

[21/10] gibi, (ذَكَرًا) gibi halet-i vakıfta ve dahi (ذَكَرَى) [6/69] gibi tenvinsiz amma râ münevven olsa mâ kabli sâkin olmasa meksûr olsa yahut yâ-i sâkine olsa ecillâ ashab-ı Verş o râ'yı terkîk ederler vasılda vakıfta. Misalleri (خَبِيرًا) [4/35] dir, (بَصِيرًا) [4/58] dir, (قَدِيرًا) [4/133] dir, (شَاكِرًا) [4/147] dir, (صَابِرًا) [18/69] dir, (قَادِرٌ) [6/37] dur, (شَاكِرٌ) [2/158] dur. Amma râ münevven olsa mâ kabli mudgam olsa mudgamın mâ kabli kesre olsa o râ terkîk olunur bi'l-ittifâk ashab-ı Verş katında. Misalleri (سِرًّا) [2/235] dir, (مُسْتَقْرًّا) [25/24] dir, (صِرٌّ) [3/117] dur. Velhasıl terkîk olan râ üç kısımdır. Tenvinle olsa bir kısmı terkîk olunur bilâ hilaf (سِرًّا) gibi, (مُسْتَقْرٌّ) gibi, (صِرٌّ) gibi. Ve bir kısmı terkîk olunur ekseri ashab-ı Verş katında (خَبِيرًا) gibi, (شَاكِرًا) gibi. Ve bir kısmı terkîk olunur ekalli ashab-ı Verş katında (ذَكَرًا) gibi, (سِتْرًا) gibi.

Verş rivayetinde (ذَكَرًا), (سِتْرًا), (إِمْرًا), (وَزْرًا), (حَجْرًا) ve (صِهْرًا) kelimelerinde râ harfî iki vecihle, yani ince ve kalın okunur.

Verş küllîsi (بَشَرٍ) [77/32] de râ-ı meftuhayı terkîk eyler Verş'ten râ-ı sâniye meksûr olduğu için. (حِيرَان) [6/71] بالتفخيم dahi râ-ı وحيزان Verş'in bazısı kabul eyledi ve bazısı terkîkle kabul eyledi zira mâ kabli yâ-i sâkinedir.

Verş'ten tüm râvîler (بَشَرٍ) kelimesindeki birinci râ harfini ince okurlar. (حِيرَان) kelimesindeki râ harfinde ise ihtilaf vardır, ince ve kalın okunur.

ben سوى ما ذكرته Verş'ten menkul olduğu halde وفي الرأي عن ورش râ hakkında vardır Verş'ten menkul olduğu halde zikrelediğim mezahibin gayri مذاهب mezahip vardır, ihtiyarât vardır mâ kabli yâ-i sâkine olan yahut mâ kabli kesre olan râ'ları tafhîm eylemekte ve terkîk eylemekte تَوْقُلًا o nicelin mezahip [66b] ve ihtiyarât ki kalîl oldu في الأداء nakilde ve rivayette تَوْقُلًا o nicelin mezahip [66b] ve ihtiyarât ki kalîl oldu في الأداء nakilde ve rivayette ba'îd olduğu halde. Yani o mezâhip akılda ve nazarda ve kıyâsta ba'ittir, rivayette ve nakilde kalîldir, edâda şazdır, akyise-i za'ife üzerine mebnidir. Bazısında nas ma'dûmdur ve bazısında zayıftır. ... Bu ecilden onları zikrelemeyi terk eyledim

amma usul Verş'ten zikrelediğim nesneler meşhurdur kavîdir, ulemâ-i muhakkikîn katında makbuldür. تَوَقَّلَ lugatta صعود ve ارتفاع manasındadır. Amma burada bu'dden kinayettir.

Bu geçen hükümler dışında Verş rivayetinde râ harfîyle ilgili birçok görüş vardır. Ancak bu görüşleri edâ etmek bilinen okuyuşa aykırıdır.

إذا بعد كسرة râ kesreden sonra olduğu halde râ terkîk olunmak lazımdır ولا بد من ترقيقها geçen râ sâkin olsa صاحب أي: صاحب munâdâ terhîm olundu burada şazdır zira ilim değildir. kurrâ-i seb'a için terkîk olundu bi'l-ittifâk الملا o nicelin kurrâ-i seb'a ki şeriflerdir ululardır. Sâkin olup mâ kabli meksûr olan râ'nın misalleri (شُرْعَة) [5/48] dir, (واستغفره) [26/54] dur, (شُرْذِمَة) [2/49] dur, (فِرْعَوْن) [10/109] dir, (واصبين) [11/17] dir, (مِرْيَة) [110/3] dur dahi bunlara müşabih olanlardır.

Asli harekesi olarak esreli harften sonra gelen sâkin râ harfî tüm kurrâ için ince okunur.

وما şu lafız ki بعد رائه harf-i isti'lâ o lafzın râ'sinin sonunda vâki oldu o râ'da tafhîm münkâd o lafzın râ'si kurrâ-i seb'anın küllîsi için تَدْلًا tafhîm münkâd oldu suhûletle hasıl oldu.

Ancak isti'lâ harflerinden sonra gelen râ harfî tüm kurrâ için kalın okunur.

ويجمعها isti'lâ harflerini cem eyler قَطْ خُصَّ ضَغْطُ bu kelimâtı cem eyler zira bu kelimâtta olan harfler hurûf-i isti'lâdir. قَطْ أَمْرٌ مِنَ الْقَيْظِ، وَهُوَ شِدَّةُ الْحَرِّ، وَخَصَّ بَيْتُ قَصَبٍ وَنَحْوَهُ نُصِبَ بِالْفِعْلِ. بعد إسقاط الخافض، وضغط ضيق مجرور بالإضافة، معناه: أقيم في القَيْظِ في خُصَّ ضَيْقٍ، أي: اقنع من الدنيا بمثل ذلك Yani râ sâkin olsa ve mâ kabli meksûr olsa ve mâ ba'di kaf olsa ya tâ olsa ya sâd olsa kurrâi seb'a o râ'yı tafhîm ederler bi'l-ittifâk. Misalleri (من كل فرقة) [9/122] dir, (في) [6/7] dir, (قِرطاس) [89/14] dir, (إِرْصَادًا) [9/107] dir. Kur'an'da bu harfler vâki oldu ancak. Eğer râ meftuh olsa mâ ba'di elif olsa elifin mâ ba'di kâf olsa ya dâd olsa ya tâ olsa Verş o râ'yı tafhîm eyler hurûf-i isti'lâ ecli için. Misalleri (أَوْ إِعْرَاضًا) [4/128]

dir ve (هذا صراط) [1/7] dir, (صراط الذين) [1/6] dir, (اهدنا الصراط) [6/35] dur, (عليك إعراضهم) dir ve [3/51] dur, (إلى صراط) [2/142] tir, (أنه الفراق) [75/28] dir, (والإشراق) [38/18] dir. Kur'an'da bu harfler vâki oldu ancak. Eğer râ bir kelimenin âhirinde olsa harf-i isti'lâ ikinci kelimenin evvelinde olsa o râ terkîk olunur harf-i isti'lâ onun tafhîmine sebep olmaz. Misalleri (ولا تُصْعِرْ حَدَّكَ) [31/18] dir dahi, (فاصبر صَبْرًا) [70/5] dir, (أَنْ أَنْذِرَ قَوْمَكَ) [71/1] dir, (لَتَنْذِرَ قَوْمًا) [32/3] dir, (المدثر قم) [74/1] râ'larını Verş terkîk eyler. (عنكم الذكر صفحًا) [43/5] dir, (لَتَنْذِرَ قَوْمًا) [32/3] dir. Sûre-i Şu'arâ'da (فرق) [26/63] râ'ında kurrâ-i seb'anın hilafı جرى جرى hilafı meşâyihu'l-edâ ortasında carî oldu. سلسلا o hilaf tavîl olduğu halde silsile gibi yahut hilaf sehil olduğu halde vâki oldu. Zira bu vecheyn haseneyndir ceyyideyindir.

Bu isti'lâ harfleri şunlardır; ط, غ, ض, ص, خ, ظ, ق. Tüm kurrâ için (فرق) kelimesinde iki vecih vardır, râ ince ve kalın okunabilir.

dahi şu râ ki kesre بعد كسر kesreden sonra vâki olsa عارض o nicelin kesre ki arızdır muttasıldır أو مفصل yahut o nicelin kesre ki munfasıldır mutlaka. Yani gerek arız olsun gerek lazım olsun bil ki kesre dört kısımdır. Bir kısım kesr-i muttasıl lazımdır ve bir kısım muttasıl arızdır ve bir kısım kesr-i munfasıl lazımdır ve bir kısım kesr-i munfasıl arız kesr-i muttasıl olur ki kesir nefis-i kelime de ola, râ ile ve kesir munfasıl olur ki kesre bir kelime de ola, râ bir kelime de ola kesir lazım olur ki sabit ola, sâkit olmaya kesir arız olur ki kah sabit ola kah sâkit ola hemzeyi vasıl kesresi gibi ve içtimâ-i sâkineynden ötürü getirilen kesre gibi ve kesir muttasıl lazım (شُرْعة) [5/48] gibi, kesir muttasıl arız (ارجعوا) [12/81] gibi, kesir munfasıl lazım (أبوك امرء سوء) [19/28] gibi, kesir munfasıl arız (أم ارتابوا) [24/50] gibi, (إن ارتبتم) [5/106] gibi. فَفَجَم o râ'yı tafhîm eylesen üç kısımda mezkûr olan dört kısımdan ve dahi tafhîm eyle iki kısımda demek caizdir. İki kısmın birisi kesr-i ârızdır ve birisi kesr-i munfasıldır. ... Herhangi yerde râ'nın mâ kabli kesr-i arız olsa yahut kesri munfasıl olsa tafhîm eyle sen. Zira kurrâ tafhîm eylediler bi'l-ittifâk فَبُذِلَ bu hüküm meşhurdur ortalarında mebzûl olacak olduğu halde. Yani tafhîm kurrâ katında meşhurdur ortalarında

mezbûldür. Amma râ sâkin olup mâ kabli kesr-i arız muttasıl olmak (ارجعوا إلى أبيكم) [12/81] gibi, (ارجعي إلى ربك) [89/28] gibi. Amma râ sâkin olup mâ kabli kesri arız munfasıl olmak (إن ارتبتم) [5/106] gibi, (يا بُنَيَّ اركب) [11/42] gibi, amma râ madmum olup mâ kabli kesri lazım munfasıl olmak (برؤوسكم) [5/6] gibi, (لِرَقِيَّتِكَ) [17/93] gibi, amma râ meftuh olup mâ kabli kesri lazım munfasıl olmak (برشيد) [11/97] gibi, (بربهم) [6/1] gibi, (أبوك امرأ سوء) [19/28] gibi, (برب الفلق) [113/1] gibi, (لِرَسُولِهِ) [63/1] gibi, (لِرَبِّكَ) [3/43] gibi.

Bu misallerde Verş râ'ları tefhim eyler mâ kablinde kesr-i munfasıl olduğu ecilden ve bâkî kurrâ tafhîm ederler bu misallerde râ meftuh olduğu için ve madmûm olduğu için.

Geçici bir durumdan dolayı ve asli harekesi esre olmayan harften sonra gelen râ harfi kalın okunur.

فما لهم بترقيقه dahi şu râ ki onun mâ ba'dinde kesre olsa yahut yâ olsa kurrâ için o râ'yı terkîk eylemekte nakl-i kavî yoktur ki o nakil hazır ola zahir ola zikroluna. Yani râ'nın mâ ba'di kesre olsa yahut yâ-i sâkine olsa yahut yâ-i müteharrike olsa o râ [67b] tafhîm olunur bi'l-ittifâk ve terkîk nakli zayıftır terkîk eyleyen kişi kıyâs üzerine itimat eyledi hal bu ki kıyâsın medhali yoktur kıraatte. Bunun misalleri (لبشزين) [25/40] dir, (على القرية) [47/13] dir, (من قريتك) [3/37] dur, (يا مريم) [23/47] dir, (بين المراء) [2/102] dur, (رؤفوا) [2/143] dir, (رحيم) [18/60] dir, (البحرين) [2/255] dur, (كزسيه) [12/2] dir.

Râ harfinden sonra esreli harf veya yâ gelirse bundan dolayı râ harfini ince okumak için bir delil yoktur.

وما لقياس في القراءة مدخل فدونك ما فيه الرضى أي: خذ والزم. bunda itimat naklin ve rivayetin sıhhatine ve kuvvetinedir. ما نُقِلَ ترقيقه وارتضاه الأئمة، ولم يتصل لنا بالترقيق رواية عن أشياخنا، ولا يجوز لنا أن نقيس الترقيق على الإمامة ولا الكسرة والياء المتأخرتين على المتقدمتين دون رواية، ولا يجوز للمُرَقَّق أن يطرد الأصلين كذلك، إذ وجوه

القراءات منقولة نقلًا متواترًا لا يدخلها الرأي مُتَكَفِّلاً أي: ضامناً لتقريره للطالبيين والدَّبِّ عنه، وهو حال من فاعل دونك، والمعنى: خُذْهُ ضامناً حِفْظُهُ ونَصْرُهُ.

Kıraat ilminde kıyâs yapılmaz. Gelen rivayetlerle yetinmek gerekir.

kurrânın vaslı عند وصلهم meksûr olduğu halde مكسورةً dahi râ terkîk olunmak وترقيقتها katındadır. Yani râ meksûr olsa halet-i vasılda terkîk olunur cemî kurrâ katında (بالضبر) gibi, [54/43] (في الزُّبْرِ أم يقولون) gibi [54/13] (الوَاحِ وَذُسرٍ) gibi, [97/5] (مَطْلَعِ الفجرِ) gibi³³⁸, o râ-ı meksûra tafhîm وتفخيمها gibi dahi bunların emsali gibi [73/8] (واذكر اسمَ رَبِّكَ) halet-i vakıfta أَشْمُلًا akval-i müteferrikayı cem edicidir. Yani cemî-i kurrâ mezkûr olan râ-ı meksûreyi halet-i vakıfta tafhîm eylemek üzerine ittifâk eylemişlerdir, böyle demek ekser-i ulemanın kavlidir.

قال الجعبري: قوله أجمع أَشْمُلًا بمعنى جامعُ الشمل لا تفاق الكلِّ عليه، وهو قول الأكثر. ويحتمل أن يكون أجمع للتفضيل، أي: التفخيم أكثر جمعًا من الترقيق تنبيهًا على وجه نقله مكِّي، فقال: المختار أن يجري وقف ورش في ذلك مجرى الساكنة، وقد روى بعض أصحابه أنه يقف عليه بالترقيق حملاً على الوصل.³³⁹

Esreli olan râ harfî vasıl veya vakıf halinde ince okunur. Eğer esreli harf ile râ arasında isti'lâ harfleri dışında bir harf olursa râ yine ince okunur. Fakat aradaki harf isti'lâ harfî olursa vakıfta hem ince hem de kalın okunabilir.

ولكنها تخصيص لقوله: وتفخيمها في الوقف أجمع أَشْمُلًا، كأنه استثنى من هذا فقال ألا تكون بعد كسرٍ أو حرفٍ Yani râ-ı meksûra râ-ı meftuhla râ-ı madmûma ile أو ما تَمَيَّلًا kesreden sonra بعد الكسر. tarafta vâki olsalar terkîk olunur kurrânın vakfında. yahut imâleyi kabul eyleyen harften sonra. Yani râ-ı mezkûrenin mâ kabli meksûr olsa yahut imâle olunmuş harf olsa o râ terkîk olunur sükunla vakıf olursa o râ üzerine bi'l-ittifâk. Misalleri [54/12] (قد قُدِرَ) dir, [54/28] (مَنْ الكَذَّابُ الْأَشْرَ) dir, [86/10] (مَنْ قُوَّةٍ وَلَا ناصِرٍ) dir.

³³⁸ M + mâ kabli meftuh olsa ya madmum olsa

³³⁹ Ca'berî, Kenzu'l-Me'ânî, 2/914.

dir, (أهل [88/21] dir, (إنما أنت مُذَكَّرٌ) [18/31] dir, (يُحَلَّلُونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ) [54/7] dir, (جَرَادٌ مُتَشَتِّرٌ) dir, [68a] [16/43] dir, (الذَكَرِ) (من السَّحَرِ) [20/73] dir dahi bunların emsalidir mâ kablinde harf-i [2/126] (عَذَابُ النَّارِ) [10/45] dir, (فِي النَّهَارِ) mûmâl olan ve beyne beyn olan râ'nın misalleri [13/22] dir, (عُقْبَى الدَّارِ) [3/193] dir, (مَعَ الْأَبْرَارِ) dir.

Fethalı veya ötreli râ harfî esreli harften, imâle hükümlü elif veya yâ harfinden sonra gelirse vakıf halinde yine ince okunur.

Yahut yâ'dan sonra terkîk olunur tarafta vâki olan râ-ı meksûra ve râ-ı madmûma ve râ-ı meftuha vakıfta بالسَّكُونِ تأني hal bu ki yâ sükunla gelir. Bunun misalleri (وَلَا تَذِيرُ) [2/20] (عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) [67/19] dur, (بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ) [35/31] dur, (يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ) [5/19] dur, (وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ) [22/77] dir, (وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ) [4/59] dur, (ذَلِكَ خَيْرٌ) [2/197] dir dahi bunların emsalidir. Amma râ münevven olsa halet-i nasıpta tafhîm olunur (سَمِيعًا بَصِيرًا) [4/58] gibi, [4/35] gibi. Zira bunlarda elif üzerine vakıf olunur. ورومهم كما kurrânın revmi kurrânın vaslı gibidir. Yani mâ kabli meksûr yahut yâ-i sâkine olan râ-ı meksura üzerine revmle vakıf olunsâ terkîk olunur bi'l-ittifâk. Misalleri [24/43] (بِالْأَبْصَارِ) [54/24] gibi, (فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ) [54/49] gibi, (إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ) [2/234] (خَبِيرٌ) [54/3] (أَمْرٌ مُسْتَقَرٌّ) [54/7] (جَرَادٌ مُتَشَتِّرٌ) gibi dahi bunların gibi. Amma [2/102] (أَشْرٌ) [54/25] tafhîm olunur revmle vakıf olunursa amma Verş bunları ve bunlara müşabih olanları terkîk eyler revmle vakıfta ve sükûnla vakıfta amma işmamla vakıfta terkîk olunur bi'l-ittifâk. Zira hareket râ'den sâkıt olur râ sâkin-i mahz olur. Amma revmle vakıfta hareket sâkıt olmaz râ müteharrik olur, savtı zayıf olur hareketi revm hareket muhtelise gibi olur. فَابْلُ الذِّكَاءِ fehmini ve aklını imtihan eyle tecrübe eyle şu mesâili zapt eylemekte ve anlamakta zira bu mesâil çoktur. Musannif ibâre-i vecîzeyle tabir eyledi. مُصَفَّلًا zeka saykallenmiş olduğu halde seyf gibi mücellâ olduğu halde lugatta zeka sur'at-i fehmdir.

Veya sâkin yâ harfinden sonra râ harfi vakıfta ince okunur. Rev'm yapılırsa her karî vasıldaki kuralına uyar.

قال الجعبري: ولمّا اشتملتُ عبارته على هذه التفاصيل نَبّه على غموضها فقال فاختر ذهنك بفكرٍ صحيح أو ذهن غيرك في استنباط أحكام الوصل والوقف اتِّفاقاً واختلافاً ليتَّوَحَّى الصَّواب.³⁴⁰

وفيما عدا هذا الذي قد وَصَفْتُهُ على الأصل بالتفخيم كن مُتَعَمِّلاً أمرَ المصنف بتفخيم ما سوى الذي ذكر أنه يُرَقِّق، وذلك أنّه ذكر في أوّل الباب ما يُرَقِّق لورِش بشروطه فما عداه فإنه يُفَخِّم له، وذكر في أثناء الباب ما يُرَقِّق للجميع من الرء الساكنة بشروطه فما عداه فإنهم يفخمونّه إذا وقفوا عليه بالسكون، وهذا المعنى معروف بطريق الضّديّة لأن الترقيق ضدّ التفخيم إلا أنّه ذكره على جهة التأكيد مع ما ناط به من التنبيه على أنّ التفخيم هو الأصل.

Bu geçen durumların dışında râ harfî kalın okunur.

باب اللّامات

أي: باب حكم اللامات في التفخيم والترقيق، وأصل اللام الترقيق عكس الرء، وإذا كان الترقيق عبارةً [68/ب] عن إنحاف الحرف، والتفخيم ضده كان عبارةً عن تسمين الحرف نفسه، لا حركته، ويُرادفُهُ التّغليظ، وغلب ذا (التغليظ) هنا (لام) وذلك (التفخيم) ثُمَّ (را).

Verş fetih lâ'm'ını tağlîz eyledi. Yani meftuh olan lâ'm'ı ğalîz kıldı. وأضافها إليها للاتصال والتأثير. والهاء للّام، ولأجل صاها، والهاء للّام، وأضافها إليها للاتصال والتأثير. Yani lâ'm'ın mâ kabli sâd olduğu ecilden. yahut lâ'm'ın mâ kabli tâ olduğu ecilden قبلُ بُني على الضمّ لقطعه عن الإضافة، yahut lâ'm'ın mâ kabli zâ olduğu ecilden أو للطاء yahut lâ'm'ın mâ kabli zâ olduğu ecilden. Yani hal bu hal ki sâd ve tâ ve zâ lâ'm'ın önünde وهو متعلّقُ بِتَنَزَّلَ تَنَزُّلاً مصدر تَنَزَّلَ vâki oldu. fiil-i mazi olup elif işbâ' için olmak caizdir.

Verş rivayetinde sâd, tâ veya zâ harflerinde sonra gelen fethalı lâ'm harfî okunur.

³⁴⁰ Ca'berî, Kenzu'l-Me'ânî, 2/917.

geçen bu üç harf meftuh olsa yahut sâkin olsa کصلاتهم bunun misalleri
 tâ dahi ومطلع أيضاً dir. [96/10] (إذا صَلَّى) dir, [11/114] (أَقِمِ الصَّلَاةَ) dir, [8/35] (وما كان صلاتهم)
 bunun misalleri (مُعْطَلَةً) [2/227] (الطلاق) gibi, [6/92] (صلاتهم) dir, [97/5] (مطلع الفجر)
 dur, [2/114] (ومن أظلم) dur, [16/58] (ظَلَّ وجهه) dahi ثُمَّ ظَلَّ dir. [18/41] (طلبًا) dir, [22/45]
 (ما أمر الله به أن dahi ويوصلا dur. [43/39] (إِذْ ظَلَمْتُمْ) dir, [3/182] (بِظُلَامٍ) dir, [2/231] (فقد ظَلَمَ)
 dir, [111/3] (سيصلى) dur, [2/160] (وأصلحو) dur, [5/33] (أو يُصَلِّبُوا) dur, [2/27] (يوصل)
 dir, [7/133] (مفصلات) dir, [38/20] (فصل الخطاب) tır. Dahi bunların gibi ne varsa. Amma
 musannif قبل تنزلاً demek kaydı ihtirâzîdir. Sâd, tâ, zâ lâmin mâ ba‘dinde olsalar lââm’ı
 tağlîz olunmaz terkîk olunur bi’l-ittifâk (لَسَلَّطَهُمْ) [4/90] gibi, [70/15] (لظى) gibi, (أَخْلَصُوا)
 [4/146] gibi, [48/29] (فاستغلظ) gibi amma musannif إذا فُتِحَتْ أو سَكُنَتْ demek bu dahi kayd-
 i ihtirâzîdir. Zira sâd ve tâ ve zâ madmûm olsalar ya meksûr olsalar lââm terkîk olunur
 tağlîz caiz değildir bi’l-ittifâk. Misalleri (عُطِّلَتْ) [81/4] gibi, [41/1] (كَتَابَتْ فُضِّلَتْ) gibi, (في)
 [26/189] (يوم الظلة) gibi, [36/56] (ظلال) gibi. Amma musannif لام فتح demek bu dahi kayd-
 i ihtirâzîdir. Zira lââm madmûm olsa ya meksûr olsa ya sâkin olsa terkîk olunur bi’l-
 ittifâk. Misalleri (تَطَّلَعَ عَلَى قَوْمٍ) [18/90] gibi, [33/43] (يُصَلِّي عَلَيْكُمْ) gibi, [7/124] (لَأُصَلِّبَنَّكُمْ)
 [15/26] (من صَلَّيَا) gibi, [28/51] (ولقد وَصَّلْنَا لَهُمْ) gibi, [5/13] (تَطَّلَعَ) gibi.

Veya bu harfler sükûnla gelirse sonraki lââm harfî kalın okunur. Bunun örnekleri (مطلع),
(ظَلَّ) ve (يوصل) kelimeleridir.

(فصلاً) مع فصلاً vardır Vers’ten hilaf vardır [21/44] lââm’ını tağlîz eylemekte (طال) وفي طال خُلِّفَ
 [2/233] lââm’ını tağlîz eylemekte. dahi lââm’ı tağlîz olunmakta hilaf
 vardır ki halet-i vakıfta sâkin kılınır. tağlîz olunmuş lââm tafdîl olundu. Bu
 iki nev‘de bir nev‘ harf-i isti‘lâ ile lââm ortasında elif vâki olandır (طال) gibi, (فصلاً) gibi,
 [4/128] (أن يَصَّالِحَا) gibi. Ve bir nev‘ lââm kelimenin âhirinde olup halet-i vakıfta sâkin

olandır (بَطْلَ) [7/118] gibi, (ظَلَّ) [16/58] gibi, (فَضَلَ) [6/119] gibi, (أَنْ يُوصَلَ) [2/27] gibi.

Bunlarda ve bunların emsalinde lââm'ı tağlîz eylemek efdaldır, [69a] evladır Verş rivayetinde.

Eğer bu üç harften biri ile fethlî lââm arasında elif olursa o halde kalın okumak evlâ olmakla beraber Verş için iki vecih vardır. Aynı şekilde bu üç harften sonra gelen fethalî lââm kelimeye vakıf halinde iki vecih vardır.

yâ üslerinin hükmü منها lââm'lardan, yani yâ'ya muttasıl olan lââm'ların hükmü كهذه (طال) ve (فصلاً) lââm'ların hükmü gibidir tağlîz ve terkîk olunmakta hilafı amma tağlîz efdaldır. Bunun misalleri (واتخذوا من مقام إبراهيم مصلًى) dir halet-i vakıfta ve dahi (يصلى نازراً) dir, (تصلى نازراً) dir, (لا يصلها) dir, (سيصلى نازراً) dir ancak. (يصلها) dir ve (يصلى سعيراً) dir, (يصلى سعيراً) dir, (يصلها) dir ancak. dahi âyetlerin başları katında, yani âyetlerin ahirlerinde lââm terkîk lââm terfîqha lââm terkîk olunmak اعلى âlî oldu, efdal oldu ve tağlîz olunmak caiz oldu, hasen oldu. Bunun misalleri sâbıkan mezkûr olan on bir sûrede üç sûrededir. [75/31] gibi, (فلا صدق ولا صلى) gibi, [96/10] gibi, (عبداً إذا صلى) gibi, [87/15] gibi, (وذكر اسم ربّه فصلًى) gibi. Amma bunları okuyan beyne beyn okuyan lââm'ları terkik eylemek vaciptir, tağlîz eylemek caiz değildir. Zira tağlîzle beyne beyn ortasında tenâfûr vardır cem olunmaz, fetih eylerse tağlîz eyler, imâleyi suğrâ ederse terkik eyler.

Bu üç harften sonra fethalî lââm, elifle biten bir kelimeye olursa iki vecihle okunur. Ancak bu kelime âyet sonunda olursa taklîl hükmünden dolayı sadece ince okunur.

كُلُّ لَدَى اسم الله من بعد كسرة يُرَقِّقُهَا külli kurrâ kesreden sonra ismi Allah katında lââm'ı terkîk eyler حتى بمعنى كي يُرَوِّقُ أَي: يُعْجَبُ ويحسن لفظة الله yani cemî-i kurrâ lafzatullah lââm'ını terkîk eyler مَرَّتِلَا kablinde kesre vâki olsa lafzatullah hasen olsun için se'-i sâmi'de. مَرَّتِلَا kesreye düzeleceği olduğu halde. Zira teseffülden sonra tesa'udde kerahet vardır. مَرَّتِلَا ism-i meful olmak caizdir. Yani ism-i Allah tertille okunmuş olduğu halde sâfi olsun için ve sukletten hâlî olsun için lââm-ı lafzatullah terkîk olundu. Misali (بسم الله) [27/30] tir, (الْحَمْدُ لِلَّهِ) [1/2] tir, (قُلِ اللَّهُ) [4/127] tir dahi bunların gibidir.

Tüm karîler telaffuz açısından güzel olarak esreli harften sonra gelen Allah lafzını ince okurlar.

nitekim cemî-i kurrâ ism-i Allah lâ'm'ını tafhîm eylediler fethadan sonra dahi dammeden sonra. Bunun misali [2/197] tır, [يعلمه الله] dur, [6/23] (الله رُبُّنا) [2/282] tır, [وَيُعَلِّمُكُمُ الله] dir dahi bunların gibidir.

قال الجعبري: وجه الترقيق مع الكسرة استصحاب الأصل مع الملائم المشار إليه، يروق أي: يحسن اللفظ بالتناسب المتسق فيسهل على الالفاظ ويعجب السامع، ووجه التفخيم تعظيم هذا الاسم الشريف الدال على الذات، وبه خرج السلام، وإيضاً باختصاصه بالمعبود والحق، وفرقاً بينه وبين اللت في وقف الهاء مع عدم المنافرة.³⁴¹

فتم نظام الشمل أي: حصل اجتماع شمل اللام أو الكسر وصلًا وفيضلاً حالان من الهاء، أي: ذات وصلٍ وفيصلٍ، أي: سواء كانت الحركات المذكورة على حروف متصلة باسم الله الكريم، أو على حروف منفصلة منه في كلمة أخرى فلا يتغير الحكم بشيء من ذلك في الترقيق والتفخيم، مثال المتصل (بالله) [8/2] (الله) [2/1] (الله)، ومثال المنفصل (بسم الله) [30/27] (بآيات الله) [61/2] (قال الله) [55/3] (أوتي رسل الله) [124/6]. ويجوز أن يريد فتم [69/ب] نظام شمل اللام في حال كونه ذا وصلٍ، أي: موصولاً لا بما بعده غير موقوف عليه، وذا فصلٍ، أي: مفصلاً لا عما بعده موقوفاً عليه (أمر الله به أن يوصل) [27/2] و(فصل) [119/6] و(ظل) [58/16] ونحوه.

Aynı şekilde tüm kurrâ fethlı veya ötreli harften sonra gelen Allah lafzını kalın okurlar.

باب الوقف على أواخر الكلم³⁴²

mevkûfu'n aleyh olan harfî sâkin kılmak asıldır vakıfta. Zira vakıf ibtidânın nakîzıdır, hareket sükûnun nakîzıdır. Hareket ibtidâya verildi zira sükûnla ibtidâ müte'azzirdir. ... münasip oldu hareketin nakîzı ibtidânın nakîzına verilmek ve dahi vakıf mahall-i istirahatıdır. Zira karî vakıf yerine gelinceye denli yorulur galiben

³⁴¹ Ca'berî, *Kenzu'l-Me'ânî*, 2/929-930.

³⁴² M nüshası dipnotunda: لأن الوقف نقیض الابتداء، وإنه بالحركة، فيكون الوقف بالسكون، ثم إنه أن كان في الاسم المنون يُحذف التنوين والحركة، إلا إذا كان منصوباً فإنه يبقى الحركة ويبدل التنوين بالالف لأنه أخف من أختيها. من الشرح

... vakfa sükûn münasip oldu. Zira sükûn hafiftir. وهو bu vakıf اشتقاقه bunun iştikâkı من تَعَزَّلا أي: vakıftandır, yani durmaktır harf عن تحريك حرف vakıftandır, yani durmaktır harf عن تحريك حرف harfi hareketlendirmekten. Yani vakıf lugatta durmaktır ve terktir, fiilde ve kavilde istimal olunur. ... Vakıf terk-i vasıl manasına nakil olundu ancak ıstılah-ı kurrâda. Musannif هو اشتقاقه من الوقف demek şey nefisinden müştak olmak îhâm eyler. Amma iştikâk nakil manasındadır mecazen. Yani vakıf ıstılahı vakf-ı lügavîden menkuldür. Vakf-ı lügavî âmdır, vakf-ı ıstılâhî hâstır. Lugat ıstılahı müğayirdir.

Kelime bakımından iskân, vakıf yapmanın temelidir ve bir harfi harekeden tecrit etmekten türemiştir.

Ebu Amr katında sabit oldu وكوفيهم dahi Âsım ve Hamza ve Kisâî katında sabit oldu به vakıfta سَمْتُ والإشمام tarîk ve hey'et sabit oldu o tarîk revmden olduğu halde dahi işmamdan olduğu halde تَجَمَّلا o nicelin tarîk ki güzel oldu.

Ebû Amr ile Kûfî karîlerde güzel olan revm ve işmam hükümleri vardır.

kurâ-i لِسَائِرِهِم revmi ve işmamı görürler يراها ekseri kurrânın âlâm-ı وأكثر أعلام القرآن seb'anın bâkîleri için أولى العلائق yapışacak nesnelerin evlasını ve efdalini görür مَطُولًا ip yönünden. Yani revme ve işmama yapışmak muhkem iyiye yapışmak gibidir maksûda yetişmeğe sebep-i kavîdir matlûba musildir. علم dir. علم dağdır ve alamettir, burada âlâm-ı Kur'an'dan murat şuyûh-u edâdır ki bunlar yüce dağlar gibi meşhurlardır, mertebeleri ve dereceleri yücedir din yolunun alametleridir doğru yola delalet ederler. Musannif bunları Kur'an'a mudaf eyledi zira bunlar ehl-i Kur'an'dır, Kur'an'ı talim ederler, vücûhunu beyan ederler, rivayeti hıfzederler, edâ ederler sîdikla.

قال الجعبري: أكثر مشاهير الثَّقَلِ يأخذون بالروم والإشمام للسبعة روايةً واختياراً، أو لنافع وابن كثير وابن عامر اختياراً دون روايةً، كان ابن مجاهد يختار الإشارة [70/أ] لجميع القراء، وفُهم من الأكثر أن الأقل يقصرهما على من رُويَا عنه.³⁴³

Ancak edâ ehli revm ve işmam hükümlerini tüm kalan karîler için de yapmayı uygun görmüştür.

واقفاً sen vakıf edici senin revmin المحرّك إسماعُ hareketlenmiş harfî işittirmektir. كلّ دانٍ her olduğu halde o harf üzerine ضعيفٌ zayıf savtla işittirmektir. ضعیفٌ أي: ضعيفٌ. Karîb kimseye işittirmektir. تنوّا o nicelin karîb ki o zayıf savtı işitti, idrak eyledi işgâ eylemekle ve insât eylemekle ve gafil işitmedi ve ba‘îd işitmedi. Musannifin bu kavli revm için tariftir.

قال الجعبري: أي: الروم هو الإتيان ببعض الحركة في الوقف، فلهذا ضَعُفَ صوتُها لقصر زمانها وسَمِعَها القريبُ المُصغِي لأنه صوتٌ دون البعيد، لأنها غير تامةٍ، فقله إسماعك قيدٌ خرج به الإشمام والإسكان، وقوله الحرف المحرّك بيان أنه يختص بالمتحرّكات، وقوله واقفاً أخرج الاختلاس لأنه كذلك في الوصل، وقوله بصوتٍ قصيرٍ جهراً كان أو سراً أخرج الحركة التامة، وقوله يناله القريب بيان لا قيد، وهو معنى قول التيسير: هو تضعيفك الصوتَ بالحركة حتى تذهب معظم صوتها، فيسمع لها صوتاً خفياً، وأخصرُ منه: الإتيان بأقلّ الحركة وقفاً.³⁴⁴

قال الجوهرى: الروم الذي ذكره سيبويه هو حركةٌ مختلصةٌ مُحفّاةٌ بضربٍ من التخفيف، وهي أكثر من الإشمام، لأنها تُسمع، وهي بزنة المتحرك.³⁴⁵

Revm, harekeli harfin harekesini hafif bir sesle yakın dinleyiciye belli etmektir.

بُعِيدَ ما يُسَكَّنُ işmam dudakları dam eylemektir nutuk için bırakılmaktır. Tasgîr getirmek tenbih müteharrik harfî sâkin kılınmağın ... بعد tasgîrdır. Tasgîr için. Tasgîr getirmek tenbih içindir ki itbâk teskîne takrîb olunmak lazımdır. Zira damm-i şefeteyn teskînden

³⁴³ Ca‘berî, *Kenzu ‘l-Me‘ânî*, 2/937.

³⁴⁴ Ca‘berî, *Kenzu ‘l-Me‘ânî*, 2/939.

³⁴⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1938.

müterâhî olsa iskan-i mücerret olur işmam olur. Zira taba‘iyyet mun‘adim oldu. لا 0 فَيُضَحَّلَا أَي: فَيَسْمَعُ ضَعْفُهُ savt yoktur orada. Yani vakıf yerinde savt yoktur ki savtın zaafî işitile. Bundan maksut budur ki işmamda savt yoktur asla ve dahi işmamla revm ortasında farka işaretir. Zira revmde savt-ı zayıf işitilir.

İşmam ise ses olmadan harekeye dudakla işaret etmektir.

revmi işlemek dahi işmamı işlemek dammede dahi ref‘de vârittir, vâkidir kurrâdan. ورومك عند الكسر والجرّ وُضِلَا senin revm eylemek kesre katında dahi cer katında nakil olundu kurrâdan.

Revm ile işmam ötreli ve merfu kelimelerin sonunda yapılır. Esreli ve mecrur kelimelerde sadece revm yapılır.

Amma fetha katında nasıp katında revm ve işmam nakil olunmadı onun için metinde mezkûr olan üzerine iktisâr olundu. Zira kıraatte nakille ve rivayetle amel olunur mücerret akılla ve kıyasla ve lugatla ve nahivle amel olunmaz. Onun için musannif ayıttı ولم يَزِهْ فِي الْفَتْحِ وَالنَّصْبِ قَارِئٌ revmi fethada ve nasıpta caiz görmedi kurrâ-i seb‘adan hiçbir karî. [70/ب] النحو في الكل أَعْمَلَا imam-ı nahiv, yani Sîbeveyh katında revm amel olundu külde, yani fethada ve nasıpta ve dammede ve ref‘de ve kesirde ve cerde musannif ولم يَزِهْ dedi, ولم يَزِهْ demedi. Zira hilaf revmdedir işmam caiz değildir fethada ve nasıpta bi’l-ittifâk.

Fethalı veya mansub kelimelerin sonunda karîlerden revm veya işmam rivayet edilmemiştir. Ancak nahiv âlimi Sîbeveyh’e göre tüm harekelerde revm yapılabilir.

بِنَاءِ bina illa لازم hareket envâ‘i sitte kılınmadı وما نُوعَ التحريك yönünden. Yani mebninin hareketi ve sükûnu lazımdır avâmil dahil olmakla müteğayyir [olmaz. Musannif لِلْأَزْمِ demek nebei arızdan ihtiraz eylemek için değildir mebninin hareketi müteğayyir]³⁴⁶ olmadığı içindir, madam ki mebnî ola evveline ne kadar avâmil gelirse hareketi ve sükûnu sabit olur intikal eylemez asla. وإِعْرَابٍ dahi

³⁴⁶ S nüshasında eksik.

sâkinlerdir hareketleri ârızdır içtimâ-i sâkineynden ötürü gelmiştir halet-i vakıfta düşer sükûn-u aslî avdet eyler. Amma قاضٍ de ve أغواشٍ de revm caizdir, bunlar (يومئذٍ) gibi değildir. Zira bunlarda dâd ve şîn müteharriktir, hareketleri ârız değildir. (يومئذٍ) de zal'ın hareketi arızdır. Ve dahi [23/1] (قد أفلح) [72/1] (قل أوحى) [55/54] (من استبرق) de ve bunların gibilerde hemzenin hareketini mâ kabline nakil eylersin Verş mezhebinde amma revm ve işmam eylemezsin. Zira hemzenin mâ kablinde hareket ârızdır. ... Halet-i vakıfta sükûn-u aslî avdet eyler. Amma (شيءٍ) gibide (سوءٍ) gibide (جزءٍ) gibide (دفعٍ) gibide (ملءٍ) gibide (المرء) gibide revm ve işmam caizdir Hamza ve Hişam vakfında. Zira bunlarda hemze nefis-i kelimedendir, muttasıldır halet-i vakıfta, mukadderdir, menvîdir. ... mâ kabline nakil olunan hareketle hemze üzerine delalet eylemek için revm ve işmam caiz olurlar.

Te'nîs te'si, çoğul mîm'i veya harekesi geçici olan kelimelerin sonunda revm yada işmam yapılmaz.

هَاءِ ha'da للإضمار o nicelin ha ki zamir kılınmak için sabit oldu قَوْمٍ ehl-i edâdan bir cemaat أَبَوْهُمَا revmi ve işmamı men eylediler. وَمِنْ قَبْلِهِ ضَمٌّ o ha zamirin mâ kablinde damme olduğu halde أَوْ الْكسْرِ yahut mâ kablinde kesre olduğu halde men eylediler. Bunun misalleri (مَنْ رِبِيهِ) [20/58] (لَا تُخْلِفُهُ) [12/21] (نَعْلَمُهُ) [2/96] (بِمُرَحِّزِهِ) [2/37] gibi. مُثَلًّا أَي: شَخْصٌ، وهو مع فاعله جملة فعلية صفة الضم، وفاعله ضمير الضم، والألف للإطلاق، [2/37] gibi. أَوْ ضمير الضم والكسر.

Zamir he'sinde bazıları öncesinde ötreli veya esreli harf gelmezse revm ve işmam yapmayı uygun görmüşlerdir.

أَوَائِهَ yahut ha-i zamirin mâ kablinde dammenin ve kesrenin anaları olduğu halde men eylediler. وَأَوْ وَيَاءٌ ha-i zamirin mâ kablinde vâv ve yâ olduğu halde men eylediler. فِيهِ) [12/20] (شَرَوْهُ) [2/75] (عَقَلُوهُ) den. Bunun misalleri وَأَوْ وَيَاءٌ bedeldir اَمَّا هُمَا den. (إِلَيْهِ) dir ve bunların gibidir. Amma zamirin mâ kablinde fetha olsa ve dahi zamirin mâ

vakıf eyleye ve yâ ve vâv mahzûf olduğu yerde bâkî kalan harf üzerine vakıf eyleye. Mesela (يَمْحُو) [42/24] de (يَمْحُو) üzerine vakıf eylesen hâ'yı sâkin eylesin, mahzûf olan vâv'ı getirip يَمْحُو demeysin. Amma Sûre-i Ra'at'ta (يَمْحُو الله ما يشاء) [13/39] de (يَمْحُو) üzerine vakıf eylesen vâv'ı hafz eylemezsin vasıl ederken lafızda hafz eylediğin gibi. Zira hattı Mushaf'ta vâv hafz olunmadı burada. Amma (يَوْمَ) [17/11] (وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ) [54/6] (يَدْعُ الدَّاعِ) [96/18] vâv'ın hafzıyla yazılmıştır Mushaf'ta. ... (يَدْعُ) ve (يَدْعُ) üzerine vakıf eylesen ayn'ı sâkin eylesin ve dahi (الدَّاعِ) üzerine vakıf eylesen ayn'ı sâkin eylesin. Ve dahi Sûre-i Yunus'ta (تُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ) [10/103] de (تُنَجِّ) üzerine vakıf eylesen cîm'ı sâkin eylesin mahzûf olan yâ'yı getirip تَنْجِي demeysin. Zira hatta yâ mahzuftur. Amma Sûre-i Enbiyâ'da (تَنْجِي الْمُؤْمِنِينَ) de (تَنْجِي) üzerine yâ ile vakıf eylesin. Zira yâ hatta mahzûf değildir. Bunların misalleri çoktur. Bu bapta kitaplar tasnif etmişlerdir. Mahzûf olanı ve sabit olanı ve mevsul olanı ve maktu' olanı beyan eylemişlerdir, o kitaplarda talep eyle bunları bulursun. Bu kitapta yazarsaz [72a] kelam-i tavîl olur.

Kûfî karîler, Ebû Amr ve Nâfi', Mushaf hattını esas alırlar.

dahi İbn Kesîr için vakıfta hatt-ı Mushaf'a tabi olmak ihtiyar olunur. ولا بن كثير يُرْتَضَى

dahi İbn Âmir için vakıfta hatt-ı Mushaf'a tabi olmak ihtiyar olunur. وابن عامر

قال الجعبري: رُوِيَ عن نافع وأبي عمرو وعاصم وحمة وعلي الكسائي الاعتناء بمتابعة صورة خط المصحف في الوقوف الناقصة لعارض، وفعل ذلك شيوخ الأداة لابن كثير وابن عامر اختياراً دون رواية.³⁴⁹

dahi şu nesne ki kurrâ-i seb'a o nesnede ihtilaf ettiler. Yani kurrânın bazıları bazı mevazide resm-i hatta muhalefet eyledi resm-i hatta muvafık vakıf eylemedi ve kurrânın bazıları o mevazide resm-i hatta muvafık vakıf eyledi. خَرَّ اسم فاعل أصله خَرَّيَّ على. o muhtelefu'n fîh olan nesne tafsîl olunmak layıktır. Zira bu kaside وَزَنَ رَمِيَّ أَنْ يُفْصَلَ

³⁴⁹ Ca'berî, *Kenzu'l-Me'ânî*, 2/958-959.

muhtelefu'n fih olanları beyan eylemek için vaz olunmuştur amma muttafaku'n aleyh olan mevazî sair-i kitaplarda beyan olunmuştur.

Bazı karîler İbn Kesîr ve İbn Âmir için de Mushaf hattını esas almayı uygun görmüşlerdir. Bu konuda kurrânın ihtilaflarını açıklamak gerekir.

فبالحاء قف geçen ha'i müennes ta suretinde yazılsa Mushaf'ta فبالحاء قف yerine ha ile vakıf eyle. حَقَّ he ile vakıf eylemek hak oldu sabit oldu. رَضَى ha ile vakıf eylemek marzî olduğu halde, muhtar olduğu halde. وَمُعَوْلَا dahi ha ile vakıf eylemeye itimat olunmuş olduğu halde. حَقَّ de حق remz-i İbn Kesir ve Ebu Amr'dir. رَضَى de râ remz-i Kisâî'dir. Bunlar tâ suretinde mektûb olan tâ-i te'nîsi ha okurlar halet-i vakıfta. ... bunlar resm-i hatta muhalefet eylediler te suretinde mersûm olan mevazide ve bâkî kurrâ ki Nâfi', İbn Âmir, Âsım, Hamza bu mevazide ta ile vakıf eylediler resm-i hatta muvafakat eylediler. Ta ile vakıf eylemek lugat-ı Tayy'dir. Zira Tayy kabilesi tâ-i te'nîs üzerine tâ ile vakıf eyler ve Kureyş kabilesi her tâ-i te'nîs üzerine ha ile vakıf eyler isimde. Amma karî bilmek gerektir ki hangi tâ-i te'nîs tâ suretinde yazılmıştır ve hangi tâ-i te'nîs ha suretinde yazılmıştır. Bunları Fâsî ve Ca'berî beyan eylemişlerdir bir şerhlerinde yazmışlardır. Bunda biz yazarsaz kelimâ tavîl olur.

Te'nîs te'si Mushaf hattında açık te yazıldıysa İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâî vakıf halinde te harfini he olarak telaffuz ederler. Kalan kurrâ ise te harfiyle okur.

[2/207] ile (مرضات) (اللات) مع مرضات ha ile vakıf eyle [53/19] (اللات) dahi وفي اللات olduğu halde ha ile vakıf olunmakta (مرضات) مع ذات بهجة [27/60] (مرضات) (ذات بهجة) üzerine ha ile vakıf olunur bi'l-ittifâk. (مرضات) (ذات) üzerine amma (مرضات) (ذات) üzerine ha ile vakıf olunur bi'l-ittifâk. (مرضات) (ذات) (ولات حين مناص) dahi ولات [38/3] (مرضات) (ذات) üzerine vakıf eyle ha ile. رَضَى bunlarda ha ile vakıf eylemek marzîdir muhtardır. (هيهات) [23/36] mezkûr olan kelimât gibidir ha ile vakıf olunmakta. (هيهات) هاديه رُقْلَا [72b] (هيهات) kelimesi ha ile vakıf [72b] olunmaklağa talip olanı delalet edici kişi tazîm olundu. رَضَى de râ remz-i Kisâî'dir, (أفرايتم اللات) [53/19] üzerine vakıf eyledi ha ile ve dahi (مرضات) [2/207] üzerine vakıf eyledi ha ile [Kur'an'da her nerde gelirse ve dahi (مرضات) (ذات بهجة) [27/60] (مرضات) (ذات) üzerine vakıf eyledi ha

ile]³⁵⁰ ancak. Zira (ذات اليمين) [18/17] de (ذات بينكم) [8/1] de (ذات) üzerine vakıf eyledi ta ile. Ve dahi هادي de ha remz-i Bezzî'dir. رُفلا de râ remz-i Kisâî'dir. Bu iki imam (هيئات) üzerine vakıf eyledi ha ile ikisinde bile ve bâkî kurrâ te ile vakıf eylediler mezkûr olan beş kelimedede.

Kisâî bu kelimelerde he harfiyle durur; (اللات), (مرضات), (نمل sûresindeki (ذات), (ولات) kelimeleri. Kisâî ile Bezzî (هيئات) kelimesini vakıfta he okurlar.

كُفَا مصدر في üzerine ha ile vakıf eyle Kur'an'da nerde gelirse كُفَا مَوْضِعٍ حَالٍ فاعِلٍ قَفَ، أي: كَافِيَا دَنَا جَمْلَةً فَعْلِيَّةٌ فِي مَوْضِعِ الصَّفَةِ لِقَوْلِهِ كَفَا، والمعنى قَفَ كَافِيَا فِي إِقَامَةِ الْحُجَّةِ لِمَنْ أَنْكَرَ ذَلِكَ دَانِيَا مِنْهُ بِاللُّطْفِ وَالْإِفْهَامِ لَهُ. وَكَأَيِّنْ مَبْتَدَأُ الْوُقُوفِ مَبْتَدَأُ ثَانٍ بَنُونٍ خَبْرُهُ، والجمله خبر المبتدأ الأول، [3/146] üzerine vakıf eylemek nûn'ladır (كأين) yani والعائد محذوف، أي: الوقوف عليه Kur'an'da her nerde gelirse. (كأين) üzerine vakıf eylemek حُصِّلَا tahsil olundu, ispat olundu vakıf yâ ile olduğu halde. كُفَا de kaf remz-i İbn Âmir'dir. دَنَا de dal remz-i İbn Kesîr'dir. Bunlar (يا أبت) üzerine ha ile vakıf eylediler resme muhaliftir ve bâkî kurrâ ta ile vakıf eylediler resme muvafıktır. Ve dahi حُصِّلَا de hâ remz-i Ebu Amr'dir, (كأين) üzerine yâ ile vakıf eyledi resme muhaliftir. Zira aslı yâ'dır münevvendir halet-i vakıfta tenvin hazf olunur yâ üzerine vakıf olunur ve bâkî kurrâ nûn'la vakıf eylediler resme muvafıktır (كأين) Mushaf'ta nûn'la mersumdur.

İbn Âmir ile İbn Kesîr, geçtiği her yerde (يا أبت) kelimesini vakıfta he okurlar. Ebû Amr dışındaki karîler (وكأين) kelimesinde nûn harfinde vakıf yapabilirler. Ancak Ebû Amr kıraatinde yâ harfinde vakıf yapılabilir.

dahi والكهف [25/7] (مَالِ هَذَا الرَّسُولِ) Sûre-i Furkan'da sabit olduğu halde وَمَالٍ لَدَى الْفِرْقَانِ Sûre-i Kehf'te sabit olduğu halde (مَالِ هَذَا الْكِتَابِ) [18/49] dahi Sûre-i Nisa'da sabit

³⁵⁰ S nüshasında eksik.

olduğu halde (سأل سائل) dahi Sûre-i [4/78] (فمال هؤلاء القوم) olduğı halde حَجّ galip oldu bunlarda lafz-ı (ما) üzerine vakıf eylemek (فمال الذين) hüccetle (ما) üzerine vakıf eylemekte hilaf زُيِّلَا nakil olundu te'ennîyle. Yahut hasen kılındı. حَجّ de hâ remz-i Ebu Amr'dir, (مال) de (ما) üzerine vakıf eyledi. Zira (مال) bir kelime değildir iki kelimedir. (ما) ism-i mevsuldür. Lâm harfî cerdir mâ ba'dine muttasıldır manada ve harf-i cer mecrûrdan munkatı' olmak caiz değildir lafızda. Ve bâkî kurrâ lâm üzerine vakıf eylediler resme tabi oldular. Zira resm-i Osmânî'de lâm mâ ba'dinden munfasıldır. رَا de râ remz-i Kisâî'dir. Bundan [73a] iki vecih rivayet olundu emreyne riayet eyledi kah (ما) üzerine vakıf eyledi ve kah lâm üzerine vakıf eyledi.

Furkân, Kehf, Nisâ ve Meâric sûrelerinde geçen (مال) kelimesinde Ebû Amr م üzerinde durabilir. Kisâî'den bu kelimeye ihtilf vardır ve م veya lâm üzerinde durabilir. Kalan kıraatlerde sadece lâm üzerinde vakıf yapılabilir.

[43/49] (يا أيها الساحر) dahi Sûre-i Duhân üstünde, yani Sûre-i Zuhurf'ta (يا أيها فوق الدخان) dahi Sûre-i Nur'da (أيها المؤمنون) dahi Sûre-i Rahman'da (أيها) bunlarda (أيها) lar nakillere rafik oldular ravilere yoldaş oldular. Bu sözden murat bu kıraati medh eylemektir. Zira حملا de tenkîr, teksîr içindir ve tazîm içindir. ... raviler çoktur ve ulu kimselerdir bu kıraatte. رافقن de remz-i Kisâî'dir. حملا de hâ remz-i Ebu Amr'dir. Bunlar (أيها) üzerine vakıf eylediler elifle asıl üzerine ve bâkî kurrâ ha üzerine vakıf eylediler resme tabi olmadılar. Zira resm-i Osmânî'de elif mersûm değildir Mushaf'ta mahzuftur.

Ebû Amr ile Kisâî, vakıf halinde, Zuhurf, Nûr ve Rahmân sûrelerinde geçen (أيها) kelimesinin elifini okurlar ancak vasıl halinde elifi düşürürler. Diğer karîler vasıl da he harfini fethalı okurlar ve vakıfta sâkin he ile dururlar.

Yani İbn Âmir dammeyi vâki eyledi وفي الهاء على الاتباع ضَمَّ ابنُ عامرٍ أي: أوقع الضمَّ في الهاء
nin ha'sinde sâbikan mezkûr olan sûrelerde mâ kablinin dammesine tabi olmak
üzerine olduğu halde. لدى الوصلِ vasıl katında. Yani halet-i vasılda İbn Âmir ha'yi
madmum okudu, (أيُّه الثقلان), وهو قليل dedi. (أيُّه السَّاحِر) (أيُّه المؤمنون) (أيُّه الثقلان),
كالمفتون والميسور. فيهن أي: في المواضع الثلاثة أَخِيلاً فعلٌ ماضٍ من أَخِيلَت السماء، أظهرت المطر، قاله
الجوهري.³⁵¹ خبر المبتدأ وفاعله ضمير المبتدأ، ومفعوله الضمُّ المُقَدَّر، أي: الرسمُ بلا أَلِفٍ أَخِيلاً ضَمَّ الهاء الذي
قرأ به ابنُ عامر في هذه المواضع الثلاثة لأنها لَمَّا رُسِمَتْ على هذه الصورة بلا أَلِفٍ أوقع ذلك في ذهن من رآه
ظنًّا أنه رُسِمَ على لغة بني أسدٍ، فإنهم يقولون: أيُّه الرجل أَقبلُ بضمِّ الهاء.

Bir harfin harekesini diğer harfe tabi kılma bakımından İbn Âmir kıraatinde bu he harfleri vasıl halinde ötreli okunur. Mushaf hattında bu kelimenin yazılımı okuyuşunu belirlemiştir.

[28/82] (ويكأن) dahi وَيَكْأَنَّ üzerine vakıf eyle Sûre-i Kasas'ta وَقِفْ وَيَكْأَنَّهُ
üzerine vakıf eyle برسمه resmiyle. Yani Nâfi' ve İbn Kesîr ve Âsım ve Hamza ve İbn
Âmir (ويكأنه) de ha üzerine vakıf eylediler [28/82] (ويكأن الله يبسط الرزق) de nûn üzerine
vakıf eylediler, resm-i Mushaf'a tabi oldular. Zira resimde (وي) lafz-ı (كأن) lafzına
muttasıl yazılmıştır. وبالياء قَفْ dahi (ويكأنه) de (ويكأن) de yâ ile vakıf eyle. Yani (وي)
üzerine vakıf eyle. رَفَقًا rıfk edici olduğun halde bu vechi inkâr eyleyene. Zira hüccetin
kavîdir galipsin münkir üzerine. وبالكاف حَلَّلا dahi (ويكأنه) de (ويكأن) de kafle vakıf
eylemek mubah kılındı. رَفَقًا de râ remz-i Kisâî'dir. حَلَّلا de hâ remz-i Ebu amr'dir. Kisâî
(وي) üzerine vakıf eylemeyi caiz gördü ve Ebu Amr kaf üzerine vakıf eylemeyi caiz
gördü ve bâkî kurrâ caiz görmediler.

³⁵¹ Cevherî, es-Sihâh, 4/1693.

Kisâ ile Ebû Amr dışındaki karîler (وَيَكُنَّ) ile (وَيَكُنَّه) kelimelerinde yazıldığı şekilde vakıf yaparlar. Kisâ yâ üzerinde vakıf yaparak kef ile başlayabilir. Ebû Amr ise kef üzerinde vakıf yaparak hemze ile başlayabilir.

داهي (أَيَّا) üzerine vakıf eylemek بِأَيَّا [17/110] de شَفَى şifa verdi [/73b] delili kavî ve zahir olduğu için. Ve شَفَى de şîn remz-i Hamza ve Kisâî'dir. داهي وسواهما Hamza'nın ve Kisâî'nin gayri kurrâ vakıf eylediler. بما (ما) ile. Yani (أَيَّا ما تدعوا) de (ما) üzerine vakıf eylediler (أَيَّا) üzerine vakıf eylemediler. داهي وبواد الثَّمَلِ بالياء (وَاد النمل) [27/18] de yâ üzerine vakıf eylemek سَنَا nurdur ۞ o nicelin nur ki nura tabi oldu. Yani vâzih ve kavî delile müstenit oldu yâ üzerine vakıf eylemek. سَنَا de sîn remz-i Ebu'l-Hâris'tir. ۞ de ta remz-i Dûrî'dir. İkisi Kisâî'den rivayet eylediler ki yâ üzerine vakıf eyledi Kisâî, (بوادي) okudu. Zira yâ içtimâ-i sâkineynden ötürü hazf olunmuştur vasılda mâ kablinin kesresiyle iktifa etmekten ötürü değildir. ... Vakıfta içtimâ-i sâkineyn zail olur yâ-i mahzûfa avdet eyler ve bâkî kurrâ dal üzerine vakıf eylediler resm-i Mushaf'a tabi oldular. Zira Mushaf-ı Osmânî'de yâ resim olunmadı (وَاد النمل) de.

Hamza ve Kisâî, İsrâ sûresinde geçen (أَيَّا ما) âyetinde أَيَّا üzerinde vakıf yapabilirler. Diğer kurrâ ما üzerinde vakıf yapar. Kisâî kıraatinde (بواَد النمل) âyetinde وَاد üzerinde vakıf yapılırsa yâ harfî telaffuz edilir.

وَعَمَّه داهي (مَمَّه) üzerine vakıf eyle dahi (فيمه) üzerine vakıf eyle dahi (مَمَّه قَفَّ) dahi (عَمَّه) üzerine vakıf eyle لِمَه dahi (لمه) üzerine vakıf eyle. داهي (بمه) üzerine vakıf eyle (بِمَ يَرْجِعُ المرسلون) de [78/1] (عَمَّ يتساءلون) de [86/5] (مَمَّ خُلِقَ) de [79/43] (فيم أنت من ذكراها) [27/35] de (فلم تقتلون) [2/91] de (لم تقولون) [61/2] de (فبم تُبشرون) [15/54] de (فبم تُبشرون) [27/35] de ha sekte ile vakıf eyledi. Ve dahi ha'i sektesiz vakıf eyledi. Ve bâkî kurrâ mîm üzerine vakıf eylediler ha'i sekte ziyade eylemediler bu mezkârâtta. وادفع hüccetle def eyle delil ile

ve rivayeti sahiha ile reddeyle. مجهلاً bu kiraati reddeyleyeni teşhîl edici olduğun halde def eyle ve dahi mücehhel meful olmak caizdir ادفع için. Yani vakıfta ha’i sekte ile okuyan bir kimse teşhîl eylese def eyle o kimseyi rivayet mütevâtire ile. Zira kurrâ-i seb‘a mütevâtir olan kiraati okurlar, haber-i vahit olanı okumazlar.³⁵²

Bezzî rivayetinde (فيم), (مم), (عم), (لم) ve (بم) lafızlarında vakıf yapılırsa sekte he’si vechi de vardır. Yani sükûn ve sekte he’si olmak üzere iki vecihle okur. Bu okuyuşu reddeden itibara alınmamalıdır.

باب مذاهبهم في ياء الإضافة

وليس Yâ-i idâfet yâ-i mütekellimdir isim ona mudaf olduğu için yâ-i idâfet dediler. داهي yâ-i mütekellim lâmu’l-fiil değildir. ياء الفعل ياء إضافة mütekellim hurûf-i asliyeden değildir ki مُتَلَبِّس ola yâ-i mütekellim hurûf-i asliyeden olan yâ’ya fark eylemek müşkül ola sa‘b ola. Yani mütebbis olmaz fark eylemek sa‘b olmaz tasrif bilici katında. Amma tasrif bilmeyen hurûf-i asliyeden zevâidi fark eylemez. o nicelin onun katında yâ-i mütekellimle nefis-i kelimedenden olan yâ ortasında [74a] iltibâs vâki olur. Bu söz ilm-i kıraate ilm-i tasrif lazım demeye işaret eyler.

Mütekellime delalet eden izâfet yâ’sı kelimenin son veya asli harflerinden değildir.

لكنها كالهاء والكاف lakin yâ-i mütekellim ha gibidir, kaf gibidir zamir olmakta ve kelime üzerine zait olmakta. كل مبتدأ مضاف إلى صلة وموصول، وهو ما تليه وهاء تليه يعود إلى ما، والضمير. Yani her lafız ki yâ-i mütekellim onu yalî ise yani o lafza dahil olsa o lafız görünülür مدخلا للهاء والكاف مکان-ی duhûl görünülür ha için dahi kaf için. Yani herhangi lafza yâ-i mütekellim dahil olsa ha-i zamir ve kaf zamir o lafza dahil olur سبيلك gibi سبيلي.

³⁵² تمت + B ve M

Bu kelimelerden doksan dokuz tanesinden sonra fethalı hemze gelir ve Nâfi‘, İbn Kesîr ile Ebû Amr bu yâ harflerini vasılda fethalı okur. Ancak bunlardan dört kelimedede yâ harfini tüm kurrâ sükûnla okur.

(ولا تفتني أَلَا في dahi Sûre-i Tevbe’de [7/143] وَتَفْتِنِي (أُرْنِي أَنْظِرْ إِلَيْكَ) Sûre-i A‘râf’ta فَاَرْنِي (فاتبعني أهدك) [19/43] dahi Sûre-i Meryem’de [9/49] اتَّبِعْنِي (وترحمني أكن) dahi Sûre-i Hûd’ta [11/47] bu üç kelime gibidir yâ-i mütekellimde sükûn muttafaku’n aleyh olmakta. وَلَقَدْ جَلَا tahkik bu dört kelimedede yâ-i mütekellimin sükûnu muttafaku’n aleyh olmak sükûnun fesâhatini ve sıhhatini keşif eyledi izah eyledi. Zira kurrâ-i seb‘a fesâhat ve sıhhat üzerine olanı okurlar.

Bunlar; A‘râf sûresindeki (أُرْنِي أَنْظِرْ), Tevbe sûresindeki (تَفْتِنِي أَلَا), Meryem sûresindeki (فاتبعني أهدك) ve Hûd sûresindeki (وترحمني أكن) âyetleridir.

(ادعوني أستجب لكم) dahi bu sûrede وَادْعُونِي [40/26] (ذروني أقتل) Sûre-i Mü‘min’de ذروني [40/60] dahi Sûre-i Bakara’da (فاذكروني أذكركم) [2/152] فَتَحَهَا دَوَاءٌ bu üç kelimedede yâ-i mütekellimin fethası devadır. Zira yâ harf-i illettir zayıftır fetha onu deva-i nâfi‘ gibi kavî eyler, zahir eyler, hafâsını zail eyler. دَوَاءٌ de dal remz-i İbn Kesîr’dir kaide-i mezkûre üzerine sabittir ve Nâfi‘ ile Ebû Amr o kaideden hurûç ettiler rivayete tabi oldular. ... İbn Kesîr’den gayri kurrâ-i seb‘anın bâkîsi bu üç kelimedede yâ-i mütekellimi sâkin okudular. (أوزعني) dahi وَأَوْزَعْنِي (أوزعني) de yâ-i mütekellimin fethası مَعًا (أوزعني) iki mevzide olduğu halde, birisi Sûre-i Neml’de [27/19] ve birisi Sûre-i Ahkâf’ta [46/15]. جَادَ müfîit oldu nâfi‘ oldu هُطِّلَ emtâr-ı mütetâbi‘a gibi olduğu halde yâ’nın fethası. جَادَ cîm’i remz-i Verş’tir. هُطِّلَ da he remz-i Bezzî’dir. Bunlar iki sûrede (أوزعني) yâ’ını meftuh okudular ve bâkî kurrâ sâkin okudular.

hedaها أي: المهتدي إلى فتحها، إذ حَمَت هُداها. meftuh kılındı. o dört yâ'nın fethası hıfz eyledi. (ولكني) o dört yâ'dan bazıdır یعنی أَنَّ الفتحَةَ حَفِظْتُ قُرْأَها من السؤالِ لمجيئها على الأصل. yâ'yı. بها اثنان (ولكني) kelimesinde iki yâ vardır, birisi (ولكني أراكم) [11/29] dur Sûre-i Hûd'ta ve birisi dahi (ولكني أراكم) [46/23] dur Sûre-i Ahkâf'ta. [وَكَلَّا]

Âl-i İmrân ile Meryem sûrelerindeki (اجعل لي آية) âyetleridir. Nâfi', Ebû Amr ve Bezzî şu dört yerde yâ harfini fethalı vasıl eder; Hûd ile Ahkâf sûrelerinde (ولكني أراكم),

وقل في هود إني. yâ'yı. [43/51] (تجري من تحتي أفلا تبصرون) dahi o dört yâ'dan bazıdır وحتي dahi ayıt o dört yâ'dan bazıdır Sûre-i Hûd'ta (إني أراكم) remz-i yâ'yı. [11/84] (إني أراكم) de hâ remz-i Ebu Amr'dir. هداها de ha remz-i Bezzî'dir. Bu üç kişi o dört yâ'yı meftuh okudular ve bâkîler sâkin okudular. وقل فطرُن في هود. dahi ayıt o dört yâ'dan هاديه أو صلا أي: ناقلُ فتحة الياء أو صل حجَّته إلينا. [11/51] yâ'yı Sûre-i Hûd'ta. (فطرني أفلا تعقلون) de ha remz-i Bezzî'dir. هاديه ظاهره لأصالة الفتحة على الياء عند الهمزة المفتوحة. de elif remz-i Nâfi'dir. Bunlar (فطرني) yâ'ını meftuh okudular ve bâkîler sâkin okudular.

Zuhruf sûresinde (من تحتي أفلا) ve Hûd sûresinde (إني أراكم) âyetleri. Nâfi' ile Bezzî, Hûd sûresindeki (فطرني أفلا) yâ'sını fethalı okurlar.

ويحزني حرميهم dahi (يحزني) [12/13] yâ'ını Sûre-i Yusuf'ta Hirmiyu'l-kurrâ meftuh okudu. (أعداني أن أعداني dahi Nâfi' ve İbn Kesîr'dir. remz-i Nâfi' ve حرمي Kesîr (لم حشرني أعمى) [20/125] de yâ'ını meftuh okudular Sûre-i Tâhâ'da. حشرني أعمى. [46/17] yâ'ını meftuh okudular Sûre-i Ahkâf'ta. (أفغير الله تأمروني أعبد) [39/64] yâ'ını meftuh okudular Sûre-i Zümer'de. و صلا Hirmiy yâ'nın fethasını ravilere vasıl kıldı beyan eyledi bu kelimelerde ve bâkîler yâ'nın sükûnuyla ravilere vasıl kıldılar. ... Nâfi' ve İbn Kesîr ve Ebu Amr doksan dokuz yâ'dan yirmi dört yâ'da cem olmadılar küllîsi. Zira bazı

Nâfi‘, Ebû Amr, İbn Kesîr ve İbn Zekvân, Hûd sûresindeki (أَرْهَطِيْ أَعَزْ) yâ’sını fethalı okurlar. Aynı üç karî ile Hişâm, Gâfir sûresindeki (مَا لِيْ أَدْعُوكُمْ) yâ’sını fethalı okur. Bu üç kıraat ile İbn Âmir kıraatinde (لَعَلِّي) yâ’sı geçtiği altı yerde fethalı okunur. Aynı üç kıraat ile İbn Âmir kıraatinde, (مَعِيَ أَبَدًا) ve (مَعِيَ أَوْ) âyetlerde yâ harfî fethalı okunur.

نفر nefer imattır fetha için. Zira fethanın rivayeti ve sıhhati onlara müstenittir. عَمَاد remz-i İbn Kesîr ve Ebu Amr ve İbn Âmir’dir. العلى de elif remz-i Nâfi‘dir. عَمَاد ayn’ı remz-i Hafs’tır. Bunlar (مَعِيَ) yâ’ını meftuh okudular Sûre-i Tevbe’de ve Sûre-i Mülk’te. (عِنْدِيْ عِنْدِيْ) Sûre-i Neml altındadır. Yani Sûre-i Kasas’ta sabittir. (عِنْدِيْ عِنْدِيْ) حُسْنُهُ مَبْتَدَأُ وَالْهَاءُ عَائِدٌ إِلَى الْفَتْحِ وَخَبْرُهُ مُنْضَمٌّ (عِنْدِيْ) yâ’ını meftuh okumak [28/78] de (أَوَّلُهُ يَعْلَمُ) Yani (عِنْدِيْ) de yâ’nın fethasının hüsnü fethanın incisine mundamdır. Yani dürr-i meknûn gibi delil sâti‘a ve burhan katı‘a mükârin ve musahip olmuştur ve o mükârenetle müzeyyen olup hüsünle meşhur olmuştur. حُسْنُهُ de hâ remz-i Ebu Amr’dir. (إِلَى) de elif remz-i Nâfi‘dir. (دَرَهُ) de dal remz-i İbn Kesîr’dir. Bunlar Sûre-i Kasas’ta (عِنْدِيْ) yâ’ını fetihle okudular. Amma İbn Kesîr iki vecihle okudu, birisi fetihtir ve birisi sükûndur. بِالْخُلْفِ وَافِقٌ مُّوَهَّلًا وَافِقٌ حَالٌ مِنْ ضَمِيرِ الْخَبَرِ الْمَحْذُوفِ. مقدَّرٌ مَعَهُ، قَدْ يَعْنِيْ أَنَّ حَسْنَ الْفَتْحِ مُضَافٌ إِلَى دُرِّهِ فِي حَالِ كَوْنِهِ مُوَافِقًا قَارِئًا مُّوَهَّلًا أَيْ: مَجْعُولًا أَهْلًا لِلْأَخْذِ بِقِرَاءَتِهِ وَالنَّقْلِ لِرَوَاتِهِ. وَبِالْخُلْفِ حَالٌ مِنْ فَاعِلٍ وَافِقٌ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: حَسْنَ الْفَتْحِ وَصَفَاءُ الْإِسْكَانِ فِي يَاءٍ (عِنْدِيْ) Nâfi‘ Doksan dokuz kelimeden on kelimeye Nâfi‘ استند إلى قارئٍ أَهْلٍ لِلنَّقْلِ عَنْهُ، عَارِفٍ بِشُعْبِ الْخِلَافِ ve İbn Kesîr ve Ebu Amr üzerine kurrâdan [76a] gayri kimseler ziyade oldular.

Ve Hafs bu karîler gibi geçen iki yerde fethalı okur. Ebû Amr, Nâfi‘ ve iki vecihle olmasıyla birlikte İbn Kesîr, Kasas sûresindeki (عِنْدِيْ أَوَّلُهُ) yâ’sını fethalı okurlar.

Musannif mâ ba‘di hemze-i meftuha olan yâ’ları tamam eyledi. Mâ ba‘di hemze-i meksûre olan yâ’ları beyan eylemeye başladı. وِثْنَانِ dahi iki yâ مع خمسين elli yâ ile مع بفتح أولي o nicelin elli iki yâ ki hemzenin kesresiyle mukârin, musahiptir. كَسْرُ هَمْزَةٍ

حُكْم hikmet sahibinin fethasıyladır. أولي elifi remz-i Nâfi'dir. حَکْم hâ'yı remz-i Ebu Amr'dir. Bunlar hemze-i meksûranin mâ kablinde yâ-i mütekellimi meftuh okudular ve bâkîler sâkin okudular. سَوَى مَا نَعَزَّ لَا illa bazı mevazî ayrıldı bu kaideden hurûç eyledi Nâfi'den ve Ebu Amr'den birisi nakıs olmakla yâ bunların üzerine gayri kimse ziyade olmakla.

Sonrasında esreli hemze gelen izâfet yâ'ları elli iki kelimededir. Bu kelimelerdeki yâ harflerini Nâfi' ve Ebû Amr fethalı vasıl ederler. Ancak bazı kelimeleri sükûnla okurlar.

[61/14] [3/52] (من أنصاري إلى الله) de yâ ve dahi (بناتي إن كنتم) بناتي وأنصاري عبادي ولعنتي de yâ iki sûrede ve dahi (أن أسر بعبادي إنكم) [26/52] de yâ ve dahi (ستجدني إن شاء الله) ta yâ üç sûrede [38/78] de (وما بعده إن شاء الله) ve dahi bu mezkûrdan sonra (ستجدني إن شاء الله) ta yâ üç sûrede [18/69] [28/27] [37/102] بالفتح fetihledir. بناتي mübtedadır. haberidir. أهمل bu kelimelerde yâ kaide-i mezkûradan terk olundu. Zira أهمل de elif remz-i Nâfi'dir, kaide-i mezkûra üzerinedir, Ebu Amr değildir. Zira bâkî kurrâ ile yâ'ları sâkin okudu bu kelimelerde.

Nâfi', (بناتي إن), (أنصاري إلى), (بعبادي إنكم), (لعنتي إلى), üç yerde (ستجدني إن) yâ'larını fethalı, kalan karîler sükûnla okurlar.

Verş'in fethası (بين إخوتي إن ربي) [12/100] dedir. Yani Verş (إخوتي) yâ'nı meftuh okudu ve bâkîler sâkin okudular. [5/28] de (ما أنا بباسط يدي إليك) يدي عن أولي حمى. Verş ayn'ı remz-i Hafs'tır. أولي elifi remz-i Nâfi'dir. حَمَى hâ'yı remz-i Ebu Amr'dir. dahi (ورسلي إن الله قوي) وفي رسلي أصل [58/21] de (رسلي) yâ'nın fethasında husulü asıl vardır. كسا o nicelin asıl ki yâ'nın fethasıyla okuyana giydirdi kuvvetli delil libasını. وافي الملا o asıl kâmilu'l-libâs olduğu halde. Bu sözden murat fetha üzerine senâdır medihtir. أصل de elif remz-i Nâfi'dir. كسا de kaf remz-i İbn Âmir.

Verş, (يخونني إن) yâ'sını fethalı okur. Nâfi', Ebû Amr ve Hafs, (يدي إليك) yâ'sını fethalı okurlar. Nâfi' ve İbn Âmir (ورسلي إن) yâ'sını fethalı okurlar.

(إن أجري إلا على رب yâ'yı ve dahi (أمي) [5/116] de (وأمي إلهين) yani (أجري سُكْنَا أَي: أَسْكْنَا (أجري) dokuz yerde (أجري) yâ'yı sâkin kıldılar. iskan-ı yâ Ebu Bekir'in ve Hamza'nın ve Kisâî'nin mu'tâdı olduğu halde. Yani din adet manasındadır ve adet dahi mû'tat manasındadır burada. Ve dahi دين dalı remz-i İbn Kesîr'dir. Bu dört imam yâ-i mezkûrayı sâkin okudular ve bâkîler meftuh okudular. (فلم يزداهم دُعائي إلا فرارًا) دعائي [12/38] de (مَلَّةً أَبَائِي إِبْرَاهِيمَ) dahi (وَأَبَائِي) yâ'ını sâkin kılmak (دعائي) [71/6] de (مَلَّةً أَبَائِي إِبْرَاهِيمَ) dahi (وَأَبَائِي) yâ'ını sâkin kılmak لَكُوفٍ تَجَمَّلًا cemil oldu, güzel oldu Kûfiyyûn için. Yani Âsım ve Hamza ve Kisâî bu iki âyette yâ'yi sâkin okudular ve bâkîler meftuh okudular.

İbn Kesîr, Şu'be, Hamza ve Kisâî, (أمي إلهين) ve (أجري إلا) yâ'larını sükûnla okurlar. Kûfî karîler, (دعائي إلا) ve (وَأَبَائِي إِبْرَاهِيمَ) yâ'larını sükûnla okurlar.

[11/88] (وما توفيتي إلا بالله) yâ'ının sükûnu [12/86] (وحزني إلى الله) [76/ب] وحزني وتوفيتي ظلالٌ yâ'ının sükûnu setir üsleridir ta'nden setir ederler saklarlar zira sükûn-u yâ lugatta ve rivayette sabittir. ظلال zâ'yı remz-i Kûfiyyûn ve İbn Kesîr'dir ve bâkîler yâ'yı meftuh okudular bu iki kelimedede. (يُصَدِّقُنِي) dahi kurrâ-i seb'anın (يُصَدِّقُنِي) [28/34] yâ'yı sâkin kıldılar. (أُنْظِرُنِي) [7/14] de (أُنْظِرُنِي إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ) dahi (أُنْظِرُنِي) [63/10] de (أُخَرِّتُنِي إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ) dahi (أُخَرِّتُنِي إِلَى

Kûfî karîler ile İbn Kesîr, (وحزني إلى) ve (توفيتي إلا) âyetlerinde yâ harfini fethalı sükûnla okurlar. Yedi kıraatte (يُصَدِّقُنِي إِنِّي), (أُنْظِرُنِي إِلَى), (أُخَرِّتُنِي إِلَى),

(مِمَّا يَدْعُونِي دَاهِي يَدْعُونِي) yâ'ını sâkin kıldılar. [46/15] de (فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ) dahi (وَذُرِّيَّتِي) وخطابُهُ مبتدأ محذوف الخبر، أي: وخطاب (يَدْعُونِي) [12/33] de (يَدْعُونِي) yâ'ını sâkin kıldılar. Yani (تَدْعُونِي إِلَى النَّارِ) [40/41] yâ'ını sâkin kıldılar. nin hitabının yâ'ını sâkin kıldılar. (يَدْعُونِي) dahi كذلك

sâkin kıldılar ve dahi (لا جرم أنما تدعونني إليه) [40/43] yâ'ını sâkin kıldılar kurrâ-i seb'a. dahi o yâ şu yâ'lardan ki kurrâ-i seb'a onların hareketlerinden ve sükûnlarında ihtilaf etmişlerdir. يليها الهمز o nicelin on yâ ki onu hemze yelîler. Yani mâ ba'dinde hemze vâki olur. بالضم مُشْكَلًا o hemze dammeyle hareketlenmiş olduğu halde.

âyetlerindeki yâ harfleri sükûnla (تدعونني إليه) ve (تدعونني إلى) (يدعونني إليه) (ذريتي إني) okunur. Kur'an'da on yerde izâfet yâ'sından sonra ötreli hemze gelmiştir.

o on yâ'yı meftuh eyle Nâfi'den ve bâkîler sâkin eylediler. Bu on yâ [5/115] (إِنِّي أُعَذِّبُهُ) dur Mâide'de, [5/29] (إِنِّي أُرِيدُ) dur Âl-i İmrân'da, [3/36] (وَإِنِّي أُعِيدُهَا) dur Mâide'de, [6/14] (إِنِّي أُمِرْتُ) dur En'âm'da, [7/156] (مِنْ عَذَابِي أُصِيبُ) (إِنِّي أُلْقِي) [27/29] dir Yusuf'ta, [12/59] (أَنِّي أَوْفَ الْكِيلِ) [11/54] dır Hûd'ta, [39/11] (إِنِّي أُمِرْتُ) dur Kasas'ta, [28/27] (إِنِّي أُرِيدُ) dur Neml'de, [2/40] (بِعَهْدِي أَوْفَ) yâ'ını sâkin eyle Bakara'da. وَآتُونِي لَتَفْتَحَ مُقَفَّلًا تَعْلِيلٌ لِلأَمْرِ بِإِسْكَانِ يَاءِنِي (بِعَهْدِي) [18/96] yâ'ını sâkin eyle Kehf'te. (آتُونِي أَوْفَ) dahi

و(آتوني)، والمعنى أَشْكِنُهُمَا لِكُلِّهِمَا لَتَوْضَحَ أَمْرًا مُبْهِمًا مَجْهُولًا لِمَنْ لَمْ يَعْرِفْ اتِّفَاقَهُمْ عَلَى ذَلِكَ، قَالَ الْفَاسِي.³⁵⁴

وقال الجعبري: معناه أَنَّ إِسْكَانَ الْيَاءِ لِلْكَلِّ سَهْلٌ أَمْرًا مُشْكَلًا، حَيْثُ انْحَصَرَ الْخِلَافُ فِيمَا عَدَاهُمَا.³⁵⁵

Nâfi' bu yerlerde yâ harflerini fethalı okur. Tüm karîler (بِعَهْدِي أَوْفَ) ve (آتُونِي أَوْفَ) âyetlerinde sükûnla vasıl ederler.

tarif için olan lâm'da on dört yâ vardır. Yani lâm-ı tarife muttasıl olan hemzenin mâ kablinde on dört yâ vardır. فإِسْكَانُهَا فَائِشٌ o on dört yâ'yı sâkin kılmak şayidir meşhurdur lugatta ve rivayette. (لا ينال عهدي الظالمين) dahi (بِعَهْدِي فِي غُلَا) [2/40] de (عَهْدِي) yâ'ını sâkin kılmak yüce mertebedir. فاش fa'yı remz-i Hamza'dır, lâm-

³⁵⁴ Fâsî, el-La'âli'u'l-ferîde, 2/474.

³⁵⁵ Ca'berî, Kenzu'l-Me'ânî, 2/1026.

1 tarifiñ mâ kablinde on dört yâ'yı sâkin okudu. علا في de fa remz-i Hamza'dır, ayn remz-i Hafs'tır, Hamza'ya muvafakat eyledi (عهدي الظالمين) de yâ-ı mütekellimi sâkin okumakta.

Kur'an'da izâfet yâ'sından sonra on dört yerde elif lâm takılı bir kelime gelmiştir. Bu yâ harfleri Hamza kıraatinde sükûnla okunur. (عهدي الظالمين) âyetinde Hamza ile Hafs sükûnla okurlar.

كان (قل لعبادي الذين آمنوا) dahi (قل لعبادي الذين آمنوا) [14/31] yâ'ını Sûre-i İbrahim'de sâkin kılmak
yâ'ını nidâda sâkin kılmak (عبادي) dahi وفي النداء حمى [77a] شرعًا tariki vâzıh oldu
saklayıcıdır okuyanı. شاع o nicelin saklayıcı ki şayi' ve münteşir oldu ve meşhur oldu
lugatta ve rivayette. (آياتي) dahi yâ'ını sâkin kılmak كما فاح sabittir rayiha-yı
tayyibesi gibi hüsünde ve intişârda. منزلا menzil yönünden. Yani iskan-ı yâ şu misk
gibidir mekanın râyiha-yı tayyibesi münteşir oldu etrafa yayıldı. كان kaf'i remz-i İbn
Âmir'dir, شرعًا şîn remz-i Hamza ve Kisâî'dir, (قل لعبادي الذين آمنوا) yâ'ını sâkin okudular
ve bâkîler meftuh okudular. Ve dahi حمى hâ'yı remz-i Ebu Amr'dir, شاع şîn'i remz-i
Hamza ve Kisâî'dir, (يا عبادي الذين آمنوا) [29/56] yâ'ını sâkin okudular Sûre-i Ankebût'ta
ve dahi (قل يا عبادي الذين أسرفوا) [39/53] yâ'ını sâkin okudular Sûre-i Zümer'de ve bâkîler
meftuh okudular. Ve dahi كما kaf'i remz-i İbn Âmir'dir, فاح fa'yı remz-i Hamza'dır,
(عن آياتي الذين يتكبرون) [6/146] yâ'ını sâkin okudu bu iki şeyh ve bâkîler meftuh okudular
Sûre-i A'râf'ta.

İbn Âmir, Hamza ve Kisâî, (لعبادي الذين آمنوا) âyetinde sükûnla vasıl yaparlar. Ebû Amr, Hamza ve Kisâî, nidâ harfî يا ile gelen عبادي yâ'sını sükûnla vasıl ederler. İbn Âmir ve Hamza, (آياتى الذين يتكبرون) âyetinde yâ harfini sükûnla okurlar.

Musannif muhtefu'n fih olan on dört yâ'yı saymağa başladı muttaku'n aleyh olan yâ'lardan fark olsun için. **عَدَدٌ** **عَادِي** **عَدَدٌ** **عَادِي** mansuptur zira mef'ûldür **عَدَدٌ** için. **عَدَدٌ**

emr-i hazırdır. وعهدي mahallen mansuptur matuftur فخمس üzerine. Yani o on dört yâ'dan beş (يا عبادي) yâ'yıdır beş sûrede gelir, üçü zikrolundu, dördüncü (عبادي الصالحون) [21/105] dur, beşincisi (عبادي الشكور) [34/13]. Bu iki kelimedede Hamza yâ'yi sâkin okudu yalnız. Altıncı (عهدي الظالمين) dir. (أرادني) yedinci (أرادني) [39/38] tır Sûre-i Zümer'de. (آتاني) ve sekizinci (ربي الذي) [2/258] dir Sûre-i Bakara'da. dokuzuncu (آتاني الكتاب) [19/30] tir Sûre-i Meryem'de. Ve bu üç kelimedede yâ'yi sâkin okudu Hamza yalnız. (آياتي الذين يتكبرون) [7/146] dur Sûre-i A'râf'ta. الخلا أي: هذه الكلمات ذوات الحلى، والحلى جمع حلية، يثنى بذلك على الكلمات المذكورة أو على ياءاتها.

Bu on dört yâ harfli kelimeler şunlardır; beş yerde geçen (عبادي), (عهدي), (أرادني), (ربي), (آياتي), (آتاني),

(أهلكني) [67/28] dir Sûre-i Mülk'te. مع (مسنى الشيطان) [38/41] dur on ikinci budur. (مسنى الضر) [21/83] dur. ري في (مسنى الضر) Sûre-i Enbiyâ ile olduğu halde. Yani on üçüncü (ربي الفواحش) [6/33] adedi mezkûru tekmîl eyledi Sûre-i A'râf'ta olduğu halde, on dördüncü budur.

(ربي), (مسنى), (أهلكني), iki yerde geçen

dahi yedi yâ muhtefu'n fih olan yâ'lardandır. بهمز الوصل o nicelin yedi yâ ki hemze-i vasilla musahiptir. فردًا hemze münferit olduğu halde lââm-ı tariften. وفتحهم أخي bunlar (أخي) yâ'ını meftuh kılmak (إني) yâ'ını meftuh kılmağa hak olması sabit oldu. حق remz-i [77b] İbn Kesîr ve Ebu Amr'dir, (أخي اشد) [20/31] yâ'ını meftuh okudular Sûre-i Tâhâ'da. Ve dahi (إني اصطفتك) [6/144] de (إني) yâ'ını meftuh okudular Sûre-i A'râf'ta ve bâkiler sâkin okudular. (ليتني حلا) yâ'ını meftuh kılmak tatlı oldu

i Nâfi'dir. لِيَحْمِلُوا lîm'ı remz-i Hişâm'dir. Bunlar (بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ) yâ'ını meftuh okudular Sûre-i Bakara'da [2/125] ve Sûre-i Hac'ta [22/26].

Nâfi', İbn Âmir ve Hafs, iki yerde geçen (وَجْهِي) yâ'sını fethalı okurlar. Hafs ile Hişâm, Nûh sûresindeki (بَيْتِي) yâ'sını fethalı okurlar. Nûh sûresi dışında geçen بَيْتِي kelimesindeki yâ harfini Hafs, Hişâm ve Nâfi' fetha ile vasil yaparlar.

Yani Sûre-i Meryem'de (مَنْ وَرَائِي) [19/5] yâ'ının fethini Sûre-i Fussilet'te (شُرَكَائِي) [41/47] yâ'ının fethiyle ehli edâ yazdılar. دُونَا dal'ı remz-i İbn Kesîr'dir ve bâkîler sâkin okudular. وَلِي دِينَ عَنْ هَادٍ Sûre-i Kâfirûn'da (وَلِي) [109/6] yâ'ını meftuh kılmak sabittir âlim-i hâdîden بِخُلُفٍ hilafı sabittir Bezzî'den. له o nicelin hilaf ki onun için hilyeler vardır. Yani senâlar ve medihler vardır bu iki vecih fasih ve sahih ve meşhur olduğu için. اَيْنَ'ı remz-i Hafs'tır. هَادٍ ha'yi remz-i Bezzî'dir. له lîm'ı remz-i Hişâm'dir. الْحَلِي elifi remz-i Nâfi'dir. Ve bâkîler (وَلِي دِينَ) de (وَلِي) yâ'ını sâkin okudular.

İbn Kesîr, (شُرَكَائِي قَالُوا) ve (وَرَائِي وَكَانَتْ) âyetlerinde yâ harfini fethalı okur. Nâfi', Hişâm ve Hafs, Kâfirûn sûresinde (وَلِي دِينَ) âyetini fethalı okurlar. Bezzî'nin bu yerde fetha ve sükûn vecihleri vardır.

Sûre-i En'âm'da (وَمِمَّا تِلْكَ) [6/162] yâ'ını meftuh kılmak vârit oldu Nâfi'den. (إِنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا) [29/56] yâ'ını meftuh kılmak (إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ) أرضي صِرَاطِي ابنُ عامرٍ dahi Sûre-i Neml'de (وَفِي النَّمْلِ مَالِي دُمٌ لَمَنْ رَاقٍ) [6/153] yâ'ını meftuh kılmak İbn Âmir kıraatidir. (مَالِي لَا أَرَى الْهَدْدَ) [27/20] yâ'ını meftuh kılmak sabittir şu kimse için ki sâfi oldu, hâlis oldu ilmi ve ameli. نَوْفًا seyit olduğu halde, kesîru'l-atâ olduğu halde bu sıfatlı âlimi sevmek üzerine daim ol sabit ol. دَم dal'ı remz-i İbn Kesîr'dir, لَمَنْ lîm'ı remz-i Hişâm'dir, رَاقٍ râ'yı remz-i Kisâi'dir, نَوْفًا nûn'u remz-i Âsım'dır. Bunlar (مَالِي) yâ'ını meftuh okudular.

Nâfi (صراطي ve أرضي واسعة) *âyetinde fetha ile vasıl yapar. İbn Âmir kıraatinde* (مما تي الله) *âyetleri vasılda fethalıdır. Neml sûresindeki* (ما لي لا) *âyetini İbn Kesîr, Hişâm, Kisâi ve Âsım, vasılda fethalı okurlar.*

bu mübtedadır haberi *علا* dir. Dahi (ولـي) [38/23] *yâ*'ını meftuh kılmak, dahi (ما كان لي) *yâ*'ını meftuh kılmak, birisi (وما كان لي من علم) [38/69] dir. *مع معي* (معـي) [14/22] dir ve birisi (وما كان لي من علم) [38/69] dir. *مع معي* (معـي) kelimesiyle meftuh kılmak sekiz mevzide olduğu halde. Birisi A'râf'tadır [7/105] ve birisi (براءة) [9/83], ve üçü Kehf'tedir [18/67] [18/72] [18/75] ve birisi Enbiyâ'dadır [21/24] ve birisi Şu'arâ'dadır [26/62] ve birisi Kasas'tadır [28/34]. *علا* *علا* ulu üssüdür. Yani yüce oldu, meşhur oldu bu kelimâtte *yâ*'nın fethası Hafs rivayetinde zira *علا* ayn'ı remz-i Hafs'tır. *حرف سورة الظلة الثاني فتحه* yani Hafs ve dahi Verş Sûre-i Şu'arâ'da [26/118] *yâ*'ını meftuh okudular ve bâkîler sâkin okudular. Musannif *الظلة الثان* dedi zira (معـي) iki mevzide gelir Sûre-i Şu'arâ'da, evvelki mevzi (كلا إن معي ربي) [26/62] dir, bunu Hafs meftuh okudu amma Verş ve sâir-i kurrâ sâkin okudular.

Hafs, (ولـي نعجة), (وما كان لي عليكم), (وما كان لي من علم), âyetlerindeki yâ harflerini ve sekiz yerde geçen معي yâ'larını fethalı okur. Hafs ile Verş Şuarâ sûresindeki (ومن معي من) âyetinde yâ harfini fethalı okurlar.

[44/21] *yâ*'ının fethi geldi [2/186] *yâ*'ının fethi geldi (تؤمنوا لي) dahi (تؤمنوا لي يؤمنوا بي) *yâ*'ının fethiyle olduğu halde. Yani *علا* cîm'i remz-i Verş'tir Sûre-i Bakara'da (ولـيؤمنوا بي) *yâ*'ını meftuh okudu ve Sûre-i Duhân'da (وإن لم تؤمنوا لي) *yâ*'ını meftuh okudu Verş ve bâkîler sâkin okudular. [43/68] *yâ*'ını fethini (يا عبادي لا خوف) dahi Sûre-i Zuhruf'ta (يا عبادي صنف) *yâ*'ını fethini

vasıf eyle medih eyle شاکر والحذف عن شاکر dahi (یا عبادي لا خوف) yâ'ını hazf eylemek sadır oldu recul-u şâkirden دلا o nicelin recul-u şâkir ki kovasını dolu çıkardı. صف sâd'ı remz-i Ebu Bekir'dir, (یا عبادي) yâ'ını meftuh okudu. عن ayn'ı remz-i Hafs'tır, شاکر şîn'i remz-i Hamza ve Kisâî'dir, دلا dal'ı remz-i İbn Kesîr'dir. Bunlar (عبادي) yâ'ını hazf eylediler ve bâkî kurrâ Ebu Amr'dir, Nâfi'dir, İbn Âmir'dir, (یا عبادي) yâ'ını sâkin okudular Sûre-i Zuhruf'ta.

Verş rivayetinde, (تؤمنوا لي فاعتزلون) ile (وليؤمنوا بي لعلمهم) âyetlerinde yâ vasılda fethalı okunur. Şu'be, Zuhruf sûresinde (یا عباد لا) âyetinde vasılda fethalı yâ ve vakıfta sâkin yâ ile okur. Burada Hafs, Hamza ve Kisâî vasıl ve vakıfta yâ harfî olmadan okurlar.

dahi Sûre-i Tâhâ'da (ولي فيها مآرب) [20/18] yâ'ını meftuh okumak sabittir Verş için dahi Hafs için. (ومالي في يس سکن) dahi Sûre-i Yâsîn'de (ومالي) yâ'ını sen sâkin eyle فتكملا babı kâmil eylersin yahut nev'-i âhiri tamam eylersin. فتكملا fa'yi remz-i Hamza'dır, (ومالي لا أعبد) [36/22] yâ'ını sâkin okudu ve bâkî kurrâ meftuh okudular.

Verş ile Hafs, Tâhâ sûresindeki (ولي فيها) âyetinde yâ harfini fethalı vasıl ederler. Hamza Yâsîn sûresinde geçen (ومالي لا أعبد) âyetinde yâ harfini vasılda ve vakıfta sükûnla okur. Diğer karîler bu yâ harfini vasılda fethalı ve vakıfta sâkin okurlar.

باب مذاهبهم في الزوائد

لأن كنَّ o nicelin yâ'lar ki onlara zevâit tesmiye olunur وودونك ياءاتٍ o yâ'lar olduklarından ötürü. عن خطِّ المصاحف Masahif-i Osmâni'ye hattinden hariç olduklarından [79a] ötürü. Yani kitabette kelimedden mazûl ve mahzûf olmuştur Masahif-i Osmâniye resminde amma tilâvette ziyade olunur telaffuzda sabit olur bazı kurrâ katında. ... kitâbette mahzûf olup tilâvette ziyade olduğu için zevâit tesmiye olundu hurûf-i asliyeden olursa da.

Mushaf hattında yazılmadığı için zevâid, yani kelimenin sonuna ziyade olmuş yâ harfleri vardır.

وَتَثْبُتُ yâ'lar sabit kılınır في الحالين halet-i vasılda ve halet-i vakıfta دُرّ o yâ'lar inciler oldukları halde لَوَاعِمًا ... ve ... oldukları halde. Yani yâ'lar dürr-i levâmî' gibidir hüsnünde ve ziynette ve kabulde zira bu yâ'ları okumak asla muvafıktır. بِخُلْفِ Hişam hilafıyla olduğu halde zira vasılda ve vakıfta hazifle okudu ve dahi ispatla okudu. دُرّ dal'ı remz-i İbn Kesîr'dir. لَوَاعِمِ lââm'ı remz-i Hişam'dir. İbn Kesîr mevazî kesîrede ispat eyler yâ'ları ve Hişam bu mevzide ispat eyler o mevzî Sûre-i A'râf'ta (كيدوني) [7/195] dir. Sûre-i Neml'de evvel olan yâ'yı Hamza halet-i vasılda ve halet-i vakıfta ispat eylemekle kamil eyledi ve o yâ (أتمدونني) [27/36] yâ'yıdır ve ikinci yâ (فما آتاني الله خير) [27/36] yâ'yıdır. Musannif bundan ihtiraz eyledi وأولي النمل dedi.

Bu yâ harflerini İbn Kesîr vasılda ve vakıfta okur. Hişam ise vakıfta ve vasılda iki vecihle, yâ ile ve yâ olmadan okur. Ancak Hamza kuralından istisna olarak Neml sûresinde (أتمدونن) kelimesinde vasıl ve vakıf halinde yâ ile okur.

وَفِي الْوَصْلِ حَمَادٌ dahi halet-i vasılda Hammâd yâ'âtî zevâidi ispat eyler. o nicelin شكورٌ إمامه Hammâd ki onun imam-ı şekûrdur. حماد hâ'yı remz-i Ebu Amr'dir. شكور şîn'i remz-i Hamza ve Kisâî'dir. Ve إمامه hemzesi remz-i Nâfî'dir. Bunlar halet-i vasılda ispat eylediler ve halet-i vakıfta hazf eylediler yâ'ları. وَجُمْلَتَهَا سِتُّونَ وَاثْنَانِ yâ'âtî zevâidin cümlesi atmış iki yâ'dır. فاعقلا bu mezkûrâtı fehim eyle elbette.

Ebû Amr, Hamza ve Kisâî vasılda yâ ile ve vakıfta yâ olmadan okurlar. Bu yâ harfli kelimelerin toplamı atmış ikidir.

Musannif yâ'âtî zevâidi beyan eylemeye başladı. Sûre-i Fecir'de (إِذَا يَسِر) [89/4] yâ'ını ispat eylemek, (إِلَى الدَّاعِ) dahi Sûre-i Kamer'da (إِلَى الدَّاعِ) [54/6,8] yâ'ını ispat eylemek, (وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ) dahi الجوار yâ'ını ispat eylemek, (وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ) dahi المناد yâ'ını ispat eylemek,

i remz-i Bezzî'dir, (دعائي) yâ'ını ispat eylemekle okudu vasılda ve dahi vakıfta ve bâkî kurrâ yâ'nin hazfıyle okudular vasılda ve dahi vakıfta. (اتبعوني) dahi وفي اتبعوني أهدكم. [40/38] yâ'ını ispat eylemek وهو القارئ به حقّه، أي: ذو حقّه، yani ispat eylemekte hak üssü حقّه ihtiyâr eyledi tecrübe eyledi ispatın naklini ve bildi ki ispat-ı yâ savaptır haktır. حقّه de ba remz-i Kâlûn'dur. İbn Kesîr Sûre-i Mü'min'de (يا قوم اتبعون) [40/38] yâ'ını ispat eyledi hem vasılda hem vakıfta ve Ebu Amr ve Kâlûn vasılda ispat eylediler vakıfta hazf eylediler ve bâkî kurrâ hazf eylediler hem vasılda hem vakıfta.

Hamza, Verş, Ebû Amr ve Bezzî, İbrâhîm sûresinde (وتقبل دعاء) âyetinde yâ harfiyle okurlar. İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kâlûn, Gâfir sûresinde (اتبعون) kelimesini yâ ile okurlar.

dahi Sûre-i Kehf'te (إن ترني) [18/39] yâ'ını ispat eylemek sabittir bunlardan. Yani İbn Kesîr hem vasılda hem vakıfta ispat eyledi ve Ebu Amr ve Kâlûn vasılda ispat eyledi ancak ve bâkî kurrâ hazf eyledi vasılda ve vakıfta. (أتمدونني) dahi Sûre-i Neml'de (تُمدُوني) [27/36] yâ'ını ispat eylemek yüce oldu. ferîk yönünden. Yani yâ'yi ispat eyleyen bölük yüce oldu mertebede. fa'si remz-i Hamza'dır. Yani İbn Kesîr ve Hamza (أتمدونني) yâ'ını ispat eylediler vasılda ve vakıfta ve Nâfi' ve Ebu Amr ispat eylediler vasılda ancak ve bâkî kurrâ hazf eylediler vasılda ve vakıfta. ويدع الداع dahi Sûre-i Kamer'de (يوم يدع الداع) [54/6] yâ'ını ispat eylemek (أتمدونني) yâ'ını ispat eylemek gibidir yüce olmakta. هَاكَ أَي: خُذْ، جملة مستأنفة جَنَى مفعوله خلا صفةً لجنى، أي: خُذْ تمرًا. He-i حلوا، وهو ما نظمه المصنف لأنه لما اختصر بالإضمار والحذف وبالغ بالتمييز قال: خُذْ نظماً غَضّاً لذيذاً remz-i Bezzî'dir, cîm-i جنى remz-i Verş'tir, hâ-1 حلا remz-i Ebu Amr'dir. Bezzî vasılda ve vakıfta ispat eyledi ve Ebu Amr ve Verş vasılda ispat eylediler ancak ve bâkî kurrâ hazf eylediler [80a] vasılda ve vakıfta.

Ve bunlar Kehf sûresinde (إِنْ تَرَوْا) âyetini yâ ile okurlar. Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Hamza, Neml sûresinde (أَتَمِدُونِ) kelimesini yâ ile okurlar. Bezzî, Verş ve Ebû Amr, Kamer sûresinde (يَدْعُ الدَّاعِ) âyetinde yâ ile okurlar.

دنا [89/9] yâ’ını ispat eylemek hasıl oldu Sûre-i Fecir’de. وفي الفجر بالوادي dahi (بالوادي) ispatın cârî olması vâki olması karîb oldu ba‘îd olmadı. Yani yâ’yi ispat eylemek sahihtir fesattan ba‘îttir zira lâm’u’l-fiildir zâit değildir ki fâsıla ecli için hazf eylerler. Dal’ı دنا remz-i İbn Kesîr’dir, cîm-i جريانه remz-i Verş’tir. İbn Kesîr ispat eyledi vasılda ve vakıfta ve Verş ispat eyledi vasılda ancak ve bâkî kurrâ hazf eylediler vasılda ve vakıfta. وفي الوقف بالوجهين وافق قُبَلَا kelimesi vakıfta iki vecihle Kunbül’e muvafık oldu. Yani Kunbül vakıfta hem ispatla okudu hem hazfle okudu İbn Kesîr’dan amma vasılda hazf eylemedi ispatla okudu ancak.

İbn Kesîr ve Verş, Fecr sûresinde (بالواد) kelimesini yâ ile okurlar. Kunbül burada vakıfta iki vecihle, yani yâ ve yâ olmadan okur. Vasılda yâ harfiyle okur.

(أهانن) معه أهانن Sûre-i Fecir’de [89/15] yâ’ını ispat eylemek nakil olundu. (أكرمني) [89/16] yâ’ını ispat eylemek onunla bile nakil olundu. إِذْ هَدَى nakil asılla delalet eyledi zira ispat asıldır. (أهانني) yâ’ını (أكرمني) yâ’ını hazf eylemek Ebu Amr وحذفُهُمَا لِلْمَازِنِي dahi (أكرمني) yâ’ını ispat eyledi vasılda ancak ve Bezzî ispat eyledi vasılda ve vakıfta ve Ebu Amr halet-i vakıfta hazf eyledi bilâ hilaf amma halet-i vasılda iki vecihle okudu bir vecih hazf eylemektir, bu vecih ahsendir ve eşherdir. Ve bir vecih ispat eylemektir, bu vecih hasendir ve meşhurdur ve bâkî kurrâ hazf eylediler vasılda ve vakıfta. اُذْ أَعْدَلَا a‘del sanıldı evvel ve a‘del ahsen manasındadır. Elifi إِذْ remz-i Nâfi‘dir, ha-i هدى remz-i Bezzî’dir. Nâfi‘ (أهانن) yâ’ını ispat eyledi vasılda ancak ve Bezzî ispat eyledi vasılda ve vakıfta ve Ebu Amr halet-i vakıfta hazf eyledi bilâ hilaf amma halet-i vasılda iki vecihle okudu bir vecih hazf eylemektir, bu vecih ahsendir ve eşherdir. Ve bir vecih ispat eylemektir, bu vecih hasendir ve meşhurdur ve bâkî kurrâ hazf eylediler vasılda ve vakıfta.

Nâfi‘ ve Bezzî, Fecr sûresinde (أكرمن) ve (أهانن) kelimelerini yâ harfiyle okurlar. Ebû Amr kıraatinde vasılda bu iki kelime iki vecihle okunur ancak yâ harfi olmadan okunmaları daha makbul vecihtir.

وَيُفْتَحُ عَنْ dahi Sûre-i Neml'de (آتان) [27/36] yâ'ını ispat eylemek sabittir. وخلاف الوقف مبتدأ dahi (آتان) yâ'yi meftuh olunur himâyet ve kuvvet üslerinden. Yani hilaf vakıfta âlî oldu hilyeler ve ziynetler ortasında olduğu halde. Ayn'ı علا remz-i Hafs'tır, elifi أولي remz-i Nâfi'dir, hâ-i حمى remz-i Ebu Amr'dir. Bunlar (فما آتان الله) yâ'ını ispat eylediler vasılda meftuh olduğu halde yâ ve dahi ba-i بين remz-i Kâlûn'dur, hâ-i حلا remz-i Ebu Amr'dir, ayn'ı علا remz-i Hafs'tır. Bunlar vakıfta iki vecihle okudular ve bâkî kurrâ hazfle okudular vasılda ve vakıfta.

Nâfi', Ebû Amr ve Hafs, Neml sûresinde (آتاني الله) kelimesinde yâ harfini vasılda fethalı okurlar. Vakıfta ise Kâlûn, Ebû Amr ve Hafs'dan iki vecih vardır. Verş kuralına uygun olarak bu kelimeye yâ harfi olmadan vakıf yapar.

dahi Sûre-i Hac'ta (والباد) [22/25] yâ'yı sabit oldu Sûre-i Sebe'de ومع كالجواب الباد yâ'yı sabit olmakla. bu iki kelimenin semeresi haktır. Yani tahsili ispat ve tahsîl-i hazf haktır ispat-ı yâ haktır asıl olduğu için [/80b] ve hazf-ı yâ haktır resm-i Osman'a muvafık olduğu için. حق remz-i İbn Kesîr'dir ve remz-i Ebu Amr'dir, cîm'i جنا remz-i Verş'tir. Bunlar yâ'yi ispat eylediler (وجفان كالجواب) de ve dahi (سواء العاكف فيه والباد) de. Amma İbn Kesîr vasılda ve vakıfta ispat eyledi ve Ebu Amr ve Verş vasılda ispat eylediler ancak ve bâkî kurrâ hazf eylediler vasılda ve vakıfta. (المهتدي) [17/97] lafzında Sûre-i İsrâ وفي المهتدي وتحت قصر الإسراء للوزن şerîk oldu bir sûreyle o nicelin sûre ki Sûre-i İsrâ'nın altındadır. ispat-ı yâ أخو حلا hilyeler kardeşidir. Yani yâ'yi ispat eylemek sıfat-ı medih sahibidir zira asıldır. Elifi أخو remz-i Nâfi'dir, hâ-i حلا remz-i Ebu Amr'dir. Bunlar Sûre-i İsrâ'da ve Sûre-i Kehf'te (المهتدي) yâ'ını ispat eylediler vasılda ve hazf eylediler vakıfta ve bâkî kurrâ hazf eylediler vasılda ve vakıfta.

Verş, İbn Kesîr ve Ebû Amr, Sebe' sûresinde (كالجواب) ve Hac sûresinde (الباد) kelimelerini yâ harfiyle okurlar. Nâfi' ve Ebû Amr, İsrâ ve Kehf sûrelerinde (فهو المهدد) kelimelerini yâ harfiyle okurlar.

Sûre-i Âl-i İmrân'da [3/20] (اتَّبِعْنِ) kelimesinde vasılda yâ'yi ispat eylemek Nâfi'den ve Ebu Amr'den sabittir menkuldür. dahi وَكِيدُونِ فِي الْأَعْرَافِ حَجَّ Sûre-i A'râf'ta (ثُمَّ كِيدُونِ) [7/195] kelimesinde yâ'yı ispat eylemek galip oldu hüccetle. ليَحْمِلَا ispat-ı yâ rivayet olunsun için. He-1 حَجَّ remz-i Ebu Amr'dir, lâ-1 ليَحْمِلَا remz-i Hişam'dir. بخلفِ Hişam'ın hilafıyla. Yani Ebu Amr (ثُمَّ كِيدُونِ) yâ'ını ispat eyledi vasılda ancak ve Hişam iki vecihle okudu bir vecihte yâ'yı ispat eyledi vasılda ve vakıfta ancak ve bir vecihte yâ'yi hafz eyledi vasılda ve vakıfta.

Nâfi' ve Ebû Amr, Âl-i İmrân sûresinde (وَمَنْ أَتَّبِعْنِ) fülini yâ harfiyle okurlar. Ebû Amr A'râf sûresinde (كِيدُونِ) kelimesini yâ harfiyle okur. Hişam rivayetinde bu kelime iki vecih vardır.

حقُّه onun hak ispat eylemek [12/66] (تَوْتُونَ مَوْثِقًا) dahi Sûre-i Yusuf'ta وَتَوْتُونَ يَوْسُفَ dahi ispat eylemek galip oldu hüccetle. Zamir ispata râci'dir. Yani İbn Kesîr (تَوْتُونَ مَوْثِقًا) yâ'ını ispat eyledi vasılda ve vakıfta ve Ebu Amr ispat eyledi vasılda ancak ve bâkî kurrâ hafz eylediler vasılda ve vakıfta. وفي هود تَسْلُنِي dahi Hûd'ta (فَلَا تَسْلُنِي) [11/46] yâ'ını ispat eylemek sabittir. حواريه ispat yardım edici. جَمَّلَا cemil işledi. Zira ispat asıldır. Hâ-1 حواريه remz-i Ebu Amr'dir, cîm'i جَمَّلَا remz-i Verş'tir, (فَلَا تَسْلُنِي) yâ'ını ispat eylediler vasılda ancak ve bâkî kurrâ hafz eylediler vasılda ve vakıfta.

İbn Kesîr ve Ebû Amr, Yûsuf sûresinde (تَوْتُونَ) fülini yâ harfiyle okurlar. Ebû Amr ve Verş, Hûd sûresinde (تَسْلُنِ) kelimesini yâ harfiyle okurlar.

[11/78] (وَلَا تَخْزُونِ) dahi Sûre-i Hûd'ta وَتُخْزَوْنَ فِيهَا حَجَّ ispat eylemek galip oldu hüccetle. Hâ-1 حَجَّ remz-i Ebu Amr'dir. أَشْرَكْتُمُونَ dahi Sûre-i İbrahim'de (أَشْرَكْتُمُونَ) ispat eylemek galip oldu hüccetle.

[14/22] yâ'ını ispat eylemek, (وقد هدان) dahi Sûre-i En'âm'da [7/80] yâ'ını ispat eylemek, (وأتقون يا أولي الألباب) dahi Sûre-i Bakara'da [2/197] yâ'ını ispat eylemek, مع ولا [5/3] yâ'ını ispat eylemek, (واخشون) dahi Sûre-i Mâide'de [81a] (واخشون اليوم) lafzına mukârin olduğu halde bu kavil ihtirazdır (ولا تشتروا) lafz-ı (واخشون) (أشركتمون) den. Zira bunda yâ mahzuftur vasılda ve vakıfta bi'l-ittifâk. Bil ki [14/22] mübtedâdır haberi mahzuftur takdir-i kelam budur: (ولا) مثل (أشركتمون) أو إثبات بآء (أشركتمون) مثل (ولا) Yani Ebu Amr bu kelimâtte yâ'yi ispat eyledi vasılda ancak ve bâkî kurrâ hazf eylediler vasılda ve vakıfta.

Ebû Amr, Hûd sûresinde (ولا تخزون), İbrâhîm sûresinde (أشركتمون), En'âm sûresinde (وقد هدان), (واخشون ولا تشتروا) Mâide sûresinde (وأتقون يا أولي الألباب) Bakara sûresinde (واخشون),

[3/175] yâ'ını ispat eylemek (وخافون إن كنتم مؤمنين) dahi Sûre-i Âl-i İmrân'da (من يتق) dahi Yusuf'ta [12/90] yâ'ını ispat eylemek pak oldu ta'ndan. Wafî (من يتق) mu'tel olduğu halde sahih gibi geldi lâmu'l-fiil sabit olmakta halet-i cezimde. Yani Kunbül (ومن يتق) yâ'ını ispat eyledi vasılda ve vakıfta ve bazı nâs Kunbül'e ta'n eyledi halet-i cezimde yâ'yi ispat eylemek caiz değildir mu'tellu'l-lâm olan kelimedede hazf olunmak vaciptir dedi. ... Musannif cevap verdi ki mu'tellu'l-lâm olan fiil kelam-ı fusahâda yâ'nin ispatıyla geldi fiil-i sahih gibi halet-i cezimde. Yani fusahâi Arap'tan bazıları fiil-i nakıstan lâmu'l-fiili hazf eylemez halet-i cezimde fiili sahihten hazf eylemediği gibi. ... Bu kıraat o lugat üzerinedir ve o lugat dahi lugat-ı fasîhadır makbûledir.

Ve Âl-i İmrân sûresinde (وخافون) kelimelerini yâ harfiyle okur. Yûsuf sûresinde (من يتق) fiili meczumdur. Ancak Kunbül rivayetinde bu fiil, Arapçada illetli fiili sahih gibi gören görüşle desteklenerek yâ harfiyle okunur.

دَاهِي سُوْرَةُ الرَّاٰدَةِ فِي الْمَتَعَالِ [13/9] de sabittir. Yani yâ'yi ispat eylemek inci gibi sâfîdir mücelladır dahl-i gubârından. وَالتَّلَاقِ وَالتَّنَادِ دَا. dahi Sûre-i Mü'min'de (يَوْمَ التَّلَاقِ) [40/15] yâ'ını (يَوْمَ التَّنَادِ) [40/32] yâ'ını ispat eylemekle okuyucu def eyledi بِالْخَلْفِ yâ'yi ispat eylemek hilafı olduğu halde. جَهْلًا (يَوْمَ) cahilleri def eyledi ispat asıl olmakla amma ispat asıl ettiğini bilmeyenler fâsıladır. Dal-ı remz-i remz-i (يَوْمَ التَّنَادِ) dediler ve fâsılada yâ sabit olmaz hazf olunur dediler. Dal-ı remz-i İbn Kesîr'dir, (الْكَبِيرِ الْمُتَعَالِي) okudu yâ'yi ispat eyledi vasılda ve vakıfta ve bâkî kurrâ hazf eylediler vasılda ve vakıfta. Dal-ı remz-i İbn Kesîr'dir, (يَوْمَ التَّلَاقِ) okudu yâ'yi ispat eyledi vasılda ve vakıfta. Ba-i remz-i Kâlûn'dur, iki vecihle okudu vasılda, birisi yâ'yi ispat eylemektir ve birisi hazf eylemektir amma vakıfta yâ'yi hazf eyledi ispat eylemedi. Cîm-i remz-i Verş'tir, (يَوْمَ التَّلَاقِ) okudu vasılda amma vakıfta yâ'yi hazf eyledi [81b] ve bâkî kurrâ hazf eylediler vasılda ve vakıfta.

İbn Kesîr Ra'ad sûresinde geçen (الْمَتَعَالِ) kelimesini yâ ile okur. Verş ve İbn Kesîr Gâfir sûresinde geçen (التَّلَاقِ) ve (التَّنَادِ) kelimelerini yâ ile okurlar. Kâlûn ise bu iki kelimeyi yâ ile ve yâ harfîni düşürerek okur.

دَعْوَةُ الدَّاعِ dahi Sûre-i Bakara'da (إِذَا دَعَانِ) [2/186] yâ'ını ispat eylemek, (دَعْوَةُ الدَّاعِ) [2/186] yâ'ını ispat eylemeye mukârandır. يَمِيْشٌ yâ'yi ispat eylemek tatlı oldu. Yâ'ni yâ'yi ispat eylemek hulüvdür, lezizdir taze yetişmiş yemiş gibi asaletinden ötürü. وَيَسَا لِقَالُوْنَ عَنِ الْعُرِّ جَمْعٌ أَعْرٌ، وَالْعُرُّ الْمَشْهُوْرُونَ Yani (دَعْوَةُ الدَّاعِ) yâ'ını ispat eylemek ve dahi (إِذَا دَعَانِ) yâ'ını ispat eylemek Kâlûn için meşhur ravilerden rivayet olunmadı. Yani hilaf şubelerini cami olucu ravilerden menkul değildir bunlardan dûn olan ravilerden menkuldür. مَشْبُلًا meşhur raviler nakil tarîkinde sulûkleri muhtelif olduğu halde. Amma hâ-i remz-i Ebu Amr'dir, cîm-i Verş'tir, yâ'yi

ispat eylediler vasılda anca ve Kâlûn'dan şu rivayet üzerine itimat olundu ki yâ'yi hazf eyledi vasılda ve vakıfta bâkî kurrâ gibi.

Verş ile Ebû Amr, Bakara sûresinde geçen (الداع) ve (دعان) kelimelerini yâ ile okurlar.

Kâlûn rivayetinde ise bu iki kelimede yâ düşürme vechi gelse de bu vecih zayıftır.

نذیر لوریش yâ'ını ispat eylemek Verş içindir. Verş on dokuz yâ'yı ispat eylemekte vasılda münferit oldu, birisi (نذیر) [67/17] dir Sûre-i Mülk'te. ثم تُردین dahi Sûre-i Sâffât'ta (لُتردین) [37/56] yâ'ını ispat eylemek Verş içindir. ترجمون فاعترلون dahi Sûre-i Duhân'da (ترجمون) [44/20] yâ'ını (فاعترلون) [44/21] yâ'ını ispat eylemek Verş içindir. سته نذر dahi Sûre-i Kamer'de altı (نذر) [54/16,18,21,30,37,39] yâ'ını ispat eylemek Verş içindir. جلا Verş bu kelimâtte yâ'yi ispat eylemeyi keşif eyledi, izah eyledi rivayetle ve nakille.

Verş şu kelimeleri yâ ile okur; (كيف نذیر) Mülk sûresi, (لتردین) Sâffât sûresi, (أن ترجمون) ve (عذابى ونذر) Duhân sûresi, Kamer sûresinde altı yerde geçen (فاعترلون),

وعد dahi (وعد) yâ'ını ispat eylemek ثلاث elfaz-ı (وعد) üçtür, birisi Sûre-i İbrahim'dedir [14/14] ve ikisi Sûre-i Kâf'tadır [50/14,45]. ينفذون dahi Sûre-i Yâsîn'de [28/35] (أن يكذبون قال سنشد) dahi Sûre-i Kasas'ta [36/23] yâ'ını ispat eylemek, أربع elfaz-ı (نكير) dahi yâ'ını ispat eylemek, نكير dahi Sûre-i Hac'da [22/44] ve birisi Sûre-i Sebe'de [34/45] ve birisi Sûre-i Fâtır'da [35/26] ve birisi Sûre-i Mülk'te [67/18]. عنه وصل Verş'ten nakil olundu bu on dokuz kelimede yâ'yi ispat eylemek vasılda. mübtedâdır, وُضِل cümlesi haberidir.

Biri İbrâhîm ve ikisi Kâf sûresinde geçen (وعد) kelimesi, (ينفذون) Yâsîn sûresi, (أن يكذبون) Kasas sûresi ve dört yerde geçen (نكير) kelimesi.

وقف أي: [39/17] (فبشر عباد الذين) dahi Sûre-i Zümer'de فبشر عباد افتح وقف أي: yâ'ını meftuh eyle. يدا kavî olduğu halde يدا ساكنًا yâ'ı üzerine vakıf eyle. وقف على الباء dahi yâ'ı üzerine vakıf eyle.

Yani vakıfta yâ'yi hazf eylemeyip sâkin olduğu halde ispat eylemek kavîdir zayıf değildir. [43/61] (وَاتَّبَعُونَ) [82/] (هذا صراطٌ) dahi Sûre-i Zuhruf'ta yâ'ın ispat eylemek galip hüccetle o nicelin Zuhruf ki yücedir. Yâ'ı remz-i Sûsî'dir, hâ-ı remz-i Ebu Amr'dir, (وَاتَّبَعُونَ) yâ'ını vasılda ispat eyledi vakıfta hazf eyledi ve bâkî kurrâ hazf eylediler vasılda ve vakıfta.

Sûsî Zümer sûresinde geçen (فَبَشِّرْ عِبَادَ) âyetindeki kelimesini vasıl halinde fethalı yâ ve vakıf halinde sâkin yâ ile okur. Ebû Amr Zuhruf sûresindeki (وَاتَّبَعُونَ) kelimesini yâ ile okur.

dahi Sûre-i Kehf'te (فَلَا تَسْتَلْنِي) [18/70] yâ'ını ispat eylemek kurrâ-ı seb'anın küllîsinden sabittir. (فَلَا تَسْتَلْنِي) kendi resmi üzerine olduğu halde. Yani kurrâ-ı seb'anın (فَلَا تَسْتَلْنِي) yâ'ını ispat eylediler vasılda ve vakıfta zira yâ resimde sabittir. (فَلَا تَسْتَلْنِي) أُنْضِرَ: أُنْضِرَ (فَلَا تَسْتَلْنِي) hilaf olduğu halde. Mîm-i مُنْثَلَا remz-i İbn Zekvân'dır, iki vecihle okudu bir vecih yâ'yi hazf eylemektir vasılda ve vakıfta ve bir vecih yâ'yi ispat eylemektir vasılda ve vakıfta.

Kehf sûresinde geçen (تَسْأَلْنِي) fiili yâ ile yazıldığı için vasıl ile vakıf durumunda tüm kurrâ yâ ile okur. Ancak İbn Zekvân rivayetinde yâ harfini düşürme vechi de vardır.

زَا dahi Sûre-i Yusuf'ta (نَرْتَعِ) [12/12] yâ'ını ispat eylemekte hilaf vardır. Zâ-ı (نَرْتَعِ) o nicelin hilaf ki pak oldu ta'nden. Zâ-ı remz-i Kunbül'dür, (نَرْتَعِ) okudu, bir vecih yâ'yi hazf eylemektir vasılda ve vakıfta ve bir vecih yâ'yı ispat eylemektir vasılda ve vakıfta ve bâkî kurrâ yâ'yı hazf eylediler vasılda ve vakıfta. (أَنْ يَهْدِيَنِي) kurrâ-ı seb'anın cemîsi بِالْأَنْبَاتِ تَحْتَ التَّمَلِّ يَهْدِيَنِي تلا (أَنْ يَهْدِيَنِي) [28/22] Sûre-i Neml altındadır, yani Sûre-i Kasas'tadır.

Yûsuf sûresinde geçen (نرتع) kelimesinde Knbül'den iki rivayet vardır; yâ ile ve yâ olmadan okur. Tüm karîler Neml sûresi ardından gelen Kasas sûresindeki (يهديني) fiilini yâ ile okurlar.

bu usul ittîrât bu usul itrâdha. şu ebvab-ı mezkûra kurrâ-i seb'anın usulüdür. فهدى أصول القوم halindedir. Yani kavâid-i külliyledir, cemî cüzîyâtına mütenâvildir. أجابت bu usul-ü muttaride cevap verdi. Yani bunları talep eyledim nazımda bana itaat eylediler. بعون الله Allah Teâlâ yardım eylemekle itaat eylediler. فانتظمت bu usul-ü muttaride müctemi' oldu tenâsüp üzerine. خلا bu usul hilyeler ve ziynetler oldukları halde.

İşte bunlar kurrânın usûldeki ihtilaflarıdır ve Allah'ın yardımıyla (davetime) icabet edip bu manzumede dizildiler.

tahkik ben rica eylerim Allah'ın avnını لنظم حروفهم kurrâ-ı seb'anın kıraat-i muhtelifesini nazım eylemek için نفائس أعلاق o kıraatler nefis nesnelerin nefâisi oldukları halde. تنفّس عطلاً o nicelin nefâis ki ziynetten ve kilâdeden hâlî olan boyunları tezyîn eyler tahsîn eyler. Yani ilm-i kıraatle mütehallî ve mütezeyyin olmayan kişi bu nazım olunan kıraatleri öğren ve hıfz eyle ilm-i kıraat ziynetle mütezeyyin olur ilm-i kıraat ona kemal hil'ati giydirir.

Kurrânın kalan ihtilaflarını değerli ve güzel dizeler haline getirmek için Allah'tan yardım dilerim.

yakında şartım üzerine geçerim, yani müstemir olurum sabit olurum şart eylediğim rumûz üzerine ve kuyûd üzerine. وبالله أكتفي dahi Allah'la iktifâ ederim, yani Allah Teâlâ bana kâfidir derim. وما خاب ذو جدّ ziyan eylemedi mahrum olmadı ced üssü hak üssü. إذا هو حسبنا geçen ced üssü Hasbiya'llah dese, yani ehl-i hak bir şeyde Hasbiya'llah dese [82b] muradına yetişir. Ve musannif وبالله أكتفي demekle Hasbele eyledi muradı hasıl oldu kitabı tamam oldu Allah Teâlâ müyesser eyledi usule vusul

ذلك الإيماء بالشفيتين إلى ضمة مقدرة مع إخلاص كسرة الفاء، وبالغ الحافظ أبو عمرو وفي الإنكار على قائل هذا القول، وذهب بعضهم إلى أن حقيقة ذلك أن تضم الفاء ضمًا مُشبعًا، ثم يوتى بالياء الساكنة بعد تلك الضمة الخالصة، وهو باطل لأن الضمة إذا خلصت انقلبت الياء بعدها واوًا، وذهب بعضهم إلى أن حقيقة ذلك أن تُضم الفاء ضمةً مُختلصةً، وهو باطل أيضًا لأن ما يُختلّس من الحركات كهزمة بين بين لا يقع أولًا لقربه من الساكن.³⁶¹ قال الجعبري: وكيفية اللفظ أن يلفظ على الفاء بحركة تامة مُركبة من حركتين إفرارًا لا شيوعًا، جزء الضمة مقدّم أقلّ يليه جزء الكسرة الأكثر، ومن ثمّ تمحّضت الياء. قال الحافظ: وبالياء نحو الواو إذ هي تابعة لحركة سابقتها، وليس كذلك، وكأنه توهم الشيوخ، وقيل ضمّ مُختلّس، وهذا إن اقتصر عليه امتنع كهزمة بين بين، وإن ضمّ إليه جزء مائل فهو ضمّ، أو مغايّر فهو الأول.³⁶²

وها هو مضاف قُصِرَ للوزن بعد الواو ظرف في موضع الحال والفا قُصِرَ للوزن ولامها والهاء للحروف أو للفظ هو للملابسة. وها هي مضاف ومضاف إليه، عطف عليه قُصِرَ للوزن أسكن أمر مفعوله ها هو راضيًا حال من فاعل أسكن، أي: أسكنهما راضيًا بالإسكان بهما لصحته وحسنه وكثرة استعماله. باردًا لمصدر محذوف حلا جملة فعلية في موضع الصفة له أيضًا، أي: أسكنهما إسكانًا باردًا حلوا، جعله بمنزلة ماء باردٍ حلٍ يُروي من قرأ به كما يُروي الماء البارد من شربه.

Râ-i remz-i Kisâî'dir ve ba-i remz-i Kâlûn'dur, hâ-i remz-i Ebû Amr'dir. Bunlar yâ'ını ve dahi yâ'ını sâkin okudular vâv'dan sonra fa'dan sonra lââm-i [16/63] (فهو وليهم) gibi [2/29] (وهو بكل شيء عليم). ibtidâdan sonra her nerde vâki olursa. (لهي) gibi [22/45] (فهي خاوية) gibi [11/42] (وهي تجري بهم) gibi [3/150] (وهو خير الناصرين) gibi yâ'ını madmûm ve bâkî kurrâ هو yâ'ını meksûr okudular ve yâ'ını meksûr okudular.

Kisâî, Kâlûn ve Ebû Amr, vâv, fe veya lââm harflerinden sonra gelen هي ile هو zamirlerinin he harfini sükûnla okurlar.

³⁶¹ Fâsî, *el-La'âlî'u'l-feride*, 1/518-519.

³⁶² Ca'berî, *Kenzu'l-Me'ânî*, 3/1108.

وَأَمَّا هُوَ dahi وَثُمَّ هُوَ yâ'ını sâkin eyle رَفْعًا rıfk edici olduğun halde yani gayri müsâri' olduğun halde ret eyleme zira ret eyleyen sûrat eyledi [83b] acele eyledi rivayetin sıhhatinde ve delilin kuvvetinde teemmül ve tefekkür eylemedi. بَانَ o nicelin rıfk ki beyyindir zahirdir. Râ-i رَفْعًا remz-i Kisâî'dir, be-i بَانَ remz-i Kâlûn'dur. Bu ikisi ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) والضمُّ غِيْزُهُمْ. [28/61] ha'ini sâkin okudular ve bâkî kurrâ madmûm okudular. أَيُّ: والضمُّ فِي هَاءٍ هُوَ قِرَاءَةٌ غَيْرُهُمْ وَكَسْرُ هَاءٍ (هِيَ) قِرَاءَةٌ غَيْرُهُمْ، أَيُّ: غَيْرِ الْمَذْكُورِينَ. وَعَنْ كُلِّ يَمَلٍّ dahi kurrâ-ı seb'anın küllîsinde (أَنْ يَمَلَّ هُوَ) [2/282] ha'ini madmûm kılmak münkeşif oldu sabit oldu.

Kisâî ile Kâlûn (ثُمَّ هُوَ) âyetinde aynı şekilde he harfini sükûnla okurlar. Kalan kıraatlerde he harekelidir. Ve tüm kurrâ (يُمَلَّ هُوَ) âyetindeki zamiri harekeli okur.

[2/36] lâ'm'ını tahfif eyle teşdit dahi Sûretu'l-Bakara (فَأَزَلُّهُمَا) وفي فَأَزَلُّ اللام خَفَّفَ لحمزة getirme Hamza için. وَزِدْ أَلِفًا مِنْ قَبْلِهِ dahi lâ'm'ın mâ kablinde elif ziyade eyle ki فتكملا sen kelime-i tekmil eylersin elifle zira lâ'm'ı tahfif eylesen elifi ziyade eylemesen kelime kâmil olmaz nakıs olur ve dahi فتكملا zamiri elife râci' olmak caizdir. Yani Hamza (فَأَزَلُّهُمَا الشَّيْطَانُ) okudu ve bâkî kurrâ (فَأَزَلُّهُمَا الشَّيْطَانُ) okudular.

Hamza kıraatinde (فَأَزَلُّهُمَا) fiili elifle (فَأَزَلُّهُمَا) okunur.

نَاصِبًا كَلِمَاتِهِ وَهَاءٍ dahi Sûretu'l-Bakara'da (فَتَلَقَّى آدَمَ) [2/37] mîmi'ni merfu eyle وَأَدَمَ فَارْفَعِ (فَتَلَقَّى آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٌ) dahi Mekkî için akstir تَحَوَّلَا o nicelin aks ki mütehavvil oldu intikal eyledi takyîd-i mezkûrdan. Yani İbn Kesîr (فَتَلَقَّى آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٌ) okudu mîm'ini mansûb kıldı ve bâkî kurrâ (آدَمَ) mîm'ini merfu kıldılar (كَلِمَاتٌ) ta'yini mansûb kıldılar.

İbn Kesîr dışındaki karîler (فتلقى آدم من ربه كلمات) âyetinde آدم ismini merfu ve كلمات ismini mansub okurlar. *İbn Kesîr ise birinci ismi mansub ve ikincisini merfu okur.* (ولا تقبل) kelimesi o nicelin (ولا تقبل) [2/48] kelimesi dahi Sûretü'l-Bakara'da (ولا تقبل) kelimesi ki evveldir. Musannif (ولا تقبل منها عدل) demekle sâniyeden ihtiraz eyledi. Yani (ولا تقبل منها عدل) müzekkerdir bi'l-ittifâk ve bazlar ayıttı: (ولا تقبل منها) vezin içindir izah içindir kayd-i ihtirâzî değildir. (ولا تقبل منها) yani دون حاجز بالراء المهملة في موضع الحال من الفاعل، أي: خالين من مانع. (ولا تقبل منها) kelimesini müennes kıldılar maniden hâlî oldukları halde. Zira şefaât müennes fiil-i müennes olmağa men eylemez. (ولا تقبل منها) dahi Sûretü'l-Bakara'da ve Sûretü'l-A'râf'ta ve Sûre-i Tâhâ'da (ولا تقبل منها) kelimesinin cemisi (ولا تقبل منها) elifsiz tatlı oldu elifle tatlı olduğu gibi. Dal-i (ولا تقبل منها) remz-i İbn Kesîr'dir, hâ-i (ولا تقبل منها) remz-i Ebû Amr'dir. Bu ikisi (ولا تقبل منها) müennes okudular ve bâkî kurrâ müzekker okudular ve hâ-i (ولا تقبل منها) remz-i Ebû Amr'dir üç sürede (ولا تقبل منها) okudu elifsiz ve bâkî kurrâ (ولا تقبل منها) okudular elifle.

İbn Kesîr ile Ebû Amr, (ولا يقبل منها شفاعته) âyetindeki fiili te ile okurlar. Diğer karîler ise yâ ile okur. Ebû Amr, geçtiği her yerde (ولا تقبل منها) kelimesini elifsiz okur.

(يأمركم) dahi (يأمركم) [2/54] hemzesini sâkin kılmak dahi (يأمركم) râ'ını sâkin kılmak Ebû Amr içindir. [7/157] (يأمرهم) dahi (يأمرهم) [84a] râ'ını sâkin kılmak Ebû Amr içindir yine nicelin (يأمرهم) dahi (يأمرهم) [52/32] râ'ını sâkin kılmak tabi oldu mâ kablinde sâkin kılınanlara.

Ebû Amr, (يأمركم), (يأمرهم), (يأمرهم) ve (يأمرهم) kelimelerindeki hemzeyi sâkin okur.

(يأمركم) dahi (يأمركم) râ'ını sâkin kılmak Ebû Amr içindir yine nicelin. (يأمركم) dahi (يأمركم) [6/109] râ'ını sâkin kılmak Ebû Amr içindir. عن الدوريّ çok âlim-i celil. (يأمركم) keşif eyledi Dûrî'den ihtilas edici olduğu halde, yani çok ulu âlim Dûrî'den ihtilas rivayet eyledi bu kelimelerde ve ihtilasi keşif eyledi beyan eyledi rivayetle ve

dahi tilavetiyle. ... Dûrî bunları iki vecihle okudu, birisi iskan ve birisi ihtilas ve Sûsî iskan eyledi ancak ve bâkî kurrâ hareketi itmam eylediler.

قال الفاسي: والرواية الصحيحة في هذين البيتين الإسكان في (بارئكم) والإعراب في باقي الكلم.³⁶³ وقال أبو شامة: ورواية العراقيين عن أبي عمرو الاختلاس، وهي الرواية الجيدة المختارة، فإنَّ الإسكان في حركات الإعراب لغير إدغام ولا وقف ولا اعتلال منكراً.³⁶⁴

Aynı şekilde (يشعركم), (ينصركم) kelimelerindeki râ harfini sükûnla okur. Dûrî rivayetinde bu kelimelerdeki râ harfinde ihtilâs vechi de vardır.

بُؤْنَه (نغفر) [2/58] oku (نَغْفِر) Sûretu'l-Bakara'da ve Sûretu'l-A'râf'ta وفيها وفي الأعراف نَغْفِر nûn'u ile oku ولا ضَمَّ halbuki nûn'da damme yoktur واكسر فاءه dahi (نغفر) fa'ini meksûr eyle ظَلَّلاً eyle (نغفر) nûn'u ile ve kesr-i fa ile setir eylediği vakitte hüccetle yani hücceti akvâdır ta'nı ret eyler. Hâ-ı حين remz-i Ebû Amr'dir, zâ-ı ظَلَّ remz-i Kûfiyyîn'dir ve dahi remz-i İbn Kesîr'dir.

Ebû Amr, İbn Kesîr ile Kûfîler, Bakara ve A'râf sûrelerinde geçen (نغفر) fiilini fethalı nûn'la okurlar.

Sûretu'l-Bakara'da (يغفر) kelimesini müzekker eyle أَصْلًا tezkîr asıl olduğu halde وَذَكَرَ هُنَا dahi İbn Âmir için müennes kıldılar (تغفر) kelimesini. Elif-i أَصْلًا remz-i Yani Nâfi'den İbn Nâfi'dir. وعن نافع معه في الأعراف وَصِلًا والضمير في وصل عائد إلى التأنيث. Nâfi'dir. [7/161] yetiştirildi bize nakille, (تغفر) te'nîsi Sûretu'l-A'râf'ta olduğu halde وَصِلًا (يغفر) okudu tezkîrle ve İbn Âmir (تغفر) okudular te'nîsle Sûretu'l-A'râf'ta ve bâkî kurrâ (نغفر) okudular nûn'u ile.

Nâfi' ötreli yâ ile (يُغْفِر) okur. İbn Âmir ise ötreli te ile (تُغْفِر) okur.

وجمعاً وفرداً في النبيء وفي النبوءة الهمز كلُّ غير نافع ابدلاً قوله: وجمعاً وفرداً إلى آخر البيت جملةً كبرى وتوابعها وفيها تقديم وتأخير، وحذف وإقامة شيء مقام غيره، وترتيبها، وكلُّهم إبدال الهمز في (النبيء) جمعاً

³⁶³ Fâsî, el-La'âlî'u'l-ferîde, 1/526.

³⁶⁴ Ebû Şâme, İbrâzu'l-ma'ânî, 2/292.

وَمفردًا وفي (النبوءة) غير نافع، فكلُّ مبتدأ حُذِف المضاف إليه منه وعَوَّض التنوين منه، وأبدل خبره والهمز مفعول به، وفي النبيّ متعلق بأبدل، وجمعًا وفردًا حالان من فاعل أبدل، وهو الضمير الراجع إلى كل واقعان موقع جامعًا ومفردًا، أو حالان من النبيّ واقعان موقع مجموعًا ومفردًا على رأي مَنْ يُجِيز تقديم حال المجرور عليه، وفي Yani kurrâ-i النبوءة معطوف على النبيّ، وغير نافع استثناء [84/ب] من فاعل أبدل، لأنه في معنى الجمع seb'adan altı karî (النبيّ) ve (نبيّ) ve (النبئين) de hemzeyi ibdâl ederler, yani yâ'ya kalp eylerler iki yâ cem olur idğâm ederler ve dahi (النبوءة) de hemzeyi ibdâl ederler yani vâv'a kalp ederler iki vâv cem olur idğâm ederler ve dahi (الأنبياء) de ve (أنبياء) de hemzeyi ibdâl ederler, yani yâ'ya kalp ederler illa Nâfi' ibdâl eylemez, yani hemzeyi yâ'ya kalp eylemez ve dahi vâv'a kalp eylemez bu kelimelerde.

Nâfi' dışındaki karîler النبي kelimesindeki hemzeyi çoğul veya tekil olduğu halde yâ harfine dönüştürürler. Nâfi' ise bu kelimeyi her haliyle hemzeli okur.

Kâlûn Sûretu'l-Ahzâp'ta yâ'yı müşdedded [33/53] de sâir-i kurrâ (لا تدخلوا بيوت النبي) de ve dahi ve [33/50] (إن وهبت نفسها للنبي) kıldı gibi Kâlûn hemzeyi yâ'ya ibdâl edici olduğu halde amma Verş ibdâl eylemedi hemzeyle okudu Sûretu'l-Ahzâp'ta nitekim sâir-i sûrelerde hemzeyle okudu.

Ancak Ahzâb sûresinde (للنبي إن) ve (النبي إلا) âyetlerinde diğer kurrâ gibi hemzeyi ibdâl eder.

(الصابئون) [22/17] [2/62] (الصابئين) وفي الصابئين الهمز والصابئون خذ [5/69] de hemzeyi tut yani bunları hemzeyle oku nerde gelirse. Hâ-ı خذ Nâfi'den gayri kurrâ için remzdir. Nâfi' bunların hemzesini hazf eyledi tahfîf için (والصابين) okudu ve فضلاً mahallen merfu mübtedâdır وَهَزُوا وَكُفُّوا فِي السَّوَاكِنِ فَضْلًا (هَزُوا). (والصابون) cümlesi haberidir, yani (هَزُوا) dahi (كُفُّوا) vasatı sâkin olan kelimeler içinde beyan olundular zikrolundular yani vasatı sâkin olan kelimelerde add olundu bu iki kelime Hamza kıraatinde. Fa-i فصلاً remz-i Hamza'dır.

Nâfi‘ dışındaki karîler (والصائبين) ile (والصائبون) kelimelerini hemzeli okurlar. Nâfi‘ ise bu iki kelimeyi hemzesiz okur. Hamza kıraatinde (هزؤا) ile (كفؤا) kelimelerin orta harfleri sükûnla okunur.

وحمزة وقفه وحمزة وقفه (كفؤا) ve (هزؤا) لباقهم (هزؤا) emr-i hazırdır وضمّ Hamza'nın vakfı vâv'ladır yani Hamza (هزؤا) ve (كفؤا) üzerine vakıf eylese hemzeyi vâv'a kalp eyler (هزؤا) der. (كفؤا) der. Hafs vâv'la okudu bu iki kelimeyi vakıf edici olduğu halde dahi vasıl edici olduğu halde tahfif için zira iki dammeden sonra hemzede sıklet bulunur.

Diğer kurrâ ise bu iki kelimenin orta harflerini ötreler. Hamza bu iki kelimede vakıf halinde hemzeyi vâv harfine dönüştürerek okur. Hafs ise vakıf ve vasılda vâvla okur.

[2/74] sabit oldu gayiple, yani cem-i müzekker gayipten (عَمَّا يَعْمَلُونَ) وبالغيبِ عَمَّا يَعْمَلُونَ İbn Kesîr kıraatinde ve cem-i müzekker muhataptır bâkî kurrâ kıraatinde. (عَمَّا هُنَا دَنَا) (أَفْتَطْمَعُونَ) [2/75] dir. (أَفْتَطْمَعُونَ) (أَفْتَطْمَعُونَ) den sonra gelendir ki mâ ba'di (أَفْتَطْمَعُونَ) (أَفْتَطْمَعُونَ) ikinci (عَمَّا يَعْمَلُونَ) de senin gayiple okumaklığın (عَمَّا يَعْمَلُونَ) onun sâfî suyuna kârî kova sarkıttı musannif bu kiraati teşbih eyledi şu pak sâfî suya ki karî ona kova sarkıttı ve bu teşbihten garaz bu kiraati medih eylemektir ve bunun hüsnünü ve sıhhatini beyan eylemektir ve ikinci (عَمَّا يَعْمَلُونَ) mâ ba'di (أَفْتَطْمَعُونَ) (أَفْتَطْمَعُونَ) olandır bu cem-i müzekker gayipten Nâfi‘ ve Ebû Bekir ve İbn Kesîr kıraatinde ve cem-i müzekker muhataptır bâkî kurrâ kıraatinde.

İbn Kesîr (وما الله بغافل عما تعملون) âyetindeki fiili yâ ile okur. İkinci geçtiği yerde Nâfi‘, Şu‘be ve İbn Kesîr bu fiili yâ ile okurlar.

[85/] مبتدأ أول التوحيد مبتدأ ثانٍ، أي: التوحيد فيه، يعني في لفظ (خطيئته) عن غير نافع خبر المبتدأ (خطيئته) Yani (خطيئته) (خطيئته) [2/81] de tevhit sabittir Nâfi‘in gayri kurrâdan ve Nâfi‘ (خطيئته) okudu cem-i müennes salim sıyğasıyla. (خطيئته) ولا يعبدون في محلّ الرفع لأنه مبتدأ الغيب شائع فعل ماضٍ، خبر المبتدأ، والغيب منصوب لأنه مفعول شائع دُخِلَ حال من شائع، والدُّخْلُ هو الذي يداخل المرء في أموره

Yani (لا يعبدون) dahîl [2/83] gaybe tabi oldu zira mâ kabli gayp sıyğasıyledir (لا يعبدون) olduğı halde tabi oldu mâ kable yani ecnebi değildir mâ kablinden. Ve şîn remz-i Hamza ve Kisâî'dir, dal-i دخللا remz-i İbn Kesîr'dir (لا يعبدون إلا الله) bunların kıraatinde cem-i müzekker gayiptir ve bâkî kurrâ kıraatinde cem-i müzekker muhataptır.

Nâfi ' dışında tüm kurrâ (وأحاطت به خطيئته) âyetindeki خطيئة kelimesini tekil okurlar. Nâfi ' kıraatinde bu kelime çoğul okunur. Hamza, Kisâî ve İbn Kesîr (وما يعبدون) fiilini te harfiyle okurlar.

[2/83] oku hâ'nın ve sîn'in fethasıyle شُكْرًا şükür edici olduğun halde, yani bu kıraat nimet-i azîmedir şükür eyle bunun mukabelesinde ve şîn-i شُكْرًا remz-i Hamza ve Kisâî'dir. وحُسْنًا بضم وساكناه الباقون ve bâkî kurrâ (حُسْنًا) okudular hâ'nın dammesiyle ve sîn'in sükûnuyla واحسن مقولا أي: وأحسن في حال كونك ناقلاً³⁶⁵ وقال أبو شامة: أي: أحسن في نقلك وتوجيه ما تنقله من هذه القراءات ونصبه على التمييز كقولك لله دُرّه فارسًا وحسبك به ناصراً، لأن النسبة في المعنى إلى مصادر هذه المنصوبات، أي: لله دُرّه فُرُوسِيَّته وحسبك نصرته، وليحسن تقويلك وأداؤك لهذه الوجوه من القراءات في نسبتها إلى أربابها.³⁶⁶

Hamza ve Kisâî (حُسْنًا) kelimesini ötre ve sükûnla, yani (حُسْنًا) okurlar.

وتظاهرون في محل الرفع لأنه مبتدأ أول الظاء مبتدأ ثانٍ والضمير الراجع إلى المبتدأ الأول محذوف وهو ضمير ثابتاً صفةً لمصدرٍ. [2/85] de zâ tahfîf olundu. yani فيه، خُفِّفَ جملة فعلية خبر المبتدأ كُفِّيَّيْنِ'dir. remz-i Kûfiyyîn'te ثابِتًا sa-i tahfif ki sabittir delille o nicelin محذوف، أي: خُفِّفَ تخفيفاً ثابتاً Yani Âsım ve Hamza ve Kisâî (تظاهرون) okudular zâ'nın tahfîfi ile ve bâkî kurrâ (تظاهرون) okudular zâ'nın teşdidi ile. dahi Kûfiyyîn'den Sûretu't-Tahrîm katında zâ'nın tahfîfi hulul eyledi Sûretu'l-Bakara'dan hulûl eylediğı

³⁶⁵ Fâsî, el-La'ali'u'l-feride, 1/539.

³⁶⁶ Ebû Şâme, İbrâzu'l-ma'ânî, 2/305-306.

gibi. Yani Kûfiyyûn (وإن تظاهرا عليه) [66/4] okudular zâ'nın tahfifi ile ve bâkî kurrâ zâ'nın teşdid ile okudular ve bu iki kelimenin aslı تظاهرون dir ve إن تظاهرا dir [85b] Kûfiyyûn ta'nin birisini hazf eylediler tahfif ecli için ve bâkî kurrâ ikinci ta'yi zâ'ya kalp ettiler idgam ettiler.

Âsım, Hamza ve Kisâî, Bakara ve Thrîm sûrelerinde geçen (تَظَاهَرُونَ) kelimesini (تَظَاهَرُونَ), yani şeddesiz okurlar.

2/85] mevziinde, yani bâkî kurrâ (أسارى) في أسارى okudu Hamza (أسرى) وحمزة أسرى وضئهم مبتدأ تفادوهم أي: تاء (تفادوهم) [85/2], için. أسير okudular ve ikisi dahi cem'dir (أسارى) وهو منصوب لأنه مفعول المصدر وهو ضئهم والمد مضموم لأنه معطوف على المبتدأ إذ راق نفلا ونفلا جملة فعلية في محلّ الرفع لأنه خبر المبتدأ، وإذ راق متعلق بنفل، ومعنى راق: أعجب، يقال: راقني الشيء أي: أعجبني، وراق الشراب أي: صفا، ومعنى نفل أعطي النفل وهو الغنيمة، يشير المصنف بذلك إلى ظهور معنى القراءة ويثني remz-i نفلا nûn-u remz-i Kisâî'dir, راق râ-i remz-i Nâfi'dir, إذ Elif-i على هذه القراءة بذلك. Âsım'dır. Bunlar (تفادوهم) okudular ta'nin dammesiyle ve medle yani elifle ve bâkî kurrâ (تفدوهم) okudular ta'nin fethasıyla ve fa'nin sükûnuyla ve elifin hazfiyle.

Hamza, (أسارى) kelimesini (أسرى) okur. Nâfi', Kisâî ve Âsım (تفدوهم) kelimesini (تفادوهم) okurlar.

yani herhangi mekanda وحیثُ أُنَاكَ القدس حيث ظرفُ مكانٍ، والعامل فيه محذوف والتقدير: أسكن داله sana gelse dal'ını sâkin کِلْمَاك devadır dammenin sıklatini def eyler. Dal-i دواء remz-i İbn Kesîr'dir. أُنَاكَ: أطلق. وللباقين الضمُّ أرسلًا أي: أطلق. ve bâkî kurrâ için (القدس) dal'ın dammesiyle nakil olundu zira lugatta dal madmûmdur dammesi asıldır.

Kur'an'da geçtiği her yerde قدس kelimesindeki dâl, İbn Kesîr kıraatinde skin okunur.

Kalan kıraatlerde ötreyle okunur.

(ينزل) her nerde gelirse tahfif eyle illa birkaç yerde eyleme yani nûn'u sâkin kıl ve za'i teşdidsiz kıl yani if'âl babından kıl. وتنزل مثله dahi (تنزل) mislidir if'âl babından olmakta. كذلك dahi وتنزل مبتدأ حذف خبره، أي: وتنزل كذلك. Yani İbn Kesîr ve Ebû Amr bunları tahfif-i za ile okudular gerek fiil-i mudâri' malum olsun gerek fiil-i mudâri' meçhul olsun ve bâkî kurrâ za'nin teşdidi ile okudular tef'îl babından kıldılar bunların küllîsini. وهو في الحجر ثَقَلَا (تنزل) Sûretu'l-Hicr'de müşedded kılındı yani cemî-i kurrâ-i seb'a (وما نُزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ) [15/21] de teşdid ile okudular zira teksîr ve tekrîr manası bu âyette zahirdir tef'îl babından olmak münasiptir.

İbn Kesîr ile Ebû Amr ينزل fiilini yâ, te veya nûn'la olduğu halde şeddesiz okurlar. Kalan karîler şeddeli okurlar. Tüm kurrâ Hicr sûresinde geçen bu fiili şeddeli okurlar. Sûre-i Sühbân بِسُبْحَانَ Ebû Amr için ancak للبصري mezkûr olanda iki kelime tahfif olundu Sûbân'da. Yani Ebû Amr (وَنُزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شَفَاءٌ) [17/82] okudu nûn'un sükûnuyla ve za'nin tahfifi ile ve dahi (حَتَّى تُنْزِلَ عَلَيْنَا) [17/93] okudu bu nicelin. والذي في الانعام dahi (قُلْ عَلَى أَنْ يُنْزَلَ) [86a] için ancak للمكي İbn Kesîr [86a] için ancak Sûretu'l-En'âm'da olan tahfif olundu Ebû Amr Sûre-i Sühbân'da kaidesi üzerinedir ve İbn Kesîr kaidesi üzerine değildir ve Sûretu'l-En'âm'da İbn Kesîr kaidesi üzerinedir Ebû Amr kaidesi üzerine değildir zira rivayete tabi oldular ve iki lügatı cem eylediler.

Ebû Amr İsrâ sûresinde geçen bu fiili şeddesiz okur. İbn Kesîr En'âm sûresindeki fiili şeddesiz okur. Ebû Amr ise bu sûredeki fiili şeddeli okur.

ومنزلها مبتدأ أول التخفيف مبتدأ ثانٍ والضمير فيه محذوف أي: فيه حق وشفاءه خبر المبتدأ وشفاءه فاعل حق (أَنِي مُنْزِلُهَا) [5/115] de tahfifin şifası haktır yani sabittir zira

hücceti kavîdir³⁶⁷ dâ-i ta'ni ve zaafî def eyler. حق remz-i İbn Kesîr'dir ve remz-i Ebû Amr'dir ve şîn-i şîna remz-i Hamza'dır ve remz-i Kîsâî'dir. حُفِّفَ عَنْهُمْ يُنَزَّلُ الْغَيْثَ مُسَجَّلًا وهو صفة مصدر محذوف أي: تخفيفًا مطلقًا، يعني في موضعين أحدهما في سورة لقمان [34/31]، وثانيهما في سورة الشورى [27/42]، والباقون قرأوا بالتشديد.

İbn Kesîr, Ebû Amr, Hamza ve Kîsâî, Mâide sûresindeki (منزلها) kelimesini, Şûrâ sûresindeki (ينزل الغيث) ve Lokmân sûresindeki (ينزل الغيث) fiillerini şeddesiz okurlar.

وجبريل مبتدأ أول فتح الجيم مبتدأ ثانٍ والرا عطْفٌ على الجيم وقُصِرَ للوزن ولفظ فيه المقدَّر خبره والجملة خبر المبتدأ الأول والضمير فيه راجع إليه. وبعدها أي: بعد الراء وعى أي: حفظ همزةً مفعول وعى مكسورةً صفة الهمزة صحبةً فاعل وعى ولا بكسر الواو قُصِرَ للوزن، أي: متابعةً للرواية.

Hamza, Kîsâî ve Şu'be جبريل isminde cîm ile râ harflerini fethalı ve râ harfinden sonra hemze ile okurlar.

Yani lafz-ı (جبريل) de cîm'in fethasını ve râ'nın fethası sabit oldu ve râ'dan sonra hemze-i meksûre hıfz eyledi lafz-ı (جبريل) nerde geldiye. Yani Hamza ve Kîsâî ve Ebû Bekir (جبرئيل) okudular cîm'in ve râ'nın fethasıyla ve hemze-i meksûre ile ve Hamza ve Kîsâî hemze-i meksûreden sonra yâ ile okudular. yani ومَكِّيَّهِمْ فِي الْجِيمِ بِالْفَتْحِ وَكَلَّا أَي: أُبَيِّحَ لَهُ ve Ebû Bekir hafz eyler والياء يحذف شعبةً. (جبرئيل) İbn Kesîr için cîm'de fethayla okumak mubah kılındı. ... Hamza ve Kîsâî (جبرئيل) okudular جبرعل vezni üzerine ve Ebû Bekir (جبرئيل) okudu جبرعل vezni üzerine ve İbn Kesîr (جبرئيل) okudu cîm'in fethasıyla ve bâkî kurrâ (جبرئيل) okudular cîm'in kesresiyle ve جبريل ism-i a'cemîdir arabî değildir manası عبد الله demektir Kur'an'da üç mevzide geldi, ikisi Sûretu'l-Bakara'da ve birisi Sûretu't-Tahrîm'de.

³⁶⁷ B ve M: akvâdır

Geçtiği her yerde bu şekilde okurlar. Şu'be ise (جَبْرَائِيل) okur. İbn Kesîr cîm harfini fethalı okur.

o قبله dahi hemzeyi terk eyle والهمز dahi hemzeyi terk eyle [2/98] (ميكائيل) dahi ودع ياء ميكائيل nicelin hemze ki yâ'nin mâ kablinedir. على حُجَّة sen hüccet üzerine olduğun halde terk eylemekte. Ayn-i remz-i Hafs'tır, hâ-i حجة remz-i Ebû Amr'dir. dahi والياء يحذف den yâ-i sâniye hazf olunur أَجْمَلًا hazf ecmel olduğu halde, yani hazf-i yâ eblağdır hüsünde ve cemalde zira ehaftır. Elif-i أَجْمَلًا remz-i Nâfi'dir. Hafs ve Ebû Amr [368] (ميكائيل) okudu ميكاعل vezni üzerine ve bâkî kurrâ] okudular Nâfi' (ميكال) okudular ميكاعيل vezni üzerine bunların için [86b] delil-i hakiki rivayete tabi olmaktır üstatlarından okudukları üzerine ve bundan gayri delil beyan eylemek vacip değildir ilm-i kıraatte ve müstahap olur beyan ederlerse. demektir عبد الرحمن a'cemîdir ميكائيل manası.

Hafs ile Ebû Amr (ميكال) okurlar. Nâfi' (ميكائيل) okur. Diğerleri ise (ميكائيل) okurlar.

والشياطين مبتدأ أول رفعه مبتدأ ve lakin hafiftir yani teşdid-i nûn hazf olunmuştur ولكن خفيف ثانياً كما شرطوا خبره وما مصدرية أو موصولة، أي: كما شرط أهل العربية أنَّ لكن إذا خُفِّفَتْ بطل عملها وارتفع Yani (الشياطين) [2/102] merfu olmak nuhât şart eyledikleri gibidir yani ulemâ-i tahfif (لكن) ... şart ettiler nasp eylemek için. [2/102] müşedded olmağı şart ettiler nasp eylemek için. (لكن) olursa nasb eylemez mâ ba'di merfu olur onun için bu kıraatte merfu oldu. والعكس نحو أي: إعراب نحو، يعني تشديد (لكن) ونصب (الشياطين) على أنه اسم (لكن) وجه من وجوه على النحو. سما العلى جملة فعلية صفة خبر الجملة الاسمية التي هي، والعكس نحو أي: علا ذلك النحو حتى بلغ المراتب العلى، يعني ذلك الوجه أعلى وأقوى وأفصح، وهو اختيار القراء، قال: تشديد (لكن) بعد الواو أوجه من تخفيفها وأفصح لأنها remz- شرطوا şîn-i İbn Âmir'dir, remz-i Kaf-i كما Kaf-i إذا خُفِّفَتْ تكون حرف عطف، والواو حرف عطف.

³⁶⁸ S nüshasında eksik.

النصب sıhhatini tevcih eyler edâ eyler o nasp ref' mahallinde olduğu halde. Musannif demek ve dahi أعمالا demek nasbin deliline işarettir. Yani (فيكون) lafzan mansuptur mahllen merfudur. (فيكون) mansûb olduğu halde manası ve merfu olduğu halde manası birdir. Mansûb olmağla merfu olduğu halde sabit olan mana müteğayyir olmaz asla ve dahi أبيض وكل أبيض manasında olmak caizdir. Yani (فيكون) ref'le okunacak mahalde nasbla okunmak mubah kılındı. Kaf-i كفا remz-i İbn Âmir'dir dört sûrede (فيكون) nûn'unu mansûb okudu emre cevap olduğu için ve bâkî kurrâ merfu okudular her nerde gelirse.

İbn Âmir, (وقالوا اتخذ الله ولداً) âyetini vâv harfî olmadan başlar ve (كن فيكون) âyetinde fiili mansub, yani fethalı okur.

Âl-i الاولى في الاولى [3/47] mansûb oldu (فيكون) dahi Âl-i İmrân'da kelime-i (فيكون) وفي آل عمران İmrân'dan bedeldir bedeli ba'z mine'l-kuldür. Musannif demekle kayıt eyledi sâni olan (فيكون) den ihtiraz eyledi zira (كن فيكون) Âl-i İmrân'da iki yerde gelir ikinci merfudur bi'l-ittifâk. وفي الطول عنه [19/35] mansûb oldu (فيكون) dahi Meryem'de (فيكون) وهو أي: كن dahi Sûretu't-Tavl'de (فيكون) mansûb olmak İbn Âmir'den rivayet olundu. Yani باللفظ أعمالا وباللفظ متعلق بأعمالا، أي: الأمر الذي هو (كن) سبب لفظه المشابه للفظ الأمر الحقيقي. (كن) lafızda emir olduğu ecilden (فيكون) de âmil kılındı. Âmil olan أن-i nâsıbadır (كن) âmil kılındı demek mecazdır zira sebeptir.

قال الفاسي: ووجه النصب في (يكون) أن هذه المواضع الأربعة اعتُبر فيها لفظ الأمر وإن لم يكن أمراً في الحقيقة، ورُتب عليه الجواب، وإن لم يكن جواباً في الحقيقة، وإلى ذلك أشار الناظم بقوله: وهو باللفظ أعمالا، يعني أن الأمر أُعمل بلفظه وإن لم يكن معناه على وفق [87/ب] اللفظ. وقال بعض المحققين أن كلمة (كن) أمرٌ في الحقيقة وأنه أمر للمعدوم لأن المعدوم معلوم لله، موجود في علمه وإن لم يكن موجوداً عياناً.³⁶⁹

³⁶⁹ Fâsî, *el-La'âli'u'l-ferîde*, 1/555.

كن Aynı şekilde Âl-i İmrân sûresindeki birinci yerde, Meryem ve Gâfir sûrelerinde (كن فيكون) fiilini mansub okur. Bu nasbın sebebi emir filinden sonra cevabı olarak gelmesidir.

[36/82] Sûre-i Yasîn'le [16/40] Sûretu'n-Nahl'de geldi مع يس (كن فيكون) dahi وفي النحل sabit olduğu halde بالعطف نصبه bu iki sûrede (فيكون) nasbı atıfladır yani mâ kabline matuftur, fa harfi atıftır fa-i cevabiyye değildir. كفى راوياً atıf delil yeter nasb rivayet eyleciye. Yani İbn Âmir ve Kisâî bu iki sûrede (فيكون) nûn'unu mansûb okudular delilleri atıftır bu delil bunlara kafidir. واثقاد معناه (فيكون) nasbını tevcih eylemek güzel oldu mâ kabli mansûb olmağala. يعملها وهي الناقاة القوية التي. Yani nasb manası munkâd oldu يعمل e müşabih olduğu halde sühûlette.

İbn Âmir'le birlikte Kisâî Nahl sûresindeki (كن فيكون) fiilini mansub okurlar.

واللام منصوب لأنه مفعول حَزَّكَوا [2/119] (تَسْأَلُ) وتُسْأَلُ ضَمُّوا التاء أي: فيه خلودًا أي: تحريكًا خالداً، أي: دائماً وثابتاً لصحة ref'le de lâm'ı müteharrik kıldılar (تَسْأَلُ) dahi برفع لا (ولا تَسْأَلُ عن أصحاب الجحيم) yani nehyinden sonradır (تَسْأَلُ) bu معناه وهو nefiy içindir nehiy için değildir onun için lâm merfu oldu. Hâ-ı kurrâ için remzdir Nâfi'in gayri zira Nâfi' (ولا تَسْأَلُ عن أصحاب الجحيم) okudu bu kıraatte ta meftuhtur lâm meczûmdur, لا nehiy için cezm eyler.

Nâfi' dışında karîler, (ولا تُسْأَلُ) okurlar. Nâfi' ise nehy edatıyla (ولا تَسْأَلُ) şeklinde okur.

وفي نَصِّ النساء ثلاثة أي: في ذكر (إبراهيم) elifle on beş yerde Sûretu'l-Bakara'da sabittir وفيها الله إبراهيم في النساء ثلاثة مواضع [54، 125، 163/4]، ولو قال: وفي آي النساء لكان أحسن وأظهر، ويجوز أن يكون إضافة نَصِّ إلى النساء إضافةً بيانية، أي: ثبت في نَصِّ هو سورة النساء ثلاثة ألفاظٍ أواخر صفةً لثلاثة، إبراهيم بدلٌ من ثلاثة وفيه حذف مضاف، والتقدير: كلمات إبراهيم، أو خبر مبتدأ محذوف، والتقدير: وهي كلمات إبراهيم.

Yani Sûretu'n-Nisâ'da üç kelime sabit oldu o nicelin üç kelime ki evâhirdir o üç kelime (إبراهيم) dir üç yerde لاح Hişam (إبراهيم) okumak zahir oldu جملا Hişam cemil eyledi. Yani (إبراهيم) okumağı güzel eyledi zira sahihtir fasihtir cemildir cemil olanı okumak cemildir.

Hişâm rivayetinde bu sûrede ve Nisâ sûresinde son üç yerde geçen إِبْرَاهِيمَ kelimesi إِبْرَاهَامَ şeklinde okunur.

Sûretu'l-En'âm'ın âhîrinde kelime-i (إبراهيم) a musahiptir münâsiptir lafızda. أخيراً o iki kelime ahîrde vâki oldu Berâ'et'te وتحت الرعد dahi Sûretu'r-Ra'ad'ın altında yani Sûre-i İbrahim'de [14/35] حَرْفٌ تَنْزَلًا bir kelime indi, yani (وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ) gökten indi.

Aynı şekilde En'âm sûresinin sonunda bir yerde, Tevbe sûresinin sonunda iki yerde ve İbrâhîm sûresinde geçen bu kelimeyi إِبْرَاهَامَ şeklinde okur.

dahi Sûre-i Meryem'de ve Sûre-i Nahl'de beş kelime vardır وفي مريم والنحل خمسة أحرف وآخر ما في [19/41,46,58]. [16/120,123] [/89a] ve üçü Meryem'dedir indirildi gökten. Yani dahi Sûretu'l-Ankebût'ta [29/16] olan إبراهيم in âhiri منزل indirildi gökten. Yani Sûre-i Ankebût'un âhîrinde (إبراهيم) semadan nazil oldu Hişam ihdâs eylemedi. Nitekim Sûre-i Ankebût'un evvelinde (إبراهيم) semadan nazil oldu. Bu kelimadan maksut bu kıraati medihtir ve tesahhuhtur ve isbattır. منزل masdar-ı mîmîdir mutlaktır fiil-i mahzûf için.

Meryem sûresinde üç yerde, Nahl sûresinde iki yerde ve Ankebût sûresinin sonunda aynı şekilde okur.

ويروي في (إبراهيم) dört sûrede sabittir Hişam için وفي النجم والشورى وفي الذاريات والحديد Yani Sûre-i İmtihân'da امتحانه والضمير يعود إلى (إبراهيم) أول القرآن الأول منصوب لأنه مفعول يروي. Hişam evvel vâki olanı elifle rivayet eyler. Yani (أُسوة حسنة في إبراهيم) [60/4] okur.

Ve Necm, Şûrâ, Zâriyât, Hadîd ve Mümteherine sûrelerinde Hişâm bu ismi med ile okur.

İbn Zekvân لابن ذكوان dir (İbrahim) iki vecih o nicelin iki vecih ki lafz-1 (إبراهيم) ووجهان sabittir ههنا Sûretu'l-Bakara'da. Yani İbn Zekvân (إبراهيم) i iki vecihle okudu Bakara'da ancak. lafz-1 (واتخذوا) وواتخذوا بالفتح عمّ hâ'nın fethasıyla âm oldu zira zamir-i umûm-u nâssa râci'dir. (واتخذوا) fetihle âm oldu kıraatte, yani bu kıraat halk içinde münteşir oldu.³⁷⁰ واولا dahi umûmda im'ân eyledi. remz-i Nâfi' ve İbn Âmir ve bâkî kurrâ bi kesri'l-ha okudular.

Bil ki Hişâm otuz üç yerde (إبراهيم) okudu, on beş Sûretu'l-Bakara'dadır, bu sûrede lafz-1 (واتبع ملة إبراهيم) [4/125] on beştir ancak ve otuz üçten Sûretu'n-Nisâ'da üçtür (واتبع ملة إبراهيم) [4/125] dir ve Sûretu'l-En'âm'da (وأوحينا إلى إبراهيم) [4/163] dir (واتخذ الله إبراهيم خليلاً) [4/125] dir ve Sûre-i Berâ'et'te ikidir (وما كان استغفار إبراهيم) [9/114] dir ve (دينًا قتيماً ملة إبراهيم) [9/114] dir. Ve Sûre-i İbrahim'de birdir (وإذ قال إبراهيم) [14/35] dur ve (إن إبراهيم لأواه حليم) [16/123] dir. ve (أن اتبع ملة إبراهيم) [16/120] dir (إن إبراهيم كان أئمةً قانتاً) [19/41] dir (وأذكر في الكتاب إبراهيم) Sûre-i Meryem'de üçtür (ولما جاءت رسلنا إبراهيم) [19/58] dir ve Sûre-i Ankebût'te birdir (ومن ذرية إبراهيم) [29/31] dir ve Sûre-i Şûrâ'da birdir (وما وصينا به إبراهيم) [51/24] dir ve Sûre-i Ve'-Necm'de birdir (إبراهيم) (حديث ضيف إبراهيم) [57/26] dir ve Sûre-i Hadîd'te birdir (ولقد أرسلنا نوحاً وإبراهيم) [53/37] dir (الذي وفى) [60/4] dir amma Hişâm bu (قد كانت لكم أسوة) [89/ب] (حسنة في إبراهيم) i İmtihân'da birdir (إبراهيم) okudu yâ ile ve bâkî kurrâ yâ ile okudular (إبراهيم) her nerde vâki olduysa bunların delili eserdir rivayettir Peygamberden.

³⁷⁰ B ve M + fâşî oldu

[2/132] (وَصَّى) (أَوْصَى) (أَوْصَى بِوَصَى) dur. فأمّتهه mübtedanın yani İbn Âmir'in tahfif olunmuş مکانında sabittir كما اعتلا bunun meşhurdur i'tilâsı gibi yani yüce mertebede olması gibi. Tâ-1 طلق remz-i Dûrî'dir, kef-i كما remz-i İbn Âmir'dir, elif-i اعتلا remz-i Nâfi'dir. İbn Âmir ve Nâfi' (وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمَ) okudular ve bâkî kurrâ (وَأَوْصَى بِهَا إِبْرَاهِيمَ) okudular. [90a]

Ebû Amr'dan Dûrî bu kelimelerde ihtilâs ile, yani harekenin küçük bir kısmıyla okur. İbn Âmir (فأمّتهه) kelimesini şeddesiz okur. İbn Âmir ile Nâfi' (وَصَّى) kelimesini (أَوْصَى) şeklinde okurlar.

[2/80] (أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ) dahi (أَمْ تَقُولُونَ الخُطَابُ) كما علا شفَى gibi hüsünde. Yani İbn Âmir ve Hafs ve Hamza ve Kisâî (أَمْ تَقُولُونَ) okudular ta-i hitapla ve bâkî kurrâ (أَمْ يَقُولُونَ) okudular yâ-i gayiple. (رؤف) dahi (رؤف) وروؤف قصر صحبته حلا lafzının sohbetinin kasrı tatlı oldu. (رؤف) mübtada olur (رؤف) mübtada sâni'dir حلا cümle-i fiiliyedir haberidir mübtada sâni'nin ve lafz-1 (رؤف) de zamir lafz-1 (رؤف) râci'dir. Yani Hamza ve Kisâî ve Ebû Bekir ve Ebû Amr (رؤف) okudular kasırla yani vâv'ı hazf eylediler ve bâkî kurrâ (رؤف) okudular vâv'la her nerde vâki olursa zira itlak-1 lafız buna delalet eyler.

İbn Âmir, Hafs, Hamza ve Kisâî, (أَمْ تَقُولُونَ) fiilini te ile okurlar. Diğer kurrâ yâ ile okur. Şu 'be, Hamza, Kisâî ve Ebû Amr, (رؤف) kelimesini uzatmasız okurlar.

[2/140] (عَمَّا تَعْمَلُونَ) lafz-1 (عَمَّا تَعْمَلُونَ) hitap eyledi burada hitap lafza isnat oldu mecazen zira hitap bu lafızla vâki oldu fiil alete isnat olunmak mecazdır caizdir. كما Yani (عَمَّا تَعْمَلُونَ) hitab-1 şâfi eyledi ve hitab-1 şâfi hitab-1 kafidir ve hitab-1 belîğdir. Yani İbn Âmir ve Hamza ve Kisâî ta-i hitapla (عَمَّا تَعْمَلُونَ) okudular ve bâkî kurrâ (عَمَّا يَعْمَلُونَ) okudular yâ-i gayiple ve bunun mâ ba'di (وَلَتُنِيبُوا إِلَيْهِمْ أَوْ تَوَلَّوْا الْكُتَابَ) (عَمَّا يَعْمَلُونَ) [2/148] lâm'ı fetih (مولاها) Yani (وَلَامَ مَوْلَاهَا عَلَى الْفَتْحِ كَمَلًا) يُسَبِّحُ إِلَى الْكَمَالِ [2/145] tir.

üzerine olduğu halde kemale mensup olundu İbn Âmir (هو مولاها) okudu ve bâkî kurrâ (هو موليها) okudular lââm'ın kesresiyle.

İbn Âmir, Hamza ve Kisâî kıraatlerinde (عما تعملون) fiili te ile okunur. Kalan kıraatlerde yâ ile okunur. İbn Âmir (هو موليها) kelimesini (مولاها) okur.

لَّ [2/149] lafzında gayp helal oldu yahut hulûl eyledi yani nüzul eyledi yani yâ-i gayiple okudu Ebû Amr ve bâkî kurrâ ta-i hitapla okudular ve bunun mâ ba'di (ومن حيث خَرَجَتْ) [2/150] dir. وساكن بحرفيه يَطُوع والهاء في بحرفيه راجعةً إلى. Yani ayn-i يطوع sâkindir iki mevzide. dahi tâ-i وفي الطاء تُقَلَّا. i يطوع de teşdid vaz' oldu.

Ebû Amr (تعملون) kelimesini te ile okur. Diğerleri yâ ile okurlar. Hamza ve Kisâî (طوع) kelimesini (يَطُوع) okurlar.

dahi ta mekanında yâ vardır شاع o nicelin yâ ki şayi' oldu. Yani Hamza ve Kisâî iki mevzide (ومن يطوع) [2/158] okudular yâ-i gayiple ve teşdidi tâ ile ve sükûn-u ayn ile. ... (يطوع) fiil-i mudâri' meczûmdur tefâ'ul babındandır bu kıraatte ve bâkî kurrâ (ومن تطوع) okudular fiil-i mazidir bu kıraatte ve iki mevziin birisi (ومن تطوع خيرًا فإن الله (الريح) Hamza ve Kisâî (الريح) وحثا tir. (فمن تطوع خيرا فهو خير له) dir ve birisi (شاكراً عليهم) [2/164] okudular ve bâkî kurrâ (وتصريف الرياح) okudular Bakara'da. dahi وفي الكهف (الريح) [18/45]³⁷¹ lafzını [90b] vahit kıldılar تذروه Hamza ve Kisâî Sûretu'l-Kehf'te (الريح) okudular ve bâkî kurrâ (تذروه الرياح) okudular معها Sûretu'l-Kehf Sûretu'l-Bakara ile musahip olduğu halde nazımda ve bu hükümde والشریعة dahi Sûretu'ş-Şerî'a'da vahit

³⁷¹ S nüshasında eksik.

kıldılar (وتصريف الريح) okudular ve bâkî kurrâ (وتصريف الريح) okudular Hamza ve Kisâî bu sûrelerde tevhit oluşturdular ravilere.

Dolayısıyla bu kelimeyi te harfî yerine yâ harfîyle okurlar. Bu iki kıraatte Bakara, Kehf ve Câsiye sûrelerinde geçen (الريح) kelimesi tekil okunur.

(ومن يرسل الريح) dahi Sûretu'n-Neml'de (الريح) [27/63] lafzını vahit kıldılar okudular Hamza ve Kisâî ve İbn Kesîr. والأعراف dahi Sûretu'l-A'râf'ta vahit kıldılar okudular Hamza ve Kisâî ve İbn Kesîr. والروم dahi Sûretu'r-Rûm'da vahit kıldılar (الريح) [30/48] lafzını ثانياً lafzı sâni olduğu halde. Yani Hamza ve Kisâî ve İbn Kesîr (الله الذي يرسل الريح) okudular ve bâkî kurrâ (يرسل الرياح) okudular. Musannif ثانياً dedi zira bunun mâ kablinde (ومن آياته أن يرسل الرياح) tan ihtiraz eyledi zira cemî-i kurrâ bunu cem'le okudular. dahi Sûre-i Fâtır (وفاطر) okudular. (أرسل الرياح) [35/9] ve bâkî kurrâ (أرسل الرياح) okudular. دم شكراً sen daim ol şakir olduğun halde yahut şükür üssü olduğun halde. Musannif ريح zikreyledi ondan sonra devamı şükür emir eyledi zira ريح rahata sebeptir ve dahi ريح matara sebeptir, matar rızka ve nimete sebeptir rızık ve nimet mukabelesinde Allah Teâlâ için şükür eylemek vaciptir. Dal-ı دم remz-i İbn Kesîr'dir ve şîn-i شكرًا remz-i Hamza ve Kisâî'dir. وفي (الريح) [15/22] lafzı vahit kılınmak beyan olundu. Yani Hamza (وأرسلنا الرياح لواقع) okudu ve bâkî kurrâ (وأرسلنا الرياح لواقع) okudular.

Ve onlarla birlikte İbn Kesîr, Neml, A'râf, Revm'in ikinci yerinde ve Fâtır sûrelerinde bu kelimeyi tekil okur. Hicr sûresindeki kelimeyi ise sadece Hamza tekil okur.

dahi (الريح) lafzı vahit kılınmak husus üssüdüdür yani (وفي سورة الشورى ومن تحت رعدہ خصوصاً) kurrâ-i sitteye mahsustur (الريح) müfret olmak Sûretu's-Şûrâ'da [42/33] ve Sûre-i İbrahim'de [14/18]. Yani Nâfi' Sûretu's-Şûrâ'da (إن يشأ يسكن الريح) okudu ve bâkî kurrâ (اشتدَّت به الرياح) okudular ve dahi Nâfi' Sûre-i İbrahim'de (يسكن الريح) okudular ve bâkî

وفي الفرقان زاكيه هَلَّا أي: ناميه على الخير أو طاهره من الذنوب، okudular (اشتدَّت به الريح) kurrâ
ريح in tâhiri tehlîl [25/48] Yani Sûretu'l-Furkan'da والضمير راجع إلى توحيد الريح.
eyledi yani لا إله إلا الله dedi. Musannif böyle demek zâkî (ريح) lafzını tevhit eyledi
demeye işarettir zira bu kelime kelime-i tevhit ve dahi rîh matar getirdi, matar nimet
getirdi zâkî لا إله إلا الله [91a] dedi yani rîh ve matar ve nimet'u-llah'tan'dır şerîki yoktur
dedi tevhit eyledi. Za-i زاكيه remz-i Kunbül'dur, ha-i هَلَّا remz-i Bezzî'dir, bunlar İbn
Kesîr'den (وهو الذي أرسل الريح) okudular Furkan Sûresinde.

*Şûrâ ve İbrâhîm sûrelerinde geçen kelimelerde ise Nâfi' dışındaki karîler tekil okur.
İbn Kesîr Furkan sûresindeki kelimeyi tekil okur.*

Yani وَأَيُّ خطاب بعد عَمَّ أي: وَأَيُّ خطابٍ عَمَّ بعد ذكر الريح ومعنى الاستفهام في هذا الكلام التعظيم والتفخيم
hangi hitap âm oldu rîh meselesi zikrolunduktan sonra bu hitap âm oldu zira her
kimseye hitaptır zira mana أَيْهَا الْإِنْسَانُ demektir ve dahi (ولو ترى) [2/165] ta-i
hitapla Kur'an'da çoktur Nâfi' ve İbn Âmir (ولو ترى الذين ظلموا) okudular ta-i hitapla ve
bâkî kurrâ (ولو يرى الذين ظلموا) okudular yâ-i gayiple. mahall-i hitap ولو ترى dir.
[2/165] de yâ damme ile iklîl kılındı. Yani yâ
üzerine damme padişah başında cevherli taç gibidir. Kaf-i كَلَّ remz-i İbn Âmir'dir (إذ يرون)
okudu yâ'nın dammesiyle ve bâkî kurrâ yanın fethasıyla okudular.

*Nâfi' ile İbn Âmir, (ولو ترى) âyetinde te ile okurlar. Diğer kıraatler yâ ile okur. İbn
Âmir (إذ يرون) âyetinde yâ harfini ötreli okur. Diğerleri fetha ile okurlar.*

herhangi mekanda geldiyse tâ sâkindir o mekanda (خطوات) وحيث أتى خُطُواتُ الطاء ساكنٌ
كيف رَتَّلًا ta tânın dammesi zahitten rivayet olundu (خطوات) dahi ayıt ki وَقُلْ ضُمُّهُ عَنْ زَاهِدٍ
Yani karî-i zahit herhangi halde okursa أي: فِي أَيِّ حَالٍ قرأ الزاهد من التحقيق والتوسيط والحدرد
Karî-i zahitten murad burada Hafs'tır, Kunbül'dür, İbn
Âmir'dir, Kisâî'dir ve bunların gayri tâ'nın sükunuyla okur.

Kur'an'da geçtiği yerde (خطوات) kelimesindeki tâ harfini Hafs, Kunbül, İbn Âmir ve Kisâî ötre ile okurlar. Kalan kıraatlerde ise bu harf sâkindir.

داهي sen madmûm eylemek iki sâkinin evvelkisini لثالث üçüncü harf ecli için يَضُمُّ o nicelin üçüncü harf ki madmûm olur لُزُومًا o nicelin damme ki lazımdır âriz değildir كسره في نِدٍ o dammenin kesresi mahallindedir حلا o nicelin mahal ki tatlı oldu. Yani kesrenin mahalli merguptur hasendir meclis-i âlî gibi. Ve bundan murad kesreyi medih eylemektir asıl olduğu için. Fa-i في remz-i Hamza'dır, nûn-u نِ remz-i Âsım'dır, hâ-i حلا remz-i Ebû Amr'dır. Bunlar içtimâ-i sâkineyn olan yerde sâkin-i evveli meksûr okudular ve bâkî kurrâ madmûm okudular bundan sonra mezkûr olan misallerde.

Birincisi sâkin harfle biten ve ikincisi sâkin harfle, yani vasıl hemzesiyle başlayan iki kelime gelirse Nâfî', İbn Kesîr, İbn Âmir ve Kisâî kıraatlerinde birinci kelimenin son harfî ötre ile okunur. Hamza, Âsım ve Ebû Amr ise esre ile okurlar.

قل ادعوا bu kaidenin misallerinden birisi (قل ادعوا) dur Âsım ve Hamza ve Ebû Amr (قل) lââm'ını meksûr okudular ve bâkî kurrâ madmûm okudular. أو انقص dahi bunun misali (قلت اخرج) dahi bunun misali [12/31] tur, (قلت) ta'yinda damme ile ve kesreyle. اعبدوا dahi [91b] bunun misali (أن اعبدوا الله) misali (محظورًا انظر) [17/20] dur, (محظورًا) da tenvine kesre vermek caizdir, damme vermek caizdir. مع قد استهزئ (ولقد استهزئ) ile olduğu halde bu misaller اعتلا bu misallerde (قل انظروا) dur, (ولكن انظر) dur, (فمن اضطر) dur, ziyade ve dahi bu misalleri (أن اقتلوا أنفسكم) [4/66] dur, (أو ادعوا الرحمن) [17/110] dir, (أو اخرجوا) [5/49] dur, (أن اغدوا على حرثكم) [68/22] dur ve dahi bunların gibidir.

Bunun örnekler; (قد استهزئ) ve (محظورًا انظر), (أن اعبدوا), (قلت اخرج), (أو انقص), (قل ادعوا) âyetleridir.

إلا أو وقل لابن العلاء illa أو vâv'ı meksûr değildir dahi قل lââm'ı meksûr değildir Ebû Amr için. Yani Ebû Amr (أو انقص منه) [73/3] okudu vâv'ın dammesiyle ve dahi bunun gibi أو nerde gelirse madmûm okudu ve dahi Ebû Amr قل lââm'ını madmûm okudu geçen misaller gibide. İbn Zekvân ayıttı: tenvinini meksûr kılmağıla. Yani İbn Zekvân tenvinini meksur okumağı hüküm eyledi قال ba ile ta'diye eylese hüküm manasına olur kaide budur. مقولا İbn Zekvân kesir için imamlarından kavil getirici olduğu halde. Yani İbn Zekvân tenvinini meksûr okudu (محظورًا انظر) [17/20] gibide. de zamir لتنوينه de zamir İbn Zekvân'a râci'dir. وبكسره

Bil ki musannif يضم لثالث dedi zira harf-i sâlis madmûm olmasa sâkin-i evvel meksûr olur bi'l-ittifâk (قل الحمد لله) [27/59] gibi. Ve dahi لزومًا dedi zira harf-i sâlisin dammesi âriz olsa harf-i sâkin meksûr olur bi'l-ittifâk (أن امشوا) [38/6] gibi şîn'in dammesi ârizdir ve dahi (إن امرؤ هلك) [4/176] gibi râ'nın dammesi ârizdir ve dahi hemze-i vasıl madmum olmak gerektir zira hemze-i vasıl madmum olmasa sâkin-i evvel madmum olmaz meksur olur bilittifâk (قل الروح) [17/85] gibi (إن الحكم إلا لله) [6/57] gibi bunlarda hemze-i vasıl meftuhtur musannif bu kaydı zikreylemedi.

Ancak Ebû Amr, أو ile قل kelimelerinde ötre ile okur. Ve İbn Zekvân birinci sâkin tenvinden olduğunda esre ile okur.

İbn Zekvân için (رحمة) tenvininde ve (خبيثة) tenvininde hilaf olduğu halde. Yani İbn Zekvân (برحمة ادخلوا الجنة) [7/49] de tenvinini madmûm okudu ve dahi meksûr okudu ve dahi İbn Zekvân (خبيثة اجتثت) [14/26] te tenvinini madmûm okudu ve dahi meksûr okudu.

Bu takdirden hasıl oldu ki Âsım ve Hamza cemî-i mezkûrâtı meksûr okurlar ve Nâfî' ve İbn Kesîr ve Kisâî ve Hişam cemisini madmûm okurlar. Ebû Amr قل lââm'ını ve أو vâv'ını madmûm okur ve bunların mâ adasını meksûr okur. Ve İbn Zekvân cemisini

lafzında ref' budakta yemiş gibidir. ذَا o nicelin budak ki karîb oldu وَتَذَلَّلَا dahi zelil oldu. Yani alçak oldu her kişi yetişir yemişini koparır sühûletle ve bundan murad bu kıraati medih eylemektir teşbih eylemekle. Lâm-i دى remz-i Hişam'dır, ğayn-۱ غصن remz-i Kûfiyyîn ve Ebû Amr'dır, dal-i ذَا remz-i İbn Kesîr'dir. Bunlar (فدية طعام) okudular. Yani (فدية) lafzını tenvinle okudular ve (طعام) lafzını ref' ile okudular (مساكين) [2/184] lafzına mudaf eylediler yahut (مسكين) lafzına mudaf eylediler. Ve Nâfi' ve İbn Zekvân (فدية طعام) okudular (فدية) lafzını (طعام) lafzına mudaf kıldılar.

Hişâm, Ebû Amr ve Kûfiler, (فدية) kelimesini tenvinle ve (طعام) kelimesini merfu okur. Nâfi' ile İbn Zekvân ise birinci kelimeyi tenvinsiz ve ikincisini esreli okur.

(مساكين) oku sen cem olduğu halde ليس مُنَوَّنًا hal bu hal ki (مساكين) lafzı tenvinli değildir zira lâ yansariftir. يفتح منه النون dahi bu (مساكين) lafzından nûn meftuh kılınır zira lâ yansarif halet-i cerde meftuh olur. عَمّ cem âm oldu ve münteşir oldu. وَأَبْجَلَا dahi cem kifayet eyledi.

قال الفاسي: عَمّ وَأَبْجَلَا جملتان مستأنفتان أخبر منهما بعموم الجمع وانتشاره وكفايته لمن قرأه لصحته معنى ورواية.³⁷²

Nâfi' ve İbn Âmir, (مساكين) kelimesini çoğul ve tenvinsiz fetha ile okurlar. Hişâm çoğul ve ötreli tenvinle okur. Kalan karîler tekil lafzı ve esreli tenvinle okurlar.

دَاوْنَا haberidir. Dal-i دَا remz-i İbn Kesîr'dir. Yani نقل وَنَقْلُ قَرَانٍ وَالْقَرَانِ دَاوْنَا lafz-۱ (قرآن) dahi lafz-۱ (القرآن) her nerde gelirse [92b] İbn Kesîr hemzenin fethasını râ'ya nakil eyler hemzeyi hazf eyler. وفي تكمّلوا قل شعبة الميم ثَقَلَا dahi ayıt ki Ebû Bekir (ولتكمّلوا العدة) [2/185] de mîm'i müşedded eyledi tef'îl babından kıldı ve bâkî kurrâ if'âl babından kıldılar.

³⁷² Fâsî, el-La'âli'u'l-ferîde, 1/584.

İbn Kesîr, (قرءان) kelimesini geçtiği her yerde nakille okur. Yani hemzenin harekesini râ harfine verip hemzeyi düşürür. Şu 'be kıraatinde (تكملا) de mîm şeddelidir.

dahi lafz-1 (بيوت) ve lafz-1 (البيوت) her nerde gelirse yâ'nın kesresi madmûm kılınır. Yani kesre dammeye kalp olunur عن حمى rivayeti hıfz eylemek ve kıraati zapt eylemek üslerinden nakil olunur جلة o nicelin hıfz ve himâyet üsleri ki ululardır. جلة cemdîr müfredî celildir. وجهها benin dammesi vech-i azim olduğu halde حمى hâ-i remz-i Hafs'tır, عن Ayn-i remz-i Ebû Amr'dir, cîm-i جلة remz-i Verş'tir. Bunlar بيوت nekira olsun marifet olsun ba'nın dammesiyle okudular asıl üzerine ve marifet olmak lââm-ı tarifler ve izafetle olmak beraberdir ve bâkî kurrâ ba'nın kesresiyle okudular yâ ecli için zira yâ mâ kablinin kesresini iktizâ eyler. Ve dahi وجهها temyiz olmak caizdir. Yani o nicelin hıfz üsleri ki ululardır vecih yönünden, yani yüzleri celildir, zatlari şeriftir.

Ebû Amr, Verş ve Hafs, (بيوت) kelimesindeki bâ harfini esreli okur ve diğerleri ötreler.

dahi فإن قتلوكم [2/191] (يقتلوكم) den sonra [2/191] (ولا تقتلوهم) ولا تقتلوهم بعده يقتلوكم [2/191] vardır. فإن قتلوكم bu üç fiili kasır eylemek şayi' oldu. Yani elifi hazf eylemek münteşir oldu beyne'n-nâs. وانجلا dahi kasır eylemek münkeşif oldu, zahir oldu. Şîn-i شاع remz-i Kisâî ve Hamza'dır. Bunlar bu üç fiili kasırla okudular sülâsî mücerretten oldukları halde ve bâkî kurrâ bu üç fiili elifle okudular mufâ'ale babından oldukları halde. وقوله يقتلوكم جملة ظرفية مرفوعة محلاً بأنها خبر. وقوله لا تقتلوهم mübtedadır. وقوله قصرها مبتدأ، وشاع جملة فعلية المبتدأ. وقوله فإن قتلوكم معطوف على يقتلوكم، حذف منه حرف العطف، وقوله قصرها مبتدأ، وشاع جملة فعلية. خبر المبتدأ.

Hamza ve Kisâî kıraatlerinde (ولا تقتلوهم), (يقتلوكم) ile (قتلوكم) kelimelerini elifsiz okurlar.

Kalan karîler bu kelimeleri elifle okurlar.

ولا فسوقُ [2/197] lafzını münevven eyle ref'le olduğu halde (فلا رفثٌ) وبالرفع نونه فلا رفثٌ dahi [2/197] lafzını münevven eyle ref'le. ولا burada ولا zaittir vezin için gelmiştir. وزانٌ. Yani tenvinle ref' hak oldu sabit oldu bu iki kelimedede. حق ذلك. (فلا رفثٌ ولا فسوقٌ) okudular ve bâkî kurrâ (فلا رفثٌ ولا فسوقٌ) okudular sa'nin fethasıyla ve tenvinin hazfıyla. Amma (ولا جدال في الحج) [2/197] fetha ile dir tenvinsiz bi'l-ittifâk. قوله. فلا رفثٌ مبتدأ، وقوله نونه جملة إنشائية مرفوعة [93/] محلاً بأنه خبر المبتدأ، وبالرفع متعلق بنونه.

İbn Kesîr ve Ebû Amr, (فلا رفثٌ ولا فسوقٌ) âyetindeki iki ismi merfu ve tenvinli okurlar. Kalan karîler mansub ve tenvinsiz okur.

[2/208] sîn'ini sen meftuh eylemek asl-ı rızâdır yani merzîdir makbuldür. o nicelin rıza ki karîb oldu kulûba ve böyle demek fethi medih eylemektir. Elif-i أصل remz-i Nâfi'dir, râ-i رضا remz-i Kisâi'dir, dal-i دنا remz-i İbn Kesîr'dir. Bunlar (ادخلوا في السلم) okudular sîn'in fethasıyla ve bâkî kurrâ sîn'in kesresiyle okudular. [2/214] lâm'ında ref' tevil (حتى يقول) وحتى يقول الرفع في اللام أُولا. (حتى) remz-i Nâfi'dir أُولا Elif-i (حتى) oldu, yani ref'in sıhhati için tevil ve tevcih vardır. Elif-i (حتى) remz-i Nâfi'dir (حتى) (حتى يقول) (حتى يقول) lâm'ı merfu okundu ve bâkî kurrâ mansûb okudu. قوله فتحك مبتدأ، أصل رضى خبره، وحتى يقول مبتدأ، أي: لفظه، والرفع مبتدأ ثانٍ، وفي اللام متعلق به، وأول جملة فعلية مرفوعة محلاً بأنه خبر المبتدأ الثاني، والمبتدأ الثاني مع خبره خبر المبتدأ الأول، والعائد منه إليه محذوف تقديره: في اللام منه أول، أي: في اللام الكائن في يقول.

Nâfi', İbn Kesîr ve Kisâi, (السلم) kelimesinde sîn harfini fethalı okurlar. Kalan karîler esreli okurlar. Nâfi', (حتى يقول الرسول) âyetinde fiili merfu, yani ötreli okur.

dahi cîm'i وافتح الجيم yani sen ta'de dammeyi vâki eyle وافتح الجيم أي: أوقع الضمة في التاء meftuh eyle ترجع الأمور damme ve fetha mahllî (ترجع) dur. سما damme ve fetha mahallî olmak âlî oldu نَصًّا nas yönünden. Yani bunun rivayeti ve nakli âlîdir, zahirdir, zira sahihtir, fasihtir. وحيث تنزلا dahi hangi yerde (ترجع الأمور) vâki olursa böyle eyle. سما (تُرْجَعُ) remz-i Nâfi' ve İbn Kesîr ve Ebû Amr'dır. Nûn-u نَصًّا remz-i Âsım'dır. Bunlar (تُرْجَعُ) okudular ta'nin dammesiyle cîm'in fethasıyla Kur'an'da nerde gelirse ve bâkî kurrâ ta'nin fethasıyla ve cîm'in kesresiyle okudular.

Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr ve Âsım, tüm geçtiği yerlerde (ترجع الأمور) âyetinde (تُرْجَعُ) okurlar. Kalan kıraatlerde (تُرْجَعُ) okunur.

sa بالياء oldu yani beyne'n-nâs münteşir oldu okumak şayi' oldu [2/219] (إِثْمٌ كَثِيرٌ) وَاِثْمٌ كَثِيرٌ شَاع ile olduğu halde مُثَلَّثًا se üç noktalı kılınmış olduğu halde. Şîn-i شَاع remz-i Hamza ve Kisâî'dir. Hamza'nın ve Kisâî'nin gayri kurrâ ba ile okudular نقطة ba bir (قل فيهما) o nicelin nokta ki ba'nin altındadır. Yani Hamza ve Kisâî (قل فيهما) okudular ve bâkî kurrâ (إِثْمٌ كَثِيرٌ) okudular.

Bakara sûresinde geçen ve büyük anlamına gelen (إِثْمٌ كَثِيرٌ) kelimesi Hamza ve Kisâî kıraatlerinde çok anlamına gelen (كَثِيرٌ) kelimesiyle okunur.

vâv'ında Ebû Amr için ref' vardır ve bâkî kurrâ için nasb vardır. [2/220] (لَأَعْتَبُكُمْ) (لَأَعْتَبُكُمْ) بالخلف أحمد سهلاً den sonra (قل العفو) بعده. Ahmed-i Bezzî teshîl eyledi hilafı. Yani Bezzî iki vecihle okudu.

Ebû Amr kıraatinde (العفو) kelimesi merfu, yani ötreli okunur. Diğer kıraatlerde ise fethalıdır. Bezzî rivayetinde (لَأَعْتَبُكُمْ) kelimesindeki hemze, teshil ve tahkik ile okunur.

dahi ha-i (يطهرن) وهاؤه يُضَم [2/222] (يطهرن) tâ-ı ويطهرن في الطاء السكون madmûm kılınır وخفا dahi tâ ve ha hafif oldular (يطهرن) [93b] سما كَيْفَ عُولَا âlî oldu nice

itimât olunursa tevilinde ve kıraatinde. Yani kıraatinden her birisi âlî oldu refî‘u’l-kadir oldu. *سما* remz-i Nâfi‘ ve İbn Kesîr ve Ebû Amr’dır. Kaf-i *كيف* remz-i İbn Âmir’dır. Ayn-i *عولا* remz-i Hafs’tır. Bunlar (يَطْهَرْنَ) okudular sülâsî mücerret olduğu halde ve bâkî kurrâ (يَطْهَرْنَ) okudular tâ’nın ve ha’nin teşdidiyle tefâ‘ul babından olduğu halde. Aslında *يتطهرون* idi.

Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir ve Hafs (يَطْهَرْنَ) okurlar. Şu‘be, Hamza ve Kisât ise (يَطْهَرْنَ) okurlar.

(إلا أن) Fa-i *فاز* remz-i Hamza’dır [2/229] dammesi kurtuldu ta‘ndan. *وَضُمُّ يَخَافَا فَاز* (يَخَافَا) okudu yâ’nın dammesiyle ve bâkî kurrâ (يَخَافَا) okudular yâ’nın fethasıyla. *والكُلُّ* (يَخَافَا) okudu yâ’nın dammesiyle ve bâkî kurrâ (يَخَافَا) okudular yâ’nın fethasıyla. [2/233] de râ-ı ûlâyı râ-ı sâniye içinde idgam eylediler. *كُلُّي كُورَر* külli kurrâ (تضارر) idgamdan sonra râ-ı sâniyi madmûm olmak haktır sabittir. *داهي* *وَذُو جَلَا* dahi keşif beyan üssüdüdür damma mana için. Yani damme-i râ maksud olan manayı beyan eyler ve keşif eyler. *حق* remz-i İbn Kesîr ve Ebû Amr’dır, bu ikisi (لا تضار والد) okudular râ’nın dammesiyle ve bâkî kurrâ râ’nın fethasıyla okudular.

Hamza kıraatinde (يَخَافَا) kelimesindeki yâ harfi ötreli okunur. Kalan kıraatlerde yâ fethalıdır. Tüm kurrâ (تضارر) kelimesindeki iki râ harfini idgam eder. İbn Kesîr ile Ebû Amr bu râ harfini ötreli okurlar. Kalan karîler ise fethalı okurlar.

وَأَتَيْتُمْ (أَتَيْتُمْ) [30/39] de (وما أتيتم من ربًا) Sûretu’r-Rûm’da *وقصُرْ أَتَيْتُمْ مِنْ رَبًّا* dahi Sûretu’l-Bakara’da (إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا أَتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ) *هنا* *ليس إلا مُبَجَّلًا* vecih yönünden *وجها* oldu devir eyledi beyne’n-nâs şayi‘ oldu nicelin vecih ki değildir illa mübecceldir yani muazzamdır vech-i kasır kıraatlerin manalarını bilenler katında.

İbn Kesîr, Bakara sûresinde geçen (أَتَيْتُمْ) kelimesinde hemzeden sonra elifsiz okur.

مَعًا قَدْرُ حَرَكَ iki yerde (قدر) dal'ini müteharrik eyle صحابٍ tahrîk-i dal sihâb cihetinden olduğu halde. Mîm-i من remz-i İbn Zekvân'dır, صحابٍ remz-i Hafs ve Hamza ve Kisâî'dir. Bunlar (على الموسع قدره وعلى المقتر قدره) [2/236] de dal'i meftuh okudular ve bâkî kurrâ sâkin okudular. (تمسّوهن) ta-i وحيثُ جا يُضْمُ تَمْسُوهُنَّ her nerde gelirse وامدده dahi (تمسّوهن) mîm'i med olunur yani mîm'den sonra elif ziyade eyle شُلْشُلًا medle mîm hafîf olduğu halde diller üzerine. Şîn-i شُلْشُلًا remz-i Hamza ve Kisâî'dir. Bu ikisi (تَمَّاسُوهُن) okudular Kur'an'da nerde gelirse mufâ'ale babından olduğu halde ve bâkî kurrâ (تمسّوهن) okudular sülâsî mücerret olduğu halde.

İbn Zekvân, Hafs, Hamza ve Kisâî (قدره) kelimesini dâl harfini fethalı okurlar. Kalan kurrâ ise sâkin okurlar. Hamza ve Kisâî (تَمَّاسُوهُن) kelimesini geçtiği her yerde te harfini ötreli ve mîm harfinden sonra elifle okurlar.

اشْهَابِ-ı rumûzun sâfî nakli رَضَى kıl [2/240] (وصية) وصيةً ارفع murzîdir makbuldür ويصط عنهم dahi (ييصط) lafzı bunlardan mervidir sabittir غير قُنْبِلِ illa Kunbül'den mervi değildir sâdla اعتلا böyle okumak âlî oldu. Sâd-ı صفو remz-i Ebû Bekir'dir, حرمي remz-i Nâfi' ve İbn Kesîr'dir, رَضَى remz-i Kisâî'dir. Bunlar (ييصط) okudular [94a] sâdla illa Kunbül sîn'le okudu İbn Kesîr'den.

Nâfi', İbn Kesîr ve Şu'be (وصية) kelimesini merfu, yani ötreli okurlar. Kalan karîler ise mansub, yani fethalı okurlar. Kunbül dışında bu kıraatlerde (ييصط) kelimesi sâd ile okunur.

(في الخلق) dahi وفي الخلق بصطة [2/247] (بسطه) okudular sîn'le وبالسّين باقيهم ve bâkî kurrâ [7/69] Sûretu'l-A'râf'ta bunun gibidir. Yani mezkûr olan kurrâ sâdla okudular ve bâkî kurrâ sîn'le okudular (ييصط) [2/245] gibi. وقل فيهما الوجهان dahi ayıt ki (ييصط) lafzında (وبسطه) lafzında iki vecih vardır قولاً etmek مَوْضِلًا o nicelin ayıtmak ki vasıl

Nâfi‘, İbn Âmir ve Kûfiler, Bakara, İbrâhîm ve Tûr sûrelerinde geçen (شفاعة), (خلة) (بيع) kelimelerini ötreli tenvinle okurlar. İbn Kesîr ile Ebû Amr ise bu kelimeleri tenvinsiz fetha ile okurlar.

hemzenin مع ضمّ همزة vasılda nûn'unu med eylemek halet-i vâki olsa Nâfi‘ med eyler yani elifle okur. Bu on mevziidedir. Birisi Bakara'da [2/258] (أنا أحيي) dir ve birisi Yûsuf'ta [12/45] (أنا أُتِّبِكُمْ) dir ve dahi (أنا) den hemze-i meftuha vâki olsa Nâfi‘ med eyler yani elifle okur. Bu on mevziidedir. En'âm'da ve A'râf'ta ve Zuhuruf'ta, [12/69] (أنا أخوك) dir Yûsuf'ta, [18/34] (أنا أكثر) dir Kehif'te, [27/39,40] (أنا آتيك) dir Neml'de [60/1] (وأنا أعلم) dur Mü'min'de, [40/42] (وأنا أدعوكم) dur iki yerde, (وأنا أدعوكم) dur İmtihân'da. (أنا) med olunmakta hilaf-ı Kâlûn tazîm olundu. Ba-i بجا remz-i Kâlûn'dur, (أنا) nin mâ ba'dinde hemze-i meksûre vâki olsa iki vecihle okur, med eyler ve kasır eyler. Bu üç mevziidedir. (إنا أنا إلا نذير) dur A'râf'ta [7/188] ve Şu'arâ'da [26/115] ve Ahkâf'ta [46/9]. Amma bâkî kurrâ vasılda [95a] (أنا) nûn'unu kasır ederler cemî-i mevaziide ve halet-i vakıfta med ederler yani elif üzerine vakıf ederler bi'l-itifâk.

Nâfi‘ kıraatinde mütekellim zamiri انا kelimesinden sonra ötreli veya fethalı bir hemze gelirse zamirin elifi uzatılarak okunur. Ancak esreli hemze gelirse Kâlûn iki vecihle, yani uzatarak ve uzatmyarak okur.

وَنَشْرُهَا ذَاكَ mudîdir yani manası zahirdir vâzihtır. Zal-i ذاك remz-i Kûfiyyîn ve İbn Âmir'dir. Bunlar za-i mu'ceme ile okudular. وبالراء غيرهم ve bunların gayri kurrâ râ-i mühmele ile okudular. [2/259] (لَمْ يَتَسَنَّهْ) وَصَلَّ يَتَسَنَّهْ دُونَ هَاءٍ lafzını mâ ba'dine ulaştır ha'sız

olduğu halde, yani ha mahzûf olduğu halde. (لم يتسنَّه) شمردلا hafif olduğu halde hazifle yahut sen kerim olduğun halde vasıl eyle. Yani vasıl eylemek ha'sız keremdir hüsündür. Şîn-i شمردلا remz-i Hamza ve Kisâî'dir. Bunlar halet-i vasılda ha'yi hazf eylediler ve bâkî kurrâ ispat eylediler. Amma halet-i vakıfta ispat eylediler bi'l-ittifâk. *Kûfîler ile İbn Âmir, (نشرها) kelimesini zây harfiyle okurlar. Diğerleri ise râ harfiyle okurlar. Hamza ve Kisâî (يتسنَّه) kelimesini sonraki kelimeyle he harfini okumadan vasıl ederler.*

hemzesi vasılla مع الجزم mîm cezmiyle olduğu halde [2/259] (قال اعلم) وبالوصل قال اعلم emirdir mâ kablinde olan emri çift edicidir. Şîn-i شافع remz-i Hamza ve Kisâî'dir. Bunlar (قال اعلم) okudular emr-i hazır lafzıyla ve bâkî kurrâ (قال أعلم) okudular nefsi vâhidin lafzıyla.

Hamza ve Kisâî (قال اعلم) âyetinde meczum emir fîliyle okurlar. Diğer kârilere mütekellim fîliyle okurlar.

تَمَّتْ الْكِتَابُ بِعَوْنِ اللَّهِ الْمَلِكِ الْوَهَّابِ فِي أَوَاسِطِ شَهْرِ شَعْبَانَ الْمَعْظَمِ فِي سَنَةِ سَبْعٍ وَسَبْعِينَ وَتِسْعِمِائَةٍ. ³⁷³ [95/ب]

³⁷³ B nüshasında قد وقع الفراغ في تنميق هذا الكتاب الشريف بيد الفقير الحقير الحاج مصطفى في أول وقت العصر في يوم الخميس في شهر جمادى الأولى لسنة ثلاث وثمانين وألف.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu tezde Osmanlı alimlerinden Ebu'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî'nin *İzhâru'l-me'ânî fî Şerhi Hırzî'l-emânî* adlı eseri incelenerek kitabın metni, Bursa nüshası esas alınarak tahkik edilmiştir. Diğer Manisa'da olmak üzere iki nüshası bulunan bu eser, İmam Şâtîbî'nin yedi kıraatte telif ettiği *Hırzû'l-emânî* manzumesinin Türkçe şerhidir. el-Mağnîsâvî şerhinde manzumenin konu başlıklarını takip ederek manzumeye yazılan diğer şerhlerden nakiller yapmıştır.

Sonuç olarak bu kitap, İslami ilimlerin önemli ve birincil dallarından olan kıraat ilminde kıymetli eserlerden sayıldığı aşıkardır. Şerhin Türkçe olması sebebiyle de büyük ehemmiyet taşımaktadır. İlk adım olarak transkripsiyonu yapılan bu eserin daha sonra sadeleştirerek Türk kıraat alanı mütehassislere sunulması gerekliliği söylenebilir. Bununla beraber *Şâtıbiyye'nin* usul kısmıyla sınırlı kılınan bu şerh daha sonra benzer üslupla tüm manzume şerh edilebilir.

KAYNAKLAR

- [1] Askalânî, Ebu'l-Fadl Ahmet b. Ali b. Hacer. *el-Metâlibu'l-'aliyye*, nşr. Sa'ad b. Nasır eş-Şisrî, Riyad: Dâru'l-Âsime, 1419.
- [2] Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmet b. Ali el-Hatîp. *Târîhu Bağdât*, thk. Beşşâr Avvâd Maruf, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422-2002.
- [3] Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-'ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1951.
- [4] Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyin. *Şu'abu'l-Îmân*, nşr. Abdulali Abdulhamid Hâmit, Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1423-2003.
- [5] Bin Mücâhid, Ebu Bekir. *Kitâbu's-Seb'a fî'l-Kıra'ât*, thk. Şevki Dayf, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1400.
- [6] Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr, b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- [7] Cevherî, Ebu Nasr İsmail. *es-Sihâh*, nşr. Ahmet Abdulğafur Attâr, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407-1987.
- [8] Cevzî, Ebu'l-Ferec. *el-Müselselât*, Pdf: Şâmile, 1430.
- [9] Cezerî, Şemsuddîn. *en-Neşr fî'l-Kıra'âti'l-'aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ', Mısır: el-Matba'a et-Ticâriyye el-Kubrâ, ts.
- [10] Çelebi, Katip. *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn* Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-'arabî, 1941.
- [11] Çollak, Fatih. *Kıraat Âlimlerinden İmam Şâtıbî ve eş-Şâtibiyye Adlı Eseri*. İstanbul: Özener Matbaası, 1. Basım, 2002.
- [12] Dâni, Ebu Amr Osman. *et-Teyisr fî'l-Kıra'âti's-Seb'*, thk. Halef Hamûd Salim eş-Şağdelî, Hâil: Dâru'l-Endelüs, 1436-2015.
- [13] Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *Sunenu'd-Dârimî*, nşr. Hüseyin Selim ed-Dârânî, Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1412-2000.
- [14] Ebî Tâlip, Ebu Muhammed Mekkî. *et-Tefsîr fî'l-Kıra'âti's-Seb'*, thk. Muhammed Gavs en-Nedevî, Bombay: es-Dâru's-Selefiyye, 1402-1982.
- [15] Ezdî, Ebu Dâvûd Süleyman. *Sunenu Ebî Dâvûd*, nşr. Şuayp el-Arnâvut – Muhammed Kamil Karabelli, Kahire: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430-2009.
- [16] Fâsî, Muhammed b. Ahmed. *el-La'âli'u'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde*, thk. Abdullah Abdülmecid Namnakânî, Mekke: Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, Kitâp ve Sünnet, Yüksek Lisans Tezi, 1420.

- [17] Fazlî, Abdulhâdi. *el-Kıraatu'l-Kur'aniyye Tarîh ve Tarif*, Beyrut: Merkezu'l-Ğadîr, 2009.
- [18] Halebî, Ahmed b. Yûsuf. *el-Ikdu'n-nadîd fî Şerh'il-kasîd*, thk. Ahmed b. Ali b. Hayyân, Mekke: Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, Kitâp ve Sünnet, Yüksek Lisans Tezi, 1424/2003.
- [19] Hanbel, İmam Ahmed. *Müsnedu'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şuayp el-Arnâvut – Adil Mürşit vd., Beyrut: Mu'essetu'r-Risâle, 1421/2001.
- [20] Kâdî, Abdülfettâh Abdülganî. *el-Vâfî fî Şerhi's-Şâtıbiyye*, Kahire: Dâru's-Selâm, 1437/2016, B.11.
- [21] Karabulut, Ali Rıza – Karabulut, Ahmet Turan. *Mu'cemu Târîhi't-Turâsi'l-İslâmîyyi fî Mektebâti'l-'âlem*, Kayseri: Akabe, 2001.
- [22] Kehâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-'arabî, 1957.
- [23] Kuşeyrî, Abdulkerim b. Hevâzin. *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdulhalim Mahmud – Mahmud eş-Şerif, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- [24] Mağnîsâvî, Ahmed b. Muhammed. *İzhâru'l-Me'ânî fî Şerhi Hurzi'l-emânî*, Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 274.
- [25] Mağnîsâvî, Ahmed b. Muhammed. *İzhâru'l-Me'ânî fî Şerhi Hurzi'l-emânî*, Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105.
- [26] Makdisî, Ebu Şâme Şihabuddin. *İbrâzu'l-Me'ânî min Hurzi'l-emânî*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- [27] Mevsılî, Muhammed b. Ahmed. *Kenzü'l-me'ânî fî Şerhi Hurzi'l-emânî*, thk. Muhammed İbrahim el-Maşhadânî, Dımışk: Dâru'l-Ğavsânî, 2012-1433.
- [28] Mubred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezit. *el-Kâmil fî'l-lugati ve'l-edep*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'arabî, 1417-1997.
- [29] Neysâbûrî, Ebû'l-Hüseyn Muslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Muslim*, nşr. Muhammed Fuat Abdulbâkî. Kahire: Matba'atu İsâ el-Bâbî, 1374/1955.
- [30] Pilgir, Eren. *Tez Adı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- [31] Râşit, Ma'mer. *el-Câmî'*, nşr. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403-1983.
- [32] Sehârenfûrî, Halil Ahmet. *Bezlu'l-mechûd fî halli süneni Ebî Dâvûd*, Hint: Şeyh Ebu'l-Hasan en-Nedevî İslami Araştırmalar Merkezi, 1427-2006.

- [33] Sehâvî, Alemüddîn Alî b. Muhammed. *Fethu'l-vasîd fî Şerhi'l-kasîd*. thk. Mevlây Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî. Riyad: Maktabatu'r-Rüşd, 1. Basım, 1423/2002.
- [34] Şâtıbî, el-Kâsım b. Fîrruh. *Manzûmetu Hırzi'l-emânî ve vecchi't-tehânî fî'l-Kıraati's-Seb'*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, Beyrut: Dâru'l-Ğavsânî, 2019.
- [35] Tahir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- [36] Tirmizî, Muhammed b. Îsâ. *Sünenu't-Tirmizî*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir – Muhammed Abdulbâkî – İbrahim Atva, Mısır: Mustafa el-Bâyî el-Halebî, 1975.
- [37] Yezîdî, Ahmet. *el-Ca'berî ve Menhecühü fî Kenzi'l-Me'ânî*, Fas: Evkâf ve Din İşleri Bakanlığı, 1419-1998.
- [38] Zerekî, Hayruddîn. *el-A'lâm*, Beyrut: Dâru'l-ilim li'l-melâyîn, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Mekke’de tamamladı. 2011 yılında girdiği Ummu’l-Kurâ Üniversitesi el-Kitâb ve’s-Sünne Bölümünden 2014 yılında mezun oldu.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Peker Şen, Zeynep. “Ebu’l-Müntehâ el-Mağnîsâvî’nin İzhâru’l-Ma‘ânî fî Şerhi Hirzi’l-Emânî Adlı Eserinin İncelemesi”, *Tevilat* 4/2 (Aralık 2023), 399-413.
<https://doi.org/10.53352/tevilat.1381568>

